

Дар Ейстейн Ендшю

СЕКС ТА РЕЛІГІЯ

від балу цноти
до благословенної
гомосексуальності

Даг Ейстейн Ендшьо

СЕКС та РЕЛІГІЯ

Від балу цноти
до благословенної гомосексуальності

This translation has been published with the financial support of NORLA

Переклад видано за фінансової підтримки NORLA
(Норвезька література за кордоном)

Dag Øistein Endsjø

SEX og RELIGION

Fra jomfruball til hellig homosex

UNIVERSITETSFORLAGET

Даг Ейстейн Ендшю

СЕКС та РЕЛІГІЯ

Від балу цноти
до благословенної гомосексуальності

Переклад з норвезької

Львів
Видавництво Анетти Антоненко
Київ
Ніка-Центр
2017

УДК 2:314.5:392.3/.6

ББК 86:87.7

Е64

Переклад з норвезької *Ольги Білої*

Ендшю Д. Е.

Е64 Секс та релігія. Від балу цноти до благословенної гомосексуальності / Даг Ейстейн Ендшю ; пер. з норвезьк. — Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2017. — 304 с.

ISBN 978-617-7192-67-0 (Видавництво Анетти Антоненко)

ISBN 978-966-521-693-3 (Ніка-Центр)

У книжці відомого норвезького науковця і правозахисника Дага Ейстейна Ендшю проаналізовано величезний масив інформації щодо непростих стосунків між сексом і різноманітними релігіями протягом всієї історії людства й у різних світових культурах. Секс та релігія неминуче і нерозривно пов'язані між собою. Релігія забороняє і регулює, засуджує і благословляє, карає і роздає нагороди. Чи є секс священним або стає огидним, цілковито залежить від того, як релігія визначає це. Ваш сексуальний партнер, сімейний стан, колір вашої шкіри і ваша релігія або каста — це все чинники, які можуть привести до порятунку або загибелі. Автор ґрунтовно розглядає низку питань щодо взаємовідносин між сексом і релігією. Серед них: проблема допустимості чи заборони статевих стосунків за межами шлюбу; ставлення різних релігій до дозволу священикам займатися сексом, до гомосексуальних статевих стосунків і сексу між представниками різних рас, до сексуального самозадоволення тощо.

Книжка, що становить захоплююче дослідження звичаїв, ритуалів і правил, стане у пригоді всім, хто цікавиться питаннями культури, релігії, а також статі та сексуальності.

УДК 2:314.5:392.3/.6

ББК 86:87.7

Переклад за виданням:

Dag Øistein Endsjø. *Sex og religion. Fra jomfruball til hellig homosex*

ISBN 978-82-15-01350-3

ISBN 978-617-7192-67-0 (Видавництво
Анетти Антоненко)

ISBN 978-966-521-693-3 (Ніка-Центр)

© Universitetsforlaget 2009

© Переклад. О. Біла, 2017

© Видавництво Анетти Антоненко, 2017

© Ніка-Центр, 2017

Зміст

Переднє слово (Андрій Галушка).....	7
Вступ.....	15
Релігія за і проти сексу	15
Основні правила сексуальності	16
Чому секс і релігія?	17
Основна ідея та структура книжки.....	20
1 Релігійні межі та обмеження	23
2 Що ж таке, власне, секс?.....	27
3 Секс? Ні, дякую.....	33
4 Секс із самим собою.....	43
5 Благословення та прокляття гетеросексуальності.....	49
Обмежена невинність.....	50
Шлюбні складнощі.....	63
Секс, хочете ви цього чи ні.....	68
Секс тільки для продовження роду.....	74
Скількох дружин або чоловіків ви бажаєте?	80
Поза шлюбом.....	88
Розірвання шлюбу	96
Інші заборони та проблема отворів тіла	104
6 Одностатевий секс: очікуваний, обов'язковий, засуджений.....	111
Благословенна гомосексуальність	113
Інші межі статі.....	119
Калічення, удушення, спалення, повішення	122
Прийняття на тлі переважного засудження	135
Ухвалення або покарання	138
Первинна амбівалентність, імпортоване пригнічення	143
Релігія та гомосексуальність сьогодні	146

---

7 Священний сексуальний расизм та інші форми релігійної дискримінації	167
Тих, кого розділив Бог, не слід сполучати	168
Тримайся власної касты	177
Секс із правовірними й неправовірними	181
8 Секс в іншому світі.....	185
Секс між богами	186
Секс між людьми та надприродними істотами.....	188
Секс на віки вічні.....	194
9 Тому що ви на це заслуговуєте.....	197
Наслідки сексу після смерті	198
Наслідки сексу в цьому житті	205
Коли караються суспільства	208
10 Секс священний і секс ритуальний	215
Священне використання сексу.....	216
Фахівці з релігійного сексу.....	222
Священна сексуальна символіка	224
11 Релігійно-сексуальні пріоритети.....	231
Занепад релігійних правил сексуальності.....	231
Оновлення релігійних правил сексуальності.....	239
Одне релігійне правило сексуальності понад інше.....	244
12 Висновок.....	249
Примітки	251
Література	271
Іменний покажчик.....	299
Про автора	303

Переднє слово

Книжки про секс завжди привертають увагу – така вже природа самої їхньої теми. Щодо релігії це менш правдиве, хоча, напевно, останніми роками події у світі, й в Україні зокрема, таки допомогли дещо привернути увагу читацького загалу до деяких релігій і конфесій. У будь-якому разі книжка, що розповідає про секс і релігію, просто не може не викликати серйозної цікавості – хоча б у сенсі «а цікаво, що ж воно там написано».

Написано воно досить ґрунтовно – хоча, звісно, зрозуміло, що вичерпати тему взаємовідносин релігії й сексу в книжці обсягом близько 300 сторінок неможливо фізично. Але норвезький учений Даг Ейстейн Ендшьо спробував – і досягнув значного успіху. Книжку його було видано в Норвегії у 2009 році, і після того вона перекладена англійською, болгарською, італійською, китайською, македонською, польською, португальською, сербською та шведською. Зараз, шановний читачу, ти розгорнув українське її видання.

Автор книжки – людина неабияка. Замолоду (а народився Ендшьо у 1968 році) він серйозно захоплювався музикою і навіть (у 1994 році як один із членів гурту SubDiva) брав участь у норвезькому національному відбірковому турнірі для конкурсу Євробачення. Зараз працює професором релігієзнавства у Бергенському університеті. На початку 2000-х років він захистив докторську дисертацію, темою якої був зв'язок раннього християнства із класичною грецькою філософією, і далі досліджував питання про те, як християнські уявлення про тілесне воскресіння склалися під впливом світогляду, що існував у пізньокласичний період. Плодом його досліджень стало кілька монографій, присвячених давньогрецьким і ранньохристиянським уявленням про воскресіння, безсмертя та людське тіло і його (не)тлінність. Також він вивчає проблеми взаємодії між релігією та популярною культурою.

При цьому Ендшьо з не меншою енергією займається правозахисною діяльністю, фокусуючись на правах сексуальних меншин. Між 2004-м і 2013 роками він очолював Меннеслерретсалліансен, спілку норвезьких неурядових організацій, що бореться за рівноправність гро-

мадян незалежно від їхньої статі, етнічної належності, стану здоров'я, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Протягом цих років він виграв кілька гучних судових процесів проти норвезького уряду, наприклад, домігшись, щоб у документах, які кандидат має заповнювати, коли подає заяву на місце в норвезьких університетах, можна було позначати більш ніж одну позицію в графі «гендер». Ендшю особливу увагу приділяє боротьбі проти різноманітної дискримінації. Він доклав зусиль до посилення захисту, якого норвезьке законодавство надає громадянам проти дискримінації, а також до змін у законодавстві щодо «злочинів ненависті» та законів про шлюб і сім'ю.

Напевно, головним успіхом Ендшю було те, що завдяки його зусиллям саме питання рівноправ'я для геїв і сексуальних меншин вирвалось із вузьких рамок меншинного дискурсу та набуло резонансу як важливий аспект загальногромадського рівноправ'я. Він був одним із перших, хто поставив питання щодо права на шлюб для геїв у контекст загальної боротьби проти дискримінації. Не дивно, що про Ендшю згадують як про «помітного ідеолога норвезького гей-руху» і навіть «гея декади 2000-х».

Немає сумніву, що книжка, український переклад якої щойно видано, була написана на перетині цих двох сфер діяльності автора – релігієзнавства та боротьби за права сексуальних меншин і гендерну рівність. Своїм завданням автор бачив визначити й проаналізувати величезний масив інформації щодо непростих стосунків між сексом і різноманітними релігіями протягом всієї історії людства й у різних світових культурах.

На думку автора, у мало яких сферах людського життя релігія має такий вплив, як у царині сексу, намагаючись контролювати й кодифікувати – забороняти, проклинати, а також заохочувати та благословляти, – кому, з ким, коли, як і чому вступати у статевий зв'язок. Відповідно, на сторінках книжки розглядається цілий калейдоскоп питань. Статеві стосунки за межами шлюбу допустимі чи заборонені? Чи можуть священники займатися сексом? Чи може сам секс бути релігійним переживанням? Чи відповідає волі богів шлюб між представниками різних рас? Надприродні сили схвалюють чи засуджують гомосексуальні статеві стосунки?

У книжці можна прослідкувати вплив попередніх дослідницьких інтересів автора, а саме – до ролі тіла і тілесного у культурі та релігії. Кожна культура (одним з аспектів якої є, на думку автора, релігія) з необхідністю включає в себе уявлення про тілесні стандарти, про тілесні

дії та про сенс і значення тіла – можна навіть сказати, що тіло – це полотно, на якому пишеться картина культури. Секс є чи не найважливішою функцією тіла, тож культура і релігія приділяють йому таку увагу. Ендшю на самому початку книжки заявляє: «Жодне з відомих суспільств не існувало без правил щодо сексу» і дотримується у розгляді взаємодії релігії та сексу не історично-хронологічної послідовності, не освітлення особливостей певних релігійних традицій, а тематичної структури оповіді. У першому розділі розглядаються релігійні межі й обмеження. У другому – змінне розуміння релігією того, що таке секс. Темою наступних двох розділів є утримання від сексу та секс із самим собою (цей останній, як показує Ендшю, переважно засуджується всіма релігіями, за винятком хіба що індуїзму).

Найбільший розділ книжки присвячений різностатевим сексуальним контактам, притому багато місця присвячено шлюбові та його різноманітності, а також розмаїттю сексуальних практик. Серед питань, які тут розглядаються, – незайманість, дошлюбний секс, контрацепція, подружня невірність, моногамія й полігамія, секс для продовження роду і для розваги, проституція та розлучення. Наступний розділ знайомить читача із темою одностатевого сексу, і за обсягом він мало поступається попередньому. Окремий розділ присвячено расизмові та іншим формам дискримінації, які мають релігійне благословення. Далі автор звертається до найбільш езотеричних тем: восьмий розділ описує, як релігія регулює сексуальність богів, ангелів і демонів, а дев'ятий – якими можуть бути божественні санкції за несхвалюваний релігією статевий зв'язок. Наступний розділ називається «Секс священний та секс ритуальний», що дає промовисте уявлення щодо того, про що в ньому йдеться. Нарешті, останній розділ розглядає релігійно-сексуальні пріоритети, звертаючи увагу на те, які релігійні вказівки щодо сексу виконуються, а які ігноруються.

Як бачимо, досить вичерпне освітлення теми. Надзвичайно похвально, що Ендшю починає розповідь із розмови про дефініції – як релігії, так і сексу. Для нього релігія – це не лише віра. Він підкреслює, що віра як основний зміст (а дуже часто просто синонім) релігії – це досить новий феномен і що первісно релігія була зацікавлена у правильній поведінці, причому, за словами Ендшю, правильна сексуальна поведінка становила її центральну частину. Саме тому, згідно з Ендшю, через контроль сексуальної поведінки людини релігії контролювали й контролюють самé розуміння того, що таке «бути людиною».

Для Ендшю релігія, отже, – це не лише священні тексти (в тому

числі тому, що вірні завжди інтерпретують їх у найрозмаїтші способи, що часто мають між собою мало спільного), але це явище, яке не можна відділити від ширшого культурного контексту. Секс для Ендшю також не лише власне статевий акт, а й цілий клубок складних явищ, як-от статевий потяг, нагота, цнотливість, шлюб, а також безліч способів, у які два (чи більше) тіла можуть торкатися одне одного.

У фокусі Ендшю перебувають переважно «великі релігії» (християнство, іслам, іудаїзм, буддизм, індуїзм) та античне язичництво з окремими згадками про інші релігії стародавньої історії. Вкрай рідко (і це суттєвий мінус книжки) він наводить досвід різноманітних сучасних племінних вірувань (хоча в розділі, присвяченому гомосексуальності, вони згадуються). Якщо можна виділити основну ідею книжки, то це, напевно, величезне розмаїття, ба навіть суперечність релігійних традицій, заповідей і застережень у сфері сексу. Ендшю прямо заявляє, що хоча релігії й уважають свої доктрини вічними й універсальними, треба розуміти, наскільки насправді їхні заяви історично обмежені.

Цю ідею ілюструє ціла корнукопія прикладів із різних сфер. Наприклад, в іудаїзмі серйозно ставляться до Божого заповіду «плодитися та помножуватися», тоді як буддизм ідеалізує утримання від статевих відносин для всіх людей, часто навіть зневажуючи шлюб. В індуїзмі досягти духовного спасіння також можна лише шляхом повної аскези, тоді як у багатьох релігійних рухах «Нового віку» просвітлення досягається через статевий акт. Гомосексуальність суворо засуджується в одних релігійних традиціях (аж до декларування божественно санкціонованої смертної кари за неї) і в той же час очікується чи навіть є обов'язковою в інших (Ендшю наводить, серед іншого, приклади з практики деяких племен Нової Гвінеї). З іншого боку, у деяких релігійних традиціях знаходимо вимогу кари на горло за певні види гетеросексуальних стосунків (як-от побиття камінням за подружню зраду; наприклад, Ендшю відводить чимало місця цитатам зі Старого Завіту на цю тему, так само як і цитатам із Корану й хадисів). Таким чином автор підводить до думки, що неможливо знайти загальну норму для сексуальної поведінки людини, а значить, сучасне суспільство має відмовитися від релігійно-сексуального регулювання поведінки своїх членів.

Наводячи взяті з різних релігійно-культурних традицій суворі санкції за дії, які його читач має сприймати як нормальні (той саме дошлюбний секс, наприклад), Ендшю прямо запитує: чи сподобалося б вам, якби вас примусили жити у згоді з такими правилами? Тим самим він підводить читача до думки про те, що всі ці правила й заборони

є нераціональними і що краще взагалі позбутися правил і регуляцій у сфері сексу. Не розділяючи різних релігійних традицій, розглядаючи їх як однаково (без)вартісні, автор суттєво полегшує собі завдання переконання читача. У розділі, присвяченому одностатевому сексу, склавши до купи світові монотеїстичні релігії із різноманітними язичницькими віруваннями та культурними практиками та показавши, що немає єдиного підходу до того, наскільки гомосексуальність прийнятна для суспільства, він доходить висновку, що у «релігії» нема єдиної «натуральної» відповіді, а значить, під релігійним кутом зору неможливо дати жодного рецепта.

В останньому розділі книжки Ендшю розлого розмірковує, як має діяти релігійна організація, коли сексуальна мораль суспільства стає в суперечність із заповідями релігії. На його думку, існують чотири стратегії: змінити заповіді, примусити вірних до їхнього виконання, виключити відступників із лав вірних та ігнорувати порушення. Ендшю стоїть на боці зміни заповідей. Його рекомендація – це зняти всілякі заборони у сексуальній царині та зосередитися на тому, що має бути більш важливим для вірних, – справедливості, добробуту тощо. Оскільки автор розглядає релігію як винятково людську конструкцію, його кут зору можна зрозуміти.

Деякі моменти можуть видатися дещо дивними для уважного читача. Наприклад, у розділі, присвяченому расовій, кастовій та іншій сексуальній дискримінації, автор поширює ярлик «релігійних настанов» на практику расизму, стверджуючи: «християни-расисти і християни-нерасисти рівною мірою будують свої релігійні переконання на основі одних і тих самих писань і традицій». Так, у расистських суспільствах (Південь США чи Південна Африка часів апартеїду) шукали підтвердження своїх поглядів у священних текстах, але я не впевнений, що такі пошуки заслуговують на піднесення їх до «різновиду християнства».

Бажаючи показати непослідовність позиції католицької церкви у питанні священницького цілібату, автор пише: церква «поблажливо сприймає, що значна частина священників фактично перебуває у шлюбі. Це стосується багатьох священників східних католицьких церков, наприклад України та Лівану». Як ми знаємо, греко-католицькі священники не «фактично перебувають», а просто перебувають у шлюбі, з повної згоди Риму, згідно з умовами Берестейської унії 1596 року. Можна також сперечатися, чи варто розглядати пряме порушення заповіді «Не чужолож» (описуючи католицьких священників, що порушують правило цілібату з коханками чи з повіями) як «варіант християнської практики».

На жаль, мені на очі трапився і момент прямої неправди. Цитую: «На Різдво 2008 року папа Бенедикт XVI заявив, що гетеросексуальність заслуговує на наш захист так само, як тропічні ліси. Цей захист, на думку папи, передбачає такі дії, як прийняття правової заборони на гомосексуальність, дискримінацію геїв і лесбіянок, а також їхнє пряме переслідування». Як легко пересвідчитися кожному, хто візьме собі за труд пошукати це звернення папи Бенедикта та прочитати його, нічого подібного папа-емеритус не говорив – хоча справді сказав, що захисту потребують не лише тропічні ліси, а й людина.

Але то таке. Мене особисто зачепило ось що. Під кінець книжки Ендшьо згадує про одну з наймолодших католицьких святих, Марію Горетті: «Іноді тяжка боротьба із собою з метою зберегти незайманість є достатньою підставою для канонізації». Одинадцятирічна Марія не дала себе звалтувати, і її нападник, як пише Ендшьо, «декілька разів проштрикнув її ножом. Наступного дня дівчина померла, проте встигла розповісти всім, що сталося. Серенеллі [нападник] був визнаний винним у вбивстві та засуджений до тридцяти років позбавлення волі. Коли він перебував у в'язниці, Марія Горетті з'явилася йому у видінні та пробачила йому. Після звільнення Серенеллі пішов до монастиря». І далі: «Мораль цієї історії, якщо дійти до крайності, полягає в тому, що дійсно хороший католик повинен віддати перевагу смерті, а не дошлюбному сексові». Я не був знайомий з історією святої Марії Горетті, тому вирішив пошукати подробиці. Виявилось, що нападник наніс Марії чотирнадцять ударів ножом, але перед смертю вона пробачила своєму вбивцеві. Саме за це – і за те, що її християнське прощення привело до щирого розкаяння її вбивці – її й було канонізовано. В принципі, цікавий приклад того, як автор звів історію про прощення й розкаяння лише і винятково до того, що краще б дівчинка дала себе звалтувати й усі були б щасливі...

Але хочу все ж закінчити на позитивній ноті. Безумовно, книжка Ендшьо цікава, інформативна й така, що провокує на роздуми. Якщо й є застереження щодо неоднозначності тексту, вони, поза сумнівом, обумовлені шляхетними намірами автора у його боротьбі за рівноправ'я та свободу людини. Що ж до упередження до релігії – я так думаю, у наш секулярний вік у цьому немає нічого дивного. Це радше є навіть очікуваним і не стане на заваді розумному читачеві нової книжки.

Андрій Галушка, Лондон

*Стейнару,
Хельзі,
Яніке,
Мії*

Вступ

Іпполіт був молодиком, якого не хвилював секс. Секс його зовсім не цікавив: «Він нехтує любовним ложем і не хоче мати нічого спільного зі шлюбом». Єдине, чого він жадав, — блукати лісами на околицях Трезена, грецького міста часів бронзового віку, та полювати на диких тварин.

Афродіта, богиня кохання та сексуальності, ненавиділа Іпполіта. Юнак надавав перевагу полюванню, а не сексові, й усіма своїми вчинками демонстрував зневагу до богині кохання, вважаючи її не надто значущою, ба навіть «найгіршою серед богів».

Афродіта не могла дозволити, щоб Іпполіт залишався безкарним за те, що він ігнорував її царину — сексуальне життя. Гарний юнак помер, впавши з воза, коли його кінь перелякався посланої богами потвори.

Це більш ніж просто захоплююча історія з грецьких міфів¹. У долі Іпполіта відбивається справжнє релігійне переконання, що боги не просто хотіли, а й вимагали від нас сексуальної активності. Статева стриманість була зовсім неприйнятною.

Релігія за і проти сексу

Міф про Іпполіта й Афродіту немає нічого спільного з буденним сприйняттям сексу релігією. Із заголовків новин може скластися враження, що на сьогодні релігії значно більше стурбовані темою сексуальності, ніж будь-коли. І картина значно відрізняється від тієї, що була у випадку з Іпполітом. Те, що ми бачимо, є релігійною відмовою від сексу. Релігії засуджують секс, секс із неправильними людьми, з неправильної причини, у неправильний час і в неправильному місці. Їх обурює, що про секс надто багато пишуть і говорять; їх бентежить, що про секс пишуть і говорять неправильно. Часто засудження настільки потужне й одностороннє, що може здатися, ніби релігії повністю відкидають секс як такий.

Як так сталося, що одна релігія засуджує тих, хто утримується від статевих зносин, тоді як інша засуджує сексуально активних людей? Це питання, на яке важко дати просту відповідь. Саме питання не належить до легких. І навіть грецька релігія, з якої походить історія Іпполіта й Афродіти, визнає не всі форми сексуальності. Якщо люди не дотримувалися б низки допустимих релігією складних правил сексуальності, це мало б серйозні наслідки. Незважаючи на те що трагічна доля Іпполіта виявляє основні вірування в Стародавній Греції, вона є лише однією складовою в заплутаній головоломці взаємозв'язку між сексом і релігією.

Але й сьогодні картина значно складніша, ніж може здатися з новинних заголовків. У достатньо односторонньому ставленні релігії до різних форм сексу легко не помітити певних нюансів. Ми не бачимо, як більшість із цих засуджень одночасно передбачає і релігійне схвалення сексу, проте, звичайно, тільки «правильного сексу». Осуд і схвалення сексу зазвичай ідуть пліч-о-пліч. Аналізуючи взаємозв'язки між сексом і кожною окремою релігією, потрібно акцентувати на межі між тим, що прийнято, і тим, що заборонено, між священним і проклятим.

Основні правила сексуальності

Жодне з відомих суспільств не існувало без правил щодо сексу. Щасливі моряки, митці та соціальні антропологи іноді заявляли, що вони знайшли на таких собі райських тропічних островах повністю вільні в сексуальному сенсі суспільства, суспільства без будь-яких табу для сексуальності. Але це завжди було ілюзією. Ці гості здалеку знайшли культури із зовсім незначними обмеженнями в царині сексу, властивими для їхніх країн; водночас вони не були в змозі ідентифікувати всі чужі для них локальні обмеження.

Важко й, імовірно, навіть неможливо визначити, що було спочатку – цивілізовані види сексу чи релігійні правила сексуальності. Чи було так, що різні вказівки та заборони щодо сексуальності вперше виникли незалежно від релігії, а тільки пізніше цьому було надане релігійного значення? А чи релігійні правила сексуальних норм з'являлися незалежно від справжньої сексуальної поведінки людей, для того щоб потім спрямовувати сексуальну поведінку в нове русло? Чи, може, релігії спочатку забороняли тільки ті види сексу, які вже існували в

людському суспільстві, або ж прийняли та змінили нашу сексуальну поведінку від самого початку?

Звичайно ж, наші предки мали статеві контакти значно раніше, ніж релігію. Секс існував уже тоді, коли ще наші пращури сотні мільйонів років тому були невеликими клітинними скупченнями. Невідомо, що передувало: чіткі правила сексуальності чи релігія. Зоологи зазначають, що навіть тварини мають різні моделі поведінки, які впливають на їхню сексуальну активність. Але і їх не можна визначити як правила сексуальності. Однак усі відомі нам суспільства мають чіткі правила сексуальності, проте коли саме вони з'явилися, невідомо. Ми маємо справу з чимось настільки давнім, що вже неможливо дійти достовірних висновків.

Тварини не мають релігії. Древні печерні малюнки та розкішні захоронення вказують на те, що релігія існувала вже дуже давно, можливо, ще до появи людства. Тому є важливим питання: чи завжди релігія регулювала людську сексуальність? Із найдавніших письмових джерел нам відомо, що релігія забороняла й засуджувала різні форми сексу. Усі дослідження дописемних культур демонструють одне й те саме. Як у стародавніх суспільствах, так і в традиційніших існує співвідношення між релігійними й більш загальними правилами сексуальності – вказівки та заборони часто є релігійними.

Незалежно від того, як виникли відносини між сексом і релігією, зрозуміло, що наймовірне розмаїття складних сексуальних структур різних суспільств було сформоване через комплекс культурних і релігійних процесів. Немає стандарту щодо того, як релігія ставиться до людської сексуальності. Той вид сексу, що одна релігія вважає взірцевим, ба навіть священним, відкидається як щось огидне іншим віросповіданням. Проте є дещо спільне для всіх цих моделей: жоден із типів сексу, пропагованих різними релігіями, не передбачає його природного обмеження. Це завжди питання окремих культур.

Чому секс і релігія?

Те, що релігія передусім обертається навколо віри, є недавнім явищем. Насамперед ми бачимо, що релігія, мабуть, дедалі більше переймалася питанням правильності поведінки, де секс часто відіграв центральну роль. Переконавання, що виконання певних дій має основоположне значення для релігійної практики, ніколи не втрачало

своєї чинності, а досі присутній релігійний акцент на сексуальності є гарним прикладом цього.

Але й серед тих складних релігійних рамок, які регулюють поведінку, можна помітити, що секс відіграє достатньо своєрідну роль. Існують релігійні правила щодо того, як ми маємо поводити себе, як ми повинні їсти, покривати чи не покривати голову, як умиватись, як поводитися під час богослужіння. Іноді через ці правила люди навіть вдаються до вбивств. Достатньо багато людей загинуло через те, що їхнє сексуальне життя не збігається з релігійним баченням інших. Ніщо так не залучає до дії в релігійному контексті, як секс. Католицька церква Іспанії протягом майже сорока років ігнорувала систематичні утиски більшості основних прав людини з боку Франко, та коли демократичний уряд запропонував дозволити шлюб для геїв, церква відразу ж організувала стотисячні демонстрації вірян².

Сьогодні більшість релігій уже відмовилася від ідеї, що вони зможуть змусити всіх притримуватися однієї справжньої віри. Однак ті ж самі релігії прагнуть нав'язати суспільству певні аспекти своїх вірувань, а сексові зазвичай надають першочергової уваги.

Що ж такого особливого в сексі, що робить його центральним, а іноді єдиним предметом розглядання для багатьох релігій? Неможливо знайти чітку відповідь на таке питання, до того ж відповідь буде варіюватися залежно від релігії, про яку йдеться. У багатьох релігіях секс постає потужним явищем насамперед тому, що гетеросексуальний вагінальний статевий акт є єдиним способом продовження людства. Для багатьох конфесій, які чи то підтримують секс, чи то утримуються від нього, достатньо важливо наслідувати те, що роблять боги або що робили перші взірцеві люди від початку часів. Багато релігій розглядають секс як дещо таке, що унеможливить наше спасіння, інші – як те, що заважає використати весь наш потенціал. Водночас, згідно з іншими релігіями, деякі види сексу необхідні для догодження богам. Але поки не всі релігії однаково переймаються питаннями сексу.

Іншу причину, чому релігії так прагнуть контролювати секс, ми, можливо, знайдемо, якщо подивимось, які наслідки спричинив жорсткий релігійний контроль. Після того як релігія почала контролювати сексуальне життя людей, цей контроль включав не тільки прямий нагляд за найінтимнішими царинами приватного життя. Будь-який контроль впливає на все життя людей і має далекосяжні наслідки. Через різні вказівки та заборони щодо того, коли, у який спосіб і найголовніше з

ким ви можете мати статеві контакти, визначає не тільки вашу сексуальність, а й те, з ким ви зможете пов'язати себе в особистому плані, якими будуть ваші діти й онуки, ваше коло спілкування, ваші союзники, те, як ви проживете своє життя. Отже, секс часто є ключовим чинником, за допомогою якого релігія може контролювати ваше існування задля того, щоб ви досягли порятунку й спокути.

Хоча гомосексуальність і гетеросексуальність як маркери ідентичності є достатньо модерним феноменом, сексуальність завжди була вирішальним чинником у тому, як визначається людська ідентичність. До того ж у рамках багатьох релігій сексуальні канони підтримували та закріплювали ідентичності та категорії. Ваша стать, сімейний стан, релігія, етнічна належність, належність до певної касты — все це важливі релігійні маркери ідентичності. Для того щоб контролювати людську сексуальність, релігії закріплюють і підтримують ці священні категорії. Порвавши з релігійними вказівками та заборонами, ви порвете одночасно й з усією вашою ідентичністю.

Урешті-решт, релігійно-сексуальні переконання визначають нашу ідентичність як особистості. Отже, усе, що виходить за рамки релігійно-сексуального обмеження, слід розуміти як неприродне. Якщо ви робите щось не так, як від вас очікується, ви не є порядною людиною.

Контролюючи статеве життя людини, релігія отождивляє її життям, ідентичністю та, кінець кінцем, розумінням щодо того, що таке бути людиною. Тому релігії борються за те, щоб світська влада нав'язувала релігійно-сексуальні переконання, щоб найважливіші релігійні життєві правила сприймалися як очевидні та природні. Незважаючи на те що релігії не в змозі змінити вас, контролюючи ваше сексуальне життя, вони змусять вас жити за правилами, яких має дотримуватися справжній вірянин. У такий спосіб вони проведуть вас крізь довгий шлях до порятунку й того, що вони вважають за досконалу людську природу.

Отже, стає зрозумілішим, чому більшість релігій ставить такий акцент на сексі. Також зрозуміло, коли йдеться про релігії, які повною мірою усвідомлюють, що вони більше не здатні контролювати всі частини суспільства. Проте їхні правила сексуальності прийняті як загальнолюдські правила, а отже, більша частина релігійно-ідеального суспільства все ж існує.

Основна ідея та структура книжки

Для повного подання всіх аспектів взаємин між сексом і релігією необхідно було опрацювати тисячі джерел. Тому слід спробувати ідентифікувати найважливіші та найтиповіші аспекти в цій галузі.

У цій книжці я намагався виявити деякі з найважливіших моделей сексуальної поведінки, знайдених у всіх значущих релігіях. Я знайшов також низку інших прикладів, які, звичайно, є менш показовими, проте значно важливіші саме через те, що вони подають різні варіанти того, як секс і релігія можуть бути об'єднані. Також коли йдеться про основні релігії, то слід звернути увагу на більш неістотні явища, оскільки вони часто грають важливу коригуючу роль у таких твердженнях, як «їудаїзм завжди...» або «в ісламі є...».

Це релігійно-сексуальне розмаїття повертає нас до вихідної точки: немає нічого очевидного або природного в тому, як релігії вказують і забороняють, благословляють і засуджують різні форми сексу. Секс стає священним або огидним залежно від того, як його визначає та чи та релігія.

Коли ви пишете книжку про секс і релігію, не зрозуміло, як саме правильно подати матеріал. У такій книжці можна навести хронологічний звіт про те, як змінився зв'язок між сексом і релігією протягом усієї історії. Або розповісти про кожну релігію та про те, яку роль відіграє в ній секс.

Я вирішив обрати більш тематичний шлях. Розподіл розділів відбувається найактуальніші питання відношення сексу та релігії. Усе починається з того, як саме секс розуміється в релігійному контексті, з ким можна займатися сексом, секс як пряма релігійна діяльність і які наслідки може мати секс, на думку релігій, як для індивідуума, так і для суспільства загалом.

У першому розділі розглядаються релігійні межі й обмеження: як можна визначити, чи є щось релігійним, чи ні; як ми можемо зрозуміти певні правила сексуальної поведінки, типові для цієї чи цієї релігії, коли саме кожна релігія відображає так багато різних думок із приводу різних видів сексу?

У другому розділі розглядається змінне розуміння релігією того, що таке секс. Секс не представляє собою щось таке, що може бути природно обмеженим. Утім, ультраконсервативний мусульманський режим талібів карав жінок за те, що вони не прикривали свої шиколотки, що

вважалося злочином на сексуальному ґрунті, а неодружені християни мастурбують один одному з переконанням, що те, що вони роблять, не є сексом. Рамки того, що вважається сексуальним, варіюються залежно від релігійної громади. Це знову вказує на базове розуміння сексу як культурно створеного феномена.

Багато вірян переконано в тому, що нам краще взагалі не займатися сексом. Релігійний ідеал абсолютної заборони сексу є змістом третього розділу книжки.

Хоча секс зазвичай не є індивідуальною діяльністю, проте це не можна вважати беззаперечним твердженням. Як ми побачимо в четвертому розділі, секс із самим собою, звичайно, не тільки можливий, а й становить предмет уваги з боку різних релігій.

Темою наступного й найбільшого розділу є гетеросексуальність. Існує відмінність між різними формами гетеросексуальності. Хоча всі зазвичай осуджують гомосексуальність, часто багато хто забуває, що деякі (якщо, звісно, такі є) релігії дозволяють вільно займатися сексом із людиною протилежної статі. Засудження, вічне прокляття і смерть — це лише декілька покарань, які чекають на тих, хто не обмежується правильними партнерами протилежної статі, у правильні час і місце й у правильні отвори тіла. Цей розділ поділений на такі підрозділи: дошлюбний секс; шлюб як інститут; секс як обов'язок; секс як засіб розмноження; полігамія; секс поза шлюбом; розлучення, а також різні заборони й отвори.

Шостий розділ присвячений одностатевому сексу. Тоді як багато сучасних релігій зациклені на засудженні гомосексуальності, інші вважають одностатевий секс неproblemним, божественним або щонайменше кращим, ніж гетеросексуальність. Але гомосексуальність не завжди є цілісним поняттям: багато релігій визнають природними тільки певні форми одностатевого сексу й у той самий час засуджують всі інші.

Через посилену увагу, що приділяється статі у сучасних релігійно-сексуальних дебатах, ми часто забуваємо багато інших людських категорій, які також слугують основою для різних указівок і заборон. Деякі з них є темою сьомого розділу. Тоді як колір шкіри традиційно є важливим чинником для більшої частини християнства, ще більше релігій зацікавлені в можливості сексуальних зв'язків із кимсь, хто належить до іншої релігії. Якщо ми перенесемося на Схід, то побачимо, що кастова належність визначає сексуальність для індусів і багатьох інших народів.

Позаяк релігії повинні постійно боротися за своє місце у фізичному емпіричному світі, вони, як і раніше, мають більший вплив в інших частинах людського всесвіту. Небеса, пекло й решта місць, де ми, можливо, опинимося після смерті, досі є основними релігійними доменами. Але й у цих місцях також існує секс, який практикується та регулюється різними релігійними правилами. І навіть боги, ангели та демони не звільнені від необхідності регулювання сексуальності з боку релігії. Це тема восьмого розділу.

Наша сексуальна поведінка протягом життя розглядається як ключ до того, яким буде наше життя після смерті. Але наслідки сексу можуть виявитися значно більшими. По-перше, боги можуть покарати особисто вас ще за життя, по-друге, ваша сексуальна поведінка може вплинути на те, як божественні сили поставляться до суспільства загалом. Це тема дев'ятого розділу.

У десятому розділі йтиметься про те, як секс використовується й у буквальному, й у релігійному контексті. Крім того, ми відвідуємо різні храми, щоб побачити, як виражається сексуальність там. Не всі церемоніймейстери цуралися використання сексу в своїх релігійних ритуалах.

Книжку завершує розділ, у якому ми розглядаємо релігійно-сексуальні пріоритети. Різним релігійним заборонам і вказівкам буде надаватися меншого або більшого значення стосовно одна одної та стосовно інших релігійних аспектів. Як може бути так, що певні релігійні вказівки та заборони в одних випадках ігноруються, а в інших виступають найважливішими аспектами релігійного світогляду?

Треба зауважити, що написання цієї книжки було складним і трудомістким процесом, але є багато людей, які допомогли мені під час роботи. Я хочу виразити свою подяку Мії Бернер, Юнісу Форланну, Інґвільд Селід Гільгюс, Геґе Гундерсен, Лів Інґеборґ Лід, Кайзад Мехта, Генріку Нурьгюсу, Стейнару Опстаду, Полу Стейнеру, Хельзі Сваре, Кнуту Олафу Омосу, а також моїм батькам за підтримку й ентузіазм. Я також хочу подякувати Полу Бйорбю, Оле Аастанд Бротену, Гіні Даль, Кристині Ендшю, Роальду Февангу, Бйону Хаттеруду, Венхе Хельстад, Яніке Іверсен, Перу Тореланнер, Хосе Мартінесу, Лісбет Мікаельссон, Хокану Рюдвінгу, Мара Сенесе та Міхаелю Стаусберґу.

1

Релігійні межі та обмеження

Чи можливо визначити правильне ставлення християн до сексу? А мусульман чи індуїстів? Ми постійно чуємо, що те чи те заборонено для християнина, буддиста чи іудея, проте також ми чуємо й зворотне. Отже, виникає суперечка щодо того, хто правий, а хто ні. Інакше кажучи, якщо зачепити тему взаємозв'язку релігії та сексу, легко заплутатися. Проте, можливо, саме в суперечці й приховується відповідь.

Усі вірні бажають бути справжніми християнами, справжніми мусульманами, справжніми індуїстами, так, як і має бути. Це твердження, яке годі заперечувати. Іноді через розмаїття традицій усвідомлення того, що можна бути істинним християнином, мусульманином або індуїстом, становить справжню дилему. Якщо Мона, ортодоксальна єврейка, вірить в одне, то що не так із Ханною, яка вірить у щось зовсім інше? Тоді вона не є такою ж єврейкою? Ми знаходимо ту ж дилему, коли йдеться про релігійне розуміння людьми того, що таке правильний секс. Релігії настільки різноманітні, що важко дійти абсолютних висновків щодо ставлення кожної до будь-якої форми сексу.

Багато християн, мусульман, індуїстів та інших вірян люблять говорити про те, що заборонено, а що дозволено в тій чи тій релігії. Те, що свідомо чи несвідомо уникається в одній релігії, є визначальним у багатьох інших. Отже, віряни ігнорують не лише сучасні, а й минулі умови. Усі великі релігії і засуджують, і захищають гомосексуальність, незважаючи на те що вона ніколи ними не схвалювалася.

Кожна релігія мала й завжди матиме безліч авторитетів, які часто проповідують різні речі, проте рідко коли дають чітку відповідь на прямі запитання. Від того, наскільки пересічний вірянин буде слідувати вказівкам загальноновизнаних авторитетів, залежить ступінь санкцій і вказівок і вибір, який зробить людина. І ми будемо й надалі сприймати людину

як буддиста, християнина, мусульманина, поки вона сама сприймає себе як прихильника тої чи тої релігії або формально належить до будь-якої з них. Те, що більшість вірян не виконує вказівки релігійних авторитетів, свідчить не про порушення релігії, а про її нове вираження. З огляду на постійні розбіжності у ставленні релігії до сексу відповідь на те, що таке правильний мусульманський, християнський, або індуїстський секс, завжди буде неоднозначною.

Деякі стали авторитети, наприклад священні писання або провідні релігійні діячі, більш важливі за інші. Спостерігаються чіткі тенденції у відносинах між різними авторитетами. Так, священні писання наголошують на одні заборони, проте ігнорують інші. Важливо звернути увагу на те, що є пріоритетним, а що ігнорується; таким чином стане очевидно, чи свідомим є вибір релігії. Крім того, існує чітка тенденція того, як вірні дотримуються чи ігнорують ту чи ту заборону або вказівку. Саме це ми маємо дослідити ближче, щоб визначити ставлення релігії до сексуальності.

Багато хто використовує першоджерела, щоб дійти остаточних висновків. Вони знаходять кілька пунктів у Біблії або Корані та використовують їх, аби підтвердити, що іудаїзм, християнство або іслам мають те чи те ставлення до тієї чи тієї варіації сексу. Хоча такі твердження нерідко репрезентують певні релігійні переконання, релігійна традиція водночас часто свідчить про одностороннє використання окремих джерел, серед яких навіть найвідоміші не дають остаточної відповіді на запитання: «Що таке релігія?» В Євангелії розлучення заборонене Ісусом, проте сьогодні більшість християн вважають інакше. З цієї причини християни – противники розлучень і християни – прихильники їх не є менш християнськими.

Постає питання: які джерела ми повинні розглядати під час вивчення взаємозв'язку між сексом і релігією? Не можна використовувати лише священні писання з простої причини – вірні самі обирають, як саме їх інтерпретувати. І для того щоб відтворити картину взаємозв'язків між сексом і релігією, необхідно використати різні джерела. Аналіз релігійних писань треба проводити через минулі та сучасні переконання релігійних громад. Не можна зрозуміти заяви релігійних лідерів без урахування того, як вірні слідували цим указівкам. Релігійні ідеали необхідно ототожнювати з тим, що насправді практикується й прощається, що дійсно виникає із санкцій і реакцій, коли хтось переходить допустимі межі сексуальності, і тим, що є релігійно прийнятим.

Розглядаючи відносини між сексом і релігією, необхідно поставити питання, де завершуються межі релігії? Для багатьох побожних людей, особливо в наші дні, секс не є релігійним явищем. Інші вважають певні сексуальні правила центральними в їхній релігії, тоді як треті визначають їх більш культурними. Те, що спершу було релігійними вказівками або заборонами, з часом так укорінилося, що зараз розглядається як «природне». У підсумку, навіть якщо віряни визначають своє сексуальне життя за межами релігійної сфери, їхнє ставлення до сексу залишається актуальним для нашого дослідження, тому що воно однаково є релігійним.

У рамках і всупереч кожної окремої релігії культурні та регіональні відмінності надзвичайно ускладнюють картину. В усьому Середземномор'ї традиційною є модель, коли чоловіки зазвичай роблять те, що вони хочуть, тоді як жіноча сексуальна поведінка жорстко контролюється. Ця модель значною мірою притаманна християнству, іудаїзмові й багатьом іншим релігіям. Питання ж залишається: йдеться про релігію й культуру окремо чи загалом? Оскільки ця модель пережила тисячі років і кілька релігійних змін, це дає підставу вважати, що вона становить фундаментальну культурну особливість, яка виходить за межі релігії. Проте якщо окремо спитати християнина, єврея чи мусульманина, відповідь буде інша. Далеко не всі можуть дати релігійне пояснення того, чому чоловіки можуть робити те, що вони забажають, проте контроль сексуальності жінок прив'язаний до тої релігії, до якої вони належать.

У деяких державах влада з релігійних переконань намагається строго контролювати сексуальне життя громадян. І це, звичайно, впливає на те, якою мірою громадяни будуть дотримуватися релігійних правил поведінки, пропагованих владою. Але в той самий час усе більше й більше держав дозволяють громадянам робити те, що вони хочуть. Вони мають більше важелів для контролю, оскільки державний апарат стає ширшим і ефективнішим. Хоча в минулому релігійні вказівки й заборони були більш суворі, релігійна та державна влада мала менше можливостей слідкувати за їхнім виконанням.

В інших частинах світу теж існують культурні моделі, які перетинають релігійні межі. Молоді євреї, християни та мусульмани в Нью-Йорку або Берліні зазвичай мають більше спільного у власних сексуальних моделях, ніж зі своїм одновірцями із села штату Керала (Індія) або Ефіопії. У цьому випадку впливають також економічні й інші

нерелігійні чинники. Очевидно, що рівень соціального та релігійного контролю відрізняється. В одній ситуації неодружена людина може почуватися незалежною, а в іншій відсутність сім'ї означає економічну та соціальну погибель. Економічно незалежна мала сім'я, яка може легко переїхати в іншу частину країни, надає значно більше можливостей особистості, ніж велика сім'я, де ви, навіть дорослий, не можете уникнути контролю з боку батьків, бабусь і дідусів, тіток і дядьків. Це пояснює, чому, наприклад, мусульмани й індуїсти значно пильніше дотримуються традиційних правил сексу, ніж християни й іудеї. Дуже мало мусульман та індуїстів живуть у тих суспільствах, де люди більш незалежні від своїх сімей і решти соціальних зв'язків. Лише невелика кількість релігій може вказати на основні статистичні відмінності; у всіх релігіях ми знаходимо повний діапазон регулювання сексуальної поведінки, від дуже строгих обмежень до невимушеного ставлення.

Важко знайти остаточну відповідь щодо того, як зрозуміти кожную релігію та її ставлення до сексу. Релігії мають нечітко визначені форми. Вони є категоріями із зазвичай дуже розмитими межами. Вони є історичними величинами, які зазнали серйозних змін. Кожна з них охоплює широкий спектр найрізноманітніших релігійних переконань. Усе це необхідно мати на увазі під час дослідження ставлення різних релігій до сексу.

2

Що ж таке, власне, секс?

Розглядаючи ставлення релігії до сексу, доцільно мати чітке уявлення про те, що насправді являє собою секс. Утім, це не так уже й легко. Згідно з *Riksmålordboken* (норвезький словник), секс – це «те, що стосується статевого життя». Більш загальним визначенням сексу є діяльність, в якій залучені статеві органи й існує певний ступінь збудження. Якщо ж заглибитись у релігійну сферу, важко досягти чіткого розуміння. Зовсім навпаки. Усі релігії визнають, що гетеросексуальний вагінальний статевий акт є сексом. Проте тільки-но ми виходимо за межі цього визначення, ми доходимо висновку, що розуміння сексу сильно відрізняється поміж різних релігій і всередині кожної окремо.

Протягом усієї історії релігії було витрачено багато зусиль, щоб відрегулювати те, що в загальнішому значенні розуміється як межі сексуальності. В єврейському законі термін «*yichud*» означає необхідність жінкам і чоловікам, які не перебувають у шлюбі, триматись одне від одного подалі. Хоча цей принцип не настільки поширений сьогодні, з'являються нові його вираження. В Єрусалимі на прохання ультраортодоксальних євреїв дедалі більше стає окремих автобусів для чоловіків і жінок. А на маршрутах, де відсутні окремі для кожної статі автобуси, жінки повинні сидіти позаду, щоб запобігти непристойній поведінки. Жінки, які відмовилися сісти в задній частині автобуса, можуть бути побиті своїми ультраортодоксальними чоловіками¹. Подібний принцип розмежування жінок і чоловіків також існує у консервативному ісламі. Одним із прикладів цього є саудівські закони, які забороняють жінкам виходити за межі будинку без чоловічого супроводу. Чоловіки теж зазнають обмежень: узимку 2008 року 57 юнаків були заарештовані в торговому центрі Мекки за неналежний одяг, гучну музику й танці, оскільки це могло привернути жіночу увагу². Восени 2008 року в Осло під час державного норвезько-сомалійського святкування група імамів

здійняла гучний протест проти того, щоб непов'язані сімейними узами чоловіки та жінки перебували в одному місці³.

Що ж до християнства, то Ісус наголошував, що людина може бути звинувачена в сексуальній невірності, навіть якщо не були залучені статеві органи. «Той, хто дивиться на жінку з жадобою, уже вчинив перелюб із нею у своєму серці»⁴. Згідно з Фомою Аквінським, безумовно, найшанованішим католицьким теологом, дотики та поцілунки між людьми різної статі не вважаються смертельними гріхами, але залежно від мотивації можуть ними стати⁵. Думка, що невтамоване бажання може становити великий сексуальний гріх, має давнє коріння в християнстві. Проте коли християнські місіонери розпочали проповідувати гріховність різних сексуальних думок, для багатьох народів це стало абсолютно новою концепцією⁶.

У тому ж дусі вважав Мухаммед: дивитися на заборонені речі або споглядати за чимось із бажанням є зрадою очей, а говорити про не дозволене або бажане є зрадою вуст⁷. Зрада вух – це слухати речі сексуального характеру, а зрада рук – сповнені бажання обійми. Менш піднесена зрада ніг, оскільки вони ведуть до того місця, де планується скоєння акту невірності⁸. Мухаммед, однак, був толерантнішим від Ісуса щодо людських бажань, допоки вони нездійсненні; присутність невтамованих бажань не каралася релігією.

Крім того, згідно з буддизмом, бажання є проблемною категорією сексуальних меж, проте бажання за своєю суттю більш складний виклик, ніж просто секс. Бажання пов'язане з усіма почуттями, кожне з яких намагається затримати нас у стражданнях. Однак, як і інші релігії, буддизм також зазнає впливу розширеної концепції сексу: коли чоловіки отримують задоволення, дивлячись на жінок, навіть просто на їхні зображення, це іноді вважається статевим актом⁹.

Нагота або просто натяк на наготу є ще однією межею, яка була сексуалізована в багатьох релігіях. Згідно з Біблією, Адам і Єва соромляться власної наготи й покривають себе переплетеним фіговим листям, проте одного разу вони з'їли плід із дерева пізнання та «їхні очі відкрилися»¹⁰. Коли Хам, син Ноя, побачив його нагим, прокляв Ной його сина та всіх його нащадків¹¹. Антоній, перший легендарний християнський отець-пустинник, дотримувався тієї ж думки. Він гордився, що ніхто ніколи не бачив його оголеним. Аби не зраджувати свою віру, протягом життя він ніколи не мився. Щоб бути взірцем для християн, він навіть не клав «ноги у воду, якщо не мусив»¹².

Християнське ставлення до наготи, проте, зазнало змін. Тоді як папа Юлій II на початку XVI століття нічого не заперечував проти багатьох оголених біблійних персонажів Мікеланджело в Сікстинській капелі, папа Павло IV кількама десятиліттями пізніше був настільки нажаханий наготою, що наказав знищити картини. І тільки люті протести змусили його відмовитися від свого початкового задуму, проте одному з учнів Мікеланджело було доручено домалювати одяг непристойним біблійним персонажам¹³. У наш час аналогічним чином християнами було докладено безліч зусиль, щоб обмежити зображення наготи у фільмах і публікаціях. Це досі залишається актуальною темою. Тоді як дедалі більше футбольних асоціацій і жіночих інституцій публікують календарі зі світлинами оголених себе, американець Чад Харді влітку 2008 року був відлучений від церкви мормонів за те, що опублікував світлини мормонських місіонерів-чоловіків з оголеним торсом¹⁴.

Згідно з ісламом, в ідеалі дорослі не повинні демонструвати свою наготу¹⁵ навіть перед людьми своєї статі. Проте є винятки, наприклад, оголені тіла у громадських лазнях. Заборона наготи стосується також того, як Коран закликає жінок бути скромно вдягненими, особливо в оточенні чоловіків, які не є близькими родичами¹⁶. Пристойні жінки мають бути добре прикритими. Ці правила не такі суворі стосовно чоловіків. Часто на європейських пляжах можна спостерігати, як повністю одягнені мусульманські жінки сидять біля своїх чоловіків, на яких самі лише плавки.

Проте одягу не завжди достатньо, щоб прикрити наготу жінок. Абу Хурайра, один із найближчих соратників Мухаммеда, застеріг від «жінок, які оголені, навіть якщо й одягнені». Такі жінки «пішли хибною дорогою й можуть збити вас зі шляху». Така звичка одягатися зачиняє дорогу в рай, уважав Абу Хурайра¹⁷. Вказівка одягатися скромно є причиною дедалі поширенішого використання хіджабу та нікабу (хустки і вуалі), хоча сам Мухаммед не проповідував нічого з цього приводу. Насправді невдовзі після смерті пророка, халіф Умар «за божественного натхнення» винайшов хіджаб¹⁸. Однак є великі відмінності, наприклад, між модницями Тегерана у витончених дизайнерських хіджабах і повністю покритими жінками еменської столиці Сана. Восени 2008 року провідний ісламський суддя Саудівської Аравії заявив, що за показ напівголих жінок та іншого «великого зла» по телебаченню власники відповідальних телекомпаній заслуговують на смертну кару¹⁹. Подібним чином до 1980-х років консервативні сім'ї Об'єднаних Арабських

Еміратів не дозволяли своїм синам одружуватися з дівчинами, якщо їх помітили у товаристві з будь-ким, чоловіком чи жінкою, які не були найближчими членами родини²⁰.

Якщо перейти до іншої крайності, можна виявити більш обмежене розуміння того, що таке секс, ніж те, що загалом визначається людьми. Опитування, проведене в США у 2003 році, показало, що 27 відсотків студентів коледжу, які підписали християнський консервативний контракт, згідно з яким вони мали утримуватися від сексу до шлюбу, за рік після цього вважали, що вони дотримались обіцянки, хоча й займалися протягом року оральним сексом. Вони не визнавали це сексом²¹. Дослідження серед жінок, які виростили в норвезькому баптистському середовищі та брали участь у музичних гуртках християнського спрямування, так званих тенсинг-городах, показує, як заборона на дошлюбний секс на практиці часто означає «все інше, крім статевого акту, дозволено»²². Гетеросексуальні пари можуть «довести один одного до оргазму», не вважаючи це сексом²³. Молода дівчина-християнка, яка щиро впевнена, що не буде займатися сексом до шлюбу, розповідає, однак, як її коханий «був здивований, коли я смоктала йому, як... майже відразу, знаєте»²⁴. Ці, можливо, несподівані межі того, що саме неодружені християни в консервативних середовищах можуть або не можуть робити з особою протилежної статі, навіть якщо вони не наполягають на статевих стосунках до шлюбу, є іноді «зовсім нормальним у їхньому середовищі»²⁵. Таке ставлення до сексу часом створює досить заплутаний понятійний апарат. Американський інтернет-пастор Біл Мак-Джінніс надає гарний приклад плутанини, що виникає. Розглядаючи загальне американське християнсько-консервативне розуміння сексу, він пояснює, якою можливістю для неодружених християн, які хочуть дотримуватися заборони на секс до шлюбу, є «займатися петингом для досягнення оргазму». У цьому немає нічого нового в християнському контексті. Мак-Джінніс навіть покликається на досвід його молодості, яка припала на 1960-ті роки: «Обидва отримали оргазм, проте не втратили цноту». Якщо немає проникнення, тоді це не секс²⁶. Інакше кажучи, виправдання Біла Клінтона зі справи Моніки Левінської були не просто взяті з повітря, а втілювали основні ідеї того самого християнсько-консервативного середовища, яке засуджувало його. Клінтон, здається, випустив з уваги, що межі того, що вважається сексом, змінюються після одруження. Те, що до шлюбу вважається невинним петингом, зовсім не дозволене, якщо здійснюється після одруження з

кимсь іншим. Крім того, цей вид петингу має бути обмежений для людей протилежної статі незалежно від їхнього сімейного стану. Те, що молодь із консервативних християнських середовищ Норвегії усвідомлює, що не слід *«надто торкатись або занадто пестити одне одного»*²⁷, зовсім не означає, що допустимо доторкатись і пестити особу *тієї ж* статі. Це був не більш ніж простий поцілунок між двома чоловіками, проте колишній прем'єр-міністр Хель Магне Бондевік був публічно засуджений за це. Зовсім по-іншому це сприймають консервативні мусульмани й індуїсти. Два чоловіки можуть йти рука об руку без всілякого сексуального підтексту, проте якщо те ж саме зроблять неодружені чоловік і жінка, це буде сприйматись як акт із чітким сексуальним змістом.

Розуміння того, що секс насамперед має бути пов'язаний із вагінальним проникненням, не унікальне для деяких консервативних християнських громад. Секс між жінками зазвичай ігнорується, оскільки не вважається сексом. Ані Єврейська Біблія, ані Коран не містять заборон щодо сексу між жінками, проте існує смертна кара або інше тяжке покарання за анальний секс між чоловіками. У рабиністичній літературі існує термін «mesolelot» — «жінки, які тнуться», тобто жінки, які тнуться геніталіями одна об одну. Згідно з думкою більшості релігійних авторитетів, це не означає, що жінки перестають бути незайманими²⁸. Гінкмар, архієпископ Реймса IX століття, зазначав, що секс між жінками можливий тільки із застосуванням проникаючих предметів²⁹. Жінки Арагону, звинувачені у лесбійському сексі, були виправдані, оскільки вони здійснювали це без проникнення³⁰.

Проте навіть проникнення не є єдиним обов'язковим критерієм для релігійного розуміння сексу. У сексуальній практиці молодих католицьких пар, які не перебувають у шлюбі, у країнах Африки та Америки поширена практика гетеросексуального анального сексу, у такий спосіб вони «захищають свою цнотливість». У 1998 році в Пуерто-Ріко студенти-чоловіки, які спочатку практикували гетероанальний секс, становили 44 відсотки³¹. Більшість юнаків розуміла, що вони здійснюють сексуальний акт, проте принаймні жінки, з якими вони займалися сексом, зберігали свою невинність. Саме так вони залишались у дозволених релігією межах, які були ключовим чинником поведінки. І знову ми бачимо величезні відмінності у ставленні до сексу, що відбувається між людьми однієї статі чи різних: чоловіки, які мають пасивний анальний секс з іншими чоловіками, підходять під визначення того, що розуміється сексом.

На початку дослідження сфери релігії та сексу з'являється уявлення про те, що відмінності не завжди чіткі. Однак усе відносно. Незважаючи на те що може бути ганебно сидіти поруч із представником протилежної статі в автобусі, навіть найзавзятіші прихильники таких правил усе ж розуміють, що є різниця між таким актом і вагінальним сексом. Крім того, дії, які не вважаються сексуальними, можуть бути визнані такими в деяких консервативних релігійних групах, якщо це стосується чоловіків та жінок, які вже не перебувають у шлюбі або партнерів протилежної статі.

3

Секс? Ні, дякую

«Жалюгідний чоловіче! Було б значно краще, якщо б твій пеніс потрапився в чорній отруйній змії, ніж у піхві жінки. Краще, якщо твій пеніс потрапив би в яму з палаючим вугіллям і загорівся». Таким було посилення від Будди монахові Судинні, коли той на короткий час повернувся до своїх дружин і з метою продовження роду запліднив одну з них. Будда пояснював, що змії та спалювання можуть призвести до смерті, проте секс призведе до значно гірших наслідків після смерті: «до поганої долі, бездни та пекла»¹. Те, що сексу слід уникати, рідко ким пояснюється краще в релігійному контексті, ніж Буддою у словах до бідолашного монаха в 400 році до н.е. Таке потужне засудження сексу, однак, не унікальне.

Найприйнятнішим уявленням є те, що релігія взагалі проти сексу. Як і в багатьох інших простих уявленнях, й у цьому твердженні існує частка правди. Багато релігій зазвичай проти сексу, проте, як ми вже помітили, далеко не всі. У цьому й полягає суттєва відмінність між основними релігіями. З одного боку, іудаїзм, іслам та індуїзм не виступають проти сексу. Це питання краще розглядається в розділі про гетеросексуальність. У той самий час багато людей забувають, як негативно буддизм і християнство ставляться до всіх форм сексу. Ставлення буддизму до сексу як до чогось гіршого від змії та спалювання стосується не тільки чернечого життя, а й суспільної думки про секс, як про щось несумісне з уникненням страждань. Що ж до християнства, то Ісус і Павло підкреслювали сексуальну помірність як кращий вибір.

У ранніх буддійських текстах шлюб поданий як джерело страждань — dukkha². Тому на шляху до просвітлення Сіддхарта, майбутній Будда, залишив свою дружину й дитину. Сексуальна стриманість необхідна для того, щоб нарешті розірвати порочне коло реінкарнації³. Сексуальне бажання, як й інші пристрасті, є синонімом безладу,

який більше за будь-що заважає досягненню кінцевого просвітлення. Гетеросексуальний акт, отже, часто зображується як найгірший акт з точки зору карми, він не тільки погіршує карму окремої людини, а й призводить до страждання нащадків⁴.

Рішення Сіддхарти залишити дружину не єдиний прояв того, як Будда демонструє абсолютну необхідність сексуальної помірності для повного спасіння. Коли Сіддхарта перебував на шляху до остаточного просвітлення, злий демон Мара намагався використати секс, щоб затягти його в пастку страждань. Мара послав своїх трьох дочок спокусити його. Щоб точно з'ясувати, що збуджує Сіддхарту, спершу демонові доньки створили ілюзію сотні прекрасних дівчат, а потім сотні жінок, які ще не народжували. Далі була сотня жінок, які народжували один раз, сто жінок, які народили два рази, і зрештою сто літніх жінок. Сіддхарта залишився байдужим до всіх. Мара змушений був зізнатися, що звабити його сексом все одно, що «роздробити камінь стеблом лотоса та розкусити залізо зубами»⁵.

Утримання від сексу буддійськими ченцями та черницями ставить їх у значно вище положення в релігійній ієрархії супроти мирян. Первинне правило чітке: чернець, який ляже з жінкою, або черниця, яка ляже з чоловіком, більше не є істинним ченцем або черницею. Незважаючи на слова Будди, що слід уникати сексу, існує багато винятків. У Китаї та Японії зберігати целібат повинні тільки ченці, які живуть у монастирях. Ті, хто служить у храмах, часто одружені⁶. Є багато одружених ченців у Тибеті, Корей та Індокитаї. Черниць цей виняток не стосується⁷. Не дивно, що цінуються більше ченці, які дотримуються целібату⁸.

Згідно з переказами, Будда дозволив жінкам стати черницями після того, як один із його головних учнів-чоловіків попросив про це. Хоча статеве утримання є одним із критеріїв досягнення спокути, у можливості стриманості жінкам було спочатку відмовлено. Подібні сексистські погляди, які лягли в основу скептицизму Будди висвячувати жінок-сподвижниць, відображали той факт, що жіноча стриманість протягом усього життя зазвичай не така сильна, як чоловіча. Обов'язок жінки підкорятися чоловікам часто стоїть на перешкоді будь-якому прагненню до життя, повного стриманості. Вони мусять бути дружинами чоловіків, які можуть не захотіти практикувати стриманість. Буддизм має двоєке ставлення до цнотливих жінок. Поширеним поняттям є «вперта дів», яка відмовляється брати шлюб, а обирає краще смерть. Буддійські жіночі монастирі іноді пропонують притулок таким жінкам, проте на

практиці буддизм часто надає перевагу подружньому обов'язку жінки, а не її потребі досягти порятунку⁹. Те, що жінки позбавлені перспективи вічної невинності, утім, вважається за нещастя. У китайському буддизмі шлюб часто розглядається як страждання для жінок. Трансгендерний бодхісаттва Гуаньїнь¹⁰ відіграє в цьому контексті цікаву роль. Згідно з текстом «Чиста земля», Гуаньїнь — це божество, яке рятує людей від шістьох душевних страждань і веде їх до чистої землі, де вони досягають просвітлення. Крім того, воно рятує їх від безнадійних ситуацій у цьому світі, як-от тюремне ув'язнення, утоплення, напади диких тварин і грабіжників¹¹. За деякими легендами, Гуаньїнь рятує жінок від безнадійного стану, який являє собою шлюб¹².

Як і в буддизмі, християнське вчення щодо сексуальності очевидне: найкраще взагалі не займатися сексом. Акцент, який християнство ставить на гетеросексуальному шлюбі як ідеалі, змушує нас повірити, що воно завжди дотримувалося цього погляду. Проте це не так. Якщо ми повернемося до раннього християнства, то побачимо, що гетерошлюб спершу розглядався не більш як рішення, викликане необхідністю.

Найбільшим бажанням святого Павла було, «щоб кожен був схожий на нього», тобто сексуально стриманим¹³. Утім, він розумів, що абсолютна заборона призведе до скорочення послідовників. Саме тому його послання до народу було таким: «Звертаюся до неодружених і вдівців: Це добре для вас залишатися такими, як я. Проте якщо ви не можете стриматись, одружуйтеся!»¹⁴ Інакше кажучи, слід уникати гетеросексуальних зносин. Якщо ми не можемо контролювати себе, краще все-таки бути одруженим. Отже, можна практикувати секс — і це безпосередньо не призведе до погибелі. Шлюб не самоціль, а тільки практична домовленість — «щоб уникнути розпусти»¹⁵.

Незважаючи на достатньо велику кількість сучасних релігійних, літературних і кінематографічних міркувань на цю тему, існує мало (а то й зовсім немає) доказів щодо того, чи був Ісус одружений або принаймні сексуально активний. Він не мав ані коханок, ані дружини чи дітей. Він навіть заперечував батька й матір, а також своїх братів¹⁶. Отже, він не був моделлю хоч якоїсь сексуальної поведінки, шлюбу або сім'ї. Ісусові найближчі учні також відмовилися від сексу та сім'ї, щоб слідувати за ним. Цілком зрозуміло, що Ісус уважав шлюб не пріоритетним у нашому житті: «Якщо хтось приходить до мене, але не ставить вище батька та матері, дружини та дітей, братів та сестер... не може бути моїм учнем»¹⁷.

У пошуку настанови в питанні різних сфер свого життя все більше й більше сучасних християн міркують: «А що б зробив Ісус?» Відповідь на це досить туманна в різних сферах, крім сексу. Якщо ви запитаете: «З ким ліг би Ісус?», відповідь проста: «Ні з ким. Якщо ви хочете бути подібним до Ісуса, ви повинні не займатися сексом взагалі».

В ідеї непорочного зачаття втілений християнський скепсис щодо сексу. Але це не було початковим християнським розумінням зачаття Ісуса. Ні в листах Павла, найстаріших наявних християнських текстах, ні в Євангелії від Марка немає жодного натяку на те, що Ісус був зачатий без сексу. Павло, однак, мав на увазі, що Ісус вперше був «названий сином Божим, коли воскрес із мертвих». Отже, він не народився відразу Божим Сином. Він «походить із Давидового роду»¹⁸. Оскільки у Біблії немає нічого, що вказувало б на причетність Марії до цього роду, тільки Йосип міг мати такий родовід¹⁹. Вірування в непорочне зачаття спершу з'являється в Євангеліях, написаних після Євангелія від Марка, найімовірніше, щоб підкреслити статус Ісуса як Сина Божого і частково через негативне ставлення до сексу раннях християн. У Євангелії від Матвія розповідається, що Марія «була знайдена з дитиною Святого Духа», хоча родовід Ісуса сходить до Давида через Йосипа²⁰. Згідно з Євангелієм від Луки, Марія отримує послання від Архангела Гавриїла: «Святий Дух знайде тебе, й сила Всевишнього осінить тебе. Тому народжена дитина буде святою й називатиметься Сином Божим»²¹. Незважаючи на певні суперечності в Біблії, непорочне зачаття стає центральною християнською догмою. Серед вірян, однак, є й ті, хто сумнівається в цьому. Дослідження 2007 року показало, що, наприклад, у Сполучених Штатах 21 відсоток протестантів і 28 відсотків католиків не вірять у непорочне зачаття²².

Те, що стриманість краще, ніж шлюб, пропагувалося не тільки Ісусом і Павлом. Цей погляд поділяла більшість раннях отців церкви. Августин, великий отець західної церкви, вважав, що гетеросексуальний статевий акт – це продовження первородного гріха. Святий Павло теж визнавав, що людство повинне страждати через гріх першої людини – Адама²³. Проте Августин першим стверджував, що первісний гріх має сексуальний характер. Первісний гріх стосується всіх нас не через генетичну спадщину, а через сексуальне бажання самого акту репродукції²⁴. Це бажання, навіть у шлюбі, слід розглядати як гріх. Хоча цей гріх можна пробачити²⁵. Подружжя повинне усвідомлювати, що секс, навіть у шлюбі, гріховний, і їм має бути соромно за це²⁶.

У християнській традиції вигнання з Едему тісно пов'язане із сексом, але це те, що Бог намагається виправити за допомогою заборони статевих стосунків. Християнська ворожість до сексу не є ворожістю до тіла. Усе зовсім навпаки. Сексуальне утримання допомагає зберегти тіло, це один із чинників, який сприяє відновленню первісного безгрішного та безсмертного стану, який ми мали в Едемі. Отже, статева стриманість сприяє отриманню фізично досконалого тіла у Воскресіння, наприкінці історії.

У первинній християнській традиції люди, які утримувалися від сексу, вочевидь кращі за тих, хто цього не робить. Ісус називав себе божественним нареченим²⁷ – це означало, що особлива увага приділялася жіночій невинності. Вічні діви ставали Христовими нареченими, й досі церемонія посвячення жінок у черниці нагадує шлюбну. Північно-африканський отець церкви Тертуліан пояснював, що «ви в шлюбі з Христом, йому ви довіряєте своє тіло»²⁸. Те ж саме притаманно поширеним давнішим віруванням в регіоні Середземного моря, де регулювання жіночої сексуальності було важливішим від регулювання чоловічої.

Згідно з поглядами раннього християнства, невинність не тільки приведе до порятунку діви, а й є корисною для тих, хто біля неї²⁹. Амвросій пояснив практичні наслідки жіночої стриманості. «Одна незаймана може спокутувати гріхи батьків, братів»³⁰. Для сім'ї погано, якщо в ній немає доньки, що залишилася б дівою. Багато жінок або самі бажали, або були змушені батьками все життя дотримуватися сексуальної стриманості. Спершу ці жінки жили разом зі своїми сім'ями, але згодом виникли монастирі, де вони оселялися з іншими жінками. Незважаючи на те що у містах і селах навколо Східного Середземномор'я було багато незайманих чоловіків, їм приділялося мало уваги до того, як вони покинули цивілізацію та вирушили в пустелю в IV столітті. Згідно з елліністичним світоглядом, незаселена місцевість розглядалась як особливе сексуальне випробовування, що визначало практику утримання пустельних ченців іще більш вражаючою³¹. Аскет-відлюдник, спокушений різними природними та надприродними істотами пустелі, швидко став прототипом того, яким має бути благочестивий чернець.

Акцент на сексуальній стриманості в християнському гностицизмі був навіть більший, ніж у інших християнських течіях. У Євангелії від Псевдо-Матвія Діва Марія з жахом думає про секс, оскільки «Бог шанується в цнотливості»³². «Діяння апостола Фоми» визначають секс

як дещо огидне, і навіть секс у шлюбі ставить під загрозу надію на порятунок³³. Те, що гностицизм ставився до сексу більш негативно, ніж християнство, відбиває також те, що багато гностиків розглядали все матеріальне як зло. Найгіршим аспектом сексу було те, що він тримав людську душу в полоні матерії. Подібних поглядів дотримувалися катари, які населяли землі, відомі сьогодні як Південна Франція, в 1100-х роках. Вони вважали, що матеріальний світ був створений Сатаною та реінкарнація тільки доказує те, що ми в його полоні. Вірні розділялися на дві групи: «досконалі», які були аскетами й утримувалися від сексу, та решта, що такими не були. Тільки «досконалі» – ті, що утримувались від сексу, – мали змогу уникнути злого кола перероджень³⁴. Досконалим катарам було заборонено їсти те, що було результатом статевих зносин, тому що будь-який вид продовження роду призводив до ув'язнення душі в матерії. На практиці це означало, що вони не споживали м'ясо, яйця та молоко. Фрукти й овочі дозволялись, оскільки катари вірили, що рослини не розмножуються статевим шляхом³⁵.

Акцент на невинності залишився у тих формах християнства, які стали домінуючими. Уся система християнського чернецтва, такого, яке досі існує в католицьких і православних церквах, ґрунтується на ідеї про те, що сексуальна стриманість підносить людину ближче до Бога. Різні форми самітництва практикуються для того, щоб підкреслити сексуальну стриманість. Наприклад, у грецькій чернечій республіці Афон на сході Халкідонського півострова з 1000-х років усі жінки й одомашнені тварини жіночої статі були заборонені. Іноді релігійна сексуальна стриманість була більш мотивована соціальними причинами. У католицькій Бразилії в 1600-х роках більшість доньок сімей вищого класу опинялась у монастирях, оскільки їхні батьки не знаходили їм чоловіків прийнятної соціального статусу. У 1600-х роках у Байї 77 відсотків доньок провідних сімей пішли в монастирі й лише 14 відсотків одружилися³⁶.

Тоді як чернецтво будується на принципі утримання, ніколи не було очевидно, що християнські священники повинні утримуватися від статевих зносин. У ранньому християнстві люди, які протестували проти одружених священників, були іноді під загрозою відлучення від церкви³⁷. Принцип целібату священників так і не набув визнання східних церков, хоча єпископи повинні були дотримуватися його. Якщо одружений священник ставав єпископом, його дружина відправлялася до монастиря³⁸. Той факт, що багато православних єпископів, у тому

числі патріархів Константинополя, були євнухами, дозволяло простіше реалізувати заборону на секс на верхніх щаблях церковної ієрархії³⁹.

Значно більший вплив принцип утримання мав на Заході. Одна з перших офіційних спроб нав'язати целібат священикам відбулася за ініціативи іспанського єпископа в 325 році під час Церковного Собору в Нікеї. Проте ця ідея була відхилена з боку Сходу⁴⁰. Цікаво, що поняття клерикальної стриманості не завжди означає, що священики мають бути неодруженими. Натомість вони повинні «утримуватися від своїх дружин»⁴¹. Уперше положення про целібат католицьких священиків було прийняте на першому Латеранському соборі в 1123 році. І навіть тоді таке рішення, цілком імовірно, було досягнуте головню для захисту церковного майна від духовенства, яке жадало матеріально забезпечити своє потомство⁴². На практиці католицьке положення про целібат священиків часто означало, що вони мусять утримуватися від шлюбу, а не від сексу. До 1900-х років у більшості католицьких країн було загально прийнятим, що священики мали наложниць, з якими жили, попри те що центральна католицька влада була проти цього, у тому числі погрожувала вигнанням, стратою й рабством на галерах⁴³. Священики були добре знайомі з повіями, що теж негласно приймалося церквою. Коли церковні ієрархи зібралися на Констанцький собор в 1414 році, у маленьке містечко хлинув натовп повій – щонайменше 700, згідно з тогочасними джерелами⁴⁴. Звичайно, багато пап були відомі не тільки своїм активним статевим життям, а й тим, що мали дітей. У 1400-х роках Інокентій VIII був першим папою, який публічно визнав, що його дитина була зачата й народжена в порушення всіх церковних правил. Заступник невинних, папа Александр VI Борджіа, зробив свого сина Чезаре кардиналом і одночасно організував у Ватикані грандіозне весілля своєї доньки Лукреції⁴⁵.

Хоча нинішня католицька церква офіційно вимагає целібату від духовенства, вона поблажливо сприймає, що значна частина священиків фактично перебуває у шлюбі. Це стосується багатьох священиків східних католицьких церков, наприклад України та Лівану. Крім того, деяким колишнім англіканським і лютеранським священикам, які перейшли в католицизм, було дозволено залишитись у шлюбі⁴⁶. Всередині самої церкви також присутній значний спротив до правил щодо целібату. Дослідження 1999 року показало, що тільки 27 відсотків католиків США вважали, що клерикальний целібат важливий для католицької віри⁴⁷.

Нові християнські вказівки щодо сексуальної стриманості для деяких верств населення виникли внаслідок консервативного християнського розуміння відмінності між тим, що зазвичай називають «гомосексуальна орієнтація» та «гомосексуальна практика». У християнстві спостерігається зростаюче переконання щодо того, що багато людей народжуються геями, Бог *створив* їх такими. Оскільки багато консервативних християн вірять у це і оскільки секс між особами однієї статі суперечить християнству, вони стверджують, що ті, хто «народилися гомосексуалами», повинні повністю утримуватися від статевого життя. Позаяк такі люди гомосексуальні за своєю природою й у них немає сексуального потягу до людей протилежної статі, гетеросексуальний шлюб з їхнього боку був би оманю власного шлюбного партнера. Отже, згідно з цим християнським мисленням, єдиним рішенням у цьому разі є абсолютна сексуальна стриманість. У Норвегії таку реакцію викликала низка довірених осіб Християнсько-демократичної партії, які виявилися геями. Коли в 1992 році стало відомо, що лідер Молодіжної Християнсько-демократичної партії Андерс Гослянд гомосексуал, він отримав вимогу від правлячої партії негайно піти у відставку через те, що має хлопця-коханця. У 2008 році провідний політик із міста Сарпсборг Оле Хенрік Грьон заявив, що він гомосексуал. У відповідь голова Християнсько-демократичної партії Сарпсборга Інгер Маріт Сверресен поставила вимогу, щоб він пішов у відставку, оскільки вже мав партнера чоловічої статі⁴⁸.

Час від часу з'являлися нові християнські рухи, які вимагали абсолютного утримання. Так звані шейкери, члени руху, заснованого в Англії в XVIII столітті та поширеного в США у XIX столітті, дотримувалися сексуальної стриманості як необхідної умови на шляху до порятунку. Оскільки секс був коренем зла у релігійному, економічному, політичному й соціальному відношеннях, тільки через утримання від сексу можна було відновити первісний людський стан, який існував до гріхопадіння⁴⁹. Згідно з Анною Лі, засновницею шейкерів, сексуальна стриманість була також необхідною для відновлення рівності між чоловіками та жінками, яка існувала в Едемському саду⁵⁰. Оскільки шейкери з очевидних причин не мали нащадків, рух повністю залежав од новоприбулих. У зв'язку з цим кількість членів поступово зменшувалася. Сьогодні існує лише невелика кількість шейкерів.

Хоча поняття утримання, як ми побачимо пізніше, було загальом відкинуте іудаїзмом, робилися спроби впровадження таких ідей

в елліністичному іудаїзмі, проте ця тенденція зникла з появою рабіністичного іудаїзму. За словами іудейського історика Йосипа Флавія I століття н.е., есеї були групою аскетів чоловічої статі, які жили без шлюбу та сексуальних стосунків⁵¹. Есеї, які, як уважалося, написали Кумранські рукописи, були переконані в тому, що вони останнє покоління. Уся їхня увага та зусилля були спрямовані на неминучу фінальну битву зі злом.

Іудейський філософ Філон розповідав про так званих *терапевтів* – групу єврейських чоловіків і жінок, які утримувалися від сексу⁵². Знову ж таки утримання було визнане необхідним для того, щоб приділити Богові абсолютну увагу, проте вони не розділяли переконання есеїв про останнє покоління. Хоча невідомо, чи ці терапевти взагалі існували, принаймні Філон убачав утримання релігійним ідеалом. Після цих давніх аскетичних експериментів іудаїзм перестав поділяти ідею щодо обов'язкового прагнення сексуальної помірності.

Як ми вже згадували, Іпполіт був покараний богами, коли вирішив залишитися незайманим. Але, незважаючи на те що давні релігії взагалі вимагали сексуальної активності від людей, існують винятки. Деякі грецькі жриці повинні були утримуватися або протягом усього життя, як жриці Артеміди Гімнії в Аркадії та Геракла у Феспіях, або поки вони були служницями божими, як жриці Посейдона на острові Калаврія⁵³. Існувала безліч указівок і заборон для жерців і жриць; деякі з них пов'язані із сексуальним утриманням, це слід розглядати в загальному контексті, що релігійні особи повинні були дотримуватися правил, які не стосувалися звичайних людей. У випадках, коли правила потребували обов'язкової сексуальної стриманості, санкції за їх порушення були особливо жорстокими. Весталки, римські жриці богині священного вогню Вести, повинні були зберігати свою цноту протягом усього тридцятирічного терміну служби. Завершивши службу, вони здобували право брати шлюб уже як жінки середнього віку. Якщо весталка зайнялася сексом, будучи ще жрицею, її довічно зачиняли в невеличкій кімнаті під землею, де вона мала тільки ліжко, деякі продукти харчування та напої. Фактично вона була похована живцем і за деякий час помирала від голоду, спраги або задухи⁵⁴.

Іслам теж підтримував думку, що Ісус народився в результаті неплотного зачаття⁵⁵, проте вічна сексуальна помірність не підтримувалась як зразкова. Деякі течії ісламу, в яких сповідувався цілібат, наприклад у частині містичного суфійського руху, наполягали, що треба відмовитися

від усього зайвого задля пошуків Бога. Але й тут було виявлено більш традиційне ісламське розуміння, згідно з яким сексуальна стриманість — це не те, чого варто прагнути⁵⁶.

В індуїзмі також абсолютне утримання поступово почали розглядати як щось позитивне. Згідно із Законами Ману, написаними між 200 роком до н.е. та 200 роком н.е., чоловік, який досяг Брахмана й практикував повну сексуальну стриманість, забезпечив собі місце на небі, навіть якщо він, найімовірніше, не подбав про продовження свого роду⁵⁷. Термін «брахмачар'я», який у широкому сенсі означає загальну стриманість, використовується в індуїзмі, а також у буддизмі саме у зв'язку з позитивними аспектами сексуального утримання⁵⁸. Уникання сексу розуміється як спосіб, за допомогою якого люди успішно долають звичайні людські обмеження, як фізичні, так і духовні. Довічна практика celibату пов'язана, зокрема, з численними аскетами-чоловіками, які перебувають у різних святих місцях. Серед цих аскетів майже ніколи не буває сподвижників жіночої статі, оскільки немає відповідної традиції вічної жіночої стриманості. Основним завданням жінок є вийти заміж⁵⁹.

Ідея, буцімто релігія виступає проти сексу, як і більшість інших спрощених припущень щодо релігії, правдива й водночас неправдива. Тоді як первісне християнство та буддизм підкреслюють ідеал цілковитого утримання як те, що дозволяє автоматично досягти абсолютного вищого стану, індуїзм, іудаїзм, іслам та інші релігії мають зовсім іншу точку зору. Загальне осудження сексу притаманне християнству та буддизмові, хоча сьогодні вказані релігії дедалі менше звертають на це увагу. Проте ця загальна опозиція сексові, як і раніше, найважливіша причина того, чому релігійні фахівці цих двох конфесій не можуть вступати в статеві стосунки. Будь-який сексуально добродесний священик, чернець чи черниця й досі залишаються нагадуванням цих основоположних християнських і буддійських вірувань, згідно з якими секс є гіршим за стриманість.

4

Секс із самим собою

Наприкінці XIX століття Джон Харві Келлог, адвентист сьомого дня та винахідник кукурудзяних пластівців, був стурбований тим, що сексуальне бажання спричинило біблійне гріхопадіння. Особливо він був занепокоєний щодо «таємного гріха» мастурбації, який був не тільки небезпечними воротами подальшого сексуального бажання, а й тим, що може призвести до різних гінекологічних захворювань, епілепсії та божевілля. Переконавання, що такі недуги можуть виникнути в результаті мастурбації, було вельми поширеним, навіть у медичному світі, аж до початку XX століття.

Достатньо важко змусити людей не мастурбувати, проте Келлог не впадав у відчай. Він зосередив свою увагу на тому, як позбавити дітей і молодь від цієї форми сексу. Для стримування статевого потягу серед молоді він винайшов не тільки поживні кукурудзяні пластівці, а й низку більш практичних заходів, які уважав ефективними. Одним із методів був одягати на статеві органи маленькі клітки. Особливо рекомендувалося робити обрізання хлопчикам: «Операція повинна бути виконана лікарем без анестезії, щоб короткий біль мав позитивний вплив на психіку, особливо якщо це буде пов'язано з ідеєю покарання». Запобігання мастурбації було основною причиною обрізання крайньої плоти в Сполучених Штатах у XIX століття. Що ж до дівчат, то Келлог радив змашувати клітор їдкою карболовою кислотою «як чудовий спосіб приборкати ненормальні форми збудження»¹.

Поради Келлога відображають як релігійні, так і медичні переконання того часу. Тоді їх важко було відрізнити одне від одного. Адвентисти сьомого дня були впевнені, що між ними існує чіткий зв'язок. Келлог перейняв із віри адвентистів те, що певні види їжі пригнічують сексуальне бажання, а отже, і частоту мастурбації. Віра в те, що мастур-

бація сама по собі є моральним і релігійним гріхом, також становить центральний принцип адвентистського уявлення.

Заборона мастурбації в іудаїзмі та християнстві має давню традицію, хоча в Біблії ніяких засад для її засудження немає. Навіть оригінальна біблійна історія про Онана, яку пов'язують із мастурбацією, насправді немає нічого спільного з онанізмом. Бог убив Онана тому, що він перервав статевий акт зі своєї дружиною, а не тому, що він задовольняв себе². Насправді, у Біблії не існує жодної заборони мастурбації як такої, хоча Мойсеїв закон підкреслює, що еякуляція призводить до нечистоти³. Історія про Онана досі використовується як пояснення заборони мастурбації. Це ставлення було посилене ще й тим, що все інше, крім гетеросексуального акту в шлюбі, повністю заборонено в християнстві й частково – в іудаїзмі.

Засудження чоловічої мастурбації в іудейській традиції слід розглядати в контексті не тільки історії про Онана, який «даремно проливав сім'я на землю», а й критики пророка Ісаї з приводу жертвоприношення дітей⁴. Чоловіча мастурбація була засуджена не лише тому, що не пов'язана з продовженням роду, а й тому, що теоретично *запобігає* розмноженню. Витратити марно сім'я, якщо доходить до крайньої точки зору, рівнозначно вбивству майбутніх дітей. Класичне єврейське словосполучення на означення мастурбації «hashkhatat zara» перекладається як «навмисне знищення сім'я». Рабиністична традиція навіть убачала в загадкових посланнях Ісаї про «ваші руки всі в крові» образ того, наскільки неприйнятною була чоловіча мастурбація. З цієї причини не було ніякого засудження жіночої мастурбації – це вважалося недоречним, оскільки жіночий онанізм не мав ніякого впливу на продовження роду⁵. Незаміжня жінка, яка мастурбувала таким чином, що прорвала дівочу плівку, могла бути засудженою не тому, що мастурбувала, а тому, що це розглядалось як доказ дошлюбного сексу з чоловіком. Сучасний ліберальний іудаїзм має досить спокійне ставлення до мастурбації. Деякі рабини навіть публічно захищали цю форму сексу.

У християнській традиції загалом мастурбація заборонялася, тому що це позашлюбний статевий акт. Тільки з розвитком чернецтва засудження мастурбації почало набувати помітного значення в релігійному дискурсі. Тоді як більшість людей веде активне сексуальне життя в шлюбі, достатньо важливо запобігти тому, щоб ченці та черниці не саботували їхнє сексуальне утримання за допомогою мастурбації⁶. Деякі християнські письменники мали більш негативне ставлення до

мастурбації, ніж інші: Фома Аквінський, наприклад, визначав онанізм як «неприродний» секс, тому що він так само, як і оральний, анальний, гомосекс і зоофілія, повністю виключає запліднення. Незважаючи на те що він визнавав онанізм кращим за інші види «неприродного» сексу, це було гірше, ніж інші форми «природного» сексу, такі як дошлюбний секс, перелюбство, зґвалтування й інцест⁷.

Більшість консервативних християн досі засуджують мастурбацію, однак деякі мають позитивне ставлення до *взаємної* мастурбації неодруженої гетеросексуальної пари. Католицька церква розгорнула безпосередню атаку на більш сучасне розуміння мастурбації як «нормальне явище сексуального розвитку, особливо серед молоді»: «Попри те що не може бути доведено, що Святе Письмо засуджує цей гріх, традиція церкви правильно зрозуміла Новий Завіт, за яким це має бути засуджене». У ньому «говориться про “нечистоту” і “блуд” та інші гріхи, які суперечать цнотливості й утриманню»⁸.

Ліберальне християнство часто має більш спокійне ставлення до мастурбації як до чогось не особливо шкідливого, проте й не рекомендованого. Навіть деякі євангелічні християни, які вкладають багато політичних зусиль у боротьбу проти гомосексуальності та дошлюбного сексу, мають позитивні погляди щодо онанізму. Джеймс Добсон, засновник консервативної лобістської організації Focus on the Family, вважає, наприклад, що «мастурбація не так важлива в очах Бога... Я не кажу вам мастурбувати, і я сподіваюся, ви не знайдете потребу в цьому. Але, якщо ви це робите, ви не повинні боротися з почуттям провини за це»⁹. Проте меншість християн активно підтримує мастурбацію як явище. У 1994 році, коли Джойселін Елдерс була Головним лікарем США, вищою посадовою особою в системі охорони здоров'я країни, вона обстоювала ідею сприяння мастурбації, щоб запобігти ризикованого сексу серед молоді. Через негативну реакцію християн, вона була негайно звільнена президентом Білом Клінтоном¹⁰. Ліберальні християни не виступили на її захист.

В ісламській традиції мастурбація також потрапляє в межі загальної заборони на секс поза шлюбом¹¹. Коран, наприклад, підкреслює, що люди не повинні використовувати свої статеві органи ні для чого, крім статевих стосунків у шлюбі¹². Згідно з хадисами – оповідями про діяння та вислови пророка Мухаммеда, зібраними протягом перших століть після смерті останнього, пророк вважає, що харчування може вплинути на статевий потяг. Він звернувся до «вас, молодих людей» із

такими словами: «Той, хто не може одружитися, повинен поститися, тому що піст знижує здатність до сексу»¹³.

Існують, однак, відмінності в ставленні до мастурбації серед сучасних мусульман. Тоді як шиїзм загалом забороняє онанізм, інші течії розходяться в думках щодо того, засуджувати його чи ні. Деякі сунітські вчені вважають, що онанізм допустимий, якщо ви самотні, наражаєтеся на загрозу вчинення розпусти або страждаєте від такого потужного сексуального тиску, що не існує жодного іншого способу уникнути його. Інші допускають мастурбацію, якщо неможливо поститися або одружитися¹⁴.

З огляду на загальне критичне ставлення до сексу та похоті буддизм визначає мастурбацію не рекомендованою. Хоча секс із самим собою не може привести до зачаття, проте очевидно, що онанізм пов'язаний із сексуальним бажанням, і це є проблемним питанням для буддизму. Останній не надто опікується регулюванням сексуальності людей, які не обрали стриманість, але щодо чернецтва існує повна заборона мастурбації. «Віная», текст I століття н.е., визнавав такі правила, особливо, що стосувалися ченців-акробатів у монастирях, здатних займатись оральним або анальними сексом самі з собою. Будда вважав такий та інші види моносексу злочином у чернецтві¹⁵.

Оскільки жінки, згідно з буддизмом, мають значно більший сексуальний потяг, ніж чоловіки, мастурбація становить особливу проблему для черниць. Тому останнім було заборонено споживати деякі овочі, як-от огірки, цибулю або редиску, а гігієна статевих органів мала здійснюватися так, щоб це не завдало їм задоволення. Вони не повинні використовувати надто тугі гігієнічні прокладки під час менструацій і плавати проти течії¹⁶.

З-поміж світових релігій індуїзм традиційно спокійно ставиться до мастурбації. Існують зображення акту чоловічої та жіночої мастурбації у релігійному контексті, у тому числі в одному з храмів Кхаджурахо (Індія, штат Мадх'я-Прадеш) і в Храмі сонця в Конараку (Індія, штат Орісса). Проте традиційне сучасне уявлення, що чоловіки будуть сильнішими, якщо не проливатимуть сім'я, як і раніше, означає опосередкований заклик до стриманості¹⁷. Забороняється мастурбація людям, покликаним сексуально утримуватися. Отже, онанізм належить до категорії актів, які вважаються сексуальними¹⁸. Деякі індуїстські аскети-чоловіки вживають заходів, щоб запобігти сексуальному збудженню та ерекції, наприклад надягають щільне сталеve кільце на пеніс¹⁹.

Існують чотири основних ставлення до мастурбації: вона є цілком прийнятною, ба навіть бажаною, незважаючи на те, є у вас секс з іншими людьми чи ні; вона дозволена тільки людям, які ведуть активне статеве життя; вона не бажана, навіть якщо інші види сексу й дозволені; вона заборонена, так само як і інші види сексу.

У разі якщо немає ніякої релігійної заборони мастурбації, цей вид сексу сприймається як «пограниччя»: мастурбація включає лише одну людину, тоді як секс може відбуватися тільки з кимсь. Значно рідше мастурбація дозволяється за умови заборони більшості інших форм сексу.

У тих випадках, коли мастурбація заборонена тільки тим, хто не повинен займатися сексом взагалі, немає ніякої суттєвої різниці між онанізмом та іншими формами статевих стосунків. Мастурбація є статевим актом, добровільним маніпулюванням геніталіями, незалежно від того, робите ви це поодиночці чи з кимсь.

Коли секс засуджується, немає сенсу аналізувати, чи так само засуджується мастурбація. Проте, коли мастурбація забороняється, тоді як інші форми сексу припустимі, бачення щодо неї відразу змінюється. У цьому разі мастурбація або є самостійною сексуально-релігійною категорією, або посідає центральне місце в більшій сексуально-релігійній категорії, яка за визначенням є непринятною. Зусилля Келлога – можливо, один із кращих прикладів того, яку роль у релігійно-сексуальному світогляді може грати цей феномен. Часто мастурбація засуджується тому, що вона не виконує вимог, які стосуються поняття допустимого сексу. Останній повинен відбуватися тільки в шлюбі або за обставин, які можуть привести до продовження роду. Тому, природно, мастурбація засуджується.

Онанізм також становить особливу проблему для механізмів сексуального контролю, оскільки він передбачає певні дії тільки однієї людини. На відміну від інших форм сексуальності, мастурбація не може регулюватися правилами щодо того, хто й з ким може одружитись або уникати зустрічі без супроводу. Оскільки це надзвичайно важко довести та проконтролювати, мастурбація ніколи не була об'єктом активного релігійного переслідування. Отже, боротьба з мастурбацією зазвичай зосереджувалася на закритих суспільствах, монастирях або на дітях, які є об'єктами значно пильнішого контролю, ніж дорослі.

У понятті мастурбації відсутній соціальний аспект, що має фундаментальне значення для решти форм сексуальності. Релігійне регу-

лювання мастурбації буде мати наслідки, відмінні від контролю інших форм сексу. Загальне регулювання сексуальної активності зазвичай включає в себе високий ступінь регулювання соціальної взаємодії та ідентичності. Водночас релігійне регулювання мастурбації, якщо людина не була спіймана під час мастурбування, вплине на її особисте життя та самооцінку тією мірою, якою вона піддається впливові релігійних установок суспільства. Коли релігії вдасться контролювати поодинокі сексуальні бажання індивідуума, це означатиме, що її рівень впливу на всю людську особистість буде надзвичайно високим. Контроль моносексуальності може стати важливим кроком у зусиллях релігії досягти спасіння конкретного індивідуума.

Очевидно, що мастурбація дуже поширена. Статистика показує, що жінки мастурбують значно менше від чоловіків. Проте слід зазначити, що жінки зазвичай на словах применшують свою сексуальну активність²⁰. Дослідження в Ірані 2009 року показує, що 26 відсотків жінок і 73 відсотки чоловіків визнають, що вони мастурбують²¹. Згідно з американським дослідженням 1994 року, 42 відсотки жінок і 53 – чоловіків мастурбували протягом року, відповідно 26,7 та 7,6 відсотка мастурбували щотижня²². Дані за 2002 рік демонструють ту ж саму статистику серед жінок²³. Аналіз давніших опитувань не виявляє істотних змін. Альфред Кінсі у ході своїх досліджень чоловічої та жіночої сексуальності, здійснених близько 1950-х років, виявив, що 92 відсотки американських чоловіків і 62 відсотки жінок мастурбували для досягнення оргазму²⁴. У 1994 році американська статистика показала, що невіруючі мастурбували значно більше, ніж християни. Тоді як 37,6 та 13,3 відсотка невіруючих чоловіків і жінок відповідно мастурбують щотижня, то частка вірних становить 20 відсотків чоловіків і 6 – жінок. Серед християн помірні протестанти мастурбують більше від католиків. Проте протестанти-фундаменталісти мастурбують іще менше²⁵. Попри те що більшість християн учили, що не можна займатися сексом самі з собою, вони однаково це роблять. Статистика загалом показує, що негативне ставлення християн до мастурбації означає, що вони все ж роблять це меншою мірою.

Отже, навіть якщо спроби відрадити людей від мастурбації виявилися марними, це було важливим кроком у проекті релігійно-сексуального контролю. Заборона мастурбації підкреслює загальне розуміння, що існує в багатьох релігіях, згідно з яким чіткі обмеження сексуальної поведінки можуть наблизити людей до божественного.

5

Благословення та прокляття гетеросексуальності

Поняття гетеросексуальності ніколи не було простим. Його складність із релігійної точки зору виявляється особливо яскраво, коли ця форма сексу виникає там, де, за думкою багатьох, її не має бути. Гарний приклад цього християнська реакція на представлення сексуально активного Ісуса. Коли у 1988 році фільм Мартіна Скорсезе «Остання спокуса Христа» з досить скромним, за голлівудськими критеріями, зображенням Ісуса як сексуально активного чоловіка вийшов на екрани, консервативні французькі католики не обмежилися словесними протестами. У таких містах, як Париж, Ліон, Ніцца та Гренобль, християнські активісти атакували кінотеатри зі сльозогінним газом і смердючими бомбами, у результаті чого кількість глядачів помітно зменшилася. 22 жовтня кінотеатр «Сан-Мішель» у Латинському кварталі Парижа спалахнув через вибух бомби. Чотирнадцять осіб дістали поранення, четверо з них – серйозні¹.

Здебільшого всі кінотеатри показують фільми, де демонструються гетеросексуальні сцени, проте на них зазвичай не звертають уваги. Але певний контекст може перетворити людей, які були релігійними захисниками шлюбної гетеросексуальності, на противників цього явища. Для деяких християн, які вважають, що показ фільмів, в яких Ісус подається як сексуально активний чоловік, є достатньою підставою для насильства та підпалу². Інакше кажучи, гетеросексуальне релігійне поле може легко стати полем мінним.

У зв'язку з популяризацією дискусії взаємозв'язків релігії та гомосексуальності може скластися враження, що проблема релігії та гетеросексуальності не така вже й істотна. Проте це далеко не так. І не тільки через вороже ставлення більшості релігій до сексу, що є перешкодою для гетеросексуальності. Усі релігії намагаються нав'язати суспільству свої переконання щодо правильної гетеросексуальності.

Люди, які бажають практикувати гетеросексуальність не так, як указує релігія, можуть легко потрапити в халепу. Вірні-гетеросексуали стикаються не тільки з низкою всіляких указівок і заборон. Різні релігійні угруповання завжди намагалися змусити суспільство, незалежно від релігійної належності, слідувати їхнім релігійним гетеросексуальним переконанням. Ситуація ще більше загострюється через те, що існує відмінність в тому, якою мірою самі релігійні угруповання очікують, що люди будуть дотримуватись усіх правил.

Хоча можна провести багато паралелей між різними релігіями, не існує ніяких абсолютних напрямів. Деякі релігійні вказівки завжди будуть стикатися з іншими. Тому неможливо жити у відповідності до всіх релігійних норм щодо правильної гетеросексуальності. І це може стати приводом для відчаю для гетеросексуалів з екуменічними ідеями.

Обмежена невинність

У травні 2008 року в готелі «Бродмур», Колорадо-Спрінгс, відбувся розкішний бал, де чоловіки середнього віку танцювали з юними дівчатами. Такі весняні бали, які проводяться в багатьох інших місцях Сполучених Штатів, є, наскільки це можливо, сексуально невинними. Усі дівчата незаймані, а чоловіки – це їхні батьки, вітчима або майбутні свекри. Після офіційної вечери, під час якої чоловіки зазвичай спілкуються один з одним, а дівчата зосереджені на їжі, чоловіки зачитують обіцянку «перед Богом захищати чистоту доньки як авторитетне лице й опікун». Увечері кожна пара покладає квіти біля підніжжя гігантського хреста, прикрашеного фатином. Дівчата ж обіцяють собі мовчки. Одна з них, шістнадцятирічна Каті Свідлер, зарікається: «Я обіцяю Богові та собі, а також своїй сім'ї, що залишуся чистою в думках і вчинках, поки не одружуся». Такий танцювальний вечір, який дістав назву «бал цноти», організовують євангелістські християни, щоб гарантувати незайманість дівчат до їхнього вступу в шлюб³.

Євангелістські бали цноти проводилися не для того, щоб утримувати жінок від сексу назавжди. Їхня ціль – посприяти тому, щоб дівчата залишалися «чистими» до одруження. Бали цноти насправді є лише однією складовою всеосяжної програми, яка включає рок-музику, статеве виховання, відповідне законодавство, політичну пропаганду тощо, спрямованої переконати людей утримуватися від дошлюбного сексу. Підрахунки показують, що близько 12 відсотків американської молоді

в 1995 році офіційно дали подібні обіцянки⁴. Дослідження 2005 року виявило, що більшість тих обіцянок була марна: 88 відсотків мали дошлюбний секс⁵. Хоча ці танцювальні вечори, офіційні обіцянки чистоти та рок-музика, яка спомагає невинності, є зовсім недавнім явищем, вони відбивають релігійний ідеал, який має достатньо давню історію.

Відправною точкою християнства завжди було те, що не треба займатися сексом поза шлюбом. А ще краще взагалі про нього забути. Але, як вказував Павло, шлюб необхідний для тих, хто не може дотримуватися сексуальної стриманості. Він вірив, що секс до шлюбу не може бути правильним вибором для християнина. «Ті, що живуть у розпусті», у жодному разі «не успадкують царство Боже»⁶.

Недвозначна вказівка Павла про повне утримання до шлюбу була, однак, чимсь новим для більшості людей стародавнього світу. Більш звичними сприймалися відмінні правила для чоловіків і жінок: тоді як жінка мала залишатися незайманою до шлюбу, неодружений чоловік міг робити все що заманеться. Така традиція не обмежується тільки давниною, вона живе й досі в багатьох сучасних релігіях. Це статеve упередження щодо дошлюбного сексу часто пов'язане з тим, що дівчата беруть шлюб дуже рано, часто в період статевого дозрівання, що вочевидь зводить до мінімуму ймовірність дошлюбного сексу. Звичай рано віддавати дівчат заміж, тому що їхня невинність важливіша за чоловічу, дуже ефективний спосіб регулювання жіночої сексуальності. Незважаючи на те що християнство в принципі підтримало повну заборону на дошлюбний секс для обох статей, незабаром стало очевидно, що на практиці християни дотримувалися більш традиційних поглядів. Сьогодні бали цноти відображають дискримінацію за ознакою статі, оскільки чогось подібного для юнаків не існує.

У більшості релігій звичним є те, що за сексуальні проступки жінок карають жорсткіше за чоловіків. Певні фізичні відмінності, очевидно, зіграли важливу роль у тому, як релігії ставляться до обох статей. Дівоча пліва як доказ цноти стала причиною різного відношення до жіночої та чоловічої невинності. До того ж сама жінка стає живим доказом того, що вона накоїла, якщо дошлюбний секс закінчився вагітністю. І навіть коли, згідно з поглядами певної релігії, чоловіки та жінки рівні у цій площині, втрата цноти та можливість завагітніти сприяють тому, що незаміжні жінки перебувають під пильнішим контролем, ніж їхні неодружені брати. В Ісламі релігійна вимога надання доказів щодо не-

займаності означала, що жінок значно легше, ніж чоловіків, засудити за незаконний секс.

Той факт, що не завжди легко визначити, хто є батьком дитини, сприяв тому, що багато релігій намагаються перешкодити жінкам мати більш ніж одного партнера чоловічої статі, щонайменше одночасно. Релігії надали чоловікам значно вищого статусу, ніж жінкам, і поклали на них контроль жіночої сексуальності, щоб вони мали впевненість, що саме вони є батьками своїх дітей.

У багатьох культурах існує кліше, що секс передбачає пасивного й активного учасників. Це вплинуло на бачення більшості людей щодо того, якою має бути сексуальна поведінка справжнього мусульманина, християнина або індюста. Тоді як «активний» чоловік завойовує партнерку задля підвищення свого соціального статусу, «пасивна» жінка має бути захищена від чоловіків-завойовників. Юнак, який зваблює незаміжню сестру сусіда, у той самий час буде захищати свою незаміжню сестру від інших чоловіків. У цій сексуальній царині часто важко відрізнити, що люди вважають релігійними правилами, а що менш контрольованими релігіями уявленнями про честь і сором. Межі часто розмиті. Проте загалом чоловік із великою кількістю статевих партнерок не становить великої моральної проблеми в багатьох релігіях, тоді як жінка аналогічної сексуальної поведінки є великою проблемою.

В Єврейській Біблії не існує загальної заборони на дошлюбний секс. Стать і сімейний стан визначають, дозволений дошлюбний секс чи ні. Чоловікові заборонено мати статеві контакти з неодруженими жінками та чоловіками; мати ж статеві контакти із заміжніми жінками дозволяється⁷. Одружений цей чоловік чи ні, немає ніякого значення. Навіть зґвалтування засуджується, тільки якщо воно скоєне щодо одружених або заручених жінок, оскільки у цьому разі гвалтівник «позбавляє честі жінку іншого чоловіка»⁸. Чоловік, пійманий під час акту з незайманою та незарученою дівчиною, повинен заплатити їй батькові п'ятдесят срібних шекелів і побратися з нею⁹. Позбавити дівчину цноти означає звести нанівець її шанси взяти шлюб, через що значно зменшується її ринкова вартість. І оскільки незаміжня дівчина є власністю свого батька, він має отримати компенсацію.

Заручена дівчина, як і заміжня, може бути засуджена на смертну кару за секс із будь-ким, крім її майбутнього чоловіка. Навіть якщо незайману заручену дівчину зґвалтують у межах міських стін, згідно з правилами її разом зі злочинцем мають побити камінням¹⁰. Неодружені

та незаручені жінки загалом не можуть бути покарані за секс. Проте якщо дівчина прагнула вийти заміж, дошлюбним сексом вона піддавала себе великому ризику. Її чоловік міг заявити, що не знайшов «ніяких ознак того, що вона була незайманою», коли він з нею побрався. Тоді її батьки мусили навести «докази того, що вона була незайманою та представити їх старшим у місті». Дівчина опиниться в достатньо складному становищі, якщо вони не будуть у змозі надати такі докази: «Якщо звинувачення справедливе і якщо немає ніяких доказів того, що жінка була незайманою, її відведуть під двері батьківського дому і містяни поб'ють її камінням до смерті. В Ізраїлі ганебно вчинити перелюб у стінах будинку свого батька. Таким чином ви позбавитеся від зла»¹¹. На практиці це означало, що жінки, які були сексуально активними до вступу в шлюб, не могли одружуватись, якщо не знаходили чоловіка, який уважав за краще мати живу, але позбавлену невинності наречену, ніж цнотливу, але мертву. Такого роду суворість не стосувалася повій і незаміжніх жінок, які вже втратили свою невинність і не планували брати шлюб. Такі жінки мали повну сексуальну свободу.

Іудейські правила, що стосуються сексу до шлюбу, від часів Старого Завіту, звісна річ, змінилися. Посилаючись на Єврейську Біблію, яка дозволяла мати наложниць, рабини у Середні віки вірили, що «стабільні та вірні сексуальні стосунки з жінкою поза шлюбом» не суперечили іудейським законам; найважливіше було уникнути розбещеності. Головною умовою таких зносин є те, що жінка мала бути неодруженою. Що ж до чоловіка, його сімейний статус, як і раніше, не мав значення. Такий позашлюбний зв'язок, однак, не дістав загального визнання середньовічного єврейства¹². Проте заборона на дошлюбний секс для жінок зберігалася. Крім того, у християнстві існувала зростаюча тенденція розглядати чоловічий дошлюбний секс як щось вороже іудейському законові¹³.

Існують величезні відмінності між сучасними єврейськими громадами залежно від того, де вони мешкають: в ультраортодоксальних районах Єрусалима чи в передмісті Копенгагена або Чикаго. Американські дослідження показують, що 60 відсотків євреїв вважають дошлюбний гетеросексуальний акт нормальним, якщо «вони дійсно люблять одне одного»¹⁴. Навіть серед ортодоксальних євреїв ставлення до дошлюбних зв'язків стало набагато ліберальнішим за останні десятиліття. Ультраортодоксальні євреї, однак, значно наполегливіше підтримують традиційні обмеження. В Єрусалимі молоді незаміжні жінки ризикують

заспати напад з боку ультраортодоксальних чоловіків тільки тому, що вони йдуть вулицею разом з іншими чоловіками.

Християнське ставлення до дошлюбних гетеросексуальних зв'язків також варіювалося. Тоді як церковна влада була непохитною в принципах, рівень покірності, утім, не був різним. І тут знову ж таки важливу роль зіграла стать. У більшості християнських країн було за мовчазної згоди прийнято, що неодружені чоловіки спочатку пізнавали секс із пов'язаними, а відтак уже у шлюбі. Проституція відкрито регулювалася й оподатковувалася навіть у Папській державі¹⁵. За часів Реформації повії були змушені тікати з протестантських і католицьких міст Центральної Європи¹⁶. Звичайно, це не стало остаточною поразкою проституції, вона продовжила існувати, постійно лавіруючи між мовчазною згодою та прямим переслідуванням. У зв'язку з тим що жіноча гетеросексуальність визнавалася більш проблематичною, ніж чоловіча, повії зазнавали переслідувань і дискримінації. Були часи, коли їх ув'язнювали, фізично карали, депортували, а іноді після повторних арештів навіть страчували¹⁷. Їхні клієнти-чоловіки рідко зазнавали будь-яких серйозних санкцій. Протягом XIX та XX століть християнські активісти проводили великі кампанії боротьби з проституцією, яку вони визначали легалізованим гріхом. Але, незалежно від ступеня переслідування, пов'язані рідко бракувало клієнтів-християн¹⁸. Інститут рабства в Північній і Південній Америці породив достатньо специфічне християнське ставлення до дошлюбного сексу. У багатьох державах раби не мали законного права брати шлюб. Будь-які церемонії одруження, які раби самі проводили, не мали жодного правового статусу. Рабовласники часто розділяли гетеросексуальні пари, продаючи їх окремо. Визнання владою шлюбу тільки між вільними людьми унеможливило практику гетеросексуального акту в рамках сімейних стосунків для значної частини населення. Раби, які були головно християнами, не мали іншого вибору, крім позашлюбного сексу. Логічним наслідком цього стало те, що багато американських штатів законодавчо постановили, що раби не можуть бути покарані за блуд і перелюб. Церкви південних штатів теж майже нічого не зробили, щоб надати рабам право на шлюб¹⁹.

У періоди, коли санкції були м'якші, зростала тенденція більш вільного ставлення людей до релігійно-сексуальної моралі без відмовлення від християнської віри. Гарним прикладом є Західна Європа за часів наполеонівських воєн. У цей період законодавство різних країн щодо сексуальності було менш суворим²⁰. Закон про захист незакон-

нонароджених дітей та їхніх матерів позитивно сприяв підвищенню толерантності до дошлюбного сексу²¹. Скасування строгих законів, які регулювали сексуальну поведінку й утілювали християнську сексуальну мораль, привело до змін сексуальних звичок, особливо з-поміж представників нижчих класів. Коли на початку 1800-х років у Баварії молоду католичку спитали, чому вона народжує дітей, будучи досі незаміжною, вона відповіла: «Це нормально – народжувати незаконних дітей... Король схвалює це»²². Якщо Бог більше не вбачав, що позашлюбні статеві відносини караються владою, у чому проблема? Духовенство скаржилося, що майже не залишилося незайманих. В Ірландії кінця ХХ століття спостерігалися відповідні зміни: лібералізація законів привела до революції у відношеннях. Це стосується також великих відмінностей у відносинах залежно від ступеня релігійної активності. У 1974 році 71 відсоток ірландців уважали, що дошлюбний секс завжди був неправильним. Ця частка знизилася до 32 відсотків у 1994 році. Незважаючи на те що переважна більшість ірландців християни, існують чіткі відмінності у ставленні до цієї проблеми залежно від рівня релігійної активності. Серед тих, хто ходив до церкви щотижня, 43 відсотки засуджували дошлюбний секс. Серед тих, хто ходив до церкви рідше ніж один раз на місяць, дошлюбний секс засуджували 5 відсотків²³.

Тільки після того, як віряни змінили свою думку щодо дошлюбного сексу, були скасовані відповідні закони в інших християнських країнах. Так званий параграф про конкубінат у норвезькому кримінальному кодексі зберігав свою чинність аж до 1972 року. Цей закон встановив, що «той, хто всупереч застеререженню й заборони владних структур продовжує підтримувати стосунки в неподобний спосіб з особою іншою статі й викликає тим самим обурення суспільства, карається штрафом і ув'язненням терміном до трьох місяців»²⁴. Гетеросексуальний конкубінат був усього-на-всього неприйнятним. Хоча не було ніякого християнського обґрунтування в цьому законодавчому тексті, зрозуміло, що в його основі лежали християнські моральні принципи. Параграф про конкубінат довго не діяв, але коли в 1954 році було запропоновано його скасувати, опитування виявило, що троє з чотирьох норвежців бажали зберегти заборону²⁵. Значні зміни в ставленні до цього закону відбулися протягом подальших десятиліть. Але навіть тоді, коли він був остаточно скасований, у 1972 році, Християнсько-демократична партія, утім, наполягала на його збереженні.

Норвезька церква, яка ніколи не визнавала конкубінат, однак пом'якшила бачення та риторику. Проте в 1985 році на норвезькому Єпархіальному соборі було заявлено, що «встановлення відносин між чоловіком і жінкою поза шлюбом є порушенням Божого порядку»²⁶. У багатьох християнських організаціях і церквах досі вважають конкубінат за гріх, оскільки він являє собою неформальну інституціоналізацію позашлюбного сексу. Чоловікам, які живуть із жінкою поза шлюбом, майже неможливо отримати роботу священика в норвезькій церкві. Перший такий священик був призначений єпископом Тором Б. Йоргенсенем у Південному Голугаланді, незважаючи на широкі протести з боку інших єпископів. Йоргенсен стверджував, що він очікував, що священик одружиться на співмешканці²⁷. В лютеранській державній церкві Данії позашлюбні стосунки священиків цілком прийнятні²⁸.

Багато християн досі стверджують, що дошлюбний секс не узгоджується з християнським ученням. Деякі з них намагаються переконати державу заборонити його. Вони використовують законодавство, щоб перешкодити дошлюбному сексові, наприклад, засуджуючи сексуальне виховання в школах. Християни в США надавали перевагу освітнім програмам, які проповідували сексуальне утримання до шлюбу, а не пропонували загальне сексуальне виховання. Тільки у 2006 році консервативний християнський уряд у Вашингтоні виділив 200 мільйонів доларів на цю програму, в інших штатах надали такі ж суми²⁹. Утім, статистичні дані свідчать про те, що хоча такі методи, можливо, змінюють *ставлення* молоді до сексу, вони не можуть тією ж мірою остаточно змінити її *поведінку*. На практиці результатом стало не зменшення інтересу до сексу серед молоді, а, навпаки, зростання. Крім того, більшість юнаків і дівчат не мають звички використовувати протизаплідні засоби, що часто призводить до венеричних захворювань і небажаної вагітності³⁰.

Християнська молодь, яка приймає релігійну заборону дошлюбного сексу, серйозно намагається дотримуватись її. Але, як уже зазначалось, існує тенденція винаходити творчі рішення, такі як взаємна мастурбація, оральний і анальний секс, які не включаються до поняття сексу. Тож не дивно, що християнам-юнакам, які дотримувались обітниць, частіше, ніж іншим, доводилося мати гетеросексуальний анальний і оральний секс³¹. Ці форми сексуальної активності не розглядаються тими, хто їх практикує, як повністю безпроблемні. Такі статеві стосунки порушують сексуальні межі й, отже, можуть призвести до вагінального

статевого акту³². Але ці межі також можуть бути пересунуті ще далі залежно від того, як розуміти загальну заборону на дошлюбний секс. Тоді як багато хто встановлює межу на вагінальному проникненні, деякі молоді норвезькі християни вважають, що «проникнення без еякуляції є законним»³³. Інші думають, що тільки «статевий акт із багатьма партнерами є реальним порушенням норм»³⁴.

Гетеросексуальні статеві зносини до шлюбу не вважаються гріхом серед основної маси християн. Це просто те, чим займається більшість людей. Зростання частки дітей, народжених поза шлюбом, є гарним доказом зміни цього ставлення. Якщо в 1950-х роках у Норвегії було лише 3 відсотки позашлюбних дітей, то у 2003 році їхня кількість збільшилася до 50 відсотків. У 2003 році 64 відсотки первістків народжені поза шлюбом³⁵. Це дає більш повне уявлення про те, як мало впливає шлюб на сексуальну активність людей. Звичайно, не всі позашлюбні діти – це діти християн, проте 87 відсотків норвежців є членами певної конфесії³⁶. Тож більшість норвезьких християн сьогодні не вважають, що заборона на дошлюбні гетеросексуальні зносини досі є центральною в їхній релігії. Дослідження в інших християнських країнах свідчать, що частка «незаконних» дітей особливо зросла в 1980 році. У 25 країнах ЄС ця частка становила близько 5 відсотків у 1970 році³⁷, а до 2004 року збільшилась у шість разів, до 31,4 відсотка. Найменша кількість дошлюбних дітей спостерігається в таких православних країнах, як Греція та Республіка Кіпр, – відповідно 4,9 та 3,3 відсотка. Інші країни, такі як Болгарія, Грузія й Румунія: 48,7, 44,6 та 29,4 відсотка відповідно³⁸. У США частка зросла з 3,8 відсотка в 1940 році до 11 – в 1970-му і 33 – в 1999 році³⁹. Тоді як у Чилі відсоток збільшився від 30 до 62 в період з 1990-го по 2007 рік⁴⁰. У таких країнах, як Колумбія, Гватемала та Мексика, відповідно 87, 67 та 56 відсотків людей у 1997 році не вважали аморальним народжувати дітей поза шлюбом. Водночас такі показники для Німеччини й Ісландії становлять 90 та 95 відсотків відповідно⁴¹. Кількість шлюбів на душу населення також знизилася. В 1964 році було взято приблизно 8 шлюбів на 1000 жителів у 25 країнах – членах ЄС, тоді як у 2004 році цей показник становив лише 4,8. Хоча спостерігається величезне зростання кількості християн, які мають дітей поза шлюбом, необхідно мати на увазі, що не завжди існує узгодженість між діями та ставленням. У США 97 відсотків тих, хто займався сексом, мали дошлюбні статеві стосунки. Навіть серед жінок, які народились у 1940–1950-ті роки, ця частка становить 88 відсотків⁴².

Однак опитування 1997 року показало, що 47 відсотків населення досі вважає неправильним народжувати дітей поза шлюбом⁴³.

Іслам, як і християнство, але на відміну від іудаїзму має загальну заборону на дошлюбний секс⁴⁴. Досі немає абсолютного погодження між Кораном і традицією, коли йдеться про санкції щодо дошлюбного сексу. У Корані говориться, що «ті з ваших жінок, які винні за аморальну поведінку», мусять не виходити за межі «будинків своїх, поки смерть не забере їх або Аллах не відкриє інший шлях для них»⁴⁵. Покарані мають бути не тільки жінки, Коран також вказує: «Двоє, хто винні у непристойній поведінці, мають бути покарані». Але не зрозуміло, яких саме покарань мають зазнати чоловіки⁴⁶. Один із пунктів Корану, якого, однак, рідко дотримуються, вказує, що ті, хто мав дошлюбні стосунки, можуть брати шлюб тільки з іншими «розпусниками» або «ідолопоклонниками»⁴⁷.

Хадиси містять правила, згідно з якими неодружені люди, які займаються сексом, мусять отримати сто ударів батою. Крім того, часто їм присуджується вигнання строком на один рік⁴⁸. Незаміжні раби, які продовжують займатися сексом навіть після трьох або чотирьох покарань (невідомо, скільки точно рекомендував пророк Мухаммед), повинні бути продані «за мотузку»⁴⁹.

Однак на практиці іслам виявляв значно більшу толерантність до чоловічої дошлюбної та позашлюбної сексуальності⁵⁰. Це частково відбилося в ісламському ставленні до проституції. Єдине, що в Корані вказувалося щодо проституції, — це те, що чоловік не повинен змушувати своїх рабінь до цього заняття, якщо вони бажають залишатися цнотливими⁵¹. Хоча Мухаммед казав, що «в ісламі немає проституції»⁵², торгівля сексом у мусульманських країнах часто сприймалася з терпимістю⁵³. Крім того, проституція нерідко регулювалася й оподатковувалася мусульманською владою. Існування проституції відкриває шлях для закріплення загальної чоловічої сексуальності поза межами шлюбу, водночас з'являється чіткий контраст між повіями й іншими жінками, які не мають права займатися сексом до шлюбу. Через жорсткі обмеження для неодружених дівчат-неповій проституція часто є першим гетеросексуальним досвідом для багатьох чоловіків у консервативних країнах, так само як це було поширено в багатьох переважно християнських країнах⁵⁴. Однак траплялися періоди жорсткої опозиції до проституції. Як і в християнських країнах, покарання зазвичай спря-

мовувалося на тих, хто продає секс, а не тих, хто його купує⁵⁵. Після ісламської революції в Ірані більшість повій були страчені⁵⁶.

Низка мусульманських країн, як-от Афганістан, Об'єднані Арабські Емірати, Іран, Саудівська Аравія та Судан, підтримують традиційну правову заборону на дошлюбний гетеросекс. Той факт, що інші мусульманські країни допускають дошлюбний секс, не означає, що влада цих країн не розглядає це явище як проблемне з мусульманської точки зору. Відсутність заборони лише означає, що держава розглядає дошлюбний секс як те, що належить до сфери приватного життя. Крім того, є люди, які виступають за те, щоб іслам не забороняв дошлюбний секс. Американська феміністка мусульманського походження Аса Номані стверджує, що мусульманські жінки (а отже, й чоловіки) мають право самі вирішувати, чи хочуть вони займатися сексом до шлюбу⁵⁷. Крім неї, є ще мусульмани, які дотримуються тієї ж думки. Норвезький політик мусульманського походження, член Норвезької лейбористської партії Саера Хан визнає, що «іслам забороняє це», проте далі підкреслює, що «всі жінки мають право вирішувати, що робити з власними тілами»⁵⁸. В цьому випадку жінка дотримується правильного балансу між свободою віросповідання та правами людини. Хан підтримує заборону ісламу на дошлюбний секс, уникаючи отождивлення з боку консервативніших одновірців, проте вірить, що люди мають самі для себе вирішувати, як їм краще. Вона зазначає, що будь-яка заборона в законі суперечить праву людини на повагу до її приватного життя. Інші консервативні мусульмани, однак, намагаються використовувати законодавство, щоб обмежити можливість дошлюбного сексу більш непрямими способами, наприклад, мінімізувати доступ до засобів контрацепції⁵⁹ або заборонити сексуальне виховання в школах⁶⁰.

Якщо спитати мусульман, чи допустимий дошлюбний секс і за яких обставин, відповіді цілком можуть відрізнитись, якщо питання менш пов'язане з релігією. Опитування серед студенток вищих навчальних закладів Тунісу 2002 року показало, що 45 відсотків вважають, що добре мати дошлюбний секс, щоб відтак уникнути будь-яких соціальних і медичних наслідків⁶¹. Вельми цікаву думку мають більш консервативні мусульмани з деяких західноєвропейських країн. Статистичні дані 2008 року показали, що серед мусульман Берліна, Парижа та Лондона відповідно 38, 30 та 11 відсотків вважають гетеросексуальні дошлюбні стосунки «морально прийнятними»⁶². Мусульмани, як і всі вірні, виступають за зміни в релігії, щоб поводитися відмінно від того, що їхня

релігія традиційно вимагає. І хоча це рідко обговорюється відкрито, фахівці з охорони здоров'я Тунісу, наприклад, стверджують, що середній вік сексуального дебюту жінок знижується, а середній вік створення ними сім'ї, навпаки, підвищився до 25 років⁶³. У Марокко 70 відсотків жінок мають дошлюбні сексуальні стосунки⁶⁴. Проте досі існує значна відмінність між статтями серед сучасних мусульман; жіноча сексуальність, як і раніше, зазнає утисків і обмежень. Онлайн-опитування в Норвегії 2005 року показало, що 37 відсотків молодих неодружених мусульман-чоловіків мали статеві контакти, тоді як мусульманських дівчат, які на це наважилися, налічувалося лише 17 відсотків. Коли ту ж молодь попросили оцінити можливу реакцію своїх батьків на певні питання, 48 відсотків опитаних визнали, що їхні батьки зреагують гостро негативно, дізнавшись, що вони займалися позашлюбним сексом⁶⁵.

Тоді як хлопці, які не перебувають у шлюбі, можуть робити, що їм заманеться, не в останню чергу із західними дівчатами-немусульманками, мусульманські дівчата зазнають жорстких обмежень. Та ж сама сім'я, яка заохочуватиме синів до сексуальної активності, хай навіть і з повіями, буде наполегливо вимагати від доньки зберігати цнотливість⁶⁶. Абсолютною вимогою для неодружених жінок є незайманість. Невинність неодружених чоловіків часто інтерпретується як відсутність мужності⁶⁷. Саме жінки, а не чоловіки через неприпустиму гетеросексуальність можуть бути вбиті власною сім'єю. Серед убитих палестинок приблизно 40 жінок загинули від рук родичів через осоромлення честі сім'ї. Такі вбивства становили приблизно дві третини всіх убивств у Палестині в 1999 році. В Ємені зареєстровано близько чотирьохсот таких убивств у 1997 році, більшість жертв були жінками⁶⁸. За вбивствами чоловіків через гетеросексуальні стосунки зазвичай стоять сім'ї жінок. Того, хто бере на себе роль убивці, часто шанують як героя. Сімейна честь відновлюється, якщо жінка покінчила з дошлюбним сексом або тим, що сприймалось як зухвала поведінка, що, своєю чергою, асоціюється з уявленням про дошлюбний секс⁶⁹. Утім, абсолютно неправильно пов'язувати такі вбивства заради честі тільки з ісламом. Багато християнських жінок Близького Сходу також були вбиті за наказами своїх сімей із тих самих причин. Скоєння таких жорстоких учинків пояснюється загальною потребою регулювати жіночу сексуальність.

Індуїзм теж приєднується до багатьох релігій, забороняючи дошлюбні гетеросексуальні стосунки. Проте знову ж на практиці з подібними санкціями стикаються головно незаміжні жінки. Індуїстський

епос часто представляє незайманість до шлюбу чеснотою, особливо для молодих дівчат⁷⁰. Згідно з традиційним індуїстським ученням про етапи життя, перший дорослий етап чоловіка повинен також включати сексуальну стриманість⁷¹. Індуїстські націоналістичні рухи не тільки підкреслювали важливість цнотливості незаміжніх індуїстських жінок, а й вимагали стриманості від членів спеціально організованих спільнот неодружених чоловіків. Цей сучасний акцент на чоловічій стриманості також мотивований уявленням, що збереження сперми змінює людину як фізично, так і духовно⁷².

Індуїзм зазнав впливу світових змін, які привели до більшої сексуальної свободи. Тема дошлюбних стосунків часто є найголовнішою причиною конфліктів різних релігійних груп, тоді як молодь дедалі частіше прагне жити незалежно від традиційних обмежень. Це вочевидь простежується серед груп іммігрантів, де часто майже не спостерігається значних розбіжностей між тим, що прийнято з-поміж членів іммігрантських меншин, і тим, що прийнято громадою. Згідно з опитуванням, проведеним серед індіанських американців Південної Флориди, існують значні відмінності в ставленні до знайомства та дошлюбного сексу між минулим і теперішнім поколінням⁷³. 30 відсотків представників нового покоління відповіли, що вони бажали б мати дошлюбний секс⁷⁴. Це було неприпустимо для їхніх батьків, представників старого покоління, але іноді й вони не наважувалися здатися аж надто суворими, не ризикуючи через це втратити змогу регулювати поведінку своїх дітей⁷⁵.

Більш поширена практика, притаманна індуїзмові, — це утримання людини від сексу на більш пізньому етапі її життя. Від вдів зазвичай не очікується, що вони одружаться знову, отже, вони не повинні займатися сексом. Крім того, вступати в повторний шлюб більш характерно для жінок нижчої касті⁷⁶. Так звана *darewa*, або система *karewa*, допускає певні винятки: жінка може взяти шлюб з братом померлого чоловіка⁷⁷. Проте це ніколи не було чимсь схвальним. Згідно з поглядами консервативного індуїзму, благочестиві вдови мусять здійснити ритуал *camī*, відповідно до якого вони підлягають спаленню разом із покійним чоловіком. На сьогодні проведення такого ритуалу надзвичайна рідкість, адже ця практика в Індії заборонена. Коли вісімнадцятирічна вдова Руп Канвар, добровільно чи проти волі, була спалена разом зі своїм померлим чоловіком у селі Деорала в Раджастані в 1987 році, це викликало не тільки гучні протести з боку влади та ліберальних індуїстів, а й шалене збудження серед багатьох традиціоналістів. Приблизно

200–300 тисяч побожних індусів прибули до села для релігійного святкування ритуалу саті⁷⁸.

Індуїст-чоловік в ідеалі повинен як почати, так і закінчити своє життя сексуально стриманим. Згідно з *ашрама*, традиційним індуїстським ученням щодо етапів життя чоловіка, етап господаря та годувальника супроводжується поступовим виведенням зі світу, де існують різні думки про те, чи слід утримуватися від сексу. Відтак слідує етап повного заперечення світу, коли треба залишити будинок і сім'ю, основою цього етапу є целібат⁷⁹. Чоловічий целібат – це добровільна практика, що має забезпечити йому краще життя після смерті. Дотримання целібату наприкінці життя визнане за необхідне для повної спокути в багатьох індуїстських традиціях, але чоловік не буде засуджений, якщо не обере такий шлях або помре, перш ніж досягне цієї фази свого життя⁸⁰. В цьому світлі чоловік значно більше отримує шляхом стриманості, ніж вдови, єдиною альтернативою стриманості яких є осуд і жадлива карма⁸¹. Незважаючи на те що вони не так помітні, як чоловіки, існують сподвижники-жінки, які полишили звичайне життя, щоб жити згідно з ідеалами етапів чоловічого життя⁸².

Буддизм у цілому негативно ставиться до гетеросексуальної поведінки, але й тут гетеросексуальна активність краща в шлюбі, а не поза ним. Будда схвалює шлюб тих мирян, які не прагнуть визволення в їхньому теперішньому житті⁸³. На практиці покарання за дошлюбне статеве життя більш суворе по відношенню до жінок, ніж чоловіків. У деяких течіях буддизму центральну роль відіграє целібат неодружених чоловіків. Згідно з вимогами східноазійського буддизму, чоловіки мають зазвичай провести один рік як ченці, перш ніж одружаться. Більшість чоловіків живуть як ченці тільки декілька тижнів, проте центральний принцип цінності цієї сексуальної стриманості підкреслюється в будь-якому разі. Кількість молодих тайських чоловіків, які приходять до монастирів, скорочується, хоча досі залишається значною⁸⁴.

Заклик до обмеженої сексуальної стриманості означає зовсім інше, ніж заклики до абсолютної стриманості, який зазвичай включає або загальний осуд сексу, або віру в те, що невинність наближає до божественного. Коли стриманість обмежується тільки шлюбом, це означає, що або секс може бути допущений у рамках шлюбного, як було дозволено буддизмом і християнством від самого початку, або що шлюбний секс сам по собі насправді має позитивне значення, як в індуїзмі, іудаїзмі

й ісламі. У цьому випадку залежно від шлюбу той самий сексуальний акт може бути абсолютно огидним або, навпаки, прийнятним чи благословенним.

Заклик до обмеженої невинності також означає, що секс утримується в рамках чіткого та легко контрольованого гетеросексуального шлюбу, незалежно від того, чи є шлюб релігійним інститутом, чи ні. Якщо дошлюбний секс цілком прийнятний, значно важче контролювати як кількість, так і статус партнерів, ніж коли єдиним дозволеним вважається шлюбний секс. Покарання забезпечує кращий контроль, попри те що на практиці його зазнають тільки жінки. Те, що шлюб теж забезпечує більш пильне релігійне спостереження, приводить до аналізу того, як саме окремі релігії намагаються контролювати гетеросексуальність.

Шлюбні складнощі

«Разом з усіма християнськими церквами протягом усіх часів ми будемо стверджувати, що шлюб є даний богом порядок, встановлений між чоловіком і жінкою»⁸⁵, – проголошує Християнський центр Осло, невелике, проте дуже активне вільне християнське угруповання. Згідно з Книгою загальних молитов 1662 року, шлюб був створений Богом за часів невинності людини⁸⁶. Якби це було так легко, тоді не було б про що писати. Проте тепер ми знаємо, що це далеко не так. Багато представників різних релігій, як ми бачили, вважають шлюб злом або надзвичайною мірою для тих, хто не може повністю утримуватися від сексу.

Уявлення, що шлюб – це інститут, який залишається незмінним протягом тисяч років, є осердям вірувань багатьох людей, навіть якщо для цих вірувань немає ніякого історичного підґрунтя. Якщо індус, єврей чи християнин говорить, що для нього або неї шлюб є священним, тому що так завжди було, це становить богословську істину, такий самий доказ віри, як і той, що вірянин наводить, визнаючи віру в Бога. Відмінність полягає у тім, що досі ніхто не зміг спростувати існування будь-якого божества, тоді як те, що шлюб залишається незмінним, є лишень голосливою історичною заявою, яка вочевидь не відповідає дійсності. Коли, наприклад, Ватикан стверджує, що «суспільство зобов'язане своїм тривалим виживанням сім'ї, заснованій на шлюбі»⁸⁷, це свідчення віри. Але це, звичайно, не об'єктивна істина, оскільки

ми знаємо, що багато суспільств досі обходяться без католицького розуміння шлюбу.

Уявлення щодо незмінності природи шлюбу постійно використовувались як аргументи на користь того, що Бог уважає прийнятним або неприйнятним сексом. У такому контексті корисно мати на увазі, що лише близько 200-х років до н.е. люди почали використовувати міф про Адама і Єву, щоб захистити різні фундаментальні відносини та цінності⁸⁸. Але, незалежно від того, що дійсно сталося в Едемі, зрозуміло, що гетеросексуальні стосунки в шлюбі не залишилися такими самими у рамках будь-якої з релігій, що посилалася на біблійну історію про створення світу.

Відається очевидним, що ми вільні у виборі нашого шлюбного партнера – це одне з прав людини⁸⁹. Проте те, що молоді жінки та чоловіки тепер можуть самі обирати одне одного, загалом нове явище і може навіть характеризуватись як соціальна революція. Спершу шлюб був угодою, укладеною між сім'ями. Думки потенційного подружжя зазвичай нікого не цікавили. Іноді чоловіки мали право голосу щодо цього рішення. Це пояснювалося тим, що, оскільки традиційно різниця у віці наречених була завеликою, чоловіки мали бути достатньо зрілими, перш ніж дістати право брати шлюб; тому в деяких випадках вони мали чимало повноважень, щоб зробити власний вибір. Ситуації, коли жінкам дозволялось обирати майбутнього чоловіка, можна класифікувати як соціально-антропологічну рідкість.

Вельми поширене традиційне релігійне правило полягає в тому, що жінка повинна підкорятися чоловікові в шлюбі. У біблійному іудаїзмі жінки зазвичай розглядаються як власність чоловіка: чоловік «не повинен жадати ні дружини ближнього свого, ні раба його або рабині, вола його або осла його, ні всього, що належить ближньому твоєму»⁹⁰. За думкою Павла, наведеною в Новому Завіті, «головою жінки є чоловік, так само як головою кожної людини є Ісус»⁹¹. Августин пояснював, що шлюб – це «союз любові», у якому «один керує, а інші слухаються»⁹². Коран стверджує, що чоловік є захисником або попечителем жінки, її *qawwam*⁹³. Деякі релігії, у тому числі біблійний іудаїзм і традиційне християнство, розуміють жіночу покірність до такої міри, що чоловік навіть має право гвалтувати свою дружину. Релігія не засуджувала це, і таке положення стало частиною натхнених релігією законів про секс. У Норвегії, наприклад, звалтування не вважалося злочином аж до

1974 року, допоки Верховний суд не визначив, що подружжя теж підпадають під заборону на згвалтування⁹⁴.

Шлюб за домовленістю й раніше був поширеним у багатьох релігіях. Такий шлюб є серйозним порушенням прав людини в багатьох частинах світу, в тому числі у Норвегії. Утім, і шлюб, який підтримується більшістю релігій, суперечить сучасному розумінню прав людини. Ті, хто виступає за вічно незмінну природу шлюбу, не зацікавлені, щоб ми згадували про такий неприємний факт.

Проте розуміння шлюбу зазнало й багато інших змін. У християнстві, наприклад, шлюб поступово переходить від ритуальної периферії до центрального положення в релігійному світі в баченні багатьох вірян. Спочатку християни навіть не регулювали вступ у шлюб – це залишалось язичницькій владі Римської імперії. Немає згадок про християнські весілля до IV століття. Незважаючи на те що шлюб був і залишався єдиною законною християнською основою для сексу, він, утім, не розглядався як особливо важливий і священний інститут. Проте впродовж Середньовіччя шлюб з установи з низьким церковним або канонічним значенням перетворився на те, з чим церква стала міцно пов'язаною⁹⁵. Шлюб як таїнство з'явився тільки в XIII столітті⁹⁶.

Незважаючи на те що шлюб перетворився на таїнство, багато людей продовжували одружуватися поза церквою. З юридичного погляду достатньо шлюбної обітниці, незалежно від того, де вона була складена. Церковне весілля було не єдиним офіційним шляхом побратися в Англії та Уельсі до 1753 року⁹⁷. Коли різні релігійні конфесії, як-от католицька церква, офіційно визнали «шлюб святим»⁹⁸, вони набули абсолютного права власного богословського розуміння своєї позиції. Але це не всюди було так, як у католицькій церкві або в іншій частині християнського світу.

Інша концепція християнського шлюбу стверджує, що, навіть перебуваючи у шлюбі, люди повинні практикувати сексуальну помірність. На цьому наполягали, наприклад, ранні отці церкви. Зокрема, священники, яким було дозволено одружитись у західному християнському світі до 1123 року, повинні були «утримуватися від своїх дружин»⁹⁹.

Зовсім інший різновид вільного від сексу шлюбу спостерігаємо в індуїзмі. За певних особливих обставин індуїсти брали шлюб не з іншими людьми, а з тваринами й фізичними об'єктами. У селі Гатшила індійського штату Джаркханд у 2007 році Нанді Мунда одружився на горі Лакхасані. Уві сні до нього прийшла гірська богиня й сказала йому,

що у разі, якщо він одружиться на горі, напади місцевих партизаномаїстів припиняться. Жителі села підтримали рішення та відсвяткували традиційне весілля із сотнею гостей¹⁰⁰. П. Селвакумар із Манамадурі, штат Таміл-Наду, в 2007 році побрався із собакою, щоб спокутувати провину за смерть двох собак п'ятнадцять років перед тим. Після того як він убив собак, він зазнав низку невдач. Астролог сказав йому, що шлюб із собакою буде єдиним шляхом повернути свою долю на краще. Весілля було відзначено за всіма правилами, включаючи проведення ритуалу омовіння в місцевому індуїстському храмі. Навіть наречена, самка Селві, була обрана сім'єю нареченого так само, як це робилось у випадку традиційного індуїстського шлюбу¹⁰¹. В селі Палліпудпет, штат Таміл-Наду, існує традиція одружувати маленьких дівчат із жабами задля захисту від містичних хвороб. Звичай має своє походження від міфу про те, як бог Шива одного разу перетворився на жабу. Такий досвід мали дві семирічні дівчинки Вігнесварі та Масіаканні у 2009 році. Цей тип шлюбу, звичайно, не міг передбачати сексуальних відносин. Після весілля дівчата повернулися до свого колишнього життя, а їхні чоловіки, дві жаби, – до ставка, з якого прийшли¹⁰².

Інший тип шлюбу, вільного від сексу, був відновлений у китайській релігії. Основна умова китайських пар полягає у тому, що вони повинні бути поховані разом. Іноді, якщо неодружений чоловік помирає й батьки не хочуть, щоб їхній син залишався самотнім у землі, вони знаходять труп жінки, проводять весілля між ними двома й ховають їх разом. Не завжди легко знайти доступний труп, коли це необхідно, тому через цей попит були створені спеціальні ринки. Існують навіть грабіжники, які заробляють великі гроші, викрадаючи жіночі тіла, – при цьому що свіжіше тіло, то вища плата. Деякі злочинці зрозуміли, що простіше вбивати жінок і продавати свіжі тіла батькам, які шукають наречену для свого мертвого сина¹⁰³.

У буддизмі шлюб не розглядається як центральний релігійний інститут. Деякі течії буддизму, однак, розробили більш високий рівень релігійної символіки, яка включає в себе активну участь релігійних авторитетів. У західному буддизмі шлюбні церемонії розвивалися за християнським зразком¹⁰⁴. Деякі тайські готелі навіть пропонують пакет послуг, який включає проведення буддійських весільних церемоній, адаптованих під західних гостей, у тому числі ченців, весільний букет, торт і місцевих танцюристів¹⁰⁵. На відміну від християнства, яке значною мірою усунуло початкову ідею повної сексуальної стриманості й

охоче схвалило гетеросексуальний шлюб, буддизм ніколи не вбачав шлюб за мету.

Якщо ми хочемо скласти просту та єдину картину шлюбу як релігійного інституту, іслам не та релігія, яка для цього пасує. Іслам завжди був абсолютно впевнений, що існує кілька різних видів шлюбу. Найпоширеніший з них — шлюб на все життя, який може бути перерваний тільки смертю або формальним розлученням, його доповнюють декілька інших видів. Тимчасовий шлюб-*mutah*, шлюб, чітко обмежений часом, є одним з юридично визнаних форм гетеросексуальних стосунків. Такий шлюб може тривати від кількох годин до кількох років. Основна мета цих шлюбів — задовольнити власні бажання й водночас не припуститися позашлюбного сексу. Після такого шлюбу жінки повинні мати менструацію кілька місяців поспіль, щоб гарантувати відсутність вагітності, а отже, не припустити ймовірного батьківства чоловіка, перш ніж можна буде вступити в повторний шлюб. Положення Корану щодо того, коли і як законно чоловікам мати статеві контакти з жінками-рабинями або захопленими в полон під час війни¹⁰⁶, часто розуміється як посилення на такий шлюб-*mutah*. Більшість мусульман-сунітів не вважають шлюб-*mutah* допустимим. У хадисах ці шлюби згадуються як законні за часів Мухаммеда, проте халіф Умар пізніше їх заборонив¹⁰⁷. Шіїтський іслам практикує шлюб-*mutah*, узаконений в Ірані.

Ще одна форма шлюбу з обмеженими зобов'язаннями — шлюб-*misyar*. У цьому випадку чоловік не повинен жити з жінкою та матеріально забезпечувати її. Цей вид шлюбу практикується або тому, що пара не в змозі вступити в законний шлюб із відповідними фінансовими зобов'язаннями, або як альтернатива позашлюбним стосункам. Проте чіткої позиції ісламу щодо такого шлюбу немає. Мусульманські вчені досі не дійшли згоди щодо законності так званого шлюбу-*urfi*, таємного шлюбу, єдиним свідченням якого є договір, підписаний свідками. Розірваний договір теж не є доказом шлюбу. Незважаючи на це, кількість таких подружжів зростає, особливо серед молоді, яка не може дозволити собі побудувати сім'ю, або тих, хто використовує його як альтернативу релігійно забороненому дошлюбному сексу¹⁰⁸.

Поширена думка, згідно з якою шлюб завжди існував як більш-менш незмінна релігійна установа, лише питання релігійної віри. Попри те що шлюбу була надана центральна роль у різних релігіях, він розглядається як щось протилежне релігії, як щось зовсім нерелігійне. Крім

того, існують різні форми шлюбу, деякі з них більш цінні за інші. Також є принципові відмінності щодо того, хто і з ким може брати шлюб.

Незважаючи на те що існують різні правила шлюбних гетеросексуальних статевих зносин, простежуються певні закономірності, притаманні різним релігіям. За винятком релігій, які засуджують секс загалом, більшість з них, як правило, погоджується, що гетеросексуальна діяльність у рамках шлюбу є прийнятною, хоча й не завжди рекомендованою. Але, як ми побачимо далі, це аж ніяк не стосується всіх видів гетеросексуальних відносин.

Секс, хочете ви цього чи ні

Геніталії є «видимою ознакою мандата, отриманого від богів», – пояснив провідний японський синтоїст Міяхіро Садао в 1831 році. Його думка полягала в тому, що «чоловіки народжуються, оснащені чоловічими статевими органами [...] які будуть використовуватися для того, для чого вони призначені, тобто розмноження, збільшення кількості людей на нашій землі»¹⁰⁹. Пеніс дійсно є «інструментом вшанування покоління нащадків». Будь-яка спроба запобігти використанню чоловічих геніталій прирівнюється до святотатства¹¹⁰.

Не тільки бідний Іпполіт має підстави побоюватися богів через небажання займатися сексом. Давньогрецька релігія, звичайно, не єдина в історії, яка наполягала на сексуальних стосунках. Японський синтоїзм – одна з релігій, яка найбільш активно проповідує гетеросексуальне євангеліє. Якщо релігія приймає таке бачення сексу, стримувати чоловічу сексуальність украй важко. Багато синтоїстів відкрито критикували буддизм і вважали його антисексуальну позицію богохульством. Міяхіро Садао зазначив: «Перетворювати неосвічених юнаків на буддійських священиків означає скоювати гріх перед нашими богами»¹¹¹. Якщо буддисти, католики та адепти багатьох інших релігій роблять усе можливе, щоб підтримувати безшлюбність священиків, синтоїсти, навпаки, зобов'язують священиків одружуватися¹¹².

Двоїсте ставлення до шлюбу, що існує в більшій частині християнських і буддійських течій, отже, не єдиний релігійний спосіб регулювання гетеросексуальності. Часто секс у шлюбі вважається релігійним обов'язком. Іудаїзм, який становить релігійну основу християнства, має зовсім інше розуміння гетеросексуальності та шлюбу, ніж буддизм і вчення апостола Павла. В іудаїзмі від чоловіків і жінок не тільки очі-

кувалось одруження, вони були зобов'язані робити так. Історія доньки Ієффая з Книги Суддів становить гарний приклад центральної ролі шлюбу за давніх часів. Коли Ієффай ішов на війну проти аммонитян, він запрягнув Богові пожертвувати першою людиною, яка вийде з будинку його зустрічати, якщо він повернеться з бою неушкодженим. Після перемоги над аммонитянами на порозі дому його зустріла єдина донька, танцюючи та б'ючи в барабан. Донька зрозуміла, що клятва Ієффая Богові прирікала її на смерть. У єдиному проханні до батька дівчина зізналася у своєму бажанні, яке дає змогу виснувати, що було найважливішим у її житті: «Дозвольте мені бути вільною два місяці, щоб я могла піти в гори разом із моїми подругами й оплакувати смерть у невинності»¹¹³. Бути вбитою власним батьком – це одне, але померти неодруженою – ось це вже справжнісінька трагедія.

Якщо б їй поталанило побратися, перш ніж батько забрав її життя, Ієффайова донька втратила б невинність, тому що секс відразу після шлюбу був обов'язковим. Уже в Едемському саду Бог чітко дав зрозуміти Адамові та Єві, яким є їхній головний обов'язок: «Плодіться й розмножуйтеся, наповнюйте землю»¹¹⁴. Ной і його сини отримали таку ж настанову, коли за кілька століть зійшли з ковчега після того, як Бог винищив решту людей у потопі¹¹⁵.

Протягом усієї історії іудаїзм цілком негативно ставився до безшлюбності. Секс і фертильність тісно пов'язані. Нашадки є нагородою від Бога, тому утримуватися від сексу рівнозначно невдячності. У Книзі Псалмів пишеться: «Діти – це дар від Господа, плід – нагорода Його»¹¹⁶. Всі обіцянки Бога єврейському народові ідентичні обіцянці, яку він дає Авраамові: «Я зроблю вас великим народом; я благословлю вас і звеличу ім'я ваше. Ви будете благословенними!»¹¹⁷. Через шлюб та обов'язковий шлюбний секс, спрямований на продовження роду, всі євреї роблять свій внесок в обіцянку Бога Авраамові. Плодючість є ознакою присутності Бога: «Не повинен бути безплідний чоловік або жінка серед вас»¹¹⁸. Єремія був єдиною особистістю в Єврейській Біблії, кому Бог заборонив брати дружину, щоб показати ізраїльтянам, як вони відвернулися від Бога¹¹⁹. Єремія у статусі неодруженого є трагічним нагадуванням того, як Ізраїль відмовився від Бога.

У біблійському іудаїзмі жінка мала необмежене право на запліднення, через це вона могла одружитися з братом свого чоловіка, якщо той помер до того, як вона завагітніла. У Книзі Буття розповідається історія такої собі Фамарі. Спершу вона виходить заміж за старшого

сина Іуди, який незабаром помирає, тому що він «був неугодний перед очима Господа». Потім стає дружиною другого сина Іуди, який теж помирає, не подарувавши їй дитину. Фамарь зрозуміла, що її свекор не віддасть їй третього, молодшого, сина у чоловіки, тому вона передвядлася повією та спокусила самого Іуду, змусивши його запліднити її. Коли вагітність стала очевидною, її звинуватили в блуді, але вона довела, що саме свекор – батько її майбутньої дитини. Висновок Іуди як богобоязливої людини був такий: «Вона праведніша від мене; тому що я не віддав її [як дружину] моєму [третьому] синові Шелі»¹²⁰. Ця історія є, звичайно, міфічним перебільшенням, але вона наочно демонструє, як сильно зацікавлена сім'я чоловіка у вагітності його дружини.

Рабиністичний іудаїзм зберіг бачення обов'язковості сексу. У Мішні, усній Торі (бл. 200-х років н.е.), категорично стверджується, що шлюбний секс є обов'язком людини: «Людина не повинна утримуватися від виконання шлюбних обов'язків, якщо вона досі немає дітей». Чоловік має розмножуватися, тоді як жінка, згідно з Мішною, не зобов'язана¹²¹. Чоловік, «який не робив усе можливе, щоб продовжити рід, є тим, хто проливає кров», – стверджував середньовічний коментатор Тори Раши¹²². Маймонід, один із найвпливовіших єврейських учених, уважав, що жінка також була зобов'язана виконувати шлюбні обов'язки. Якщо вона відмовляється, чоловік має розлучитися з нею. Така вимога не мала достатньої підтримки, оскільки жінка отримувала легкий спосіб розлучення¹²³.

Один із найголовніших кабалістичних текстів, «Зогар» (XIII століття н.е.), ставить чоловічий обов'язок продовження року в космічній перспективі. Шоста заповідь – не чини перелюбу – також означає, що «необхідно розмножуватися». Якщо людина відмовляється від цього обов'язку, це прирівнюється до «повстання проти Бога»¹²⁴. Утримання від статевого життя чоловіком іще чіткіше засуджується в Шулхан Арух, зводі законів XVI століття з текстом палестинського рабина Йосефа бен Ефраїм Каро і коментарями польського рабина Мойсея Іссерлеса. Каро стверджував: «Той, хто не бере участі у відтворенні, розглядається як убивця, як той, хто обмежує людську присутність на землі, та стане причиною того, що Бог залишить єврейський народ». Іссерлес продовжив: «Хто живе без дружини, живе без благословення та без Тори й не повинен називатися людиною. Після одруження з жінкою всі гріхи спокуються, як говориться в Книзі притч Соломонових: “Хто знаходить дружину, той знаходить щастя й отримує Божу милість”»¹²⁵.

Незважаючи на фундаментальне переконання, що шлюб як інститут був заснований для запобігання блудові, Павло визнавав секс як обов'язок людей, які знайшли притулок у шлюбі для своєї похоті. Прийнятно для пари утримуватися від сексу в шлюбі, тільки якщо «це за взаємною згодою на певний час»¹²⁶. Річ не лише у тім, що в одного з подружжя немає бажання, болить голова чи щось подібне. Зовсім навпаки. Необхідно віддати себе більш палкому партнерові, незалежно від ступеня бажання іншого: «Нехай віддає чоловік своїй дружині потрібну любов, так само як чоловікові дружина. Дружина не владна над своїм тілом, ним володіє чоловік; так само й чоловік не владний над своїм тілом, ним володіє дружина»¹²⁷. Згідно зі старою іудейською традицією, жінка мала право на секс у рамках шлюбу. Це також означало, що дружина була владна над тілом чоловіка. Ця безпрецедентна традиція рідко наголошувалася пізніми християнами.

Хоча деякі отці церкви вважали, що людині не слід займатися сексом навіть у шлюбі, у середньовічному християнстві існувало розуміння, що справжній шлюб таки має містити секс. Канонічне право проводить відмінність між вступом у шлюб та консумацією шлюбу статевим шляхом. Шлюб може бути легко розірваний, поки пара не мала статевого акту. Але після сексу їхній шлюб стає нерозривним. Тож перший шлюбний секс був актом із важливим юридичним і богословським підтекстом¹²⁸. Ось чому існував звичай, за яким присутні на весіллі гості мали супроводжувати нареченого та наречену до шлюбного ложа й буквально дозволити їм лягти у нього, а священник мав у той час благословити ліжко. Подружжю зазвичай дозволялося здійснити консумацію, після того як гості покинули кімнату¹²⁹.

Навіть при тому, що католицька церква не продовжувала наполягати на обов'язковому шлюбному сексі, вона, як і раніше, ставила можливість вагінального сексу як необхідну умову. У католицькому канонічному праві вказано: «Якщо чоловік або жінка не мають змоги займатися сексом після укладання шлюбу, шлюб буде анульовано»¹³⁰. Багато шлюбів були розірвані церквою після того, як жінка дізналася, що чоловік був імпотентом. Бразилець Хедір Антоніо де Бріто став жертвою менш відомих наслідків цього священного регулювання. У 1996 році де Бріто мав побратися з жінкою свого життя Елзімар Серафим. Проте за сорок днів до запланованого весілля де Бріто отримав відмову в дозволі на шлюб від католицької церкви, оскільки він пересувався в інвалідному візку, а отже, згідно з думкою церкви, не міг мати статеві зносини¹³¹.

Інші інваліди були позбавлені католицькою церквою можливості брати шлюб з тієї ж причини¹³².

Більшість християн часто зазнавала загального соціального тиску, який спонукав їх брати шлюб, проте були часи, коли чинник обов'язку переважував. У XVIII столітті гернгутери (моравські брати) почали кидати жереб на шлюб. Вони вважали, що в такий спосіб давали Ісусові вирішити, хто і з ким повинен одружуватися¹³³. Така практика збереглася серед гернгутерів, які іммігрували в данську Вест-Індію. Урешті-решт було вирішено, що цей звичай буде поширюватися лише на місіонерів. Остаточою він був скасований у 1836 році¹³⁴. Іншої точки зору дотримується християнський рух муністів на чолі з пастором Сан Мьон Муном, для яких поняття сексу як обов'язку дорівнювало гріхопадінню. Початковий план Бога полягав у тому, що Ісус мав не допустити гріхопадіння, одружившись, будучи гетеросексуально активним і створюючи у такий спосіб нове покоління людства, вільного від гріха. На жаль, Ісус був розп'ятий, перш ніж це сталося. Тому Бог послав преподобного Муна, щоб створити нове, безгрішне, покоління. Послідовники преподобного Муна бачили шлюб як обов'язок, і завдяки благословенню пастора ці шлюби можуть стати вільними від гріха. У багатьох випадках пастор сам визначав, хто з ким повинен брати шлюб, забезпечуючи тим самим божественне втручання від самого початку подружнього життя¹³⁵.

Іслам поділяє іудейську традицію бачення шлюбу та шлюбного сексу як обов'язку. У Корані Бог закликає: «Одружіться на тих із вас, хто самотній, і тих, хто підходить вашим рабам і рабиням»¹³⁶. Коли чоловік одружується, він зобов'язаний також займатися сексом. Якщо жінка скаржиться на стриманість чоловіка, він все одно повинен виконувати шлюбну повинність щонайменше рік¹³⁷. Він також не може утримуватися від шлюбного сексу більше чотирьох місяців після шлюбу¹³⁸. Якщо він продовжує уникати цього, пара має право подати на розлучення.

В індуїзмі головна роль жінки – вийти заміж, мати гетеросексуальні стосунки та народити дітей. Обов'язком молодих дівчат і вдів є сексуальна стриманість, зовсім протилежне стосується жінок, які досягли шлюбного віку. Шлюб є єдиним ведичним таїнством для жінок¹³⁹, а отже, жінки, які утримуються від сексу та шлюбу, порушують одну з основоположних сексуальних концепцій індуїзму.

У індуїстів на чоловіка покладені різні обов'язки залежно від стадії життя. Коли чоловікові виповнюється 24 роки, уважається, що він до-

сяг ідеального віку, щоб одружитися, прагнути плотських задовольень і матеріального благополуччя¹⁴⁰. Коли чоловік уперше бере шлюб, він водночас перебирає на себе й обов'язок мати статеві стосунки. Закони Ману, наприклад, стверджують, що чоловік повинен займатися сексом із дружиною, якщо вона здатна народжувати, і завжди задовольнятися з нею¹⁴¹. Чоловік, який не підтримує статевих зносин із дружиною, коли вона має найбільші шанси завагітніти, підлягає засудженню¹⁴². Розмноження має першорядне значення, а народження сина практично гарантує людині місце на небесах¹⁴³. Незважаючи на те що більшість сучасних індуїстів навіть не читали Закони Ману, зобов'язання бути сексуально активними та народжувати нащадків чоловічої статі досі зберігаються. Вважається за велике нещастя, якщо не вдалося зачати сина, який би запалив похоронне багаття, коли настане час.

Отже, поруч із тим, що існують релігійні переконання, за якими ми повинні в цілому утримуватися від статевих зносин, є також безліч релігійних ідеалів, які наполягають на зворотному – ми зобов'язані займатися сексом. У цьому світлі можна провести паралелі з іншими діями, яких від нас вимагали релігії: молитва, жертвоприношення або різні форми обрядів, такі як хрещення чи поховання. Отож секс перебуває в центрі найголовніших релігійних обрядів. Коли попит на секс є абсолютним, очевидно, що ні молитов, ні жертв недостатньо. Секс стає вкрай необхідним, що Іпполіт і деякі інші зрозуміли на власному сумному досвіді.

Існує багато різних причин, чому ми повинні займатися сексом. Одна з них, поширена у різних релігіях, у тому числі іудаїзмі, синтоїзмі та індуїзмі, – це обов'язок людини перед богами. Концепції сексуального обов'язку часто властиві й сексистські елементи: у традиційному індуїзмі від шлюбного сексу мало користі, якщо народжуються тільки доньки. Але, з іншого боку, не займатися сексом взагалі є злочином проти богів. В інших контекстах, а саме в іудаїзмі, християнстві та ісламі, існує обов'язок бути сексуально доступним для свого партнера в шлюбі. Деякі з цих релігійних правил сприймаються багатьма людьми з жахом: ви повинні не тільки взяти гетеросексуальний шлюб, хочете ви цього чи ні, а й бути завжди сексуально доступним для вашого партнера, поки він або вона цього вимагає.

Секс тільки для продовження роду

Визначення деяких форм сексуальності нелюдськими є добре відомою стратегією управління сексуальним життям людей. Католицька церква, ймовірно, має одне з найбільш обмежувальних визначень того, що можна вважати за правильний людський секс: «Сексуальні стосунки є правильними, якщо вони відображають взаємну підтримку партнерів у рамках шлюбу, сприяють їй та відкривають можливість продовження роду»¹⁴⁴. Будь-який інший вид сексу, крім гетеросексуального та незахищеного, вважається неправильним. Як ми вже бачили, релігійний заклик до сексу часто асоціюється зі спонуканням до продовження роду. Католицька церква стверджує зовсім інше: тут не має бути жодного обов'язку. Але якщо ви вирішили зайнятися сексом, це має бути тільки для продовження роду. Усі інші види сексу небажані, неправильні та за суттю своєю нелюдські. Ця вимога аж ніяк не виняткова. Вона являє собою давню традицію, яка пов'язана з витоками християнства та корінними сягає іудаїзму. Крім того, подібні традиції існують і в інших релігіях.

Історія долі другого чоловіка Фамарі з Книги Буття передає найгірший сценарій того, що може статися, якщо люди експериментують із сексом, який не приводить до продовження роду. Коли його брат помер, Онан узяв його дружину Фамарь, отже, таким чином він міг отримати нащадків свого брата. Дитя Онана й Фамарі юридично вважалось би дитиною його брата. Онан не мав бажання зачинати дітей, які стали б нащадками його брата, тому «проливав [своє] сім'я на землю» кожен раз, коли мав інтимні стосунки з дружиною-невісткою. Це було «зло в очах Господа», й Бог покарав Онана, вбивши його¹⁴⁵. Хоч Бог потому більше не вбивав людей, які відмовлялися плодитися, канонічні іудейські закони досі містять суворі правила щодо контролю народжуваності. Контрацепція та перерваний статевий акт заборонені, хоча різні іудейські джерела свідчать про те, що в давнину обидва способи були достатньо поширені серед євреїв¹⁴⁶. Талмуд відкрито дозволяє контрацепцію, якщо йдеться про загрозу здоров'ю жінки¹⁴⁷. Сьогодні контрацепція загальноприйнята в більшості течій іудаїзму¹⁴⁸, але не все так просто: багато рабинів дозволяють використання протизаплідних пігулок у шлюбі, але тільки якщо подружжя має щонайменше двох дітей¹⁴⁹. Ультраортодоксальні євреї досі дотримуються старих приписів і даремне витрачання сім'я вважають недопустимим. Розмір ультраортодоксальних сімей яскраво підкреслює цю позицію.

Сучасне християнське вчення щодо контрацепції також має свою історію, незалежну від іудаїзму. Хоча шлюб є «люблячим союзом», в якому «один управляє, інший підкоряється», діти, за словами Августина, – це єдиний «добродесний плід» шлюбного статевого акту¹⁵⁰. Якщо одружена пара займається сексом і виключає можливість мати дітей, церква вважає, що важко «назвати це шлюбом»¹⁵¹. Уникання продовження роду в шлюбі рівносильно скоєнню перелюбу¹⁵².

Акцент на плодючій стороні сексу в ранньому християнстві ще раз показує, якою мірою християнство зосереджене на фізичних аспектах цього світу. Що більше людей народилося, то більше душ буде збережено для вічності. Августин також був обізнаний із протилежними поглядами, позаяк у молодості він був маніхеем. Згідно з переконаннями маніхейів, якщо ви плануєте зайнятися сексом, найкраще це зробити у нефертильні (неплідні) періоди жінки, щоб запобігти появі ще однієї «душі в пастці плоті»¹⁵³.

Більш крайня форма контролю народжуваності, класична традиція залишати напризволяще небажаних немовлят, існувала й за християнської доби. Жоден із ранніх християнських імператорів не заборонив цю практику¹⁵⁴. Дітовбивство та інші, менш суворі, методи контролю народжуваності поступово дедалі сильніше засуджуються в церквах. У 1230 році папа Григорій IX заявив в одному зі своїх указів, що той, «хто чаклує та виготовляє настойку безплідності, вважається вбивцею»¹⁵⁵. У 1588 році Сикст V підтвердив, що контрацепція й аборти є вбивством, але в 1591 році Григорій XIV провів відмінність між абортами та контрацепцією, заявивши, що контрацепція менший гріх¹⁵⁶.

Час від часу католицька церква підтверджувала свою незгоду з протизаплідними засобами. У 1930 році папа Пій XI заявив: той, хто намагається зайнятися сексом у шлюбі та свідомо запобігти зачаттю, винний у «тяжкому гріху» й порушує Закон Божий і католицький «закон природи» – набір догматичних правил поведінки, який не має нічого спільного з ідеями Ньютона чи природознавством¹⁵⁷. У 1951 році папа Пій XII здійснив радикальний крок, дозволивши подружжям регулювати кількість народжень, обмеживши виявлення сексуальної активності лише безпечними періодами, «періодами природної стерильності»¹⁵⁸. Саме тоді католицькі сімейні пари дістали дозвіл мати вагінальний секс просто заради сексу. Утім, це не привело до будь-якої подальшої лібералізації, до того ж багато подружніх пар скаржилося, що це пом'якшення зіпсувало їхнє сексуальне життя та створило бар'єр між коханням і сексом¹⁵⁹.

Уведення масового виробництва дешевих протизаплідних засобів, зокрема пігулок, призвело до значно помітнішого відділення сексу від продовження роду. Той факт, що людям тепер простіше мати гетеросексуальні стосунки, не хвилюючись про вагітність, підвищує рівень активного опору релігійним законам, які намагаються обмежити секс загалом. Релігійна влада стикнулася з проблемою: як уникнути зіткнення зі своїми послідовниками.

Під час Другого Ватиканського собору на початку 1960-х років з'явились ознаки того, що католицька церква була готова дозволити контрацепцію. Папа Іоанн XXIII, наприклад, висловив стурбованість із приводу демографічного вибуху і незадовго до своєї смерті від раку в 1963 року призначив комісію з шести осіб для обговорення дозволу на контрацепцію¹⁶⁰. Це свідчило про те, що Іоанн ставив за мету офіційно змінити католицьку позицію. Водночас голландський єпископ Вілем Беккерс із Гертогенбоса заявив, що контрацепція є власним вибором подружжя¹⁶¹. Католицькі черниці з Конго-Леопольдвіля, де вирувала громадянська війна, отримали дозвіл на використання протизаплідних засобів, якщо вони наражалися на небезпеку бути зґвалтованими¹⁶². Коли наступник Іоанна папа Павло VI у 1968 році виступив проти всіх форм контрацепції та стерилізації, написавши енцикліку *Humanae vitae*, це призвело до масових протестів серед багатьох вірян. Численні католицькі богослови висловили свою незгоду¹⁶³, та газети по всьому світу були завалені тисячами листів протесту від католиків¹⁶⁴. У перші роки після появи *Humanae vitae* грошові пожертвування та участь у богослужіннях різко скоротилися. Тільки в 1969 році відвідуваність церкви впала на третину¹⁶⁵. Моральний авторитет значної частини церковного керівництва знизився, коли воно відверто пішло проти власних послідовників. Спад не тривав у тому ж темпі, але відносини між паствою та пастирями вже ніколи не відновляться. У 1999 році, наприклад, 10 відсотків католиків США вважали, що церква мала виняткове право судити про те, що було моральним щодо контролю народжуваності, а що ні¹⁶⁶.

З роками ставлення Ватикану не змінилось. У 1993 році папа Іоанн Павло II визначив контрацепцію за будь-яких обставин «основним злом»¹⁶⁷, а у жовтні 2008 року папа Бенедикт XVI залишив у силі заборону на контрацепцію¹⁶⁸. Ставлення католицької церкви до сексу та репродукції є гарним прикладом того, як істотно можуть відрізнятись погляди релігійних лідерів і більшості їхніх послідовників. Поки Вати-

кан забороняє будь-яке використання контрацепції, думки нижчих за ієрархією чинів відрізняються. Поки католицьке керівництво вважає захищений секс «нелюдським актом»¹⁶⁹, 73 відсотки католиків США в 1993 році визнають за можливе одночасно застосовувати контрацепцію та залишатися вірними католицизму¹⁷⁰. Статистичні дані використання контрацепції в різних, насамперед католицьких, країнах показують, як підтримують вірні офіційну позицію Ватикану. У середині 1990-х років використання контрацепції сексуально активними людьми розподілося так: Бразилія – 76,7 відсотка, Болівія – 72,2, Перу – 64,2, Філіппіни – 48,3 та Гватемала – 31,4 відсотка¹⁷¹. Такі цифри слід розглядати у світлі інших чинників, як-от, наприклад, обізнаність щодо контрацепції та доступність протизаплідних засобів.

Погляди інших конфесій щодо цього питання, однак, зазнали величезних змін протягом минулого століття. В 1930 році англійська церква прийняла контрацепцію в шлюбі, хоча й далі вважала повне утримання за краще¹⁷². Протягом 1950-х років основними лютеранськими церквами було схвалено рішення, що контрацепція в шлюбі є прийнятною, чим було підкреслено, що ціллю сексу є не тільки репродукція, а й об'єднання любові та фізичного задоволення¹⁷³.

Сьогодні більшість протестантських церков дозволяють контрацепцію, проте консервативні християни виступають проти її використання незаміжними. Сучасні противники засобів контрацепції становлять радше опозицію дошлюбним і позашлюбним зв'язкам, аніж захищеному сексові. Це особливо виявляється в суттєвій опозиції використанню презервативів із метою зупинити епідемію СНІДу. Тим, хто твердо дотримується християнського ідеалу сексуально правильного подружжя і не мав сексу до шлюбу, звичайно, не загрожує небезпека стати ВІЛ-позитивними. Систематична протидія поширенню презервативів може означати життя або смерть людей, які мали статеві контакти поза гетеросексуальним шлюбом. Багато християн плекають надію на те, що ці люди переберуть їхні власні християнські сексуальні ідеали, тому що єдина альтернатива для них – це померти від СНІДу. Опір контрацепції в певних християнських колах може привести до своєрідних наслідків. Для протестантської молоді Норвегії, що не перебуває в шлюбі, використання протизаплідних засобів видається «гріхопадінням» і «життям у гріху». Використання протизаплідних засобів легалізує сексуальне життя, тоді як незахищений секс не робить це у такій мірі¹⁷⁴. Молода незаміжня жінка, наприклад, вважає протизаплідні пігулки гіршими

за презервативи. Приймаючи протизаплідні пігулки, вона мала б «активно відповідати за те», що вона вважає «власним гріховним статевим життям»¹⁷⁵.

Ставлення ісламу до контрацепції від самого початку було достатньо простим. Мухаммед казав, що Бог настільки сильний, що жодна людська дія не може змінити його рішення щодо того, хто повинен бути зачатий і народжений¹⁷⁶. Тому пророк не бачив проблеми в перерваному статевому акті.

Ще у IX столітті ісламські правознавці обговорювали використання різних протизаплідних засобів¹⁷⁷. Більшість мусульманських лідерів і сьогодні підтримують право на використання контрацепції¹⁷⁸. Дослідження показують, що близько половини сексуально активних людей у мусульманських країнах, таких як Бангладеш, Індонезія, Єгипет і Йорданія, користуються протизаплідними засобами. Але до кінця 1990-х років ці показники становили 20,8 відсотка для Ємену та 11,8 – для Пакистану¹⁷⁹.

Попри те що Мухаммед був переконаний, що людина не може змінити задум Божий, сьогодні багато мусульман виступають проти контрацепції. Дослідження Ісламського центру культури в Норвегії показали, що протизаплідні засоби можуть використовуватися тільки за певних обставин, наприклад, якщо подружжя не хоче мати дітей, бо вони здобувають освіту або існує ймовірність народити дитину з обмеженими можливостями¹⁸⁰. Рада Улемів Саудівської Аравії, найвищий релігійний авторитет країни, засудила конференцію ООН із питань контролю чисельності населення Каїра в 1994 році як «насильницький напад на ісламське суспільство» та наказала мусульманам не брати у ній участі. Крім Судану, Іраку та напівхристиянського Лівану, які бойкотували конференцію, більшість мусульманських країн були присутні на ній¹⁸¹. Оскільки іслам від самого початку не мав жорсткої позиції щодо контрацепції, зрозуміло, що мусульманський спротив викликаний насамперед бажанням запобігти позашлюбній гетеросексуальності.

В індуїзмі контрацепція становить проблему від самого початку через традиційне надання великого значення продуктивному сексові. Але вже навіть у ранніх аюрведичних писаннях, за століття до народження Христа, існує низка рекомендацій щодо контрацепції та абортів¹⁸². Подібні рекомендації містяться й в індуїстських текстах останніх століть¹⁸³. Традиційні методи так чи так значною мірою були замінені на новіші та безпечніші методи. Статистика початку 1990-х років показує, що

трохи більше 40 відсотків сексуально активних жителів Індії (переважна більшість становлять індуси) використовують протизаплідні засоби¹⁸⁴. Той факт, що велика частина населення Індії живе в умовах крайнього зубожіння та не може дозволити собі купити протизаплідні засоби, ймовірно, впливає на такий відносно низький відсоток. Оскільки особливо важливим в індуїзмі є народження сина, подружній парі не дозволяється використовувати контрацепцію, якщо вони ще не мають дитини чоловічої статі¹⁸⁵. Селективний аборт плодів жіночої статі тими, хто може собі це дозволити, вбивство новонароджених дівчат, поширене у бідних районах, та інші подібні заходи є наслідком потужного бажання народити сина¹⁸⁶.

Більшість індуїстських націоналістів виступала проти контролю народжуваності, передусім тому що боялася зниження кількості індуїстів серед населення Індії. Щоб ще більше підкреслити актуальність цієї проблеми, індуїстські активісти від 1970-х років оскаржували позицію мусульман проти засобів контрацепції й наводили статистичні дані, які свідчили, що рівень народжуваності серед індійських мусульман вищий, ніж серед індуїстів¹⁸⁷. Проте існує більш чіткий релігійний скептицизм щодо контролю над народжуваністю. В неорелігійному русі «Харе Крішна», який, на думку багатьох індуїстів, становить особливо консервативну форму індуїзму, дозволяється тільки шлюбний секс, що передбачає продовження роду¹⁸⁸.

У буддійських текстах Палійського канону I століття до н.е. підкреслюється, що контрацепція вважається прийнятною, поки не втрачаються життя¹⁸⁹. Дослідження, проведене в Шрі-Ланці в 1990-ті роки, показало, що більш освічені ченці не бачать жодної суперечності між буддизмом і контролем народжуваності та не вважають, що це питання має викликати особливе занепокоєння під релігійним кутом зору. Менш освічені ченці сільської місцевості вважали, що контрацепція суперечить буддизмові, оскільки запобігання народженню рівносильно вбивству. Але навіть і для цих скептично налаштованих священиків контроль народжуваності не був аж надто важливою релігійною темою¹⁹⁰. В Таїланді використання протизаплідних засобів збільшилося протягом останніх десятиліть, а буддисти на півночі завжди активно заохочували використання контрацепції до шлюбу, хоча шлюбні гетеросексуальні зносини не є чимсь позитивним у буддизмі¹⁹¹.

Зрозуміло, що більш широкий доступ до засобів контрацепції в цілому призводить до збільшення кількості сексуальних контактів, так

принаймні продемонструвала роль пігулки на сексуальну революцію. Звичайно, контрацепція знижує ризик вагітності в результаті випадкового сексу, і саме це, а не запобігання появі нового життя, здається, більш засмучує багатьох противників контрацепції. Той факт, що існують групи мусульман, які виступають проти контрацепції, навіть якщо остання традиційно не становила проблему для ісламу, вказує в тому напрямі: це означає боротьбу із сексом, який так чи так засуджується різними релігіями. Ймовірно, це також стосується й католицької церкви, яка вже в 1951 році визнала можливість подружжя займатися сексом тільки заради сексу та рекомендувала робити це у так звані безпечні періоди жінки. Ці консервативні групи також виступають проти використання протизаплідних засобів із метою запобігти поширенню СНІДу. Повторювана брехня, буцімто презервативи не рятують від ВІЛ-інфекції, дає нам вагомі підстави підозрювати, що багато релігійних консерваторів вважають свою війну з позашлюбним сексом важливішою від боротьби зі СНІДом¹⁹².

Скількох дружин або чоловіків ви бажаєте?

У 1524 році Мартін Лютер заявив, що він не міг заборонити чоловікові побратися з кількома жінками, оскільки це не суперечить Біблії¹⁹³. У листі, який він написав у 1540 році ландграфові Філіпу Гессенському, одному з найбільших його прихильників, Лютер визнав право ландграфа взяти другу дружину¹⁹⁴. Лютер, однак, не прийняв концепцію християнської полігамії. І, отже, багатоженство не стало частиною загальної практики лютеранства. Ймовірно, найважливіший урок, який ми можемо винести з історії Філіпа Гессенського, полягає в тому, що Лютер убачав істотну різницю між людьми в цілому, зокрема, між потужним монархом і своїми пересічними прихильниками. Якщо б інші можновладці чинили так, як Філіп, можливо, саме цей епізод із часів реформації привів би до поширення полігамії, прийнятої в деяких колах протестантизму. Біблійний захист Лютером багатоженства був забутий. Хоча цей приклад показує, що немає нічого очевидного в релігійних питаннях щодо наявності тільки одного шлюбного партнера.

Кількість допустимих партнерів є однією з варіацій релігійного санкціонування гетеросексуальності. Під історичним кутом зору моногамія ніколи не мала переваги. Християнство — єдина світова релігія, яка зайняла позицію на користь моногамії, коли таке питання постало¹⁹⁵.

Важливо мати на увазі, що ні Ісус, ні Павло не порушували питання полігамії й не забороняли її. Відсутність у них інтересу до цього, можливо, пов'язана з римським правом, яке дозволяло чоловікові мати тільки одну дружину, і це було також нормою у тогочасному палестинському іудаїзмі. Тож цілком імовірно, що християнство просто взяло моногамію за релігійне правило, тому що вона була притаманна тому суспільству, в якому воно виникло.

Але навіть у християнстві моногамія не була безпроблемною, оскільки вже ранні отці церкви, як і Лютер, у цьому контексті вбачали в Біблії виклик. Як пояснити вимогу церкви до моногамії з огляду на те, що так багато біблійно-зразкових чоловіків мали кількох дружин? Августин намагався захистити багатоженство патріархів, стверджуючи, що вони робили це лишень заради продовження роду й що це жодним чином не пов'язано із сексуальним бажанням. Утім, той самий Августин зазначив, що не було жодних законів або звичаїв, які б стверджували, що є щось погане в тому, щоб мати декілька дружин¹⁹⁶. Цього доказу достатньо, щоб захистити багатоженство, що часто-густо згадується у Старому Завіті. Проте це ускладнило пояснення того, чому чоловіки за часів Августина задовольнялися тільки однією дружиною.

У Біблії жінкам ніколи не пропонувалася можливість мати понад одного чоловіка. Це, звичайно, пов'язано з гендерним принципом власності, втіленим у старозавітному шлюбі: жінки належали тільки тому чи тому чоловікові. У разі, якщо б одна жінка належала кільком чоловікам одночасно, це призвело б до низки проблем. Якщо жінка має кілька чоловіків, кому з них вона, наприклад, повинна підкорятися? І за часів до появи ДНК-тестів, як визначити, чію саме дитину вона народить?

Як Лютер, так і Августин указують на те, що багатоженство в іудаїзмі спершу було цілком легальним. Єврейська Біблія не тільки розповідає про патріархів та ізраїльських царів, які мали кілька дружин, а й регулює те, наскільки чоловік має цінити кожен зі своїх дружин¹⁹⁷. Навіть якщо чоловік більше не кохає свою першу дружину, це в жодному разі не позбавить прав його старшого сина як первістка¹⁹⁸. Цар, з огляду на його багатство, міг узяти стільки дружин, скільки жадав. Проте йому радили не «брати аж надто багато дружин». Скільки саме «багато» – конкретно не вказувалося¹⁹⁹.

У рамках іудаїзму виникли дві традиції: одна за багатоженство, а інша проти; одна у Вавилонському Талмуді, інша в Палестинському

Талмуді. Ця різниця утворилась, очевидно, під впливом, з одного боку, прийняття багатоженства в перській спільноті, а з другого – заборони полігамії у римлян, греків і християн²⁰⁰. З тієї ж причини багатоженству було легше вижити на Сході, тому що Близький Схід був захоплений полігамними мусульманами. У деяких мусульманських країнах євреї зберегли звичай мати кількох жінок аж до початку ХХ століття.

Иудаїзм і християнство наполягають на моногамності жінок. Натомість у ісламі чоловікам дозволено мати до чотирьох дружин. Мухаммед через свій унікальний статус пророка мав 14–15 дружин. У інших мусульманських чоловіків теж було кілька дружин, але не з релігійної причини, й тому це могло потягти певні санкції. Нігерієць, який у 2008 році розповів ЗМІ про своїх 86 дружин, відразу отримав від національної ісламської влади наказ розлучитися з 82 дружинами, інакше він буде засуджений державним шаріатським судом²⁰¹.

Чоловіки зобов'язані піклуватися про нужденних, наприклад сиріт, тому Коран закликає одружуватися на вдовах із дітьми, навіть «двох, трьох або чотирьох» вдовах²⁰². Згідно з ісламом, якщо чоловік має кількох дружин, до всіх них він повинен ставитись однаково. Це також стосується вдів, на яких він одружився, щоб захистити дітей²⁰³. Оскільки Коран вимагає певного мінімального матеріального стандарту для одруження²⁰⁴, зрозуміло, що чоловік повинен мати достатньо високе фінансове становище, якщо хоче більше дружин.

Спершу іслам не встановлював жодних обмежень на кількість наложниць або на сексуальні стосунки чоловіків зі своїми рабнями²⁰⁵. Певний час конкубат був поширений у великих масштабах серед багатіїв мусульманського суспільства²⁰⁶. У ІХ столітті, наприклад, халіф Аль-Мутаваккіль уславився тим, що нібито мав 4 тисячі наложниць і з усіма ними ділив ложе²⁰⁷. З огляду на таку казкову кількість не дивно, що гарем Аль-Мутаваккіля фігурує в «Тисяча й одній ночі». Але гареми, можливо, грали помітнішу роль у східних фантазіях Заходу, а не в історично сформованій громадській організації мусульманського життя. Метою створення гарему було не зібрати якомога більше дружин і наложниць, а відокремити жінок у багатших домогосподарствах і, крім усього іншого, запобігти їхньому вступові у контакт із чоловіками-не-членами-сім'ї²⁰⁸. Гарем був харамним, забороненим для чоловіків місцем. Його, звичайно, не могли відвідувати гості чоловічої статі. Багато жінок, які опинились у гаремах, були рабнями, але згодом могли стати дружинами чи наложницями членів родини чоловіка. На-

прикінці XIX століття в імператорському гаремі Константинополя налічувалося близько 400–500 рабинь, переважно з Північного Кавказу. Але не обов'язково всі жінки залишались у гаремі пожиттєво. Деякі з них покинули гарем, одружившись із впливовими урядовцями²⁰⁹.

Різні мусульманські країни досі відрізняються одна від одної залежно від того, дозволяють вони багатоженство чи ні. Однак й у країнах, де багатоженство дозволене, існують різні обмеження. У сунітському ісламі, наприклад, чоловікові не потрібно отримувати дозвіл дружини або дружин на те, щоб узяти нову дружину. У шиїтському ісламі, навпаки, такий дозвіл необхідний. В Ірані у 2008 році був запропонований проект закону, який дозволяв чоловікові брати другу дружину без згоди першої. Це зазнало критики з боку старшого аятоли, оскільки це харам і «суперечить указівкам Корану». Тож уряд згодом відкинув цю пропозицію²¹⁰.

«Камасутра» (II століття н.е.), ймовірно, найважливіший текст, присвячений сексові та коханням в індуїзмі, містить певні правила щодо того, коли чоловік може взяти другу дружину. Чоловік може побратися з іншою, якщо його перша дружина фригідна, нещаслива в коханні, народжує тільки дочок або не народжує дітей взагалі. Але всі ці причини в будь-якому разі зайві, оскільки нинішня дружина може йому просто не подобатися²¹¹. Дозвіл на багатоженство зберігався в інших індійських релігіях. Серед джайністів можливість узяти другу дружину є одним із питань, яке розділяє дві найвпливовіші гілки віри. Тоді як светамбара-джайнізм дозволяє брати нову дружину, якщо перша безплідна, дігамбара-джайнізм забороняє це²¹². Аж до XIX століття чоловіки-парси, члени зороастрійської громади в Індії, могли взяти другу дружину, якщо вже мали дітей від першої²¹³. Полігамія також існує серед вищого прошарку сикхів.

Полігамія більше не практикується в індуїзмі. У сучасній Індії шлюбні права, як і раніше, прив'язані до релігії. Загальний закон про шлюб для індуїстів, буддистів, джайністів і сикхів забороняє полігамію. Такі самі закони існують у християн і парсів²¹⁴. Індійський закон для мусульман, з іншого боку, належить до шаріату, це означає, що, згідно з Кораном, кожен мусульманин може мати до чотирьох дружин²¹⁵.

Незважаючи на досить двоїсте ставлення до гетеросексуальності, не можна сказати, що багатоженство невідомо буддизмові. Падмасамбхава, засновник тибетського буддизму, отримав дружину в подарунок від короля Тибету, хоча він уже мав принаймні одну головну дружину²¹⁶.

Король Бутану Джігме Сінгье, який зрікся престолу в 2006 році, мав чотирьох дружин. А не так далеко на Сході, у китайському даосизмі, чоловікові було заборонено мати декілька дружин²¹⁷.

Зазвичай майже всі релігії не дозволяли жінкам мати декілька чоловіків. Але в межах тибетського буддизму традиційно жінка має право перебувати в шлюбі з декількома чоловіками одночасно. Як правило, жінка одружується з кількома братами, що вочевидь усуває будь-яку невизначеність щодо сімейної належності дітей²¹⁸.

Багатоженство було поширене в низці традиційних африканських релігій, хоча його релігійне значення варіювалося. Раствафанство, релігійний рух на Ямайці, перебрало багатоженство за підстави, що це є важливим елементом оригінальної культури, яка має поширюватися²¹⁹. Хоча і християнські місіонери, і колоніальна влада боролися з багатоженством в африканських країнах, це не завадило деяким африканським християнам уважати, що полігамія сумісна з християнством. Їхні доводи засновуються на тому, що полігамія дозволена в Старому Завіті та не заборонена в Новому Завіті²²⁰. Статистичні дані 1994 року показують, що 13 відсотків жінок Намібії, 18 відсотків жінок Замбії та 17 відсотків жінок Зімбабве у віці від 15 до 49 років мають полігамні стосунки²²¹.

Багатоженство становить правову проблему в західних, переважно християнських, країнах Африки, що пов'язано з возз'єднанням сімей і суспільним статусом двох, трьох і чотирьох дружин. Що ж до дітей, народжених у полігамних стосунках, права людини забороняють їхню дискримінацію за ознакою народження²²². Не має значення, народжені діти в моногамних чи полігамних шлюбах, ба навіть поза шлюбом.

Приклади християнського багатоженства як продовження попередніх релігійних традицій можна знайти в різних країнах світу. Відразу після іспанського завоювання Латинської Америки індіанський вищий клас здійснював опір католицькій забороні на багатоженство. Унаслідок чоловіки перший шлюб брали за католицькими обрядами, а наступні – за власними стародавніми ритуалами²²³. Деякі традиційні індіанські священники пропонували багатоженство як особливо ефективну форму протесту проти католицизму²²⁴.

Хоча нормою для скандинавського шлюбу була моногамія, королі й інші впливові особи воліли мати кілька дружин. На початку X століття норвезький король Гаральд Прекрасноволосий мав шість дружин, а також певну кількість наложниць. Утримання наложниць і «домогосподарок» було досить поширено в ранній католицькій Норвегії, хоча церковні ієрархи не були від цього у захваті²²⁵.

Відтоді певні християнські течії намагалися також підтримати багатоженство. Радикальні анабаптисти, які перебували при владі в Мюнстері в 1534–1535 роках, практикували багатоженство за зразком Старого Завіту. Проте, коли одна пані припустила, що жінки теж можуть мати багато чоловіків, вона відразу ж була страчена за нехристиянську позицію²²⁶. Багатоженство анабаптистів все одно не було довговічним, після того як місто захопила католицька армія, більшість вірних була винищена.

Християнська громада Онайда, яка мешкала на півночі штату Нью-Йорк у середині XIX століття, практикувала так званий складний шлюб, у якому всі чоловіки та жінки разом перебували в одному шлюбі. Якщо пара хотіла займатися сексом тільки одне з одним, тоді їм заборонялося бачитися протягом певного періоду. Винятковий і емоційно-навантажений секс уважався егоїзмом та ідолопоклонством. Віряни повинні були мати таку емоційну прихильність тільки до Бога, а не до інших людей. Моногамний шлюб уважався несумісним з істинним християнством. Послідовники комуни Онайда зазначали: «Немає місця для такого шлюбу в Царстві Небесному»²²⁷.

Найяскравіший приклад християнського багатоженства становлять мормони. Засновник церкви мормонів Джозеф Сміт пояснив своїй чотирнадцятирічній дружині Хелен Мар Кімбал, з якою побрався навесні 1843 року, що полігамний шлюб із ним «забезпечить вічне спасіння та піднесення вам, господарству батька й усьому вашому родові». Іншим дружинам він надав аналогічні запевнення про зв'язок полігамії та порятунку²²⁸. Після смерті Сміта була визнана релігійна настанова, за якою жінка, що стала другою дружиною, гарантовано отримує місце в Царстві Небесному не тільки для себе, а й для її чоловіка та його першої дружини²²⁹. Для багатьох чоловіків багатоженство, однак, було проблемою з практичної точки зору, тому чимало чоловіків-мормонів не бажали мати декілька дружин. Крім того, у мормонській спільноті не було зобов'язання мати кілька дружин одночасно; той самий принцип «вічного спасіння» працює, коли чоловік бере нову дружину після смерті першої. Деякі чоловіки офіційно брали шлюб з неодруженими померлими жінками або літніми жінками, з якими вони ніколи не жили²³⁰. Не всі, однак, бачили підстави обмежувати себе, наприклад, наступник Сміта Бригам Янг мав понад п'ятдесят дружин²³¹.

Єдиний вид шлюбу, який був украй важливим із огляду вічного порятунку, мормони визначали як «небесний шлюб». Усі решта не мали

таких самих вічних наслідків. Небесний шлюб передбачав, що жінки також можуть офіційно мати сім'ю з декількома чоловіками одночасно. В 1846 році Корделія Морлі взяла небесний, а отже, й вічний шлюб із Джозефом Смітом за півтора року після того, як він був убитий, і в той самий час вона вийшла заміж за іншого чоловіка, шлюб з яким був обмежений їхнім земним життям²³².

Багатоженство мормонів зазвичай наражалося на відверте несхвалення інших американців-християн. У 1862 році, у розпал Громадянської війни, Конгрес прийняв заборону на багатоженство на «територіях та інших місцях» США. Заборона була спрямована передусім проти мормонів, які головно жили на території сучасного штату Юта²³³. Президент Авраам Лінкольн дозволив мормонам існувати, незважаючи на закон, який він підписав, але тиск на них із роками неухильно посилювався. У 1887 році Вашингтон прийняв рішення розпустити церкву мормонів і конфіскувати все її майно. Полігамісти отримали до п'яти років позбавлення волі. Діти, народжені не від першої або єдиної дружини, втрачали всі спадкові права. Чоловікам, які зреклися багатоженства, було дозволено голосувати або обіймати державні посади. Жіноче право голосувати, хоча воно існувало від 1870 року, було скасоване, позаяк полігамні дружини сприймалися як політична загроза²³⁴. Більше тисячі чоловіків були засуджені за багатоженство²³⁵, а майже двісті вагітних жінок – заарештовані за перелюб²³⁶. Федеральний тиск був настільки потужним, що Вілфорд Вудрафф, президент мормонської церкви, в 1889 році заборонив освячувати полігамні шлюби. Він заявив, що Бог явився йому в видінні 23 вересня 1890 року та сказав, що він більше не підтримує полігамію. За два дні нова доктрина була опублікована в маніфесті, й відтак керівництво церкви одноголосно схвалило її як своє офіційне вчення²³⁷. Однак церква визнавала полігамні шлюби, укладені до 1890 року. Вони були чинні до смерті подружжя.

Незважаючи на нову доктрину, деякі мормони продовжували брати полігамні шлюби й після 1890 року, в тому числі й очільники церкви²³⁸. Проте загалом мормони сприйняли нову доктрину серйозно, й у 1904 році було відлучено від церкви всіх, хто вступив у полігамний шлюб²³⁹. Після цього церква була особливо пильною, щоб запобігти багатоженству. Коли в 1943 році з'ясувалося, що один із дванадцяти апостолів церкви – одна з найважливіших постатей – мав заразом двох дружин, його звільнили з усіх ключових посад і відлучили від церкви²⁴⁰.

Зрештою виникли окремі невеликі групи так званих мормонських фундаменталістських церков, які стверджували, що саме вони справжні нащадки Джозефа Сміта та Бригама Янга. Вони дотримувалися традиції багатоженства, яка й далі асоціювалася з вічним порядком. Оскільки не існувало правової заборони на додаткових сексуальних партнерів, крім законного чоловіка або дружини, ці групи не переслідувалися через їхню полігамну практику. Тільки у 2001 році стався випадок, коли чоловік зі штату Юта був засуджений за двоєженство, проте на додаток до того, що був звинувачений у шахрайстві та зґвалтуванні неповнолітніх²⁴¹.

Однак полігамним шлюбом у цих фундаменталістських мормонських церквах не надано юридичного визнання. Так само, як люди нетрадиційної орієнтації в багатьох країнах борються за визнання одностатевих шлюбів, мормони-фундаменталісти виборюють визнання багатоженства в Сполучних Штатах²⁴².

Релігійна заборона багатоженства впливає на цілу низку різних аспектів загального взаємоз'язку між статтю та релігією. Полігамія, як виявили Лютер і Августин, є гарним прикладом того, з якими проблемами стикаються люди, коли їхня віра відрізняється від того, що вказують їм священні джерела, які вони свято шанують. І мормони XIX століття, й сучасні мормони мали та мають суворий досвід спроб людей регулювати сексуальне життя інших, згідно з власними релігійними переконаннями. Те, що поліандрія (багатомужество) достатньо рідкісне явище у полігамії, відображає існування відмінності в правилах для чоловіків і жінок. Абсурдно говорити про релігійну гендерну рівність, якщо від жінок вимагається повна моногамія, тоді як чоловік може мати кілька дружин. Це залишається проблемою, попри всі зусилля знайти рішення, яке б надало статям рівного статусу. Як можна дозволити жінці брати шлюб із декількома чоловіками, якщо всі священні джерела забороняють це? На якій підставі чоловікові може бути заборонено брати кілька дружин, якщо ті ж джерела дозволяють це?

Найголовнішим, можливо, є те, що полігамія, як і раніше, руйнує всі твердження, згідно з якими моногамний гетеросексуальний шлюб вважається очевидним і природним, – твердження, характерні християнським контекстам. Але й християнські джерела фактично не надають моногамному гетеросексуальному шлюбові якогось унікального статусу.

Поза шлюбом

5 липня 2007 року в місті Агче-канд на північному сході Ірану Джафар Кіяні був заритий по пояс зі зв'язаними руками. У цьому положенні він був забитий каменями до смерті. Вони були достатньо великі, щоб завдавати нестерпного болю, але не вбити його надто швидко. «Злочин», у якому Кіяні був визнаний винним, полягав у тому, що він мав позашлюбні гетеросексуальні стосунки із заміжною жінкою близько десяти років до того²⁴³.

Немає суперечності між загальними позитивними ісламськими поглядами на гетеросексуальність і трагічною долею Джафара Кіяні. Те, що ми бачимо, становить яскравий приклад найвиразніших обмежень у рамках прийняття гетеросексуальності, що не є унікальним в ісламі. Більшість релігій мають зовсім інший погляд на гетеросексуальність у шлюбі або за межами шлюбу.

Джафар Кіяні був засуджений згідно з іранським законодавством, яке, по суті, визначається законами шаріату, ісламського права. Звичай забивати людей камінням за позашлюбний гетеросексуальний акт також закріплений в книзі, яку можна легко знайти на полицях у західних країнах. Як говориться в Біблії, у Второзаконні: «Якщо чоловік спійманий на тому, що він зліг із заміжною жінкою, то вони обидва помруть, і чоловік, і жінка, з якою він зліг». Обґрунтування страти таке: «Так ви очистите себе від зла», — пояснює Бог²⁴⁴. Якщо автори П'ятикнижжя не отримали це повідомлення безпосередньо від самого Бога, можливо, вони зазнали впливу найстарішої збереженої збірки законів — Кодексу Хаммурапі. Це джерело XVIII століття до н.е. з Месопотамії, також божественного походження, вказує, що невірна жінка повинна бути втоплена разом зі своїм коханцем²⁴⁵.

Розглядаючи питання щодо забиття камінням, яке рекомендується П'ятикнижжям для покарання за різні позашлюбні статеві акти, необхідно звернути особливу увагу на статтю. Хоч у будь-якому гетеросексуальному статевому акті природно беруть участь представники обох статей, релігійні правила щодо чоловіків не завжди адекватні тим, що стосуються жінок. Прикладом цього є, як ми вже бачили, покарання за дошлюбний секс. Заміжні жінки можуть бути побиті камінням, якщо вони мають статеві контакти з будь-ким іншим, крім власного чоловіка. Навіть якщо вони були зґвалтовані, закон вимагає смертної кари²⁴⁶. Чоловіки, однак, можуть вільно займатися сексом із незаміжними жін-

ками до й поза шлюбом. З цим пов'язаний той факт, що П'ятикнижжя не містить жодної заборони на проституцію²⁴⁷. У Біблії згадується ціла низка повій жіночої статі. Отже, заповідь «Не чини перелюбу»²⁴⁸ на практиці стосується не всіх позашлюбних статевих стосунків. Чоловікам заборонено мати статеві контакти тільки з жінками, які перебувають у шлюбі або заручені з іншими чоловіками. Одружений чоловік чи ні, немає ніякого значення, коли йдеться про покарання за незаконний секс. Отже, це не шлюб, який охороняється законом, а тільки виняткове право чоловіка щодо його дружини. Закон захищає честь чоловіка від шкоди, яку заподіяла б його дружина, зрадивши йому з іншим²⁴⁹.

Иудаїзм скасував страту за сексуальні злочини, коли доба Античності добігла кінця. І не тільки тому, що єврейські громади, будучи меншинами, не мали звичаю виносити смертні вироки, а й через те, що в рабиністичній літературі міститься загальна відраза до смертної кари загалом.

У Корані не існує традиції побиття камінням за позашлюбний гетеросексуальний акт, хоча халіф Умар, який знав Мухаммеда, стверджував, що священна книга містила заповідь про це²⁵⁰. Хоч би як там було, іслам слідує основному біблійному принципу, за яким позашлюбний секс належить до релігійної судової системи. Будь-який секс поза шлюбом, згідно з ісламом, є гріхом, зана, і суперечить істинному вченню. Будучи згубними й огидними, позашлюбні статеві стосунки можуть призвести до ще гірших наслідків²⁵¹ і, отже, становлять загрозу всьому ісламському ладові. Тому, згідно з Кораном, будь-яка невірна людина карається ста ударами батогом²⁵².

Попри те що Коран не передбачає такого покарання, як смертна кара, за гетеросексуальну невірність, традиція показує, що Мухаммед її вимагав. Про це свідчить низка різних хадисів²⁵³. Не обов'язково існують суперечності між указівками пророка та тим, що Коран не містить жодної інформації щодо смертної кари за позашлюбні гетеросексуальні стосунки. Мухаммед пов'язував свою позицію з приводу смертної кари за незаконний секс із П'ятикнижжям²⁵⁴, яке, згідно з ісламом, утілює божественну традицію. Мухаммед згадував, як єврейського чоловіка та жінку, які скоїли перелюб, закидали камінням, згідно з указівками Біблії. Умар, ставший пізніше халіфом, описує цей випадок: «Я був одним із тих, хто кидав каміння, і я бачив, як [чоловік] захищав її своїм тілом... схилився над жінкою, щоб захистити її від каменів»²⁵⁵.

Мухаммед зазначає, що звинувачених у перелюбі слід покарати ста ударами батогом, як і наказує Коран; але після цього вони мають однаково зазнати побиття камінням²⁵⁶. Незважаючи на те що закидання камінням є звичайним покаранням за перелюб, існують певні заходи, які слід виконати, перш ніж буде винесено вирок. Одного разу вагітна жінка прийшла до пророка та зізналась у перелюбі. Він наказав їй повернутися, коли вона народить дитину, так вона і зробила. Потім він наказав прийти ще раз, коли відлучить дитину від грудей, так вона і зробила. Тоді він наказав віддати дитину іншим людям. Коли вона повернулася втретє, невагітна й без дитини, пророк наказав закопати її до грудей і «звелів людям, і вони побили її камінням»²⁵⁷.

Утім, іще є надія, що люди, засуджені на смерть за подружню зраду, якщо вмирають, прославляючи Аллаха, потрапляють до раю. Так сказав пророк²⁵⁸.

Оскільки іслам суворо карає за позашлюбний секс, він також вимагає чітких доказів цього злочину. Перш ніж виконати присуд, треба подати або визнання винуватця, або свідчення чотирьох чоловіків²⁵⁹. Наступна притча оповідає, як чітко Мухаммед наполягав на цьому правилі. Чоловік запитав пророка, що він повинен робити, якщо виявив дружину в одному ліжку з іншим чоловіком: «Чи мушу я залишити його там, поки не приведу чотирьох свідків?» — «Так», — відповів пророк²⁶⁰.

Пророк застеріг людей від висунення звинувачення, заснованого на недостатніх доказах. Той, хто хибно звинуватив раба в перелюбі, буде покараний у день воскресіння²⁶¹. Ті, хто висуває помилкові або необґрунтовані звинувачення, мають зазнати негайного покарання: «Ті, хто звинувачує цнотливих жінок і не може представити чотирьох свідків, отримають вісімдесят ударів батогом»²⁶².

Завдяки суворій вимозі щодо надання доказів було зроблене оригінальне відкриття, яким багато мусульман свідомо скористалося. У XIII столітті, наприклад, Ахмад Ібн Юсуф аль-Тіфаші з Тунісу написав книжку «Захоплення сердець, або Те, що ви ніколи не знайдете в жодній книзі»²⁶³ про те, як можна насолоджуватися різними формами забороненого сексу без перешкод. Серед багатьох практичних напучень із цього приводу книжка містить поради щодо того, як розпізнати згідну жінку на відстані або за її вуаллю²⁶⁴.

Хоч ісламська заборона перелюбу однакова для обох статей, про будь-яку гендерну рівність годі й казати. Оскільки закони дозволяють чоловікам мати до чотирьох дружин, а також статеві контакти з раби-

нями та наложницями²⁶⁵, поняття чоловічої невірності значно обмеженіше. Набагато легше довести жіночу зраду, тому що жінки можуть завагітніти. Це, своєю чергою, означає, що жінки частіше визнаються винними в сексуальних злочинах, аніж чоловіки. Чоловіки, однак, також не звільняються від суворих покарань, якщо їхня вина доведена. Це можна прочитати в хадисах, як приклад – болючий досвід іранця Джафара Кіяні у 2007 році, згадуваний вище.

Згвалтування становить ще одну проблему в ісламі, оскільки воно, як і інший незаконний вид сексу, повинно бути визнано або доказано чотирма свідками для того, щоб осудити злочинця. Жертва згвалтування, яка повідомила про напад, в остаточному підсумку може бути звинувачена в незаконному сексі, якщо згвалтування відбулося поза шлюбом. Сам акт про злочин є визнанням із боку жертви, що вона або він мали дошлюбні чи позашлюбні статеві стосунки або залучені до чоловічого гомосексуального акту. Якщо жертва не може довести згвалтування, то врешті-решт ризикує бути покараною. Дослідження Організації Об'єднаних Націй 2006 року, проведене в Афганістані, показало, що близько половини з засуджених жінок у 2006-му були звинувачені саме в до- або позашлюбному сексі. Насправді ці жінки були жертвами згвалтування²⁶⁶. У Пакистані, поки закони про згвалтування не були змінені у 2006 році, багатьом жертвам згвалтування були пред'явлені звинувачення в аморальності або перелюбі. Ісламський шестисторонній альянс протестував проти змін у законі, тому що це означало, що згвалтування більше не підпадало під закони шаріату²⁶⁷.

Було б, однак, надто легко дійти висновку, що сучасне бачення сексу ідентичне тому, що міститься в Корані й у ісламській традиції. Існують величезні відмінності в тому, якою мірою мусульмани вважають ці заходи покарання актуальними. Багато хто абсолютно не зважає на них і вірить, що Бог не надто стурбований тим, як люди практикують свою сексуальність. Інші дотримуються думки, що ніхто не може покарати людей за узгоджену сексуальну активність, водночас уважаючи, що всі позашлюбні статеві стосунки не сумісні з ісламом. Проте багато мусульман дійсно вважає, що позашлюбні статеві стосунки настільки фундаментально суперечать ісламським принципам, що не можна ігнорувати суворі міри покарання.

Ставлення мусульман до загальної заборони позашлюбних статевих стосунків має значні відмінності. Проведене в 1992 році дослідження показало, що 45 відсотків населення переважно мусульманського Узбе-

кистану вважали цілком прийнятним мати, крім дружини, ще й коханку. Таке саме опитування мешканців мусульманського Таджикистану показало, що тільки 14 відсотків населення схвалювало невірність²⁶⁸. Відмінне ставлення також відбивається в популярній літературі, як, наприклад, у класичній історії кохання «Хір Ранджа», написаній індійським мусульманським суфійським поетом Варіс Шахом у XVIII столітті. У цій історії жінка залишає чоловіка та втікає зі своїм коханим. Їх спіймали, і коли вони постали перед правителем, то прокляли місто за його несправедливість. Бог почув молитви невірної пари та підпалив місто²⁶⁹. Існує не надто поширене мусульманське уявлення, що Бог ставить кохання вище інституту шлюбу.

Християнство від самого початку не мало чітких правових норм позашлюбних гетеросексуальних стосунків. Згідно з Євангелієм, Ісус утрутився, щоб запобігти страті невірної жінки. Хоча він не вважав, що перелюб може бути прощений, проте сказав жінці: «Йди й більше не гріши»²⁷⁰. Іншим разом він заявив, що ті, хто здійснює перелюб, відразу потрапляють у пекло²⁷¹. Але оскільки Ісус завадив покаранню камінням блудниці, здається, він вірив, що питання такого роду не мають вирішуватися людським судом, і водночас дав зрозуміти, що позашлюбні статеві стосунки призведуть до вічного прокляття. За словами Ісуса, Бог, а не людина має засуджувати нашу сексуальну поведінку.

З огляду на те, що апостол Павло вважає шлюб надзвичайним заходом для тих, хто не в змозі сексуально утримуватися, логічно припустити, що він був переконаний, що перелюб вступає в суперечність зі вченням Бога. Але Павло не вимагає покарання для тих, хто винен у перелюбі. Він просто підкреслив, що вони не «успадкують Царство Боже»²⁷². Отже, його засудження більш м'яке, ніж в Ісуса. Послання до ефесян, яке, на думку багатьох, не було написане Павлом, указує так само, що «жоден розпусник... не успадкує Царства Божого та Христа»²⁷³. Тоді як Павло зосереджується на вигнанні грішників, у Посланні до євреїв радше ставиться акцент на відверто негативних санкціях і вказується, як «Бог засудить тих, хто здійснює блуд і перелюб»²⁷⁴. Отже, ці біблійні джерела, здається, погоджуються з Ісусом щодо того, що невірність є синонімом прокляття, і заявляють, що не люди повинні здійснювати покарання. Незважаючи на думки Ісуса та Павла, які визнавали, що незаконний секс має каратися тільки Богом, християни, прийшовши до влади, відразу почали використовувати правову систему для забез-

печення правильної сексуальної поведінки пересічних вірян. Оскільки, згідно з Біблією, подружня зрада веде до пекла, видавалося незайвим мати закони, щоб лякати цим народ. Люди швидко забули, що сам Ісус не хотів, щоб таке питання вирішувалося людським правосуддям.

У християнстві, крім того, традиційно була велика різниця між ставленням до жіночого та чоловічого перелюбу, незважаючи на те що Новий Завіт не виправдовує це. Гарним прикладом є ставлення до жінок-повій. Ранні середньовічні книги-єпитимії рекомендували відлучати повій від церкви, а про їхніх клієнтів, навіть якщо це були одружені чоловіки, не згадується жодним словом²⁷⁵. Загалом до повій за мовчазної згоди ставилися терпляче, оскільки вони сприяли виходу чоловічої сексуальності за межі шлюбу. І Августин, і Фома Аквінський обстоювали існування проституції як засіб запобігання, як вони вважали, важкіших гріхів, наприклад статевих контактів чоловіків із чужими дружинами²⁷⁶. Мартін Лютер, однак, відкинув мовчазне визнання проституції²⁷⁷.

Невірність чоловіків – часто більш вузьке поняття, ніж невірність жінок. В православній Росії чоловіки визначалися невірними, тільки якщо вони мали позашлюбних дітей. Жінкам достатньо було просто мати статевий акт²⁷⁸. Рання протестантська Європа також має приклади великих розбіжностей з цього питання. Жінок не тільки частіше визнавали винними в гетеросексуальному злочині, а й сам закон нерідко створював відмінності між чоловіками та жінками. У колоніальній Новій Англії чоловік суворо карався, тільки якщо перебував у зв'язку з чужою жінкою. Жінка, однак, каралась у будь-якому разі²⁷⁹. Закон, підписаний у Женеві в 1566 році, забороняв подружню зраду, засуджуючи жінок на страту, а чоловіків до двадцяти днів у в'язниці. Англійський закон про адюльтер 1650 року постановив, що обидві сторони засуджуються до смертної кари, якщо жінка була заміжня. Але, якщо тільки чоловік був одружений, покаранням було лише три місяці в'язниці²⁸⁰.

В індуїзмі стат'я є вирішальним чинником, коли йдеться про релігійне ставлення до невірності. В епічних і класичних індуїстських текстах позашлюбні статеві стосунки подаються як природна частина чоловічого життя²⁸¹. В «Камасутрі» прописано, що чоловіки можуть вільно займатися сексом із жінками нижчих каст, з жінками, які втратили свою касту або з повіями, але вони не можуть одружитися на будь-якій із них. Секс із такими жінками має бути просто для задоволення²⁸².

Жіноча проституція була традиційно поширена в індуїзмі. Повія посідала таке місце в суспільстві, яке визначалось її кармою²⁸³. Чоловіки з вищого класу мали навчених і дорогих куртизанок, а решті чоловіків були доступні тільки звичайні повії²⁸⁴. Отже, тоді як чоловіки мають досить широкий спектр сексуальних можливостей, невірні жінки, згідно із Законами Ману, заслуговують лише на те, щоб піти на поживу псам²⁸⁵. За «Камасутрою», однак, жінка має право бути «злегка ображена на невірного чоловіка», але вона не повинна занадто багато скаржитися. Дружина мусить не лаяти чоловіка, а лишень «докорити йому примирливими словами, коли він із друзями або один»²⁸⁶.

Але чоловіки в індуїзмі однаково не є вільними у сексуальних стосунках. Вони не повинні скоювати злочин проти інших чоловіків, тобто спати з чужими дружинами. Особливо поганим було мати статеві стосунки з дружиною свого вчителя²⁸⁷. Заборона перелюбу через поганий вплив на карму приводить тих, хто вважає сексуальну вірність нецікавою, до різних креативних рішень. В «Ананга Ранга», еротичному тексті XVI століття, спочатку вказується той факт, що позашлюбні статеві стосунки можуть легко призвести до катастрофи, а відтак описується низка сексуальних позицій, в яких подружня пара буде відчувати себе так, ніби вони зайнялися сексом із 32 партнерами одночасно²⁸⁸.

Загальне негативне ставлення буддизму до сексу не перешкоджає тому, що деякі його види сприймаються гірше, ніж інші. Очевидно, перелюб перебуває серед них. Невірність часто прирівнюють до вбивства, брехні, пияцтва та крадіжки, а також визнають одним із найгірших актів з огляду питань етики та карми. У класичному тексті Палійського канону «Сутта Ніпата» I століття до н.е. йдеться таке: «Якщо вам не вдається жити в цілібаті, ви не повинні йти до чужої дружини»²⁸⁹. Заборона перелюбу за цим висловом радше означає заборону завдання шкоди іншому, а не заперечення сексу як такого. Людина, яка стала жертвою перелюбу, звичайно, є ошуканою²⁹⁰. Основною передумовою тут, як і в багатьох релігійно-сексуальних контекстах, є те, що жіноча сексуальність підпорядкована чоловікам і саме чоловік буде страждати, якщо вона зляже із кимсь іншим. Тому закони в буддійських країнах були гендерно упередженими: невірність жінки мала правові наслідки, тоді як невірність чоловіка не мала жодних наслідків.

Мало хто знає, що низка християнських країн досі зберегла заборону на перелюб, хоча там рідко карають за це. Конституційний суд Уганди скасував закон про заборону перелюбу через дискримінацію за

статевою ознакою у 2007 році; згідно з цим законом каралися тільки жінки²⁹¹. Генеральний секретар Спільної Ради католицької, англіканської та православної церков Уганди відразу звернувся до влади з проханням розробити новий закон проти перелюбу, який стосувався б і жінок, і чоловіків²⁹².

Низка американських штатів досі мають закони проти перелюбу. І хоча на практиці такі закони майже не застосовуються, але вони існують. У 2007 році прокурор штату Мічиган із подивом виявив, що акт перелюбу, згідно із законом штату, може призвести до довічного ув'язнення²⁹³. Британець Девід Скотт і філіппінка Синтія Дельфіно у 2008 році виявили, що досі є християнські країни, в яких закони щодо перелюбу чинні не лише на папері. Оскільки Дельфіно перебувала в шлюбі, вона і Скотт мали бути звинувачені в перелюбі, заарештовані та ув'язнені в Манілі. Доказом перелюбу була їхня спільна дитина. Згідно із законами цієї суворої католицької країни, за такий злочин пара мала бути покарана сімома роками позбавлення волі. Замість того щоб з'ясувати, як філіппінська система буде інтерпретувати цей закон у їхньому випадку, коханці втекли з в'язниці до Таїланду, а звітди до Великої Британії²⁹⁴.

Перелюб, як і будь-який інший узгоджений між дорослими людьми секс, перебуває під захистом законодавства в галузі права людини на особисте життя²⁹⁵. Проте він є одною з небагатьох форм узгодженого сексу, що не знайшла прихильників у рамках або за межами релігії. Хоча сексуальна невірність не що інше, як один із багатьох різновидів узгодженого сексу, вона насправді торкається сторонніх людей, не залучених до сексуального акту напряму. Перелюб завжди стосується другого шлюбного партнера, який дав обітницю вірності. Навіть якщо держава не має права карати тих, хто зраджував, проте вчинок може мати юридичні наслідки. Оскільки перелюб зазвичай означає порушення клятви, це часто дає потерпілій стороні певні права, коли справа доходить до розлучення.

Широке релігійне засудження невірності також відображено більш загальним неприйняттям зради в багатьох суспільствах. Тільки найсуворіші покарання потрапляють на перші шпальти ЗМІ. І чоловіків, і жінок досі засуджують на смерть за неналежну гетеросексуальну поведінку не тільки в Ірані, а й у таких країнах, як Об'єднані Арабські Емірати, Нігерія, Пакистан, Саудівська Аравія та Судан. Доля окремих

осіб, особливо жінок, які або чекали на страту, або вже були страчені, викликала інтерес і занепокоєння західних політиків і правозахисників. Прикметно, що їхня зацікавленість мотивована не так заборонаю перелюбу, як тим фактом, що ця заборона втілена у смертному вирокі. Не так багато людей виступало за скасування заборони на перелюб, хоча така заборона й суперечить праву людини на узгоджений секс.

Винятковим був різкий протест ЄС проти правлячої Ісламської партії в Туреччині, яка намагалася знову ввести заборону на подружню невірність у 2004 році. Попередній закон був скасований Конституційним Судом в 1996 році, але не через те, що він порушував загальне право людини на узгоджений секс, а тому, що цей закон карав жінок жорсткіше від чоловіків, що отож суперечило принципіві гендерної рівності²⁹⁶.

Той факт, що часто тільки жінки стають об'єктами релігійної заборони на перелюб, одночасно й підсилює, й послаблює паралелі між релігійними принципами та повсякденною етикою, залежно від того, наскільки відрізняються стандарти гендерної рівності в кожному окремому суспільстві. Зростаюча увага до гендерної рівності означає, що релігійна практика карати за перелюб жінок більше від чоловіків, викликає для багатьох релігій проблему трактування. В Туреччині й Уганді те, що релігія або карає тільки жінок, або карає їх суворіше за чоловіків, спонукало до того, що ці закони були скасовані як такі, що суперечать принципіві рівності чоловіків і жінок.

Розірвання шлюбу

Дві ортодоксальні єврейки, мати трьох дітей Мішель і мати чотирьох дітей Дані, були залишені своїми чоловіками наприкінці 1990-х років. Чоловіки, однак, не мали бажання розлучатися, хоча й підтримували статеві стосунки з іншими жінками та навіть мали з ними спільних дітей. Згідно із законами ортодоксального іудаїзму, тільки чоловіки мали право подати заяву на розлучення, тому в Мішель і Дані не було іншого вибору, крім як залишатись у шлюбі.

В Ізраїлі і шлюб, і розлучення регулюються релігійною, а не світською владою. Усі євреї, незалежно від того, до якої гілки іудаїзму вони належать, автоматично перебувають під юрисдикцією ортодоксальних єврейських судів, оскільки це єдині суди в Ізраїлі, які визнаються європейським сімейним правом. Єдиний спосіб уникнути впливу релігійних

властей – це побратися за кордоном. Випадок Мішель і Дані, описаний у документальному фільмі «Mekudeshet» («Засуджені до шлюбу») 2004 року, у жодному разі не унікальний. Багато єврейських жінок Ізраїлю перебувають у подібній ситуації. Навіть якщо чоловіки Мішель і Дані відкрито зізнались у своїх стосунках з іншими жінками, ортодоксальні релігійні суди не дали б жінкам розлучення, якщо на це не було б згоди самих чоловіків. Крім того, Мішель і Дані забороняється зустрічатись або вступати в шлюб з іншими чоловіками, тоді як чоловіки можуть робити те, що забажають, за винятком повторного шлюбу²⁹⁷.

Регулювання розлучення є важливою частиною регулювання сексу й не в останню чергу тому, що воно становить ефективний важіль, за допомогою якого релігії мають змогу обмежувати кількість сексуальних партнерів. Навіть сьогодні, коли перелюб, один із небагатьох узгоджених статевих актів, несхвалений більшістю вірян незалежно від релігійної належності, він є непривабливою альтернативою розлученню. Релігії, які домоглись успіху в обмеженні доступу до розлучення, своєю чергою, також обмежують можливості для одружених людей займатися сексом із кимсь іншим, крім їхніх партнерів.

Оскільки більшість релігій радше акцентує увагу на обмеженні сексуальності жінок, не дивно, що невідповідність між релігійними сексуальними правами чоловіків і жінок часто відображена в релігійних правилах, які стосуються розлучення.

Крім того, розлучення є однією зі сфер, де протягом минулого століття релігіям довелося відмовитися від контролю за своїми послідовниками. Варто також зазначити, що деякі релігії традиційно вважали розлучення абсолютно безпроблемним як для чоловіків, так і для жінок.

У П'ятикнижжі міститься досить просте правило щодо розлучення. Коли чоловіка «більше не хвилює» власна дружина, наприклад, «тому що він знайшов якусь нечистоту в ній», він може просто «написати розвідного листа, дати його їй і відпустити з дому свого»²⁹⁸. Якщо чоловік змінить своє рішення, він у праві вступити в повторний шлюб із тією ж самою жінкою, але тільки якщо вона не перебуває в шлюбі з іншим. Якщо в цій ситуації чоловік візьме повторний шлюб з нею, це вважається «огидним перед Господом»²⁹⁹.

Існували, щоправда, обставини, за яких чоловік не міг розлучитись. Якщо, приміром, чоловіка спіймали на місці злочину з незайманою, яка не була обіцяна іншому чоловікові, він був змушений не тільки

заплатити її батькові п'ятдесят срібних шекелів, а й одружитися з нею й не «розлучитися з нею допоки він живий»³⁰⁰.

Те, що думає дружина, якщо чоловік зажадав розлучитись і вигнати її з дому, не має ніякого значення. Жінки не мали аналогічного права подати на розлучення, хоча деяким, звичайно, це вдалось. У Книзі Суддів є історія про наложницю, яка розлютилася на свого чоловіка левіта та «пішла від нього до будинку її батька у Віфлеєм»³⁰¹. Ніякого офіційного розлучення наложниця не отримала, поки чоловік не дав його сам. Єдина надія жінки, яка жадала розлучення, була на те, що чоловік знайде «дещо нечисте в ній» або вона просто набридне йому.

Талмуд і надалі дозволяв чоловікові та забороняв жінці подавати на розлучення. Як говориться в Мішні, компіляції усної Тори, «жінка може бути розлучена за своєї згоди або без згоди, чоловік може розлучитися тільки за його повної згоди»³⁰². Тільки-но жінка розлучилась, її сексуальність більше не регулюється правилами статевого життя для заміжніх жінок. Офіційна заява про розлучення включає підтвердження чоловіка, надане своїй дружині, що вона тепер «дозволяється будь-якому чоловікові»³⁰³. Після ісламського завоювання Месопотамії жінкам попервах було надане право на розлучення, але в XIII столітті воно було скасоване³⁰⁴.

У XI столітті відомий талмудист Гершом бен Іегуда запропонував ашкеназьким євреям певні зміни, згідно з якими чоловік повинен дістати згоду дружини на розлучення, що є значним обмеженням первинного права чоловіків³⁰⁵. Більшість євреїв-сефардів, проте, ніколи не приймали це обмеження³⁰⁶. Коли національні закони щодо розлучення були лібералізовані в західних країнах і євреї змогли легально розлучатися, незалежно від строгих релігійних правил, ті з них, які вступали в повторний шлюб, відповідно до цивільного законодавства вважалися такими, що живуть у перелюбі, а їхні діти мали статус незаконних³⁰⁷. Сучасні євреї – прибічники реформістського іудаїзму прийняли загальне право на розлучення й не бачать невідповідності між релігійними та цивільними законами, що його регламентують. Проте, як ми вже бачили, багато ортодоксальних євреїв досі дотримуються традиційних гендерно упереджених законів щодо розлучення.

Іслам сповідує той самий принцип, що й іудаїзм: чоловік може подати на розлучення, а жінка – ні. Розлучення скрупульозно регулювалося від самого початку. У Корані весь 65 розділ присвячений розлученням і відомий під назвою «Ат-Талак», «розлучення». Оче-

видно, що чоловікові заборонено просто вигнати свою дружину з дому, що дозволяється у П'ятикнижжі; обов'язково треба виконати певну процедуру розлучення³⁰⁸. Згідно з хадисами, халіф Умар та Алі, зять Мухаммеда, вважали, що період розлучення має починатися з клятви чоловіка утримуватися від сексу з дружиною. Цей період має тривати чотири місяці³⁰⁹. Коли він добігає кінця, чоловік або повертає дружину «з добротою», або розлучується «з добротою». Якщо він вирішить, що розлучення – це саме те, чого він бажає, він не може просто віддати заяву в руки своєї дружини. Він повинен мати двох чоловіків – свідків його заяви про розлучення³¹⁰. Чоловік зобов'язаний підтримувати свою колишню дружину відповідно до своїх фінансових можливостей, особливо якщо вона вагітна³¹¹.

Існує ще один поширений звичай, коли чоловік тричі повторює «Я з тобою розлучаюсь», юридично обов'язковий у рамках ісламу, проте багато мусульман уважає, що це гріховне зловживання правами людини й суперечить Коранові³¹². В багатьох країнах, де мешкає багато мусульман, подібні заяви про розлучення не вважаються законними в рамках національного законодавства, а отже, чоловіки-мусульмани змушені дотримуватися повної процедури розлучення³¹³.

Мусульманки, як і єврейки, спершу не мали права подавати на розлучення. Проте з цього питання існують великі регіональні відмінності. У марокканській частині Західної Сахари, наприклад, традиційно визнаються права жінки вимагати розлучення за власної ініціативи³¹⁴. Сьогодні багато мусульманських країн уже дозволяють жінкам розлучатися з цілої низки причин, деякі із законодавчих змін базуються на інтерпретації Корану³¹⁵. Туреччина й Судан надали жінкам право ініціювати розлучення на початку ХХ століття³¹⁶. Жінки в Ірані мають достатньо прав для розлучення, хоча це часто залежить від того, що зазначено в їхньому шлюбному контракті³¹⁷. У 2004 році в Марокко був прийнятий закон, який дозволяє жінкам подавати на розлучення³¹⁸.

Християнство від самого початку спиралося на зовсім інше уявлення щодо розлучення, ніж іслам та іудаїзм. Ісус проголосив, що той, хто вступив у повторний шлюб після розлучення, за визначенням скоїв перелюб, а отже, буде «кинутий у пекло». Навіть якщо після розлучення чоловік залишається самотнім, він однаково буде «кинутий у пекло», тому що винен у перелюбі, який, цілком імовірно, скоїть його колишня дружина, вступивши в повторний шлюб. На думку Ісуса, єдиною за-

конною підставою для розлучення може бути блуд. Але цей виняток радше пізня інтерполяція тексту, а не те, що насправді вважав Ісус³¹⁹.

Той факт, що Ісус не говорив забагато на тему сексуальності, часто сприймається як проблема, тому християнам довелося робити висновки щодо цього питання, виходячи з аналізу всіх інших речей, які він виголошував. Проте щодо розлучення Ісус висловився абсолютно чітко: розлучення заборонене та веде прямо до погибелі.

Неможливо повернутися до Старого Завіту та спробувати послабити Ісусову заборону, показавши, що чоловіки, згідно зі Старим Завітом, у праві робити, як їм заманеться. В основу обговорення Ісусом теми розлучення були покладені саме закони П'ятикнижжя, згідно з якими чоловік мав право розривати шлюб. Ісус відкидав їх, уважаючи, що вони недостатньо суворі³²⁰. В Новому Завіті теж немає жодного факту за право християн на розлучення. Павло дозволяє нехристиянам брати на себе ініціативу розлучення, і в цьому випадку другий партнер-християнин, чоловік чи жінка, більше не перебуває «в залежності»³²¹. Але християнин, своєю чергою, не має права залишати нехристиянську дружину. Домінанта християнства абсолютно безперечна – розлучення строго заборонене.

З огляду на те що неможливо інтерпретувати вчення Ісуса та решту Нового Завіту інакше як повну заборону на розлучення, особливо цікаво спостерігати, якою мірою розлучення чи то повністю прийнятне для більшості сучасних християн, чи не розглядається ними як проблема. Коли єпископ Північного Голугаланду Пер Оскар Гьолаас став першим норвезьким єпископом, він заявив, що збирається подати на розлучення. Тоді кілька консервативних лестадіанських проповідників вимагали, щоб він пішов у відставку. Єпископ Олав Шевешлан, глава норвезької церкви, не визнавав Ісусову заборону розлучення проблемою. Він уважав, що «це приватна справа, яка не стосується громадськості». Він також стверджував, що «цілком можуть існувати розведені єпископи». За словами глави церкви, незважаючи на повну заборону Біблією, розлучення єпископів жодним чином не стосується їхньої служби³²².

Навіть серед багатьох дуже консервативних християн широко визнається розлучення. Першим і єдиним президентом Білого дому, який подав на розлучення, був Рональд Рейган, обраний за значної підтримки консервативної християнської більшості. Розлучення у 2008 році Джона Маккейна, кандидата в президенти за підтримки більшості

американських християн-консерваторів, також не становило великої проблеми.

Деякі ранні отці церкви вважали, що, навіть якщо розлучення відбулося через зраду, невинна сторона теж не має права на повторний шлюб³²³. Тертуліан, наприклад, заявив, що другий шлюб «не можна назвати не чим іншим, як формою блуду»³²⁴. Але невдовзі традиційні гендерні відмінності знову з'явилися. Ельвірський собор в Іспанії на початку IV століття, наприклад, постановив, що чоловік повинен розлучитися, якщо його дружина зраджувала; якщо ж зраджував чоловік, дружина взагалі не має права вимагати розлучення³²⁵. В православної Візантії чоловік міг розлучитися зі своєю дружиною не тільки через перелюб, а й у разі, якщо вона часто відвідує сумнівні громадські місця, такі як іподром або публічні лазні. Зрада чоловіка не була достатньою підставою для розлучення; перелюб мав бути привселюдним або руйнівним, на думку суспільства³²⁶.

Крім гендерної нерівності, існувала ще й нерівність соціальна. Карл Великий забороняв повторний шлюб після розлучення, проте сам одружувався та розлучався декілька разів³²⁷. Проте, як ми всі пам'ятаємо з підручників історії, навіть для монархів завжди було нелегко розлучитися й анулювати свій шлюб. Папа відмовився дозволити королю Англії Генріхові VIII розлучитися зі своєю першою дружиною, що зіграло важливу роль у розриві між католицькою й англіканською церквами.

Реформація не спричинила поширення розлучень навіть в Англії. Згідно із законами англіканської церкви, подружня зрада була єдиною підставою, щоб подати на розлучення в період до 1857 року. Утім, навіть якщо ви мали невірного партнера, не так легко було розірвати шлюб: тільки 16 розлучень були офіційно ратифіковані в 1670–1749 роках³²⁸. В інших протестантських країнах дозвіл на розлучення може бути наданий, якщо є докази невірності або імпотенції, а іноді якщо один із членів подружжя мав заразну хворобу, або був визнаний винним у скоєнні тяжкого злочину, або змінив віросповідання. Навіть тоді у багатьох країнах кількість розлучень на початку сучасного періоду становила близько двох розлучень на 100 тисяч жителів щороку³²⁹, порівняно з 217 розлученнями на 100 тисяч у Норвегії у 2007 році³³⁰.

Католицька церква ставиться до розлучень украй нетолерантно. Незважаючи на те що вона переважно обходить власну заборону на анулювання шлюбів, церква виступає проти спроб легалізувати розлучення в католицьких країнах. У 1932 році розлучення було дозво-

лено в Іспанській республіці, що викликало потужну протидію з боку католицької церкви. Проте кілька років потому Франко скасував це рішення, коли його фашистський режим захопив владу³³¹. У 1921 році Ватикан спромігся торпедувати запропонований в Італії закон про розлучення³³², а також зробив усе від нього залежне, щоб переконати італійців голосувати проти нового закону про легалізацію розлучення на референдумі в 1974 році: 59 відсотків переважно католицьких італійців, однак, проголосували за збереження їхнього новоздобутого права на розлучення.

У Данії лютеранська церква розробила спеціальну церемонію розлучення³³³, проте такого роду християнська інституціоналізація, як і раніше, рідкісне явище. Найважливішим доказом повної зміни ставлення до розлучення серед християн є статистика розлучень. У європейських протестантських країнах 40–50 відсотків шлюбів завершуються розлученням. У католицьких країнах дуже багато людей живуть у прямій суперечності з офіційним ученням католицької церкви. Крім того, релігійна належність не єдиний вирішальний чинник. Існують значні відмінності між різними католицькими країнами Європи: у Бельгії, Ліхтенштейні, Литві, Люксембурзі, Угорщині й Австрії частка розлучень становить понад 40 відсотків, тоді як в Італії, Хорватії, Польщі й Іспанії – менше 20 відсотків³³⁴.

Буддизм в основному нейтрально ставиться до розлучення, це вочевидь пов'язано з тим, що в цій релігії ні секс, ні шлюб високо не цінуються. Традиційно розлучення легко отримати в таких країнах, як Шрі-Ланка, Бірма й Таїланд³³⁵. Проте, якщо говорити про буддійські практики в інших країнах, то тут часто з'являються труднощі, особливо для жінок. Конфуціанські й інші релігійні переконання, наприклад, сприяли тому, що жінка стикається з серйозними перепонами на шляху до розлучення у таких країнах, як В'єтнам і Китай³³⁶. В Японії, де основними релігіями є буддизм і синтоїзм, до 1947 року жінкам практично неможливо було отримати дозвіл на розлучення, якщо на це не було згоди чоловіка; тоді як чоловік, ба навіть його сім'я могли дістати такий дозвіл вельми просто, якщо дружина більше не подобалася чоловікові. Якщо дружина не завагітніла, сім'я чоловіка може змусити подати на розлучення, навіть якщо чоловік проти цього. Перелюб із боку чоловіка не давав дружині підстави для розлучення, тоді як перелюб дружини міг стати такою підставою³³⁷.

Єдиний спосіб, за якого японська буддійська жінка могла розлучитися за власної ініціативи, — це стати черницею³³⁸. Але, звичайно, це означало, що в неї не було жодної можливості вступити в повторний шлюб. Крім того, жінки, які уходили в монастир після розлучення, вважалися нижчими за статусом порівняно з іншими черницями³³⁹.

У своєму походженні буддизм є відгалуженням індуїзму, проте існує кілька паралелей у їхніх поглядах на розлучення. В індуїзмі розлучитися дуже складно, тому що шлюб загалом розглядається як вічний союз, який триває протягом кількох життів, а відтак і на небі. Це пояснює, чому жінки не повинні вступати в повторний шлюб, навіть якщо вони овдовіли. Чоловіки ж не стикаються з цією проблемою, оскільки вони зазвичай могли взяти кілька дружин.

Однак, як це часто буває в індуїзмі, існує багато винятків. Даліти та члени нижчих каст і різні індійські племінні народи мають більше можливостей для розлучення. Дивніше те, що в деяких районах Пенджабу й Махараштри розлучення практикувалось і серед вищих каст³⁴⁰. Правила розлучення значною мірою залежали від того, до якої каст належала людина. У багатьох кастах розлучення дозволялося тільки за згодою обох сторін³⁴¹. В деяких — право на розлучення мав тільки чоловік, незалежно від бажань дружини³⁴². А в інших кастах жінка могла подати на розлучення, якщо заплатити чоловікові всі весільні витрати³⁴³ або якщо чоловік був імпотентом, зник або став аскетом³⁴⁴.

Сучасні індійські закони щодо сім'ї, ухвалені в 1955 році, надають однакове право чоловікам і жінкам подавати на розлучення й анулювання шлюбу. Деякі представники вищої каст вважали, що цей закон є симптомом релігійного та культурного занепаду³⁴⁵. Шлюб може бути скасований, якщо чоловік виявився імпотентом або якщо жінка завагітніла від іншого. Підставами для розлучення були: невірність, жорстокість, проказа, венеричні захворювання, дезертирство, а також якщо чоловік став аскетом, увійшов до релігійного ордену, перестав бути індуїстом³⁴⁶. Кенія й Уганда підготували аналогічні закони для індуїстів відповідно в 1960-му і 1961 роках³⁴⁷. У 1976 році індійські індуїсти мали право розлучитися просто за бажанням однієї або обох сторін після року проживання окремо³⁴⁸.

Неможливо класифікувати релігійне ставлення до розлучення тільки на підставі того, дозволяють це конкретні релігії чи ні. Якщо розглянути це питання докладніше, можна побачити, що існує низка чинників, які регулюють це ставлення. У християнстві й індуїзмі основним є

принцип нерозривності шлюбу, що, звичайно, означає недопустимість розлучення. У буддизмі, з іншого боку, основним є недоречність саме шлюбу. Взяття шлюбу та його скасування не вважаються релігійним питанням. В іудаїзмі й ісламі знову ж таки основою є не повна заборона, не загальне визнання розлучення. Основоположний принцип становить право чоловіків контролювати сексуальність жінок. Оскільки тільки чоловіки мають змогу ініціювати розлучення, то це означає, що право чоловіків контролювати жінок стоїть вище за інститут шлюбу.

Більш сучасне релігійне ставлення до розлучення, зокрема у християнстві, становить гарний приклад того, як релігії здатні запліщувати очі на те, чому вони зазвичай надають особливої важливості. Можливість розлучення стала настільки очевидною в житті багатьох християн, що більшість із них навіть не визнає Ісусове засудження розлучення за певну проблему. Християнське ставлення до розлучення отож дуже яскраво демонструє, як абсолютні релігійні заборони можуть бути повністю проігноровані, якщо віряни більше не вважають їх за доречні.

Інші заборони та проблема отворів тіла

«Господь сказав Мойсею: [...] “І як чоловік ляже з жінкою під час недуги її, та й одкриє наготу її, криничину її одкрив, і вона відкриє криничину крові своєї; обох їх викоренити з-між людей їх”»³⁴⁹. Немає сенсу задаватися питанням щодо біблійної заборони на секс під час менструації. Заборона Бога абсолютна, і той, хто здійснить «цей мерзенний акт», повинен бути вбитий. Хоча це може здатися надмірністю, проте, згідно з Біблією, це надзвичайно важливо.

Річ тут не в тім, щоб дійти будь-якого остаточного теологічного висновку щодо того, як покарати тих, хто займався сексом під час менструацій, а в тім, щоб показати, що релігійні правила щодо гетеросексуальності торкаються багатьох аспектів, а не лише того, чи можна займатись сексом у шлюбі або поза шлюбом. Заборона сексу під час менструації – це лише одне з багатьох правил статевого життя. Але якщо детальніше розглянути феномен сексу під час менструацій, зрозуміло, що сама по собі це комплексна проблема.

Незважаючи на те що біблійний заклик до смертної кари за секс під час менструацій був незаперечним, немає достатньо доказів, що він дійсно діяв. Збиває з пантелику текст, написаний раніше. Санкції щодо сексу під час менструацій були зовсім інші. Протягом семи днів

менструації жінка вважається нечистою, тому чоловік має слідувати, щоб «її нечистота не перейшла на нього». Отже, якщо «нечистота перейде на нього», він і сам буде «нечистим сім днів, і кожне ложе, у яке він ляже, буде нечистим»³⁵⁰. Це також стосується того, що «Господь сказав Мойсеєві»³⁵¹, тому важко точно визначити, на яке покарання заслуговують люди, які займаються сексом під час менструацій. Цілком зрозуміло, що секс у ці дні заборонений, і, можливо, кожен вірний індивідуально має вирішити, заслуговують ці сексуальні злочинці на страту чи ні.

В іудаїзмі заборона на секс під час менструацій пов'язана з більш широким розумінням ритуальної та релігійної чистоти, яка включає в себе безліч інших сексуальних і несексуальних аспектів. Найвідомішими правилами є такі, які регламентують, що можна й що не можна їсти. Так, заборонено споживати свинину, зайців, верблюдів, страусів, креветки та деякі види коників³⁵². Подібні положення щодо нечистоти включають шкірні захворювання, пологи й брудний одяг³⁵³. *Будь-який* секс, наслідком якого є виділення тілесної рідини, вважається нечистим: «Якщо чоловік ліг із жінкою і відбулась еякуляція, обидва повинні омитися у воді». І навіть після ритуального омовіння у микве вони залишаться «нечистими до вечора». Той самий принцип нечистоти стосується чоловіка, який «здійснив викид сперми», не займаючись сексом із жінкою. При цьому навіть «будь-який одяг чи шкіра, на який потрапила сперма, мають бути вимиті водою і вважатимуться нечистими до вечора»³⁵⁴. Якщо жінка в дні менструацій є нечистою, не дивно, що ставлення до сексуальної нечистоти іноді призводить до надто жорстких санкцій.

Секс під час менструацій не єдиний нечистий вид сексу, за який можна наразитися на смертну кару, те ж саме стосується перелюбу, зоофілії, анального сексу між чоловіками, інцесту та сексу з родичами партнера в шлюбі. Усі ці види нечистого сексу стоять поряд із прокльоном батьків, ворожінням і споживанням нечистих тварин і є «цими огидними актами», які і єгиптяни, і «народи, яких я [Бог] вигнав до вас», найімовірніше, практикували³⁵⁵. Досить сумнівно, що інші народи в регіоні практикували ці речі, але припущення того, що вони могли це робити, вкрай важливі у біблійній релігії євреїв. Річ у тім, що ізраїльтяни вірили в це, і, коли Бог сказав їм: «Я відділив вас від інших народів, тож ви будете належати мені», ізраїльтяни мусили докласти зусиль, щоб не наслідувати народів, які жили поряд із ними³⁵⁶. Подібні дії могли б

«осквернити» Святу Землю³⁵⁷. Отже, коли ізраїльтяни вбивали тих, хто дозволяв собі секс під час менструацій або ігнорував будь-які інші сексуальні заборони, вони виконували священний акт, який підкреслював унікальний характер їхніх взаємовідносин із Богом.

Як і багато з того, що стосується біблійних норм чистоти, заборона сексу під час менструацій була збережена в рабиністичному іудаїзмі. Мойсеїв закон забороняв секс протягом семи днів жіночої «нечистоти», а після них мали йти «сім чистих днів». Інакше кажучи, через менструацію секс був заборонений протягом двох тижнів кожного місяця³⁵⁸. Утім, смертна кара, передбачувана цим законом за таке порушення, зазвичай не виконувалася.

Заборона на секс під час менструацій була притаманна й іншим авраамічним релігіям, але жорсткі божественні наслідки, здається, переважно були забуті. Коран підтримує заборону, але мовчить щодо покарання. У ньому радше йдеться, що чоловіки не повинні мати статеві контакти з жінками, в яких менструація, тому що вони нечисті³⁵⁹. Середньовічне християнство заборонило секс не тільки під час менструацій, а й під час вагітності та лактації. Ті, хто скоїв це злодіяння, повинні були каятися протягом сорока днів³⁶⁰. Ірландський рукопис VII століття «Penitential of Cummean» взагалі забороняв секс у середу, п'ятницю, неділю й у суботній вечір. Крім того, пара мусила утримуватися від сексу протягом 34 днів щороку. Якщо підсумувати, парі дозволялися статеві стосунки лише приблизно 90 днів на рік³⁶¹. Згодом, за часів Пізнього Середньовіччя, ці заборони вже не сприймалися як аж надто важливі³⁶². Що вже казати про те, що мало хто з сучасних християн серйозно ставиться до цих заборон або розглядає їх як проблему з релігійної точки зору.

На Сході секс під час менструації заборонений Законами Ману³⁶³. Ці стародавні тексти також містять безліч інших сексуальних табу, яких сучасні індуси майже не дотримуються. Згідно із Законами Ману, заборонено займатися сексом у воді, а той, хто це робить, має спокутувати провину, практикуючи *samtapana kricchra*³⁶⁴, а саме вживати урину й екскременти корови, молоко, кисляк, вершкове масло та відвар куштарви, а потім поститися протягом доби³⁶⁵. Чоловік, який належить до однієї з трьох найвищих каст, не може мати статеві зносини з жінкою вдень, а також на возі, запряженому волами. Якщо він скоїть один із цих негожих учинків, то повинен пройти ритуал в очисній ванні повністю одягненим³⁶⁶. Подібні закони здаються абсурдними для більшості з нас,

але вони чітко демонструють, як мало обмежень на ті види сексу, які можуть бути предметом релігійного регулювання.

Одного разу легендарна грецька героїня Аталанта та її чоловік Меланіон зайнялися сексом у храмі чи то Зевса, чи то богині-матері Кібели. Невідомо, чи вони випадково опинилися у храмі під час полювання, чи були керовані нападом нестримного бажання, спровокованого богинею кохання Афродітою, яка була розлючена через те, що вони не принесли їй відповідної жертви на знак подяки. Хоч би там що, вони мусили краще знати – грецька релігія забороняла секс у храмах. Згідно з оповіддю Овідія, стародавні образи богів відвернули свої очі від пари, яка кохалась у святилищі. Аталанта та Меланіон не залишилися безкарними за їхній сексуальний проступок. Їхні шиї вигнулися і покрилися хутром, пальці скоцюрбилися у пазурі, руки стали лапами, й у них повиростали хвости. Вони більше не були людьми, вони перетворилися на левів³⁶⁷.

Перевтілення у тварину за секс у храмі було, звичайно, винятком, але цим підкреслюється, наскільки серйозною була заборона сексу в святилищах. П'ятикнижжя також не дозволяє секс у храмі³⁶⁸. Це стосується всіх іудейських святинь. Коли сини Ілійя переспали з жінками, які служили в Божому святилищі, їхній батько отримав послання від Бога, що в покарання «обидва помруть в один день», як і сталося³⁶⁹. У християнстві теж існує подібна заборона, хоч і не така чітка. Християнську заборону на секс у святих місцях, мабуть, краще за все розкрито в багатьох християнських оповідях про сатанинські й інші нехристиянські ритуали, виконувані в церквах. Вони часто пов'язані із сексом у самій церкві або ритуалами, які свідомо викривляють церковні обряди.

У 1481 році Джованні Фурлан був обезголовлений і спалений у Венеції за секс із власною дружиною. Проте це не було крайнім вираженням загального християнського скептицизму щодо гетеросексуальності, яке хвилювало християнство протягом усієї його історії. Річ у тім, що Фурлан займався неправильним сексом із дружиною, використовуючи не той отвір. Саме за содомію, тобто за анальний статевий акт, йому був винесений смертний вирок³⁷⁰. Сьогодні в християнських колах гетеросексуальний анальний секс сприймається толерантно, адже у такий спосіб зберігається цнота дівчини, що, звичайно, не є безумовним у християнській сексуальній теології³⁷¹. Християнська заборона анального сексу пов'язана з тим, що він прирівнюється до гомосексуальності. Саме тому жінкам і чоловікам анальний секс забороняється. Крім того,

цей вид сексу визнано неприродним, оскільки він не може привести до продовження роду.

У Біблії нічого не говориться про анальний секс між чоловіками й жінками. Християнська заборона на такий секс ґрунтується лише на християнській інтерпретації того, що Бог вважає правильною сексуальною поведінкою. У єврейській рабиністичній традиції анальний секс допускається тільки в рамках шлюбу³⁷². Ісламські хадиси забороняють подружжям займатись анальним сексом, але не пояснюють чому³⁷³. Деякі сунітські правознавці проводять паралель між анальним сексом і сексом, який практикувався в Содомі³⁷⁴.

У 342 році християнські імператори Констанцій та Констанс заборонили будь-які сексуальні стосунки в шлюбі, крім вагінального сексу³⁷⁵. Християнське занепокоєння викликає не тільки анальний, а й оральний секс. Однак, як ми вже зазначали, багато консервативних християн вважають оральний секс цілком придатним практичним варіантом для тих, хто не хоче мати вагінальний секс до шлюбу³⁷⁶. Очевидно, християни не завжди вважали оральний секс грішнішим від вагінального.

Августин твердив, що чоловікам, які полюбляють «неприродний секс», наприклад анальний або оральний, краще практикувати його з повіями, а не зі своїми дружинами. На його думку, такі морально прикрі дії слід робити з жінками, порятунок яких і без того поставлено під питання, а не наражати на небезпеку своїх побожних дружин³⁷⁷. Граціан, автор першої загальної збірки канонічного права XII століття, так званого Декрету Граціана, вважав, що такого роду «неприродний» секс у шлюбі гірший за блуд і перелюб³⁷⁸. Інші отці церкви побивалися, тому що ці жажливі різновиди сексуальної поведінки дуже важко довести, єдине, на що вони могли покластися, – це власне зізнання звинуваченого³⁷⁹.

Незважаючи на те що більшість християн не вважають це за проблему, християнська заборона гетеросексуального анального й орального сексу – це не тільки стародавня історія. Поза сумнівом, ці види статевих стосунків виходять за межі репродуктивного сексу, який католицька церква визначає єдино допустимим та істинно людським³⁸⁰. Гетеро-анальний і оральний секс не підтримується й сучасним християнським законодавством. Тільки у 2003 році Верховний Суд США скасував останні державні закони, які забороняли анальний і оральний секс між чоловіками та жінками³⁸¹.

Релігійні правила щодо того, коли, де і як люди можуть займатися сексом, охоплюють безліч різних способів регулювання сексуальності. Обмеження, які встановлюють, коли можна займатися сексом, пов'язані з правилами дотримання чистоти й бажанням поставити під жорсткий контроль статеve життя в шлюбі. Навіть за тих часів, коли приватне життя подружжя було більш обмежене (тільки дуже багаті люди мали власні спальні), правила, які намагалися приборкати сексуальність, було дуже важко реалізувати на практиці. За винятком правил щодо сексу під час менструацій і вагітності жінки релігійні спроби обмежити тривалість сексуального життя дістали незначну підтримку.

Завзяте релігійне регулювання того, які саме отвори можуть бути задіяні в статевому акті, також у край важко було реалізувати на практиці, оскільки це передбачало вторгнення в сексуальне життя партнерів, які мають загальне право займатися сексом один з одним. Релігійно-сексуальні правила фокусуються радше на тому, які отвори допустимі, ніж на обмеженні за часом, хоча знову ж таки існує ціла низка різних аспектів. Гетеросексуальне залучення інших отворів тіла, крім піхви, автоматично визначається нерепродуктивним сексом. Будь-яка релігія, яка вчить, що секс повинен бути обмежений із метою продовження роду, застерігає використання інших отворів. Коли використання останніх стане дозволеним, ми почнемо рухатись у гетеросексуальне «прикордоння». Поняття сексу обмежується актом проникнення пеніса в піхву, такий гетеросексуальний акт автоматично визначається «природним». Але якщо використання інших отворів допускається, тоді виникає питання: чому людям не дозволено робити те ж саме з людьми тієї ж статі?

Заборона на секс у святилищах і деяких інших місцях була більш поширена, ніж тимчасові обмеження, проте це ніколи не набувало великого значення, можливо, тому, що ця заборона збігається з основним звичаєвим правилом більшості культур, що статевий акт є не те, що може здійснюватись у громадських місцях. Ці обмеження ніколи не були причиною потужних протестів ані в теорії, ані на практиці.

Релігійні правила щодо того, де, коли й у який спосіб може відбуватися секс, виступають як останнє нагадування про те, наскільки складною може виглядати гетеросексуальність під релігійним кутом зору. Водночас ці правила становлять гарний приклад центральної ролі сексуальності в багатьох релігіях. Надзвичайно мало (якщо такі взагалі є) царин сексуальної поведінки, в яких релігія не намагалася щось регулювати.

Передусім це розмаїття правил притаманне релігійному підходові до гетеросексуальності. Враховуючи значну кількість дебатів, що точаться сьогодні, доцільніше припустити, що релігії мають проблеми тільки з гомосексуальністю. Однак різні форми гетеросексуальності, навіть гетеросексуальність сама по собі, можуть бути так само поставлені під сумнів із релігійного погляду.

Навіть працювати з гетеросексуальністю як окремою категорією в рамках різних релігій також може бути проблематично. Правила для чоловіків і жінок настільки відрізняються в багатьох релігіях, що сама по собі категорія гетеросексуальності втрачає сенс для обговорення того, що дозволено й що заборонено. Тоді слід розділити гетеросексуальність на дві окремі категорії – чоловічу та жіночу.

Якщо ставити акцент на подружніх рамках для сексу, які настільки чіткі в деяких релігіях, доцільно працювати з подружнім і позашлюбним сексом як з основними категоріями. Недоречно говорити про те, який саме секс позашлюбний – гетеросексуальний чи будь-який інший; будь-який секс поза шлюбом засуджується.

Деякі релігії класифікують секс як той, що може привести до дітнародження, й той, що не може. Саме від цього залежить, благословляють ці релігії секс чи засуджують. Важливим чинником тут є стать партнера та вибір отвору, але ці чинники не будуть тими, які визначають законність певного виду сексу під релігійним кутом зору.

У більшості сучасних релігій існує чітка тенденція більш глибокого розуміння гетеросексуальності як певної категорії. Не в останню чергу це спричинила гомосексуальність, яка була настільки чітко визначена як окрема категорія і релігіями, і суспільством загалом. Після того як стать партнера стала основним чинником для визначення сексуальності, гетеросексуальність перетворилася на предмет підвищеної уваги як значуща категорія. Якщо звернути увагу на загальне християнське ставлення більшої частини Європи до сексу гетеросексуальної пари, стане очевидним, що для багатьох людей не важливо, відбувається цей секс у шлюбі чи поза ним. Отже, шлюбну сексуальність значною мірою заступила гетеросексуальність як домінуюча категорія в релігійно-сексуальному дискурсі.

6

Одностатевий секс: очікуваний, обов'язковий, засуджений

Наприкінці XVI століття розчарований чоловік на ім'я Міцуо Садатомо блукав пустелею Японії. Він сподівався отримати чудове натхнення від буддійського ченця Кобо Дайсі, який жив у IX столітті. Шістнадцять днів провів Міцуо на самоті й у молитві, проте нічого не сталося. Але його зусилля не були марними. На сімнадцятий день дух давно померлого монаха показався терплячому Міцуо та посвятив благочестивого чоловіка в усі «таємниці кохання юнаків».

Історія про Міцуо Садатомо та його зустріч із буддійським ченцем, який мав таке благословенне розуміння священної гомосексуальності, була описана самим Міцуо. Ця історія стала вступом до його книжки «Кобо Дайсі», опублікованої в 1598 році. Решта книжки містить докладні рекомендації від святого Кобо Дайсі, також відомого, як Кукай, щодо того, як ченці можуть інтерпретувати різні натяки від чоловіків-новачків, як спокусити їх і які види сексуальних технік і позицій ченці повинні використовувати, якщо вони привернули увагу молодих хлопців¹.

Бачення Кобо Дайсі сексу між чоловіками як сексуального таїнства не властиве релігійному ставленню до гомосексуальності. Проте воно спростовує поширене переконання, буцімто масове релігійне засудження одностатевого сексу є одностайним. Але той факт, що багато релігій негативніше ставляться до гомосексуальності, ніж до дошлюбної гетеросексуальності, не означає, що існує фундаментальний конфлікт між релігією та гомосексуальністю. Згідно з баченням Міцуо, гомосексуальні стосунки можуть однаково вважатись і священними, і проклятими. Немає нічого в його релігії, що б визначало її ворожість до гомосексуальності.

Низка учених стверджувала, що гомосексуальність аж ніяк не може бути непроблемною категорією. Як ми вже бачили у випадку гетеро-

сексуальності, гомосексуальність чужа для більшості релігій і культур. У багатьох релігійних і культурних контекстах вирішальне значення має не стать вашого сексуального партнера, а те, що ви насправді робите з ним або нею. У багатьох інших релігійних контекстах, з іншого боку, стать партнера більш важлива, що є нормою сьогодні, оскільки чоловіча й жіноча сексуальність не вважаються паралельними явищами, це також стосується й гомосексуальності. Споглядаючи на відношення релігії до одностатевої сексуальності, варто мати на увазі, що гей або лесбійка як індивід є сучасним явищем. Поняття гомосексуальності з'явилося лише в XIX столітті. Люди мали статеві контакти з особами тієї ж статі за всіх часів, але не завжди існувало розуміння, що одностатева сексуальність є частиною ідентичності людини, яке поширене у сучасному західному суспільстві. Раніше майже не існувало аналогів сучасних геїв і лесбійок, проте завжди були люди – носії ідеї, за якої краще уникати сексуальних відносин із людьми протилежної статі.

Сексуальну ідентичність представників середнього класу можна умовно поділити на три основні категорії: гетеросексуали, які мають сексуальний потяг і статеві контакти з людьми протилежної статі; геї та лесбійки, які мають сексуальний потяг і статеві контакти з людьми тієї ж статі; бісексуали, які мають сексуальний потяг і статеві контакти з людьми обох статей.

Але навіть сьогодні ці категорії не є чіткими. Більшість людей, які мають статеві контакти з людьми тієї ж статі, однаково не визначають себе людьми нетрадиційної орієнтації. Такі люди живуть головно гетеросексуальним життям, але мають або мали статеві контакти з людьми тієї ж статі. Вони досі вважають себе гетеросексуалами або взагалі не відносять себе до жодної категорії сексуальної ідентичності. У Норвегії 14 відсотків людей, які позиціонують себе як гетеросексуали, стверджують, що вони відкриті для сексу й з особами тієї ж статі, 4 відсотки вже мали такі сексуальні зв'язки. Три з десяти гетеросексуальних жінок у віці до 30 років готові до сексу з іншою жінкою². Різні дослідження в Пакистані показують, що переважна більшість чоловіків, які мають статеві контакти з іншими чоловіками, одружена. Згідно з дослідженнями 2000 року, 49 відсотків пакистанських водіїв вантажівок мали статеві контакти з іншими чоловіками, хоча 83 відсотки – одружені³. За даними опитування, проведеного в Ірані у 2009 році, 24 відсотки жінок і 16 відсотків чоловіків мали гомосексуальний акт⁴. Дослідження Альфреда Кінсі з США від 1948 року показало, що 37 відсотків чоловіків мали

статеві контакти з іншими чоловіками, тоді як аналогічний показник серед жінок становив 14 відсотків⁵. Опитування, проведене переважно серед російських православних студентів-медиків у Москві в 1907 році, показало, що 42 відсотки «навчилися мастурбувати» від інших чоловіків і хлопчиків⁶. Дослідження 1963 року свідчить, що 44 відсотки всіх студентів чоловічої статі (і мусульман, і християн) Американського університету Бейрута мали сексуальні стосунки з іншими чоловіками⁷.

Варто мати це на увазі, розглядаючи більш пильно мінливе релігійне ставлення до гомосексуальності. Досліджуючи цю царину, важко знайти дійсні категорії, які є значущими, як для нас, так і для інших релігій та культурних контекстів.

Благословенна гомосексуальність

Буддійське бачення Міцуо Садамото священної гомосексуальності не єдине в релігійному ландшафті, і воно не є домінуючою тенденцією. Жодна з основних релігій не має однозначно позитивного ставлення до гомосексуальності, проте серед усіх релігій можна знайти більш-менш позитивне відношення. У рамках будь-якої релігії завжди є вірні, які стверджують, що їхня релігія має розглядатись як гомопозитивна.

Міцуо втілює цю ідею в рамках японського буддизму. Буддійські монастирі в Японії були відомі як місце, де існувала гомосексуальна любов, зазвичай між чоловіками різного статусу та віку. Деякі чоловіки пішли в чернецтво саме через любов до інших чоловіків⁸.

Буддизм і чоловіча гомосексуальність особливо тісно пов'язані одне з одним у Японії. Вважається, що езотеричний буддизм і гомосексуальний чоловічий секс започаткував у Японії в IX столітті бодхісаттва Кобо Дайсі, той самий, який просвітив Міцуо щодо сексу між чоловіками⁹. Протягом XIV–XVI століть набув популярності прозовий жанр тіго-моногатарі – збірки оповідань про стосунки між ченцями та юними послухниками (тіго). Ці історії зазвичай закінчуються тим, що монах утрачає свого коханого, але саме через цю втрату досягає найвищого визнання. Гарний молодик насправді є втіленням великого бодхісаттви, буддійського святого, який за допомогою гомосексуального акту наділяє ченця просвітленням¹⁰.

Кітамура Кігін, учений і радник при сьогунаті Токугава, у 1667 році опублікував збірник гомоеротичних віршів «Квіти азалії», де центральну роль грає знов-таки буддизм. Більшість віршів – це освідчення в ко-

ханні, які монахи присвячували молодим послушникам. Найстаріший вірш, датований X століттям, вірогідно, належить учневі Кобо Дайсі¹¹. Кігін достатньо чітко пов'язує гомосексуальність і буддизм. У передмові він пише:

«Позаяк Будда заборонив відносини між чоловіками та жінками, ченці не мали іншого вибору, оскільки вони не були зроблені ні з каменю, ні з дерева, крім як практикувати кохання з хлопчиками... Ця форма кохання виявилася глибшою від кохання між чоловіком і жінкою. Вона вражає серце аристократа та воїна. Навіть гірські жителі пізнали це задоволення»¹².

Ми знову зустрічаємо постать старого святого-гомосексуала Кобо Дайсі в збірці оповідань «Дзеркало чоловічого кохання», написаній Іхара Сайкаку в 1684 році. На думку автора, «Кобо не проповідував глибину задоволення від цього кохання [між чоловіками] поза монастирями, тому що він боявся вимирання людства»¹³. В передмові Сайкаку пов'язує секс між чоловіками не тільки з буддизмом, а й з японською національною релігією – синтоїзмом. Спираючись на міфологію синтоїзму, Сайкаку вважає, що чоловіча гомосексуальність існує від початку часів, походячи від фалічного «дорогоцінного спису з небес». Гетеросексуальність з'явилася на покоління пізніше¹⁴. Інакше кажучи, Сайкаку стверджує, що релігійною основою буддійських храмів і синтоїстських святилищ було їхнє функціонування як місце зустрічей чоловіків, які бажали інших чоловіків¹⁵.

Сучасний рівень визнання гомосексуальності в Японії не має нічого спільного з минулим значною мірою через зовнішні впливи та прагнення японської влади модернізувати свою країну за західним зразком. Така трансформація ставлення до цього питання трапилася ще в середині XIX століття, коли країна після тривалого терміну ізоляції вперше відкрила себе зовнішньому світові. В 1873 році за німецьким прикладом була введена заборона на секс між чоловіками. Через десять років за порадою французьких правознавців ця заборона була скасована, оскільки гомосексуальність більше не мала суспільного визнання й, отже, втратила і свою центральну роль у релігії¹⁶.

Якщо залишити Японію та перетнути Жовте море, можна виявити, що в китайському суспільстві довгий час існувало схоже сприйняття сексу між чоловіками. Від II століття до н.е. гомосексуальність відіграла ключову роль у китайському буддизмі. Так само як буддизм був тісно пов'язаний із синтоїзмом у Японії, важко відрізнити буддійські,

даоські, конфуціанські й інші найдавніші китайські релігійні вірування одне від одного. Чоловіча гомосексуальність була прийнята на найвищому рівні суспільства, що дає уявлення про релігійний світогляд у Китаї. Сима Цянь близько I століття до н.е. у своїх відомих працях пише про імператорів-гомосексуалів початку династії Хань¹⁷. Наприклад, імператор Вень закохався в човняра імператорського палацу після того, як йому приснилося, що той допоміг йому досягти безсмертної обителі¹⁸. Пізніше імператор Вень був похований разом зі своїм коханцем, хоча обидва чоловіки були одружені¹⁹. Сумісне поховання показує, як позитивно у релігійному контексті розглядалась одностатева любов. Це позитивне розуміння збереглося навіть після правління династії імператорів Хань, незадовго до народження Христа, від часів імператорства Ай-ді, який настільки був зачарований своїм коханцем, що призначив його головнокомандувачем армії. Він навіть уважав за краще відрізати рукав своєї дорогоцінної туніки, ніж потурбувати сон свого коханця. Така історія постійно переказується в китайській літературі, тому любов між чоловіками згадується як «пристрасть відрізаного рукава»²⁰. Під проводом некитайських династій, наприклад монголів і маньчжурів, ідея гомосексуальності не викликала значного захоплення²¹. Як і в Японії, китайська опозиція гомосексуальності зросла під впливом Заходу. Коли владу перебрали комуністи, гомофобія захопила Китай, хоча гомосексуальність ніколи офіційно не була заборонена²². Були періоди активного переслідування; за часів правління Мао гомосексуальність була визначена «такою, що не існує»²³.

Позитивне ставлення релігії до гомосексуальності в Японії та Китаї слід також розглядати в більш широкому контексті буддизму. Як указував Кітамура Кігін, поширеність гомосексуальності в чернецтві спричинена загальною опозицією буддизму до гетеросексуальності²⁴. Згідно з буддизмом, найгіршим аспектом сексу було продовження роду, тому гомосексуальність уважалася кращою за гетеросексуальність. Тож не дивно, що одностатевий секс дістав широке визнання в інших гілках буддизму.

Надлишок бажання становить проблему незалежно від сексуального партнера. Різні ранні буддійські тексти в не дуже позитивному світлі описують так званих *randaka*, жінкуватих чоловіків, звинувачуючи їх у потязі до чоловіків-не-*randaka*. У цьому випадку проблему становить не одностатевий аспект, а нестримне бажання. Отже, *randaka* при-

рівнюються до жінок-повій або хтивих молодих дівчат. Тому Будда відмовився висвячувати pandaka в монахи²⁵.

Усе ж мати статеві стосунки з женоподібним чоловіком-pandaka було менш тяжким злочином для ченця, ніж займатися сексом із жінкою. Найменш тяжким злочином було займатися сексом із чоловіком-не-pandaka, який не страждає від безмежного бажання, що притаманно жінкам і pandaka²⁶. Отже, тут ми маємо цікаву й абсолютно чітку розстановку різновидів сексу та визначення, що саме є найменш тяжким для ченця. Найкраще займатися сексом зі «звичайними» чоловіками, а потім уже із чоловіками-pandaka. Очевидно, гетеросексуальний акт є найгіршим вибором.

У Тибеті характерними були більш тонкі відносини між ченцями²⁷. Однак існував особливий орден ченців, відомих своєю жагою до інших чоловіків. Монахи доб-доб були ультрамаскулінні, дуже войовничі; крім того, вони наносили на обличчя темні тіні, щоб здаватися ще агресивнішими. Монахи доб-доб, яких часто наймали як охоронців через їхні бойові навички, не тільки мали стосунки з молодими ченцями, а й «славилися» тим, що викрадали чоловіків²⁸.

Тхеравада – найстаріша школа буддизму, поширена у Шрі-Ланці та Південно-Східній Азії, – не практикує ту саму терпимість до гомосексуальності в стінах монастирів, як у традиційній Японії та Тибеті. Але все ж таки покарання за гетеросексуальний акт зазвичай було жорстокішим, ніж за гомосексуальний. Тоді як покаранням за гетеросексуальний акт було вигнання з монастиря, секс із чоловіками карався зазвичай лише призначенням незначного покаяння²⁹. На практиці тонкі сексуальні стосунки між ченцями не мали наслідків узагалі³⁰. На відміну від гетеросексуальності, гомосексуальність не становить виклику для чернечого життя, оскільки це не включає в себе сімейні обов'язки або вірність комусь за межами монастиря³¹.

Утім, неправильно вважати, що буддизм має позитивний погляд на гомосексуальність. Прикладом позитивного ставлення є лише секс між чоловіками. Що ж до сексу між жінками, то він зазвичай розглядається в більш негативному світлі. Тоді як до сексу між чоловіками ставилися з терпимістю, а іноді сприймали як дещо священне, відношення до сексу між жінками було іншим. Бажання, з погляду буддизму, є однією з найнегативніших ознак сексу. Оскільки жінка в буддизмі розуміється як істота, сповнена сексуального бажання, жіноча сексуальність більш

гріховна³². Отже, неможливо прирівнювати секс між жінками до сексу між чоловіками. У черниць значно суворіші правила, ніж у ченців: черниці не мають права спати разом в одному ліжку, їм забороняється роздягатись одна перед одною, розмовляти про секс, масажувати одна одну або купатися в одній воді. Дорослим черницям забороняється сидати на ліжку молодої дівчини або оглядати її одяг³³.

Добре відомо, що секс між чоловіками був поширений і прийнятний у Стародавній Греції. Але менш відомо, що це також пов'язано з релігійними переконаннями. Не було ніякого релігійного засудження чоловічої гомосексуальності, навпаки, існувало багато релігійних ідеалів таких стосунків. Більшість богів чоловічої статі мали стосунки зі смертними юнаками. Зевс так закохався в хлопчика Ганімеда, що привів його на Олімп. Аполлон покохав уродливого Гіацинта. Закоханий Посейдон викрав молодого Пелопа. У різних творах мистецтва проводяться чіткі паралелі між тим, як чоловіки намагаються спокусити один одного і як боги намагаються спокусити смертних чоловіків³⁴. За словами поета V століття до н.е. Піндара, кохання літніх чоловіків до юнаків було безпосередньо натхнене богами³⁵.

Попри заборону сексу в храмах, вони однаково використовувались як місце побачень. На стінах храмів залишилася безліч написів на кшталт: «Тут лежали Ясон із Гектором»³⁶. Іноді не тільки місце залучає секс до релігійного контексту. У храмі Аполлона на острові Санторіні можна прочитати таке зізнання VII століття до н.е.: «Згідно з волею Аполлона Дельфійського, Крімон злягався тут із сином Батікла»³⁷.

Сексуальні стосунки між чоловіками були по-різному інституціоналізовані в грецьких містах-державах. Зазвичай у парі був старший, активний, партнер і молодший – пасивний. Ця модель символізує стосунки між чоловіками-богами та чоловіками-смертними. Так само як у гетеросексуальному акті, в якому жінка зазвичай пасивна учасниця, партнери у гомосексуальних зносинах не можуть бути рівноправними. Секс між соціально рівноправними партнерами розглядався не тільки як негрецький, а й іноді навіть як нелюдський³⁸.

У Фівах молоді та старші чоловіки часто жили разом як пара, одночасно перебуваючи в шлюбі з жінками³⁹. Ця практика мала релігійні аспекти, і в 378 році до н.е. у місті був заснований військовий «Священний загін», який складався зі 150 чоловічих пар⁴⁰. Ця священна гомосексуальна армія допомогла Фівам здобути недовгу, але міцну гегемонію над усією Грецією. У класичній і елліністичній Спарті існували

суворі правила щодо поведінки закоханих чоловіків. Старший коханець ніс відповідальність за поведінку молодшого⁴¹. На Криті практикувався ритуал викрадення молодими хлопцями молодших від себе для проведення формального обряду переходу від дитинства до мужності. Для юнака було ганьбою, якщо його ніхто не викрав, це означало, що він недостатньо привабливий. Цей ритуал утілював не тільки релігійні переконання юнаків, викрадених богами, а й прийняття жертви Зевсом у випадку, якщо юнак повертався додому⁴².

Хоча римляни не поділяли грецькі погляди щодо священності сексу між чоловіками, молодий і вродливий Антиной був проголошений богом (головно тому, що був коханцем римського імператора Адріана) після того, як потонув у Нілі в 130 році до н.е.⁴³ Хоча більшість коханців імператорської сім'ї набували лише формального культового статусу, цей гомосексуальний красень-бог став популярною особою в усьому Східному Середземномор'ї і його культ зберігся ще на кілька десятиліть після смерті імператора Адріана⁴⁴. Поклоніння йому навіть прирівнювалося до поклоніння Ісусу⁴⁵, і більшість християн були глибоко стурбовані стійкістю культу божественного молодого коханця імператора⁴⁶.

У синтоїстській традиції, як і в буддійській, ставлення до статевих контактів між жінками й між чоловіками значно відрізнялося. Секс між жінками розглядався як щось ненормальне, оскільки статевий акт уважався нормальним, якщо один партнер проникає в іншого. Це означало, що секс між чоловіками сприймався природним, тоді як секс між жінками – ні⁴⁷.

Поетеса Сафо, яка жила на Лесбосі та Сицилії на зламі VI та V століть до н.е., відома своїми любовними віршами, присвяченими її молодим ученицям, проте її поезія, здається, залишається унікальною протягом понад тисячі років існування грецької релігії. Варто зазначити, що по божественну допомогу в коханні вона звертається до Афродіти, так само як вона зробила б, якби мала гетеросексуальні стосунки⁴⁸.

Греки добре усвідомлювали, що жінки можуть закохатися в інших жінок, проте сексуальне завершення такого роду кохання розглядалось як фізичний виклик, тому що воно не вписується в розуміння сексу, за яким має існувати активна та пасивна сторона. Дещо висвітлює це розуміння грецька історія про Іфіс, дівчину з Криту, яка виховувалась як хлопчик. Закохана в дівчину, з якою вона була заручена (всі думали, що Іфіс – чоловік), Іфіс впадає у відчай, тому що власне кохання ви-

дається їй неприродним: «Корова не горить у коханні до іншої корови, кобила не горить у коханні до іншої кобили» (Іфіс, очевидно, не знала про чималу кількість випадків лесбійського сексу в тваринному світі). Боги, проте, згодні з думками Іфіс щодо неприродності лесбійського сексу, але замість того, щоб засуджувати Іфіс за її любов, вони висловлюють співчуття бідолашній молодій жінці. Боги вирішили втрутитись і допомогти їй. Богиня Ісіда перетворила Іфіс на чоловіка, відтак її кохання до жінки могло вважатися природним⁴⁹.

Сучасна модель сприйняття одностатевого сексу не відбиває закономірність, характерну буддизмові, синтоїзму та давньогрецькій релігії. Незважаючи на те що секс між чоловіками був прийнятний, передбачалося, що він не буде відбуватися між чоловіками, рівними за віком або соціальним статусом. Розглядаючи релігійне ставлення до сексу між жінками та сексу між чоловіками, зрозуміло, що ніколи не йшлося про одностатеву сексуальність як загальну категорію. Фактично релігія приймала тільки певний тип *чоловічої* сексуальності.

Усі приклади, де чоловіча гомосексуальність добре інтегрована до традицій певних релігій, взяті з історії. Завдяки багатьом історичним обставинам ці конкретні релігійні традиції не зазнали змін аж до наших днів. Ті релігійні переконання, які ми розглядали, є *давніми*, проте це не применшує той факт, що релігія як явище може мати позитивне ставлення до гомосексуальності. Зрештою, давня опозиція до гомосексуальності більшості релігій використовується як аргумент для ворожого ставлення до неї й сьогодні. Але, утім, важливо знати, що в міфічній давнині існували й релігії з позитивним ставленням до одностатевих стосунків.

Інші межі статі

Різні типи транссексуальності часто пов'язані з релігійним прийняттям одностатевої сексуальності. У різних релігіях людина може або могла частково відмовитися від своєї біологічної чоловічої або жіночої статі та перебрати роль протилежної статі. Такі люди часто мали сексуальні стосунки з людьми тієї ж біологічної статі. Ця модель також означає, що ті, хто залишається в рамках своїх чоловічих або жіночих ролей, можуть мати одностатевий секс із людьми, які кидають виклик своїй гендерній природі, без необхідності виходити за межі своєї сексуальної ролі.

Ця модель сексуальності поширена в різних суспільствах, проте залишилася відносно недоторканою основними релігіями. Терміни, що використовуються для цього явища, варіюються, але антропологи часто називають це третьою статтю, або *бердачи* (з перської мови). Сучасні корінні американці вважають, що в таких особах співіснують два духи людей. Транссексуали або трансгендери – це інші терміни, які використовуються для опису людей, що виходять за рамки традиційних чоловічих і жіночих гендерних ролей.

У багатьох північноамериканських віруваннях стверджувалося, що такі люди мають дві душі, отримані в богонатхненних снах і видіннях⁵⁰. У індіанців осейджи, лакота й омаха богиня з'являлася молодим людям у видіннях у контексті обрядів переходу і давала їм вибір між чоловіками та жінками. Ті, хто мали бути ініційовані, іноді навмисно вибирали протилежну стать, і в цьому разі вони повинні були жити відповідним чином. В інших випадках богиня дурила їх у виборі. Отже, заклик жити з двома душами був іноді просто божественним нав'язуванням, а не тим, чого людина справді хотіла⁵¹. В багатьох традиційних північноамериканських релігіях люди з двома душами часто грали ключову роль, оскільки вони вважалися священними особами, які мали тісний контакт із богами⁵². Таке вірування панувало серед багатьох індіанських племен: шаєнн, фокс, хідатса, кайова, лакота, мохаве, навахо, папаго, саук, йокут, юрок і зуні⁵³.

Деякі північноамериканські вірування допускали шлюб між двома людьми однієї біологічної статі, проте тільки якщо один із партнерів був людиною двох душ. Відомий політичний і релігійний лідер лакота Дикий Кінь мав дві дружини-winkte з двома душами⁵⁴. Жінка з двома душами, або *koskalaka*, могла взяти дружину з благословення богині лакота на ім'я Подвійна Жінка⁵⁵. В інших народів подібний шлюб був або рідкісним, або забороненим. Це не означало, що одностатевий секс не дозволявся, а людина з двома душами вважалася сексуально розпусною⁵⁶. Молоді індіанці саук і фокс спочатку повинні були зайнятися сексом з одним із чоловіків із двома душами, перш ніж бути допущеними до чоловічого товариства⁵⁷.

Подібні стосунки між релігією, одностатевою сексуальністю та гендерним вираженням можна знайти в багатьох африканських країнах. Згідно з традиціями релігії йоруба південного заходу Нігерії, всі священики, які беруть участь у ритуалі виклику духів, мають бути одягненими як жінки, незалежно від їхньої біологічної статі⁵⁸. Секс між чоловіками

також пов'язаний із магією, тому він допомагає зменшити відстань між людським і божественним виміром у космосі⁵⁹. На кордоні між Ганою та Буркіна-Фасо мешкає народ дагара, який вірить, що чоловіки, які мають статеві контакти з чоловіками, слугують порталами між цим світом і світом духів⁶⁰. Трансгендерні чоловіки, які мали статеві контакти з чоловіками, також відіграють центральну роль у культурі борі (танці одержимих духами людей) народу хауса доісламської Сахелі⁶¹.

Далі на південь Африки, серед народу овамбо, на кордоні Анголи та Намібії, чоловіки, одягнені як жінки, традиційно були цілителями та шаманами. Вони також одружувалися з іншими чоловіками⁶². Серед народу іла в Замбії гомосексуальних чоловіків часто вважають пророками⁶³. У народу меру в кенійських високогір'ях чоловіки-*mugawe* одягаються як жінки й іноді одружуються з іншими чоловіками. Ці чоловіки-*mugawe*, як і в інших народів, відіграють особливу провідну релігійну роль⁶⁴. У релігії вуду на Гаїті, яка має африканське коріння, богиня Езрулі Фреда є покровителькою жінкуватих чоловіків, які мають статеві контакти з іншими чоловіками⁶⁵. Незважаючи на те що гаїтянське суспільство не надто позитивно ставиться до гомосексуальності, чоловіки, які відкрито живуть гомосексуальним життям, зазвичай приймаються духовенством релігії вуду⁶⁶.

В африканських суспільствах існує безліч інших різновидів узаконених рамок для одностатевої сексуальності. Проте не завжди легко визначити, якою мірою релігія втручається в їхнє регулювання. Іноді релігія залучається тоді, коли люди беруть активну участь у межах того, що зазвичай вважається прийнятним щодо сексу й сексуальності. Британський соціальний антрополог Брайан Мак-Дермот розповідає, як наприкінці 1960-х років місцевий пророк народу нуер в Ефіопії зреагував на чоловіка, одягненого в жіночий одяг. Пророк порадився з духами і проголосив, що цей чоловік буде вважатися жінкою та звертатися до нього треба «вона». Вона тепер повинна була одягатись як жінка, і їй було дозволено взяти чоловіка⁶⁷.

У скандинавській дохристиянській релігії існували певні релігійні переконання, пов'язані із сексом між чоловіками. Скандинавський шаман, який міг уступити в контакт із нелюдським виміром, був пов'язаний з *ergi* – пасивною гомосексуальністю⁶⁸. Проте це не ототожнювалося з будь-яким спільним релігійним прийняттям сексу між чоловіками. Це було *порушенням* норм сексуальної моралі, що сприяло розвитку надприродних здібностей шаманів. Звинувачувати чоловіка в *ergi* вва-

жалося серйозною образою⁶⁹, і це означало, що шамани-чоловіки грали досить суперечливу роль у скандинавському суспільстві. Син Гаральда Прекрасноволосого, Рагнвальд Реттілбейне, був відомим шаманом у Хаделанді на південному сході Норвегії. Коли його брат Ейрік «Кривава Сокира» Гаральдссон спалив Рагнвальда живцем в його будинку та з ним вісімдесят інших шаманів за намовою свого батька, цей учинок, згідно зі свідченням ісландського історика XIII століття Сноррі Стурлусона, «дуже хвалили»⁷⁰. Хоча Сноррі через власну християнську позицію міг і прикрасити цей епізод, утім, він свідчить про те, якими незахищеними були шамани в скандинавському суспільстві.

Релігійне визнання одностатевого сексу, коли один із партнерів грав альтернативну роль, не те ж саме, що прийняття одностатевої сексуальності загалом. У той самий час загальне визнання гомосексуальності, як правило, також включає визнання одностатевих стосунків, у яких один із партнерів діє поза межами традиційних статевих ролей, а не навпаки. Релігії, достатньо відкриті для різних альтернативних гендерних ідентичностей, часто демонструють недостатнє визнання гомосексуальності, коли партнери залишаються в межах своїх традиційних статевих ролей; рідко де спостерігається інституціоналізація таких сексуальних відносин. Інакше кажучи, загальне бачення статі відрізняється, якщо релігія визнає існування понад двох статей. У більшості релігій немає уявлення про секс із людьми, які не є ні чоловіками, ні жінками. Якщо подивитися на це явище очима сучасної західної людини та прийняти його за приклад релігійного санкціонування гомосексуальності як такої, це буде неправильно. Крім того, слід мати на увазі, що багато людей у рамках таких релігій указують на ці традиції саме для того, щоб показати традиційне прийняття чогось іншого, крім гетеросексуальності. І вони цілковито праві.

Калічення, удушення, спалення, повішення

24 вересня 1731 року не був звичайним днем у голландському селі Фаан. До невеликої громади провінції Гронінгена були надіслані вояки, щоб зберегти порядок серед місцевого населення під час дійства, що мало стати публічним проявом християнської справедливості. По-перше, тіло селянина, який помер у місцевій в'язниці, вірогідно через тортури, було повішено догори ногами на шибениці. Після цього дванадцятьох чоловіків і дев'ятьох хлопчиків-підлітків, наймолодшому було всього

чотирнадцять, вивели на площу для страти гарротою — прив'язані до стовпів, чоловіки були задушені товстим мотузком. Потім, поки вояки стримували натовп, схвилюваний через страту їхніх синів, батьків, братів, сусідів і друзів, двадцять два мерці були спалені, тож жоден із засуджених не був похований згідно з християнськими традиціями⁷¹.

Події у селі Фаан стали переломною точкою «благочестивого» християнського полювання на чоловіків, які мали статеві контакти з іншими чоловіками. Усе розпочалось із серії свідчень і арештів в Утрехті за рік до цього. Протягом першої хвили релігійного переслідування гомосексуалів було страчено принаймні 74 особи, а сотні інших засудили до страти заочно, після того як вони покинули країну. Тоді як чоловіки з Фаана були спалені, більшість страчених з Утрехту прив'язали до важких предметів і викинули в море⁷², для того щоб знищити всю решту засуджених.

Криваві масові страти в 1730–1731 роках у Нідерландах не є винятком. Це лише один зі зразків релігійних переслідувань людей, які мають статеві контакти з людьми своєї статі. Незважаючи на те що засудження гомосексуальності завжди було й досі притаманне більшості релігій, саме головні релігії — іудаїзм, християнство й іслам — традиційно вважаються найбільш гомофобними. І найагресивніше з-поміж них християнство. Витоки цієї кривавої історії можна знайти ще в Єврейській Біблії.

У П'ятикнижжі говориться: «Якщо чоловік займався сексом з іншим чоловіком, як із жінкою, то обидва здійснили мерзенний акт. Вони мають померти»⁷³. Однак існують докази того, що смертна кара призначалася не за всі статеві акти між чоловіками. Мерзеним і таким, що заслуговує на покарання, такий акт визначався у разі, якщо чоловік займається сексом «з іншим чоловіком, як із жінкою», тобто смертна кара з Божого благословення призначається лише за сам акт проникнення. Важливо, що П'ятикнижжя не містить жодної заборони на секс між жінками. Секс у юридичному сенсі є синонімом проникнення. Отже, в Єврейській Біблії немає засудження гомосексуальності як такої. Засуджується лише анальний секс між чоловіками.

Як ми вже згадували, немає нічого унікального в смертній карі за певні види сексуальної поведінки. Бог наказує вбивати чоловіків і жінок, які мають статеві контакти під час менструації, невірних жінок і чоловіків, які мають статеві контакти з жінками, які одружені або заручені з іншими чоловіками⁷⁴. Заборона на секс між чоловіками пояснюється тим, що це одна із сексуальних звичок сусідніх народів, отже ізраїльтяни

повинні його уникати⁷⁵. Чоловічий анальний секс також слід розглядати в контексті біблійних указівок щодо ритуальної чистоти, спрямованих на збереження чітких гендерних категорій; проникання чоловіків один в одного можна легко зрозуміти як змішання цих категорій. Бог дивиться на чоловіків і жінок, які носять одяг протилежної статі, як на «мерзенність»⁷⁶. Не тільки гендерні категорії повинні зберігатись у чистоті. Серед різних сексуальних заборон у П'ятикнижжі забороняється носити «одяг, сплетений із льону та бавовни одночасно», а також орати за допомогою осла і вола, сіяти два види насіння в одному місці⁷⁷.

Для чоловіка займатися сексом з іншим чоловіком, як із жінкою, також означає, що «їхня кров буде на них»⁷⁸, можливо, саме тому вони змінюють іудейські гендерні категорії. Така зміна соціальних структур нерідко призводить до кровопролиття. Батьки мають повне право ляяти своїх дітей, проте діти, які лають батьків, несуть криваву провину і, отже, повинні бути вбиті, так само як і чоловіки, які мають статеві контакти з прониканням з іншими чоловіками⁷⁹. Те ж саме стосується людей, винних у вбивстві⁸⁰, перелюбі, інцесті, зоофілії⁸¹, та людей, які одержимі «духом або чаклунством»⁸².

Однак сумнівно, що заборона на анальний секс між чоловіками в релігії ізраїльтян насправді була аж надто важливою. У П'ятикнижжі інші сексуальні заборони часто повторюються та надаються відповідні приклади, проте нічого конкретно не сказано про заборону анального сексу між чоловіками. Коли розповідається про любовний зв'язок сина царя Іонафана та молодого Давида, який згодом став царем, не говориться жодного слова на огуду їхніх тісних стосунків. Уперше, коли Іонафан побачив Давида, «він зрозумів, що його душа пов'язана з душею Давида, та Іонафан полюбив Давида як свою власну душу»⁸³. Іонафан дарує Давидові одяг і зброю на знак свого кохання та захищає від свого батька, царя Саула. Зі свого боку, Давид бажає, щоб Іонафан уклав «договір із домом Давидовим»⁸⁴. Обидва чоловіки полюбляли цілуватися⁸⁵. Стосунки між ними безпосередньо прирівнювалися до гетеросексуальних. Коли Іонафан був убитий, Давид впав у відчай і виразив свої почуття так: «Твоя любов коштує для мене більше, ніж любов жінки»⁸⁶.

Осуд святим Павлом як чоловічої, так і жіночої гомосексуальності є особливим для християнства, але, оскільки він був іудеєм, це не може розглядатися без посилання на заборону чоловічого анального сексу в П'ятикнижжі. Він не визнавав чоловіків, які мають статеві контакти

з іншими чоловіками, що, ймовірно, є результатом його єврейського виховання. Проте, на відміну від Єврейської Біблії, Павло вважав, що одностатева сексуальність — це наслідок відвертання Бога. Гомосексуальність є покаранням, посланим Богом. Бог карав ідолопоклонників, змушуючи їх відчувати потяг до людей тієї ж статі. За словами Павла: «Ті, хто замінив Божу істину неправдою, поклонялись і слугували творінню замість Творця». Через це Бог наділив їх ганебними пристрастями, бо і їхні жінки змінили природне єднання на неприродне... так само й чоловіки, полишивши природне єднання з жінкою, розгорілися палкою пристрастю один до одного»⁸⁷. Те, що жінки, які мають статеві контакти з жінками, рівнозначні чоловікам, які мають статеві контакти з чоловіками, достатньо новий погляд, який Павло вводить у релігійний дискурс. Іудеї зазвичай не забороняли лесбійський секс, тоді як грецькі боги, навпаки, благословляли секс між чоловіками, а секс між жінками вважали неприродним. Рівнозначне ставлення Павла до чоловічої та жіночої гомосексуальності не надто властиве християнству, в якому чоловіча гомосексуальність часто зазнавала сильнішого осуду, ніж жіноча.

Проте повернемося до твердження Павла щодо того, що гомосексуальність є невідворотним наслідком гріховності, навіть незважаючи на те, що Бог іноді сам робить людей гомосексуалами як покарання за те, що вони втратили віру в нього, а самі люди повинні «взяти на себе покарання, за те що вони стали розпусними»⁸⁸. Павло порівнює гомосексуальність з «усякою неправдою, лукавством, користоловством, злобою, заздрістю, вбивством, суперечками, оманю та лицемірством»⁸⁹. Він доходить такого висновку: «Вони знають, що Закон Божий говорить, що ті, хто робить такі речі, заслуговують на смерть». Утім, Павло не слідує Єврейській Біблії та посилається на П'ятикнижжя, де передбачені суворі покарання за чоловічий анальний секс. Коли він стверджує, що злодії, злі люди й ті, хто має позашлюбний або гомосексуальний секс, «заслужують на смерть», він, імовірно, звертається радше до божественної справедливості, а не до людського закону. Проте такі погляди Павла зазвичай ігнорувались, а його слова використовували знову й знову, щоб виправдати страти гомосексуалів.

Ісус, на відміну від Павла, ніколи не згадував про гомосексуальність. Його чітке засудження позашлюбної гетеросексуальності дає змогу припустити, що він також не схвалював і чоловічої гомосексуальності, оскільки, згідно з іудаїзмом, вона була ідентичною позашлюбному сек-

сові. Проте, оскільки Ісус виступив проти покарання невірної жінки, кажучи «йди й не гріши більше»⁹⁰, найімовірніше, він, так само як і Павло, вважав, що гомосексуальність не повинна ставати суб'єктом людського засудження.

Однак дещо ускладнює картину історія з Євангелія від Матвія про римського центуріона, який прийшов до Ісуса просити за свого хлопця-слугу, раіс, який серйозно захворів⁹¹. «Раіс» – це грецьке слово, яке означає молодшого коханця в гомосексуальній парі. Турбота центуріона щодо раіс показує, що він для нього не просто слуга або раб. Лука, переповідаючи цю історію, називає хлопця і раіс, і «раб», що не виключає можливості тісних сексуальних відносин між ним і центуріоном⁹². Історія про воїна та його раіс закінчилася тим, що Ісус зцілив партнера в гомосексуальних стосунках без жодного докору. Тим самим він надав приклад толерантності для наслідування і євреями, й ідолопоклонниками⁹³. Залишається тільки гадати, чи схвалив би Ісус одностатеві шлюби.

Але все це, врешті-решт, тільки гіпотези, оскільки Ісус нічого конкретного про це не говорив. Незалежно від того, що мав на увазі Ісус, мало сплисти майже дві тисячі років, щоб позитивна щодо гомосексуальності інтерпретація його слів справила будь-який реальний вплив на християнство. Протягом християнської доби люди вважали за істину те, що Ісус засуджував гомосексуальність, хоча немає жодних писемних доказів, що це саме так.

Жорстоке засудження одностатевої сексуальності євреями, християнами та мусульманами отож починається зі страти за проникаючий секс між чоловіками, запропонованої Єврейською Біблією на основі релігійних норм, які стосуються чистоти й інших загальніших правил сексу. Відомий іще один епізод у П'ятикнижжі, який спершу мав мало спільного з гомосексуальністю, проте посідав чільне місце у формуванні ставлення до неї в рамках цих трьох релігій. Це історія про Содом.

Після того як Лот, племінник Авраама, оселився в Содомі, він зустрічає двох ангелів біля міських воріт і запрошує їх до своєї оселі. Незабаром уся чоловіча половина населення зібралась і почала вимагати, щоб Лот «вивів ангелів до них, щоб вони пізнали їх» або «щоб могли зайнятися сексом із ними»⁹⁴. Переклади уривку відрізняються, проте з іудейського оригіналу чітко зрозуміло, що чоловіки мали намір звалтувати небесних гостей. Ангели пропонують Лотові та його сім'ї

втекти з міста, після чого Бог знищує Содом і сусіднє місто Гоморру, пославши на містян дощ із сірки та вогню.

Незважаючи на сексуальні зазіхання жителів Содома щодо ангелів, найбільшим їхнім гріхом був не секс між чоловіками; згідно з іншим біблійним уривком, первісна причина покарання Содома — це відсутність поваги до правил гостинності⁹⁵. Згідно з іншими джерелами, причиною покарання було бажання содомітів займатися сексом із нелюдськими істотами⁹⁶, їхня безбожність⁹⁷ і загальна гріховність⁹⁸.

У Книзі Суддів наведена історія, дуже схожа на ту, що трапилась у Содомі. Чоловіки ізраїльського міста Гіва зажадали зайнятися сексом із левітом, літнім чоловіком, який перебував у місті як гість. І знову проблему становили не гомосексуальні стосунки, а порушення правил гостинності. Чоловіків Гіви не хвилювала стать їхньої жертви, вони були б цілком задоволені, якщо б їм дозволили згвалтувати й співмешканку гостя⁹⁹.

Ісус теж пов'язував злочин у Содомі не з гомосексуальністю, а з браком гостинності¹⁰⁰ та загальною відсутністю справжньої віри¹⁰¹. Іудейський філософ Філон за часів Христа був першим, хто визначив бажання содомітів займатися сексом з іншими чоловіками як один із гріхів, який призвів до знищення їхнього міста: «Вони не тільки втручались у шлюб свого сусіда, бажаючи жінки, а й лягали з іншими чоловіками»¹⁰². Варто зазначити, що Філон говорить про гомосексуальну схильність содомітів як наслідок відсутності обмежень їхніх загальних сексуальних прагнень, оскільки вони також спали з чужими дружинами. Розуміння гомосексуальності як основного гріха содомітів неодноразово підкреслює іудей Йосип Флавій та ранні християни: Климент Александрійський і Августин¹⁰³. Відтоді зв'язок між Содомом і чоловічим анальним сексом став звичним поясненням причини руйнування міста. «Содомією» пізніше почали називали анальний секс у цілому, і гетеросексуальний, і гомосексуальний.

Початкове неправильне трактування, за яким чоловіча гомосексуальність була причиною Божого руйнування Содома, мало жорстокі та часто летальні наслідки в сексуальній історії релігії. Ідея, згідно з якою секс між чоловіками може накликати кару Божу, становить основу негативного ставлення до гомосексуальної поведінки чоловіків. Водночас заборона на секс під час менструацій та інші схожі злодіяння, які заслуговують на смертну кару, описані в П'ятикнижжі, були згодом

забуті в християнстві, а заборона на секс між чоловіками постійно переформулювалась у нових контекстах.

Євреї не дотримувалися вказівки П'ятикнижжя страчувати гомосексуальних чоловіків. Навіть незважаючи на думку Маймоніда, який уважав, що таке покарання цілком справедливе¹⁰⁴, воно набуло достатньо малої підтримки, у всякому разі, євреї не поспішали його втілювати. Рабиністичний іудаїзм здебільшого мало звертав уваги на гомосексуальність, так само як це було за часів Старого Завіту¹⁰⁵. Йосеф бен Ефраїм Каро, палестинський рабин, у XVI столітті взагалі не торкався теми одностатевого сексу, хоч і вказував на те, що євреї нібито не схильні до гомосексуальності, тому чоловікам дозволялося проводити час наодинці. Однак такі зустрічі все ж таки були не рекомендовані, і, звичайно, чоловіки не мали права розділяти ложе один з одним¹⁰⁶. Інші християнські мислителі вважали, що ці застереження дійсні тільки для євреїв, які проживають у мусульманських країнах, оскільки секс між чоловіками був радше поширений серед мусульманських, ніж християнських чоловіків¹⁰⁷. Чоловіки-євреї в мусульманській Іспанії старанно наслідували любовній поезії про кохання мусульманських чоловіків до молодих хлопчиків. Хоч єврейські любовні поезії рідко були настільки еротичними, як мусульманські, не можна ігнорувати той факт, що єврейські чоловіки сподівалися на значно більше, ніж просто поцілунки й обійми, про які вони писали¹⁰⁸. Не всі грамотні євреї хотіли бути викритими. Враховуючи те, що П'ятикнижжя забороняє анальний секс між чоловіками, рабиністична влада обговорила точний рівень проникнення, який уважався б анальним сексом. Одні називали анальним сексом тільки повне проникнення пеніса, інші «навіть трохи» теж кваліфікували як анальний секс¹⁰⁹.

Рабиністичний іудаїзм приділяє чоловічій гомосексуальності менше уваги, ніж П'ятикнижжя, секс між жінками відверто засуджується, чого немає в Єврейській Біблії¹¹⁰. Маймонід, наприклад, пов'язував лесбійський секс із сексуальною практикою єгиптян, а П'ятикнижжя забороняло робити те, що роблять єгиптяни. Отже, лесбійський секс також заслуговує на смертну кару, але Маймонід уважав, що шмагання є достатнім покаранням для жінок, які практикують такий секс¹¹¹. Інші єврейські авторитети дотримувалися думки, що лесбійський секс взагалі не є сексом¹¹². У всякому разі, очікувалося, що жінки, які мали лесбійський секс, візьмуть шлюб із чоловіками. За доби Середньовіччя

чоловікам надавалося право карати своїх дружин, якщо ті були спіймані на лесбійському сексі¹¹³. Той факт, що тільки чоловіки, а не суспільство мали право карати жінок, демонструє, що лесбійський секс був цілком приватною справою, а не серйозним гріхом. Наприклад, якщо чоловік підтримував зв'язок його жінки з її подругами, тоді все було гаразд.

У християнському світі ставлення до гомосексуальності часто ускладнювалося тим, що існував розподіл повноважень між церквою й державою. Тільки держава могла скласти мандат на проголошення найсуворіших покарань, тому це часто стримувало церкву в її прагненні страчувати людей. І знову ж Содом часто згадується для підтримки заборони на секс між чоловіками, а тяжкість покарань виправдовується долею Содома.

Хоча важко стверджувати, що християнство будь-коли приймало гомосексуальність загалом, проте в певні часи боротьба з нею була не надто жорсткою. Ельвірський собор в Іспанії на початку IV століття приділяв мало уваги одностатевій сексуальності. Жіноча і чоловіча гомосексуальність взагалі не згадувалися, хоча чоловіків, які «розбещують хлопчиків», відлучали від церкви¹¹⁴. Інакше кажучи, класична модель відносин старших чоловіків із юнаками піддавалася нападам, а в цьому, ймовірно, центральну роль грали язичницькі громади.

У 390 році християнський імператор Феодосій I ввів закон про страту вогнем будь-кого, хто «змінив» своє чоловіче тіло «на жіноче, практикуючи сексуальні акти, відведені для протилежної статі»¹¹⁵. Отже, карався тільки пасивний партнер в анальному сексі. У 538 році Юстиніан віддав наказ арештовувати й страчувати всіх чоловіків, які мали статеві контакти з іншими чоловіками, незалежно від того, були вони активними чи пасивними партнерами, але страта здійснювалася лише у разі, якщо чоловіки продовжували стосунки після попередження¹¹⁶. Закон мав радше принципівий, аніж практичний характер.

Положення про смертну кару спершу не мало значних наслідків для християнства. Практика смертної кари залишалася радше формальністю протягом наступних століть. Середньовічні церковні збори та книги епитимії пропонували тільки різні види посту та покаяння¹¹⁷. При цьому засуджувався сам акт, а не намір, а відсутність згоди не завжди була достатньою підставою для уникнення покарання. Заборона на секс між жінками також існувала, хоча й була менш поширеною, ніж заборона на секс між чоловіками¹¹⁸. Відсутність будь-якої ваги санкцій проти гомосексуальності, ймовірно, також пов'язана з тим, що це було

не публічне право, а церковні положення, які не передбачають повноваження здійснювати покарання.

У ранніх законах більшості германських народів, які навернулись у християнство, такі як англосакси, бавари, бургунди, сакси та лангобарди, не було жодної згадки про гомосексуальність¹¹⁹. Це врешті-решт змінилось. У королівстві вестготів, що розташовувалося на території нинішньої Іспанії, король якого в VII столітті перейшов у католицтво, єпископи були залучені до державного управління й активна і пасивна чоловіча гомосексуальність каралася кастрацією¹²⁰. У 829 році Паризька рада ввела смертну кару за содомію¹²¹, але, оскільки це було тільки канонічне право, не було жодних законних підстав для здійснення покарання. Для того щоб гарантувати втілення цього покарання, Бенедикт Левіта близько 850 року підробив частину законів Карла Великого 779 року, включивши рішення Паризької ради щодо введення смертної кари за содомію в закони Каролінгів, у результаті чого церковний наказ відразу став публічним правом. Ця фальсифікація Бенедикта Левіта законів Карла Великого мала досить істотний вплив на формування світського законодавства в християнських країнах. Тільки в 1836 році німецький учений викрив підробку¹²².

Поєднання християнського засудження та світського права виявилося фатальним для гомосексуалів. У Норвегії, де світська влада була не надто розвинута, за «Законами Гулатінгу» (бл. 1170 року) чоловіків, які мали статеві контакти з іншими чоловіками, дозволялося судити поза законом¹²³. Це означало, що можна було вільно вбивати гомосексуалів. В інших європейських країнах у поєднанні зі смертною карою застосовувалися ампутації та тортури. У XIII столітті король Кастилії Альфонсо Мудрий пішов на крок далі, зробивши старий вестготський закон жорсткішим. За його наказом содомітів спершу публічно кастрували, а тоді вішали догори ногами й залишали помирати¹²⁴. Згідно з англійським законом 1290 року, содомітів ховали живцем¹²⁵. В Орлеані за часів Високого Середньовіччя за перше порушення такого штибу чоловікові вирізали яєчка, за друге – пеніс, а за третє – на нього чекало спалення на вогнищі¹²⁶. У Венеції содомітів закривали в клітці, яку підвішували високо над площею Сан-Марко. Там вони залишалися, поки не помирали від голоду й спраги¹²⁷. Іноді держави ініціювали прямі переслідування, заходи з виявлення та покарання чоловіків, які мали статеві контакти з іншими чоловіками, як, наприклад, в італійській Перуджі в XIII столітті, в Іспанії за часів Колумба та Нідерландах у

XVIII столітті¹²⁸. Після того як папа Григорій IX у 1233 році започаткував інститут інквізиції, церква дістала право сама карати «порушників» і активно цим правом користувалася. Іноді на багаттях спалювали значно більше содомітів, ніж єретиків¹²⁹. Інквізиція Арагону розглянула близько тисячі справ із содомії між 1570-ми та 1630-ми роками, за вироками по них було страчено щонайменше 150 чоловіків¹³⁰.

Іноді переслідування гомосексуальних чоловіків не відрізнялося від переслідування гомосексуальних жінок. Згідно з законом Орлеана, жінкам, як і чоловікам, за перше порушення видалялася частина статевих органів, за друге – присуджувалося повне видалення, а за третє – спалення на вогнищі¹³¹. В північному італійському місті Тревизо у чоловіків і жінок, звинувачених у гомосексуальності, прибивали статеві органи до стовпа. Так вони стояли цілий день, перш ніж були спалені¹³².

Але найчастіше лесбійський секс ігнорувався, на відміну від сексу між чоловіками. Коли в 1560 році певну кількість жінок Арагону звинувачили в гомосексуальності, судові органи ухвалили рішення, згідно з яким покарання зазнають тільки ті з них, хто використовував штучні фалоси, оскільки жіночий секс без проникнення взагалі не вважався сексом¹³³. Францисканський теолог Людовіко Марія Сіністрарі у своєму коментарі до канонічного права стверджував, що жінки можуть бути звинувачені в содомії, тільки якщо одна з них має достатньо великий клітор, щоб проникнути в іншу жінку. Якщо виникли підозри, жінки підлягають огляду, і у разі виявлення достатньо великого клітора «необхідно вдатися до тортур, щоб суддя був упевнений у скоєнні злочину»¹³⁴.

Релігійний аспект християнського переслідування виявлявся дуже чітко, коли одностатева сексуальність асоціювалася з релігійною ерессю. Богомілам, катарам і тампліерам інкримінували содомію. Чоловіки, звинувачені в содомії, були одночасно звинувачені в ересі, навіть якщо вони не вчинили нічого, що порушувало християнські вчення, крім гомосексуальної поведінки¹³⁵. Це пов'язано з вірою святого Павла, згідно з якою Бог покарав тих людей, які відвернулися від нього, змусивши їх відчувати потяг до людей тієї ж статі¹³⁶. Чоловіки, які відчували гомосексуальний потяг, обов'язково мали й хибну віру. Інші вважали, що до цього були залучені демонічні сили. Закони імператора Юстиніана наголошували на тому, що це диявол підбурює чоловіків займатися сексом з іншими чоловіками¹³⁷, що вочевидь суперечило поглядам святого Павла, який стверджував, що це Боже рішення.

Багато християн було особливо занепокоєно гомосексуальністю, бо вважали, що кожен може перейняти гомосексуальну поведінку. Впливовий отець церкви Василь Великий в IV столітті чітко розумів, що особливо привабливі для інших чоловіків юнаки. Він суворо застерігав ченців, наказуючи бути обережними, наприклад, сидіти подалі від молодшого брата, йдучи спати, подбати, щоб одяг одного не чіпав іншого, «краще дозвольте старшому братові лежати між вами». Василь уважав: бажання юнаків настільки сильне, що наражає їх на небезпеку. «Якщо молодший брат звертається до вас в хорі лице в лице, варто відповісти з опущеною головою, щоб випадково не дивитися йому прямо в очі, дозволяючи злу посіяти сім'я бажання, від якого ви пожнете тільки прокляття та руйнування»¹³⁸. Більшість пуритан колоніальної Нової Англії вірили, що всі люди сповнені і гомосексуальним, і гетеросексуальним бажанням, але справжній християнин повинен спрямувати це бажання на репродуктивний секс у шлюбі¹³⁹. Те ж саме переконання лежить в основі багатьох зусиль сучасних консервативних християн обмежити і рівний статус, і позитивні думки щодо гомосексуальності. Що ширше визнання та позитивніші думки про неї, то більше людей будуть піддаватися своїй латентній гомосексуальній похоті.

Заборона гомосексуальності не тільки пережила Реформацію, а й, як, наприклад, у Нідерландах XVIII століття, іноді діяла більш суворо, ніж раніше. В Англії переслідування гомосексуалів не було надто поширене аж до XVIII–XIX століть, коли десятки чоловіків були страчені, особливо під час наполеонівських воєн¹⁴⁰. Остання страта відбулась у 1836 році. Смертна кара за содомію була чинною в усіх англійських колоніях Північної Америки, крім Пенсильванії¹⁴¹. Більшість засуджених людей, утім, не були страчені, натомість побиті батогами і заслані, що викликало невдоволення серед окремих ченців, оскільки вони вважали, що такі гріховні дії мали каратися тільки смертю¹⁴².

У Норвегії смертна кара за статеві контакти з чоловіками збереглась і за часів Постреформації, тому що Біблія й тоді залишалася джерелом права¹⁴³. Смертна кара застосовувалася побожними християнами за ухилення від указівок Біблії як абсолютно чинного юридичного документа. У 1687 король Кристіан V видав закон, згідно з яким: «Акт, скоєний проти природи, карається багаттям і вогнем»¹⁴⁴, що знову ж таки означає, що всі чоловіки, звинувачені в гомосексуальності, повинні бути спалені. Після Реформації страта не приводилась у дію, що по-

яснюється, найімовірніше, датсько-норвезьким бажанням здебільшого приховати такий секс¹⁴⁵.

У 1842 році у Норвегії смертна кара за «акт, учинений проти природи» змінюється на «виправні роботи п'ятого ступеня»¹⁴⁶. Інші християнські країни й народи зберегли смертну кару. У Південній Африці страта за секс між чоловіками була скасована лише у 1907 році, хоча остання відбулась у 1831-му¹⁴⁷. Скасування смертної кари за чоловічу гомосексуальність у Норвегії було не наслідком покращення ставлення до одностатевого сексу, а результатом змін у застосуванні смертної кари. На практиці це означало м'якше покарання, проте переслідування посилювалося, оскільки після скасування смертної кари почастишали випадки порушення закону¹⁴⁸. У 1887 році закон був змінений, тоді злочин був визначений як «фізіологічний акт... між особистостями чоловічої статі», а в 1902 році максимальний термін виправних робіт скорочено до одного року¹⁴⁹.

Незважаючи на те що нацисти завжди негативно ставилися до євреїв та інвалідів, спочатку вони не надто переймалися питанням гомосексуальності. Коли в 1930-му Гітлерові подали скаргу на лідера штурмового загону Ернста Рьома за статеві контакти з чоловіками, Гітлер заявив: «Єдиною причиною будь-якого розслідування можуть бути сумніви, чи гідно офіцер штурмового загону... виконує свої службові обов'язки... Його особисте життя не може бути предметом розслідування, якщо це не суперечить фундаментальним принципам націонал-соціалістичної ідеології»¹⁵⁰. Таке толерантне ставлення до гомосексуальності, однак, викликало надзвичайно негативну реакцію християнської консервативної релігійної, буржуазної та аристократичної еліти Німеччини. Згодом нацисти повністю змінили свої погляди на цю проблему й розпочали систематичне переслідування гомосексуалів. Це перетворення треба розглядати як стратегічну адаптацію до більш традиційного християнського ставлення до гомосексуальності. У своєму виступі в Рейхстазі 23 березня 1933 року Гітлер зробив акцент на тому, що «уряд Рейху... розглядає християнство як непорушну основу моралі та моральний кодекс нації»¹⁵¹. Здатність нацистів переконати християнську партію в своїй меті захищати традиційні християнські ідеали сексуальної чистоти було вирішальним у становленні та стабілізації легітимності нацистського режиму навесні – улітку 1933 року¹⁵². Протягом перших двох років при владі нацистський режим мав цілком позитивну реакцію

на свою діяльність із боку протестантських і католицьких кіл¹⁵³. Навіть Ватикан прямо схвалив нацистську цензуру на сексуальний зміст текстів і малюнків у пресі¹⁵⁴. Це дало правові підстави для знищення Інституту сексуальних наук Магнуса Гіршфельда 6 травня 1933 року¹⁵⁵. У 1935 році були введені нові, більш суворі, закони проти всіх форм сексу між чоловіками та розпочато масштабніше переслідування¹⁵⁶. Християнські речники цілком позитивно сприйняли ці зміни й убачали в них гідний спосіб покарання за «злочини проти шлюбу» та «напад на шлюб»¹⁵⁷. Хоча переслідування гомосексуалів отож розпочалося через нацистську адаптацію до християнських моральних правил, проте це не зменшувало їхній власний ентузіазм, коли переслідування набули нечуваного розмаху. Нацистський режим продовжував заарештовувати чоловіків, які мали статові контакти з іншими чоловіками, аж до останніх днів Другої світової війни, коли Берлін уже був оточений радянськими військами¹⁵⁸.

Попри те що християнські ідеї стали приводом для нацистського переслідування, деякі з жертв нацистів були теж християнами. Певна кількість гомосексуалів у концентраційних таборах не були звільнені після поразки нацистів. Замість того союзники відправили їх до в'язниць відбувати решту строку, винесеного нацистським режимом¹⁵⁹. Гомосексуали не становили найбільшу категорію осіб, переслідуваних нацистами, але вони були єдиними, переслідування кого союзники визнали законним.

Традиційне християнське бачення вимагало переслідувати та карати гомосексуалів усіма можливими найсмертоноснішими способами. На основі кількох, не завжди чітких, строф Біблії християнство створило традиції придушувати одностатевий секс, особливо чоловічий. Тоді як іудаїзм, посилаючись на ті ж самі біблійні строфи, мав значно м'якше ставлення до одностатєвого сексу. Християнство має багату історію переслідування гомосексуалів, яке в певні періоди було особливо кривавим. Придушення гомосексуальності вважалося центральним моментом в ідеології релігій. Коли християни кастрували, спалювали, вішали, топили та ховали живцем тих, кого було визнано винним, вони були переконані, що виконують волю Божу. Проте існували й інші думки.

Прийняття на тлі переважного засудження

Якщо ми повернемося до масового переслідування гомосексуалів 1730 року в Голландії, то побачимо, наскільки різним може бути ставлення до гомосексуальності в протестантському суспільстві. Переслідування відбиває тісний зв'язок між церквою та державою, християнські переконання, що лежать в основі цього процесу. Страта всіх визнаних винними в содомії у різних великих містах свідчить про те, наскільки малою симпатією вони користувались серед міських мас. Як і більшість страт того часу, це було забавою, яка збирала великі натовпи.

Арешти в Утрехті й інших містах також виявили певну гомосексуальну субкультуру, адепти якої, перш ніж вони були заарештовані, здавалося, мали чітке розуміння того, що вони роблять і якими насправді були християнські доктрини¹⁶⁰. Інший тип релігійного та сексуального ландшафту спостерігався у селі Фаан, офіційні документи щодо нього не свідчать про наявність будь-якої гомосексуальної субкультури або будь-яке розуміння про секс між чоловіками як особливу сексуальну категорію. Згідно з офіційними записами, там відбувалися лише випадкові сексуальні контакти в сільських будинках і в полях¹⁶¹. Гучні протести мешканців села проти переслідувань показують, що вони не поділяли офіційної релігійної точки зору щодо сексу між чоловіками, як чогось такого, що має бути викорінено всіма можливими шляхами. Такий погляд громади не змінився навіть після наданого їй чіткого пояснення християнського розуміння гомосексуальності.

У XVIII столітті нідерландські селяни, органи влади та містяни переважно були кальвіністськими християнами. Проте й тут існували значні відмінності в тому, як різні частини суспільства розуміли та практикували одну й ту саму релігію. Незважаючи на релігійне переслідування одностатевого сексу, абсолютне засудження в підручниках історії, заборону в письмі, мові та на практиці, одночасно були альтернативні християнські погляди на гомосексуальність, що підтверджують такі явища, як міські гомосексуальні субкультури, прийняття гомосексуальності селянами й опозиція жителів Фаана її переслідуванню. Тоді як міська гомосексуальна субкультура демонструє досить *свідомий* опір тогочасним релігійним поглядам, опір сільських гомосексуалів і решти мешканців села відрізняється. Це не має нічого спільного із сучасними принципами рівності прав людини для гомосексуалів, проте спротив дям влади свідчить про те, що секс між чоловіками не вважався сер-

йозною проблемою та не ніс будь-якої значної загрози в кальвіністській сільській місцевості.

Протягом усієї християнської історії представники обох статей брали участь у гомосексуальних стосунках, не усвідомлюючи, що це суперечить християнській вірі. Руська православна церква теж намагалась обмежити гомосексуальність у монастирях, хоча зазвичай була терпимішою до одностатевого сексу в мирському житті¹⁶². Безліч мандрівників і дипломатів, які від XV століття відвідували Русь, зауважували, що відкрита гомосексуальність була достатньо поширеною і сприймалася там значно терпиміше, ніж у Західній Європі. Англійський поет Джордж Тербевілл, який відвідав Москву в 1568 році, був більше стурбований відкритою гомосексуальністю серед руських селян, ніж численними стратами Івана Грозного¹⁶³.

Російська влада не заборонила секс між чоловіками до 1832 року, і навіть набувши чинності, закон про таку заборону рідко виконувався. А секс між жінками ніколи й не заборонявся¹⁶⁴. Але Російська імперія не була в цьому унікальною. Секс між хлопчиками був настільки поширеним в англійських школах у XIX столітті, що існували різні види неофіційної інституціоналізації¹⁶⁵. Чоловіки-трансвестити, які мали статеві контакти з іншими чоловіками, традиційно приймалися у деяких місцях християнського світу, наприклад, серед православних амхарів Ефіопії, де були відомі як *wandarwarad* (чоловік-жінка)¹⁶⁶. У країнах, де терпимість до одностатевого сексу була меншою, знаходимо інші моделі. Найчастіше люди мали гомосексуальні акти, не здогадуючись про їхню проблематичність із богословської точки зору, як, приміром, у згаданому вище голландському селі Фаан. В інших місцях спостерігався відвертий захист гомосексуальності, який має релігійне забарвлення: францисканський чернець у Сицилії в 1578 році стверджував, що любов між чоловіками може бути «святою та праведною», за ці слова його відшмагали батогами перед натовпом і запроторили до в'язниці строком на рік¹⁶⁷. Того ж року венеціанський посол у Ватикані розповів про католицького священника, який провів шлюбні церемонії кільком іспанським і португальським чоловічим парам у церкві біля Латеранської базилики в Римі. Влада заарештувала всіх причетних чоловіків, яких могла зловити, та невдовзі їх було спалено¹⁶⁸.

Ці чоловіки не вбачали, кожен по-своєму, будь-якого конфлікту між християнством і гомосексуальністю, і якби вони були впливовішими особами, змогли б уникнути кари. Багато християнських пра-

вительів полюбляли займатися сексом із представниками тієї ж статі та жили без остраху дістати покарання. Це візантійські імператори Нікіфор I, Михайло III, Василь I, Константин VIII, Константин IX; король Норвегії, Швеції та Сконе Магнус Еріксон; англійські королі Вільгельм II, Ричард Левине Серце, Едуард II, Ричард II, Джеймс I, Вільгельм Оранський; французькі королі Генріх III і Людовик XII; імператори Священної Римської імперії Фрідріх II й Рудольф II; шведська королева Кристина; російський цар Петро I і прусський король Фрідріх III. У 1617 році король Шотландії та Англії Джеймс I захищав свої стосунки з Джорджем Вільерсом, герцогом Букінгемським, такими словами: «Ісус Христос робив те ж саме, і тому я не можу бути звинуваченим. Христос мав Іоанна, а я маю Джорджа»¹⁶⁹. Король Джеймс не полишав свого рішення, тому чоловіча гомосексуальність заохочувалася при його дворі¹⁷⁰. У багатьох своїх листах Єлизавета Шарлотта, сестра Людовика XIV, не тільки згадувала про численні стосунки її чоловіка Філіпа Орлеанського з іншими чоловіками, а й зазначила, що багато чоловіків при французькому дворі стверджували, що секс між чоловіками можна вважати гріховним тоді, коли надто мало людей населяє землю. Як вони вказали, Бог не покарав нікого за гомосексуальність від часів Содома й Гоморри¹⁷¹.

Незважаючи на те що християнські вірування лягли в основу переслідувань гомосексуалів у християнських країнах, католицькі та багато православних церков іноді слугували притулками для чоловіків, які мали сексуальний потяг до інших чоловіків. Часто дозволявся стриманий секс між духовенством. Середньовічні мусульманські поети з ентузіазмом згадували про любов між чоловіками в православних монастирях¹⁷². Світський закон не міг карати католицьких священників, підозрюваних у гомосексуальності, оскільки тільки церква могла позбавити їх духовного сану, що траплялося вкрай рідко. Зазвичай церква просто відправляла підозрюваних священників до монастирів, які, однак, не були вільні від гомосексуальності¹⁷³. Коли філософ Жан-Жак Руссо поскаржився вищому керівництву католицького релігійного пансіону на сексуальні домагання до нього з боку інших чоловіків, йому відповіли, що він не має підстав скаржитись, якщо хтось знайшов його привабливим, а що ж до сексуального акту, то будь-який страх Руссо, можливо, був спричинений звичайнісіньким самолюбством¹⁷⁴. Негласна терпимість стриманої гомосексуальності сягала аж до верхів ієрархії. У XI столітті папа Лев IX відкинув ідею усувати священнослужителів

із посади за випадкові акти взаємної мастурбації або статевого акту, коли задоволення було досягнуто шляхом уведення пеніса між стегон іншого чоловіка¹⁷⁵. В XVI столітті папа Юлій III, який був відомий за його сексуальні зносини з юнаком, зайшов так далеко, що призначив свого 17-річного коханця, вуличного хлопця Інноченцо, кардиналом. Учинки папи Юлія III стояли понад законом, проте призначення коханого кардиналом викликало обурення серед католиків і радість серед протестантів¹⁷⁶.

Отже, незважаючи на домінуючу тенденцію християн засуджувати та переслідувати одностатевий секс, історія показує, що завжди було багато тих християн, які або не вважали гомосексуальність реальною проблемою, або захищали її під християнським кутом зору. Що ж до сексу між жінками, то він або взагалі ігнорувався, або не розглядався як реальний секс. Християнство становить гарний історичний приклад непохитного ворожого ставлення до гомосексуальності, проте завжди були люди, які мали іншу думку.

Ухвалення або покарання

Наприкінці XIX – на початку XX століття багато західно-європейських християн-гомосексуалів знайшли притулок у мусульманському світі. У 1894 році 24-річний французький письменник Андре Жид утратив невинність в алжирській пустелі з молодим мусульманином Алі. Як сам Жид згадував: «Його тіло було достатньо гарячим, але в моїх руках він відчував прохолоду, як у тіні». Не дивно, що після цього Жид повернувся до Північної Африки¹⁷⁷. Оскар Вайлд теж полюбляв відвідувати країни Північної Африки через численні можливості сексуальних стосунків з іншими чоловіками¹⁷⁸. Британський письменник Е.М. Фостер покохав водія трамвая мусульманина Мохаммеда-ель-Адль з Александрії¹⁷⁹. Аж до 1950-х років Танжер в Марокко був добре відомим притулком гомосексуальних чоловіків-художників із Заходу, а їхні інтимні зустрічі з мусульманськими чоловіками надихали їхню творчість¹⁸⁰. Привабливість мусульманських країн для європейських чоловіків, безумовно, спричинена фантазіями щодо екзотичної та еротичної Аравії, а також ширшими можливостями для реального сексуального досвіду з іншими чоловіками без засудження, характерного для північних країн.

Той факт, що мусульманські країни стали гомоеротичною оазою, не має нічого спільного з більш прихильним ставленням ісламу до сексу між чоловіками порівняно з християнством. Насправді це не так. Як Жид, Вайлд, Фостер, так і всі інші християни з'ясували, що більшість мусульман була терпимішою до сексу між чоловіками, а гомосексуальність не розглядалась як проблема відносно релігії. Водночас вони визнавали, що не так просто мати виняткові стосунки з їхніми мусульманськими коханцями: якщо мусульманський чоловік іще не зв'язав себе узами гетеросексуального шлюбу, він у будь-якому разі зробить це.

Іслам *загалом* не є ворожим до гомосексуальності. Коран не забороняє секс між жінками, у ньому взагалі нічого про це не згадується. Достатньо мало йдеться про секс між чоловіками, хоча з усіх нечисленних зауважень можна виснувати, що ставлення до нього радше негативне. На відміну від Біблії, але відповідно до думок пізніх іудейських і християнських авторів Коран головню критикує жителів Содома за статеві контакти між чоловіками. Содоміти-чоловіки, так звані люди Лота, критикувалися за «хіть до чоловіків, а не жінок»¹⁸¹. «Що, з усіх істот ви йдете за чоловіками та залишаєте тих, кого Господь створив для вас як дружин? Ні, це образливо»¹⁸². Тому фактові, що чоловіки мають статеві контакти один з одним, надається богословського значення, позаяк це означає, що вони «приймають істину за брехню»¹⁸³, а отже, є безбожниками¹⁸⁴. Саме через гомосексуальність Аллах карає содомітів «злим» і «жахливим» дощем¹⁸⁵.

Незважаючи на те що Коран убачає в руйнуванні Содома покарання за статеві контакти між чоловіками, він усе ж пропонує трохи м'якше покарання за гомосексуальність, ніж сто ударів батогом, призначених за гетеросексуальний перелюб¹⁸⁶. «Якщо двоє винні в розпусті, покарати обох»¹⁸⁷, — вказує Коран, проте не уточнює, як саме покарати. Немає підстав стверджувати, що покарання полягає в побитті батогами або смертній карі, оскільки цей рядок слідує відразу після рядка про домашній арешт за непристойну поведінку жінок. І є також указівка, яка звільняє гомосексуалів од покарання: якщо винний чоловік «покається та зміниться, залиште його у спокої, бо Аллах милосердний»¹⁸⁸.

Незважаючи на загальну заборону на секс між чоловіками в Корані, деякі мусульмани вірять, що одностатеві стосунки процвітають у раю. Вони посилаються на рядки Корану про «вічно юних молодиків», «прекрасних, немов перли», які будуть служити чоловікам у раю. Те,

що вони фігурують у тому ж контексті, що й сексуально активні діви, часто сприймають як доказ того, що ці красені-юнаки також будуть мати статеві контакти з чоловіками в раю¹⁸⁹.

Утім, будь-який секс між чоловіками в раю не робить його допустимим за цього життя. У хадисах указується, що Мухаммед вимагає суворіших покарань за незаконний секс, ніж ті, що згадуються у Корані: «Якщо ви знайшли когось, хто робить те, що робили люди Лота, musíte вбити й активного, й пасивного партнера»¹⁹⁰. Чоловік, який мав анальний секс з іншим чоловіком, засуджується на побиття камінням¹⁹¹, але це покарання стосується тільки неодружених чоловіків¹⁹².

Згідно з хадисами, Мухаммед приділяє значно менше уваги чоловічій гомосексуальності, ніж гетеросексуальному перелюбу, хоча його наступники винайшли нові методи покарання гомосексуалів. Перший халіф Абу Бакр був розчавлений стіною за гомосексуальність, а його партнера спалили живцем. Зять Мухаммеда, Алі, як повідомляється, наказав скинути засудженого за такий злочин з мінарету¹⁹³.

Спершу Коран пропонував м'якіше покарання за секс між чоловіками, ніж за гетеросексуальний перелюб. Мухаммед теж був більш стурбований останнім. Але незважаючи на те, що він виступив за смертну кару за статеві контакти між чоловіками, єдина традиція покарання відсутня: наприклад, школа ханафітів, яка переважає в Південній Азії, на Балканах, у Туреччині, Сирії та Єгипті, виступає проти смертного покарання за секс між чоловіками¹⁹⁴.

Так само як і незаконна гетеросексуальна поведінка, гомосексуальні зносини вимагали незаперечних доказів. Це означало, що статеві контакти між чоловіками рідко приводили до аж надто суворого переслідування в ісламі. Швидше навпаки: ставлення до одностатевого сексу в ісламських суспільствах, у чому пересвідчилося багато західних гомосексуалів на початку минулого століття, було терпимим, іноді навіть прийнятним. Абу Нувас, який жив у IX столітті, один із найвідоміших арабських поетів, охоче розповідав про кохання між юнаками у своїх віршах¹⁹⁵. Багато інших мусульманських поетів наслідували Абу Нуваса та писали про їхній еротичний потяг до молодиків. З-поміж мусульманських правителів, так само як і серед християнських монархів, були такі, що відзначилися своєю любов'ю до інших чоловіків, наприклад, халіфи аль-Амін з Багдада, Абд ар-Рахман III і аль-Хакам II із Кордобі (усі жили у IX та X століттях)¹⁹⁶. Для того щоб відвадити сина від потягу

до чоловіків, мати аль-Аміна переодягнула декількох дівчат у хлопчиків-пажів. Ця хитрість не тільки досягнула успіху, а й ввела моду на новий одяг серед жінок, яка трималася протягом понад ста років¹⁹⁷.

Популярний туніський поет XIII століття Ахмад аль-Тіфаші, який давав поради, як дістати задоволення від забороненого сексу, не обмежував себе лишень гетеросексуальною сферою. Він склав інструкції про те, як знайти та спокусити охочих хлопчиків, а також навчав, як отримати максимум задоволення від сексу з гермафродитами. Незважаючи на те що лесбійський секс не належить до заборонених, він написав главу, присвячену тому, як жінки могли досягати сексуальної насолоди одна з одною¹⁹⁸.

«Духмяний сад», написаний шейхом Сіді Мухаммедом аль-Нафзаві в XVI столітті, містить главу, присвячену радощам сексу між чоловіками¹⁹⁹. Варто зазначити, що аль-Нафзаві достатньо видатна постать у релігійному контексті, оскільки «шейх» – це релігійний мусульманський титул. Чоловіки – послідовники суфізму, течії ісламського містицизму, у своїй поезії часто оспівували красу безбородих юнаків²⁰⁰. Деякі визначні суфії XII століття мали пристрасні любовні стосунки один з одним²⁰¹.

Секс між чоловіками традиційно поширений і прийнятий у багатьох мусульманських суспільствах. Низка історичних і антропологічних досліджень показує майже повсюдні стосунки між чоловіками різних вікових груп у різних мусульманських країнах – від Марокко на заході до Індонезії на сході, від Албанії на півночі до Занзібару на півдні²⁰². Переважна більшість мусульманських чоловіків практикують секс з іншими чоловіками без розриву традиційної гендерної моделі, яка включає в себе гетеросексуальний шлюб, коли чоловік досягнув певного віку. Оскільки в більшості ісламських країн для відносин між чоловіками та жінками існують суворі правила, гомосексуальність є ще поширенішим явищем серед неодружених чоловіків²⁰³. Ураховуючи те, що жінки практично недоступні, не дивно, що чоловіча краса особливо підкреслюється. Правознавець-ханбаліт XII століття Ібн аль-Джаузі про чоловіків, які задивляються на гарнесеньких хлопчиків, казав таке: «Той, хто стверджує, що він не відчуває будь-якого бажання, брехун, і для того, щоб ми повірили йому, він мав би бути твариною, а не людиною»²⁰⁴.

Незважаючи на різноманітну практику ісламської заборони на статеві контакти між чоловіками, тих із них, які зізнавались у своєму коханні до інших чоловіків, часто поважали та захоплювалися ними²⁰⁵.

Майже кожен іспанський мусульманський збірник поезій містить любовні вірші, написані чоловіками до чоловіків²⁰⁶. У поемі початку XVIII століття індійський поет Абру Наджмуддін Шах Мубарак пише про юнаків, спокушених іншими чоловіками мусульманського міста Делі²⁰⁷. Перські та турецькі мініатюри минулих століть зображують чоловіків у відверто сексуальних сценах²⁰⁸. Відносини між чоловіками та юнаками були й досі є прийнятні в традиціях пуштунів, сьогодні це захід Пакистану та південь Афганістану²⁰⁹. Сексуально пасивна сторона, як і раніше, розглядається як щось негативне, те, що суперечить чоловічій ролі. У Північній Африці сексуально активні партнери мають звичку вихвалитися тим, що «взяли» того чи того пасивного партнера, таким чином принижуючи його²¹⁰.

Багато мусульманських суспільств мають давню традицію відносин чоловіків із відмінними гендерними ідентичностями з іншими чоловіками²¹¹. На острові Ява традиційно прийнято, що хлопчики, які грають жіночі ролі в театрі, та чоловіки-трансвестити мають статеві контакти з іншими чоловіками²¹². Цілющий культ зар півдня Судану відкритий тільки для жінок і чоловіків із нетрадиційними гендерними ідентичностями, і більшість останніх має статеві контакти з іншими чоловіками²¹³. Гомосексуальні чоловіки-трансвестити, так звані *mashoga* або *mabasha*, є звичним явищем у мусульманських прибережних селах Кенії й Танзанії²¹⁴. Існують чіткі паралелі між цією моделлю й так званими ханітами в Омані, чоловіками, які живуть за межами чоловічої гендерної ролі та мають статеві контакти з іншими чоловіками²¹⁵. Хіджра, особливий тип чоловіків, які носять жіночий одяг і мають статеві контакти з іншими чоловіками, поширені в мусульманських країнах Південної Азії, хоча з історичної точки зору цей звичай, здається, має витоки з індуїзму²¹⁶. Серед мусульман народу хауса в Сахелі існує традиція відносин *k'wazo*, старших сексуально активних чоловіків, з *baja* — молодшими женоподібними чоловіками. Часто такі пари підтримують стосунки, які нагадують шлюбні²¹⁷. В оазі Сива в Єгипті відносини між чоловіками та юнаками бути настільки інституціоналізовані, що вони навіть готували придане та справляли весілля²¹⁸.

Незважаючи на те що Коран не забороняє секс між жінками, лесбійські стосунки, однак, були менш помітними, ймовірно, через традиційне становище жінок в ісламському світі. Те, що секс між жінками не кидався аж надто в очі, не означає, однак, що він був зовсім відсутній. Прихований секс між пакистанськими жінками прий-

мається доти, допоки це не заважає жінці виконувати роль дружини та матері²¹⁹. Таке ставлення до цього питання характерне й для інших мусульманських суспільств. 24 відсотки іранських жінок визнають, що займалися сексом з іншими жінками, хоча практично ніхто з них не веде тільки лесбійського життя²²⁰. Існують інші моделі сексу між жінками в мусульманському світі. У мусульманських містах на Східноафриканському узбережжі деякі жінки мають винятково лесбійські стосунки, що традиційно приймається²²¹. Існують відомості про шлюби між мусульманськими жінками Індії в XVIII столітті. Розповідається, що для того щоб вирішити, хто буде грати «чоловічу» роль у шлюбі, партнерки рахували насіння кардамону²²².

Мусульманське ставлення до одностатевої сексуальності характеризується насамперед розмаїттям. Той факт, що секс між жінками не заборонено, не став нагодою до визнання цього явища, тоді як секс між чоловіками зазнавав легкого докору з боку Корану й суворих покарань у хадисах, проте це рідко призводило до серйозних переслідувань. Якщо порушники закону обережні, справа ніколи не дійде до суду, оскільки при цьому необхідно подати або особисте визнання, або свідчення чотирьох чоловіків.

Гомосексуальність, яка існує в мусульманському світі, не обов'язково має бути прихованою. Більшість мусульман вочевидь уважали, що немає ніяких проблем з одностатевою сексуальністю з погляду ісламу. Здавалось б, що причиною цього є традиційна вимога ісламу бути терпимим і милосердним. Прославляння краси юнаків є повторюваною моделлю в мусульманській культурі, моделлю, що пояснюється фактичною відсутністю молодих жінок у громадському просторі. Проте інституціоналізація різних типів статі й одностатевих стосунків шлюбного штибу в певних мусульманських суспільствах слугує демонстрацією того, якою мірою гомосексуальність вважається дозволеною у рамках ісламу.

Первинна амбівалентність, імпортоване пригнічення

Тільки протягом останніх двох століть можна розглядати індуїзм як щось близьке до єдиної релігії. Тому не дивно, що в рамках індуїстської традиції ставлення до одностатевої сексуальності відрізняється. Випадки гомосексуальних стосунків можна знайти в багатьох різних контекстах, навіть самі боги охоче їх практикували. Одного разу Шива перетворив себе на жінку, щоб мати змогу насолодитися лесбійським сексом зі

своєю дружиною Парваті²²³. Бог Крішна набув форми вродливої дівчини, щоб спокусити та знищити демона Арака — через три дні після весілля Крішна вбив свого демонічного чоловіка²²⁴. Подібно до того, як закохана гетеросексуальна пара Шиви й Парваті часто зображується єдиною зливою істою, бог Харіхара є злиттям богів чоловічої статі Шиви та Вішну²²⁵. Безмежна сексуальність індійських богів вважається священною, а іноді навіть становить приклад для наслідування. У рамках індуїстської сексуальної моралі достатньо значущим є те, що Вішну, наприклад, трансформує себе в спокусницю Мохіні та народжує дитину від Шиви²²⁶. Гомосексуальність може бути священною, що підтверджує оздоблення різних храмів, як-от у Кхаджурахо в штаті Мадх'я-Прадеш і в Конараку в Оріссі, в яких гомосексуальність представлена серед багатьох інших сексуальних мистецтв. Особливо популярним мотивом у цих храмах є секс між жінками.

У індуїстських міфах і творах мистецтва одностатева сексуальність часто подається як така, що благословенна безпосередньо богами. Стаття XI століття з Орісси зображує бога кохання Кама, який випускає свої стріли у двох жінок²²⁷. У різних версіях середньовічного тексту «Падма Пурана» розповідається історія двох вдів бездітного короля Діліпа, яким священник (за іншою версією — Бог Крішна) радить зайнятися сексом одна з одною, щоб зачати дитину. З Божого благословення вони роблять це, і народжується дитина, названа Бхагіратха, оскільки вона була «народжена з двох вульв»²²⁸.

Однак індуси не потребували будь-якої підтримки з боку богів, для того щоб практикувати гомосексуальність. «Камасутра» детально описує, як чоловіки, які приховують свої гомосексуальні бажання, займаються оральним сексом з іншими чоловіками²²⁹. Той самий текст розповідає, як наложниці використовували різні види фруктів і овочів як сексуальні допоміжні засоби, коли займалися сексом одна з одною, зі служницями або з подругами²³⁰.

Хіджра, чоловіки, одягнені в жіночий одяг, часто кастровані, грають особливо важливу роль в індуїзмі й додають розмаїття у релігійно-сексуальний ландшафт. Богиня Бахучара, яка відтяла собі груди, щоб уникнути згвалтування, є дуже важливою постаттю для хіджра. Їхня доля відображена в житті легендарного послідовника Бахучари, якому богиня наказала каструвати себе й одягти жіноче вбрання²³¹. У «Камасутрі» згадується, що хіджра можуть жити як куртизанки й отримувати задоволення від сексу з чоловіками²³².

Реінкарнація також грає важливу роль в індуїстських поглядах на гомосексуальність, оскільки це означає, що одна й та сама людина в різних життях може народитись і чоловіком, і жінкою. Наприклад, багато середньовічних чоловіків-містиків уважалися перевтіленнями жінок – коханок Крішні²³³. Для пересічних індуїстів, однак, стать є межею, яку людина не перетинає, народившись знову²³⁴. Хоча теоретично вона може змінити стать іншим чином і тим самим випробувати секс із людиною тієї ж статі. Одного разу легендарний індуїстський мудрець Нарада попросив Крішну пояснити йому все про кохання. Бог привів мудреця до чудесного озера, сповненого божественного нектару. Нарада скупився в озері та на рік перетворився на вродливу молоду жінку. Весь цей рік Нарада у тілі жінки на ім'я Нараді провів, кохаючись із Крішною²³⁵.

У Законах Ману існує низка заборон, які на перший погляд свідчать про негативне ставлення до сексу між жінками. Незаміжня жінка, яка псує іншу незаміжню жінку, повинна заплатити подвійну ціну за наречену й отримати десять ударів палицею. Заміжня жінка, яка спокушає незаміжню жінку, повинна бути покарана ще суворіше: їй голять голову, відрізають два пальця і садять на віслюка, на якому вона мусить їхати містом²³⁶. У центрі уваги Законів Ману перебуває не так секс між жінками, як важливість захисту неодружених жінок, щоб вони залишалися невинними до вступу в шлюб. Тому в цих законах немає ніякого засудження сексу між одруженими жінками.

Закони Ману забороняють чоловікам із трьох найвищих каст займатись анальним сексом з іншими чоловіками, проте нічого не говориться про інший вид сексу між чоловіками. Чоловіки нижчої каста та ті, що перебувають поза кастами, мабуть, вільні займатися сексом з іншими чоловіками. Покарання чоловіків вищих каст за анальний секс значно м'якше, ніж за гетеросексуальний анальний секс. Тоді як після анального сексу з особою своєї статі чоловік із вищої каста має просто прийняти ритуальну ванну²³⁷, після анального сексу з жінкою він мусить поститися протягом одного дня, споживаючи продукти життєдіяльності корови: сечу, екскременти, свіже та кисле молоко й вершкове масло²³⁸. Тобто покірний Законам Ману, гомосексуально активний чоловік із вищої каста просто повинен частіше митися.

Сьогодні секс між чоловіками заборонений законами Індії²³⁹. І хоча вони вкрай рідко виконуються, чоловіки досі можуть потрапити до в'язниці. За своїм походженням цей закон не мав жодного відношення

до індуїзму, будучи частиною законодавства, введеного англійцями в 1860 році, й базуючись безпосередньо на християнській правовій традиції. Хоча закон не мав нічого спільного з індуїстською традицією, утім, він призвів до стигматизації гомосексуальності серед індуїстів. Як і в Японії та Китаї, індуїсти теж перейняли європейську гомофобію. Махатма Ганді в післявоєнний період провів потужні кампанії, щоб знищити всі позитивні посилання на одностатевий секс і трансгендерство в індуїзмі. Він навіть наказав своїм прихильникам знищити будь-які гомоеротичні ознаки в індуїстському середньовічному мистецтві, особливо в храмах²⁴⁰.

Важко дійти остаточних висновків щодо ставлення до гомосексуальності в історії індуїзму. Одностатева сексуальність, можливо, не розглядалась як норма, але вона, безумовно, посідала певне місце в рамках цієї релігії. Однією з найяскравіших особливостей індуїзму є чинники, які спершу не мали жодного стосунку до релігії і які зробили свій внесок у розвиток абсолютно нових поглядів щодо гомосексуальності в період становлення історії індуїзму. Антигомосексуальні заходи, запозичені з британських і християнських традицій, індуїсти перейняли настільки ретельно, що вони почали розглядатись як елементи їхньої власної релігії. Хоча це ставлення було імпортоване, згодом воно *стало* складовою індуїзму. Гомофобні європейські колонізатори перевершили всі очікування. Вони не тільки використовували закон, аби ганьбити та придушувати сексуальну поведінку, а й призвели до того, що мільйони індуїстів зробили це негативне ставлення до гомосексуальності *власним* світоглядом, всупереч їхнім релігійним переконанням.

Релігія та гомосексуальність сьогодні

Суперечки щодо рівного права на шлюб для гетеросексуальних і гомосексуальних пар у Норвегії у 2008 році свідчать про те, що ставлення до одностатевого сексу більшості норвезьких християн менш ніж за декілька десятиліть повністю змінилось. У свідомості суспільства цей факт був частково затьмарений захистом ЗМІ традиційно негативного християнського погляду з цього питання. Це призвело до обурення з-поміж громадян, що обстоювали незмінність шлюбу, ба навіть до погроз убивством парламентарям й іншим особам, які підтримали новий закон про шлюб²⁴¹. У 1993 році цей закон був ухвалений голосами найменш можливої більшості в Стортингу. У 2008 році 66 відсотків депутатів

парламенту виступали за одностатеві шлюби²⁴², переважна більшість належала до різних конфесій. Фактично в Стортингу одногосно вирішено, що гомосексуали мають право брати шлюб або узаконювати партнерські відносини. У 1993 році Християнсько-демократична партія була єдиною силою, яка одногосно виступила проти закону про партнерство, а в 1996-му доклала зусиль, щоб його скасували²⁴³. Однак у 2008 році впливові члени партії стверджували, що «закон про партнерство повинен бути пролонгований, щоб забезпечити гомосексуалам обов'язкові правові рамки навколо їхніх стосунків»²⁴⁴. Ця точка зору була офіційно підтримана Партією прогресу та декількома окремими представниками Консервативної партії та Центральної партії, які самі не підтримували закон про шлюб. У цей час 57 відсотків од загальної кількості населення виступали на захист закону про шлюб (з них 87 відсотків формально були християнами)²⁴⁵. Зростаюча підтримка партнерських стосунків іще раз показує, що для більшості норвезьких християн гомосексуальність не є головним релігійним питанням.

Деякі впливові християнські організації та їхні лідери заявили, що одностатевий шлюб узгоджується з християнством. Коли єпископи Солвеїг Фіске в Хамарі й Тор Б. Йоргенсен у Південному Голугаланді публічно встали на захист одностатевих шлюбів, єпархіальна рада схвалила це рішення²⁴⁶. Богословський факультет Університету Осло зазначив, що новий закон «відповідає нормам модернізації ідеї шлюбу та є актуальною інтерпретацією християнської віри»²⁴⁷. Церковна міська місія (Kirkens Vumisjon) підтримала пропозицію з таким твердженням: «З урахуванням фундаментальних цінностей: справедливості, турботи та гідності, що для Церковної міської місії впливає з християнської віри в Бога як творця та животворця, — ми поставили собі за ціль забезпечити геям і лесбіянкам права, підтримувати геїв і лесбіянок, щоб вони могли відкрито жити й активно виступати проти дискримінації»²⁴⁸. Норвезька унітаріанська церква в цьому контексті зазначила, що «одностатеві шлюби повинні бути визнані законом й за всіма правовими аспектами не відрізнятися від гетеросексуального шлюбу»²⁴⁹. Студентська федерація християн Норвегії також підтримала пропозицію з твердженням, що «ніхто не може бути підданий дискримінації, у церкві чи в суспільстві, за ознакою статі, сексуальної орієнтації, раси чи соціального походження»²⁵⁰. Норвезькі квакери виступили з таким повідомленням: «Ми підтримуємо, що ця форма партнерства відповідає волі Божій і любові Божій... Для Бога немає нічого неможливого, і, отже,

було б нешанобливим відкидати можливість того, що дух може вести до шлюбу людей однієї статі»²⁵¹.

Таким само революційним, як і ці заяви щодо підтримки одностатевих шлюбів, є те, що численні християнські організації, які в 1993 році виступили проти закону про партнерство, сьогодні, навпаки, підтримують регулювання гомосексуальних союзів, хоча досі проти включення гомосексуальних пар до закону про шлюб. Рух п'ятидесятників висловився коротко й конкретно: «Ми підтримуємо закон про партнерство»²⁵². Єпархіальна рада Осло «визнає потребу надати одностатевим парам належну правову основу для їхніх відносин». Єпархії в Агдере, Телмарке, Бьоргвіні, Боргу, Хамарі та Ставангері виступили з подібними заявами²⁵³. Єпархіальна рада Тунсберга «розглядає шлюб і партнерство рівноцінними»²⁵⁴. Місіонерське суспільство Норвегії, якому не надто притаманні ліберальні тенденції, підкреслило, що «суспільство має регулювати відносини між геями та лесбійками» та «геї й лесбійки не повинні піддаватися дискримінації в суспільстві»²⁵⁵, тоді як члени Норвезької школи теології зауважили, що «закон про партнерство передбачає, на нашу думку, достатній правовий захист одностатевих пар»²⁵⁶. Також Церковна сімейна консультація (Kirkens Familievern), Методистська церква Норвегії, Скандинавська шлюбна мережа, Християнська рада Норвегії, Норвезька асоціація недільної школи та Норвезька церква за кордоном, як і раніше, виступали проти закону про партнерство²⁵⁷. Представники Євангельської лютеранської церкви підкреслили, що хоча вони й уважають, що «закон про партнерство дозволяє умови, які не відповідають церковним ученням, ми розуміємо, що він робить свій внесок до відповідних правових механізмів для тих, хто обрав гомосексуальний союз». Навіть таке прийняття є радикальним розривом із християнською ідеєю, за якою повинно бути зроблено все можливе, щоб протистояти поширенню гомосексуальності в суспільстві. Коли ця вільна церква підкреслює, що «наша турбота про ближніх не обмежується тільки тими, хто слідує церковним ученням»²⁵⁸, вона передусім підтверджує фундаментальне християнське правило – допомагати всім, хто на це потребує. Але те, що «турбота» про гомосексуалів передбачає визнання «відповідних правових механізмів», являє собою щось надто радикальне, бо традиційно «турбота» про геїв полягала у використанні всіх наявних засобів, у тому числі юридичних, щоб відвернути їх від гомосексуальності.

Процес навколо гомосексуальних шлюбів у Норвегії дає гарне уявлення щодо деяких з основних напрямів релігійного ставлення до одностатевої сексуальності. Тут простежується більш традиційний спротив і наявність нового типу опору, коли гомосексуальність виступає в ролі найважливішої ланки в рамках релігії; тут ми знаходимо радше по-світські сформульоване визнання, як це часто буває серед не надто релігійних людей, чим теологічно сформульоване прийняття, типове для більш активних ліберальних вірян.

Шлюб і партнерство в цілому становлять одну з найпомітніших проблем у відносинах між релігією та гомосексуальністю, особливо в християнстві й іудаїзмі, оскільки дедалі частіше християнські та єврейські країни впроваджують відповідні правові заходи. У 2009 році одностатеві шлюби були узаконені (в хронологічному порядку) в Нідерландах, Бельгії, Іспанії, Канаді, Південній Африці, Норвегії, Швеції, Португалії, Ісландії, Аргентині та Мексиці, а також у деяких штатах і адміністративних регіонах США. У той самий час більшість інших західних країн ввели різні форми партнерського законодавства. Верховний суд Каліфорнії дозволив одностатеві шлюби в травні 2008 року, хоча в листопаді того ж року положення було тимчасово призупинене. Ізраїль, де легітимним вважається тільки релігійний шлюб, однак, визнає одностатеві шлюби, укладені в інших країнах, і, отже, надає їм рівного статусу з гетеросексуальним шлюбом. Аруба, Нідерландські Антильські острови, північ штату Нью-Йорк і Франція також визнають одностатеві шлюби, укладені поза їхніми межами.

Ці зміни, утім, не відбулися без опозиції з боку консервативних християн та інших вірян. Напередодні голосування за закон про шлюб у 2009 році, що надавав рівні права гомосексуальним і гетеросексуальним парам, члени парламенту Норвегії отримали численні погрози телефоном, смс і електронною поштою²⁵⁹. У 2005 році в Іспанії католицька церква організувала демонстрацію, в якій взяли участь сотні тисяч учасників²⁶⁰. Аби підтримати спроби усунути одностатевий шлюб, євангелістські християни Каліфорнії голодували сорок діб (так само, як Ісус у пустелі)²⁶¹. Ортодоксальні євреї піддали потужній критиці тих євреїв, які підтримували одностатеві шлюби в Сполучених Штатах²⁶².

Що особливо цікаво в християнській опозиції одностатевим шлюбом і партнерству, так це її інтенсивність. Вона мотивована передусім релігійним переконанням, за яким шлюб є вічним і сталим інститутом і він буде знищений, якщо його відкрити для нових революційних змін.

Якщо подивитись уважніше, то можна впізнати ті ж самі антигомосексуальні переконання, ті ж самі релігійні аргументи, які були використані й досі використовуються для виправдання дискримінації, повної заборони або смертної кари. Дебати насправді не змінили картину.

Хоча релігійна опозиція була очевидною, як, наприклад, у норвезьких дебатах з цієї проблеми, існував також потужний релігійний рух за легалізацію одностатевих шлюбів. Деякі християнські та єврейські організації виступили з підтримкою таких шлюбів задовго до їхньої законодавчої легалізації. Об'єднана Церква Христа в Сполучених Штатах уже в 1972 році почала проводити весільні церемонії для одностатевих пар²⁶³. Союз за реформістський іудаїзм закликав у 1997 році до надання дозволу релігійних весіль для одностатевих пар, а також ухвалення загального законодавства про шлюб²⁶⁴. Об'єднана церква Канади, найбільша протестантська деномінація в країні, легалізувала одностатеві шлюби у 2003 році²⁶⁵. У 2009 році 68 відсотків священників Шведської церкви (колишньої шведської державної церкви) навіть висловили бажання висвятити гомосексуальну пару²⁶⁶.

У Південній Африці й англіканська церква, й Південно-Африканська рада церков надали для всіх парафій загальну пораду щодо юридичного визнання одностатевих шлюбів у країні, хоча й підкреслили, що їхня політична підтримка не пов'язана з релігійним визнанням подібних шлюбів²⁶⁷. А такий релігійний акт, як два весілля – Кевіна Бурасси і Джо Варнелла та Елейн і Енн Вотур – у метропольній общинній церкві в Торонто 14 січня 2001 року, ініціював процес, який привів до легалізації одностатевих шлюбів у Канаді²⁶⁸.

У багатьох, переважно католицьких і протестантських, країнах більшість виступає за одностатеві шлюби. Опитування країн Європейського Союзу в 2006 році показало, що в Нідерландах, Швеції, Данії, Бельгії, Люксембургу, Іспанії, Німеччині та Чехії відсоток тих, хто підтримує одностатеві шлюби, коливається від 52 до 82²⁶⁹.

Переконання, що гомосексуали мають право брати шлюб, не обмежується єврейськими та християнськими країнами. Верховний Суд індуїстського Непалу ухвалив, що одностатеві пари мають право брати шлюб, але влада досі не прийняла остаточного рішення²⁷⁰. Буддійський король Камбоджі Сіанук підтримав одностатеві шлюби, проте вони досі не закріплені в законодавстві²⁷¹.

Низка чинників вплинула на розвиток більш позитивного ставлення до гомосексуалів. Можна згадати аргументи, висунуті на основі

законодавства в галузі прав людини, та заборону на дискримінацію геїв і лесбіянок, або аналогії щодо інших традиційно пригноблених груп, або такі дійсно нагальні проблеми, як оподаткування, успадкування та соціальне забезпечення, з якими стикаються одностатеві пари, якщо вони не мають права брати шлюб. Історик Джон Босуелл зробив не досить точне порівняння між церковним благословенням пар друзів у Середні віки з одностатевими шлюбами²⁷². Це виявився один із чинників, який вплинув на дискусію щодо одностатевих шлюбів серед ліберальних християн в 1990-ті роки, принаймні в Північній Америці, де ця дискусія триває найдовше.

Послідовники низки релігій у країнах, де досі не було серйозної дискусії на тему рівного статусу гетеросексуального та гомосексуального шлюбів, здійснили практичні кроки для вирішення цієї проблеми або вказали на давні традиції. Коли газета міста Кано в Північній Нігерії опублікувала статтю про одностатеві шлюби як західний феномен, це викликало протест із боку членів гей-спільноти міста, які наполягали на тому, що одностатеві подружні пари були звичайним явищем у мусульманській культурі народу хауса²⁷³. У 1980-ті роки декілька чоловічих пар Пакистану взяли шлюб за мусульманськими звичаями, хоча жоден із цих шлюбів не був офіційно визнаний владою²⁷⁴. Хіджра, й кастровані, й не кастровані, іноді одружуються з іншими чоловіками, знову ж за мусульманськими обрядами²⁷⁵. Індуїстські священики в Індії в 1990-ті – 2000-ні роки одружили кілька одностатевих пар згідно з традиційними весільними ритуалами як усередині, так і поза храмами. Ставлення сім'ї та друзів варіювалося від повністю негативного до абсолютної підтримки, в останньому випадку вони приєднувалися до традиційних весільних урочистостей²⁷⁶.

Незважаючи на те що позитивне ставлення до гомосексуальності існувало в усіх основних релігіях у певні періоди їхньої історії, досі важко визначити, що саме привело до різних рівнів толерантності до одностатевої сексуальності, представленої основними течіями цих релігій сьогодні. Навіть у відносно гомодружніх релігіях, як-от буддизм та індуїзм, позитивне ставлення не було достатньо переконливим, щоб запобігти імпортованій гомофобії, а у деяких країнах навіть імпортували правову заборону, що витіснила традиційно ліберальніший погляд на гомосексуальність. Узвичаєна мусульманська толерантність до стриманої гомосексуальності аналогічним чином була підірвана християнською гомофобією та достатньо новим західним гомосексуальним стилем

життя, який важко поєднати з традиційним мусульманським сімейним життям. Саме тому через релігії, які стали більш гомофобними, зазнавши впливу західно-християнських ідей, а також які завжди були гомофобними, необхідно дослідити й нерелігійні чинники, щоб зрозуміти, чому так багато прихильників усіх цих релігій стали настільки толерантними сьогодні.

У 1791 році Франція декриміналізувала гомосексуальність разом з усіма іншими видами сексу з обопільної згоди на тій підставі, що така заборона провокувала штучні злочини²⁷⁷. Минуло понад 200 років, перш ніж гомосексуальність стала легальною в усій Європі, але французька декриміналізація була надзвичайно важливою, оскільки вона чітко показала, що заборона на узгоджений секс не пояснюється юридичною необхідністю, а є результатом релігійних переконань і псевдорелігійних забобонів. Правові зміни мали безпосередні наслідки: набули поширення під час наполеонівських воєн, а потім були перейняті низкою християнських країн. Логіка, що лежить в основі цих змін, була використана організаціями, які боролися за права геїв і лесбіянок протягом XX та XXI століть. Релігія або перешкоди, які мають релігійне походження, не повинні використовуватися задля того, щоб забороняти або карати відносини, які вочевидь належать до сфери приватного життя. Той же принцип був застосований у багатьох справах, які розглядав Європейський суд із прав людини та Рада ООН із прав людини²⁷⁸.

Протягом останніх десятиліть зміни в релігійному ставленні до гомосексуальності треба розглядати у світлі загальної тенденції до більшої свободи та рівності в інших сферах життя суспільства. Протистояння релігійних консерваторів щодо кожного з цих визвольних проєктів є повторюваною закономірністю, незалежно від того, чи це питання рівності статі, расової рівності чи рівного статусу гетеросексуалів і гомосексуалів. Але в той самий час багато більш ліберально налаштованих побожних людей дуже швидко адаптувалися до ліберальних течій і залучили їх до своїх релігійних поглядів. І оскільки усе більше й більше гомосексуалів відкрито виступили, не приховуючи своїх стосунків, вони теж вплинули на релігію зсередини.

Релігійні аргументи не посідали центрального місця на початку боротьби за прийняття гомосексуальності, проте грали певну роль у боротьбі за збереження переслідування та дискримінації гомосексуалів. Консервативні інтерпретації різних релігійних авторитетів лягли в основу цих аргументів. За останні десятиліття стало звичною прак-

тикою використання різних аргументів на захист переслідування та дискримінації, і, як і раніше, головними противниками толерантності є релігійно-консервативні особистості та організації. Якщо ми ретельніше розглянемо нерелігійні аргументи, висловлювання про людську природу, сім'ю як опору суспільства, права дітей щодо їхніх батьків і так далі, то, найімовірніше, переконаємося, що вони майже завжди націлені винятково на обмеження прав геїв і лесбіянок. Нерелігійні аргументи лише замінюють релігійні в тих суспільствах, де релігійний контроль життя людей більше неприйнятний. Майже всі зусилля зі збереження, зміцнення та повторного введення заборони на одностатеву сексуальність або дискримінацію геїв і лесбіянок зазвичай ґрунтуються на релігійній опозиції. Те саме стосується й опору щодо гомосексуальності, яка виникла протягом останніх двох десятиліть у країнах, де інші релігії є домінуючими. Якщо дивитися з антигомосексуальної релігійної перспективи, загальна віротерпимість до відвертих геїв і лесбіянок, а також гомосексуальних сімей означає, що вони вже не бачать свої релігійні ідеали, відображені в суспільстві, в якому вони живуть. Це, звичайно, стосується й прийняття інших форм поведінки, які перебувають у конфлікті з консервативними релігійними переконаннями, проте внаслідок того, що багато консервативних груп приділяло таку увагу гомосексуальності, та через ту відкритість, якої гомосексуали досягли сьогодні, опозиція до неї набуває особливого значення.

З огляду на те, що всі правові заборони гомосексуальності мали пряму або непряму релігійну основу, немає нічого дивного в тому, що протидія легалізації мала часто потужне релігійне підґрунтя у вірян, які захищали власні релігійні переконання, хоч би в якій формі вони були кодифіковані в законодавстві. Коли в 1954 році лейбористський уряд запропонував скасувати статтю 213 Кримінального кодексу про заборону сексу між чоловіками, ця пропозиція зазнала поразки, хоча й була підтримана більшістю голосів у Стортингу. Саме норвезька церква зіграла активну роль в обговоренні, тому закон був збережений. На захист закону виступила нарада єпископів, заявивши, що його зміна спричинить «легалізацію порочних і принизливих відносин, які порушують інтереси суспільства та християнської моралі». Замість скасування закону пропонувалося доповнити його статтею про заборону сексу між жінками²⁷⁹, оскільки «гомосексуальні акти є порочними та негожими діями». Згідно з думкою норвезької церкви, «ми стикнулись із суспільною небезпекою світових масштабів»²⁸⁰.

У 1971 році єпископи підтримали ідею скасування закону. Їхнє рішення, ймовірно, спричинене новим розумінням гомосексуальності як уродженого явища, тому звинувачувати гомосексуалів не можна²⁸¹. Цю підтримку не варто розуміти як визнання гомосексуальності як такої, що особливо чітко простежується у ставленні норвезької церкви до закону про партнерство 1993 року. Звичайно, не всі християни були згодні зі стратегією легалізації, хоча й сприймали гомосексуальність як трагічну вроджену орієнтацію. Коли заборона гомосексуальності була висунута на голосування в Стортингу в 1972 році, Християнсько-демократична партія одноставно проголосувала за її збереження.

Низка церков зіграла помітну роль у процесі декриміналізації, поширеному в усій Європі. Кальвіністська церква Шотландії підтримала пропозицію щодо продовження заборони, сприяючи тому, що меншість проголосувала проти декриміналізації в 1980 році²⁸². У Північній Ірландії й католицька, й пресвітеріанська церкви бажали зберегти заборону, і гомосексуальність була декриміналізована там тільки в 1981 році після рішення Європейського суду з прав людини в Страсбурзі²⁸³. Ян Пейслі, пресвітеріанський міністр і лідер уніоністів у країні, якій загрожувала громадянська війна, стверджував: «Содомія – це злочин проти Бога та людини, і її практика є жахливим кроком на шляху до повної деморалізації будь-якої країни, що неминуче призведе до руйнування моралі в країні»²⁸⁴. У 1983 році Верховний Суд Ейре залишив у силі заборону гомосексуальності частково за підстави, що вона «завжди засуджувалася в християнському вченні як морально хибна»²⁸⁵. Румунська православна церква очолила кампанію зі збереження заборони на гомосексуальність, хоча країна взяла на себе зобов'язання скасувати заборону, коли стала членом Ради Європи в 1993 році²⁸⁶. В Румунії спостерігався високий рівень згоди між церковним керівництвом і населенням, тому опитування 2000 року показало, що 86 відсотків румунів не захотіли б мати сусідів гомосексуалів²⁸⁷. Незважаючи на загальну опозицію церкви, румунський парламент скасував заборону в 2000 році, після того як Європейський Союз оголосив це абсолютною вимогою для набуття членства. Члени Православної студентської асоціації розгорнули масову кампанію проти членів парламенту, звинувативши їх у безбожництві й аморальності²⁸⁸, а лідер православної церкви, патріарх Феоктист Арапасу, відомий своєю беззастережною підтримкою комуністичного диктатора Чаушеску, заявив, що «зло загрожує захопити владу в усьому світі»²⁸⁹.

У той час як багато християн активно борються за соціальну лібералізацію гомосексуальності, є також християни, які бажають ввести нові або старі правові обмеження. Коли Нікарагуа у 1992 році відновила заборону на гомосексуальність, цей крок був зумовлений позицією консервативних християн і рішуче підтриманий кардиналом Мігелем Обандо-і-Браво²⁹⁰. У Польщі Ліга польських сімей від католицької партії у 2004 році запропонувала створити виправні табори, побудовані за зразком тих, що діяли під час китайської революції²⁹¹. Опитування переважно християнського населення США 2003 року показало, що 37 відсотків вважають, що одностатевий секс необхідно заборонити²⁹². В Нігерії окремі англіканські єпископи виступали за введення смертної кари для гомосексуалів²⁹³, а архієпископ Пітер Акінола у 2006 році підтримав законопроект, який не тільки забороняє одностатевий секс, а й порушує права людини для геїв і лесбійнок, забороняє вираження їхньої ідентичності та позбавляє їх права на зібрання. Останній пункт унеможливив для двох відвертих геїв чи лесбійнок піти разом у кіно або до ресторану, не порушуючи при цьому закон²⁹⁴.

Представники інших релігій теж присвятили багато часу та зусиль для підтримки або повторного введення заборони гомосексуальності та дискримінації тих, хто її практикує. Індуські націоналісти з Індії активно захищали вікторіанську заборону в індійському кримінальному кодексі на підставі громадської думки. Згідно з їхнім світоглядом, гомосексуальність не існувала у автентичному індуїзмі, але була уведена разом із мусульманським і християнським завойовницьким імперіалізмом за доби Середньовіччя й за сучасних часів²⁹⁵.

Ісламські фундаменталісти використовували всі можливості, щоб обмежити права гомосексуалів. В Ірані, де не дуже демократичний режим шаха дозволяв геям і лесбійнками вести неприховане життя, Ісламська революція 1979 року призвела до відновлення страти та систематичного переслідування в масштабі, який, можливо, не має аналогів в історії. Чоловіків вішали за одностатеві стосунки у всіх містах Ірану²⁹⁶, а підозрюваних у гомосексуальності після короткого допиту розстрілювали прямо на вулиці²⁹⁷. За оцінками організації з захисту прав мусульман нетрадиційної сексуальної орієнтації Аль-Фатіха, близько 4 тисяч осіб було страчено за гомосексуальність після революції, більшість із них у перші дні²⁹⁸. Точна кількість наразі невідома. Таке відновлення шариату відбувалося в Афганістані за часів правління талібів, у Судані та деяких північних провінціях Нігерії, що призвело до повернення смертної кари

за статеві контакти між чоловіками. В Афганістані засудженого розчавлювали стіною, поваленою на нього. Після падіння режиму талібів афганські суди карали гомосексуалів тюремним ув'язненням, але іноді застосовували й смертну кару.

Абсолютно новим явищем, яке почало формуватися наприкінці ХХ століття, є постійно зростаюча активність відкритих геїв і лесбіянок, які працюють у рамках власних релігійних громад. Ця діяльність часто полягає у створенні власних рухів, які мають різні рівні впливу на релігійні громади загалом. У США, наприклад, гомосексуальні баптисти створили власну організацію в 1972 році, єпископали – у 1974-му, адвентисти – у 1976-му, євангелісти – у 1975-му, анабаптисти – у 1976-му та мормони – у 1977 році. На сьогодні також існують активні групи серед лютеран, православних, південних баптистів, католиків, квакерів, унітаріїв і послідовників християнської науки²⁹⁹. Крім того, в 1970-ті роки єврейські гомосексуали створили власні синагоги в Нью-Йорку, Сан-Франциско та Лос-Анджелесі³⁰⁰. Але такий релігійний гомо-рух не обов'язково сприяє його прийняттю в рамках відповідних релігійних конфесій. Католицькій гомосексуальній групі «Гідність» протягом 1980-х років було дозволено зустрічатись у багатьох церквах США, проте більш суворі постанови від центральної влади поклали цьому край³⁰¹.

Мусульманська гомосексуальна організація Аль-Фатіха була заснована в США в 1998 році і відтоді з'явилась у Великій Британії, Канаді та Південній Африці³⁰². В рамках цієї організації створені окремі спільноти та проводиться робота в сфері прав людини в цілому. Організація (разом з іншими ліберальними мусульманами) стверджує, що гомосексуальність сумісна з ісламом, так само як ліберальні євреї та християни стверджують це стосовно власних релігій. У Норвегії гомосексуальні мусульмани створили товариство «Гомосексуальний світ», члени якого брали участь у гей-парадах і в публічних дебатах. Наявність власних гомосексуальних громад у здебільшого мусульманських країнах, як-от Боснія, Казахстан, Ліван і Туреччина, а також гей-паради, що проводилися в Стамбулі й Сараєво, також свідчать про підвищення рівня свідомості серед гомосексуальних мусульман. Їхні аргументи ґрунтуються на інтерпретаціях Корану й хадисів³⁰³ і вказують на сотні років мусульманської терпимості щодо гомосексуальності. Багато з них стверджують, що поширення гомофобії в ісламському світі є результатом західного впливу³⁰⁴. Секс між жінками ніколи не був заборонений ані Кораном, ані традицією,

однак багато мусульман прирівнюють його до сексу між чоловіками й однаково піддають засудженню.

На Заході також існує низка буддійських гомосексуальних груп. Здійснивши швидкий пошук в інтернеті, можна знайти в деяких західних країнах гомосексуальні групи, створені в рамках різних гілок буддизму.

Релігійно визнані одностатеві шлюби, вимога смертної кари, загальна лібералізація суспільства, релігійні гомосексуальні групи й дедалі більша релігійна підтримка дискримінації в суспільстві разом створюють украй заплутану картину. Більшість основних ставлень до одностатєвого сексу, які були спершу винайдені в релігіях, збереглися і сьогодні. Але навіть люди в найконсервативніших релігійних групах повинні дотримуватися більш широких і ліберальних поглядів, не в останню чергу через присутність у рамках їхньої релігії вірян з іншим, більш ліберальним ставленням до гомосексуальності. Водночас існує її розуміння як того, що понад усе загрожує релігійній картині світу. Цей злий і майже одержимий фокус на гомосексуальності в багатьох релігійних середовищах являє собою дещо нове. Гомосексуальність традиційно не була проблемною темою в більшості консервативних релігійних громад. Це взагалі не те, про що варто говорити.

Не існує будь-якого всеосяжного розуміння відносин між гомосексуальністю і релігією сьогодні або будь-якого всеосяжного розуміння взаємозв'язку між гомосексуальністю і будь-якою релігією. Якщо подивитися на окремі основні релігії, можна визначити різні домінуючі течії.

Хоча спершу індуїзм притримувався достатньо спокійного бачення щодо одностатєвої сексуальності, сьогодні це вже не так. Правовий і світський вплив, ініційований християнською колоніальною владою, призвів до того, що більшість індуїстів мають негативне ставлення до гомосексуальності. Через це гомофобія стала частиною індуїстської віри. Коли репортер від *Hinduism Today* запитав різних індуїстських священиків під час фестивалю Кумбха Мела 2004 року щодо індуїстського ставлення до гомосексуальності й одностатєвих шлюбів, він отримав дуже різні відповіді. Деякі вважають, що це якраз пов'язано із західним впливом, тоді як інші називали гомосексуальність «неприродною, незвичною та рідкісною», не запропонувавши теологічної основи своїх тверджень. Одні вважали, що це індивідуально стосується кожного вірного, а інші висловилися за її безумовне прийняття³⁰⁵.

Індуїстські гомо-активісти дедалі частіше звертаються до більш гомодружніх колоніальних індуїстських традицій і використовують релігійні аргументи у своїй критиці гомофобних індуїстських націоналістів. Вони пропонують правим активістам ознайомитися з індуїстськими текстами й уважніше вивчити історію Індії, щоб дізнатись, якою мірою сучасна індуїстська гомофобія є результатом імпортованих британських цінностей, законодавства й недавніх історичних подій³⁰⁶. Художній фільм Діпи Мехти «Вогонь» 1996 року, в якому зображується любовний роман між двома невістками в індуїстських сім'ях, отримав різні відгуки. Прихильники індуїстської націоналістичної партії Шив Сена нападали на кінотеатри та звинуватили фільм в антагоністичності щодо індійської культури. Інші індуїсти захищали фільм на тій підставі, що він обстоював традиційне індуїстське визнання гомосексуальності³⁰⁷.

Більш ліберальні настрої серед сучасних індуїстів є результатом міжнародної боротьби за права геїв і лесбіянок, а також визнання серед дедалі більшої кількості індуїстів того, що гомофобія передусім є наслідком британського впливу. У 2007 році Верховний Суд індуїстського Непалу прийняв рішення, що гомосексуальність має бути легалізована, а геї та лесбіянки повинні набути рівних прав із гетеросексуалами³⁰⁸, а деякі індійські чиновники вважають, що в Індії заборона на секс між чоловіками повинна бути скасована³⁰⁹.

Зміни в індуїстському ставленні до проблеми гомосексуальності особливо помітні серед представників середнього класу, так само як і в інших релігійних громадах. Опитування індуїстів півдня Флориди показало, що 20 відсотків схвалюють одностатеві відносини, 20 – уважають це «аморальним», а 60 відсотків указали, що «особисто вони це не схвалюють, але люди мають робити те, що вони самі бажають за потрібне»³¹⁰.

Буддизмові також притаманна ціла низка подібних тенденцій. Це головню є результатом спільної боротьби за права геїв і лесбіянок, яка почалась у західному світі, але тут присутнє зростаюче усвідомлення більш давнього позитивного ставлення до гомосексуальності. Яскраві та розкішні гей-паради стають дедалі популярнішими у Таїланді та Камбоджі, а перший узагалі став туристичним раєм для гомосексуалів через його традиційно спокійне ставлення до цього явища. Поліпшення економічних умов у поєднанні зі свідомістю сучасного гомосексуального способу життя привели до того, що все більше й більше людей хочуть жити незалежно від традиційних сімейних структур. У Таїланді

існують власні гей-організації³¹¹. В західних країнах буддизм загалом дуже терпимий. Наприклад, перший будинок для хворих на СНІД був створений дзен-буддистами в Сан-Франциско³¹².

В Японії, з її сумішшю буддизму та синтоїзму, початкове визнання гомосексуальності зникло після періоду модернізації країни. Так само як там модернізація призвела до поширення гомофобії, протягом останніх років і в інших країнах почала з'являтися опозиція до гомосексуальності. Здавалося б, що Далай-лама, тибетський бог-король у вигнанні, забув, що гомосексуальна поведінка була притаманна тибетським ченцям, коли стверджував, буцімто гомосексуальність перебуває в конфлікті з буддійським ученням, оскільки піхва є єдиним отвором, який може бути використаний у сексуальних цілях. Попри це, Далай-лама усвідомлює чітку відмінність між тим, що він визначає правильною сексуальною поведінкою буддистів, і правами людини, які захищають геїв і лесбіянок та їхнє особисте життя. Стверджуючи, що буддійське вчення забороняє гомосексуальну поведінку, бог-король, проте, не має ніякого бажання втручатися до законодавства будь-якої країни³¹³.

Сьогодні більшість ліберальних євреїв терпимі до гомосексуальності. Відверті гомосексуали були прийняті у реформованому іудаїзмі в 1980-ті роки як його послідовниками, так і рабинами³¹⁴. Навіть ортодоксальні євреї виявляють ознаки переходу до підвищення терпимості. Фільм «Вони тремтять перед Богом» (Trembling before G-d) 2001 року про ставлення ортодоксального іудаїзму до гомосексуальності був показаний ортодоксальним громадам. І ліберальні, і консервативні єврейські асоціації США вийшли з офіційними заявами про те, що вони підтримують права гомосексуалів і засуджують будь-яке насильство щодо геїв³¹⁵. Протягом останніх кількох років Ізраїль був, безумовно, найбільш гей-ліберальною країною Близького Сходу з погляду як чинного законодавства, так і ставлення широких кіл громадськості. На сьогодні країна має найбільші гей-спільноти в регіоні.

У рамках іудаїзму, однак, також побутують думки, які засуджують гомосексуальність. Консервативний ізраїльський парламентарій Нісім Зеєв у 2007 році запропонував примусово відправити всіх гомосексуалів до спеціально створених центрів реабілітації³¹⁶. Під час гей-параду в Єрусалимі 2005 року троє учасників були зарізані екстремістом, а інших закидали сечею та фекаліями консервативні єврейські контрдемонстранти³¹⁷. У 2006 році єврейські екстремісти поширювали листівки, які обіцяли нагороду в майже 30 тисяч крон будь-кому, хто вб'є гея чи

лесбіянку під час параду. У листівці також були практичні інструкції, як зробити «коктейль Молотова», щоб кинути в учасників параду³¹⁸.

Як і адепти інших релігій, усе більше й більше мусульман, які живуть на Заході, або представники середнього класу в мусульманських країнах волюють жити винятково як гомосексуали. У документальному фільмі «Джихад за кохання» ці люди розповідають про свою ситуацію та говорять і про підвищений рівень толерантності, і про зростаючу опозицію відкритій гомосексуальності одночасно³¹⁹. Навіть у мусульманських суспільствах, наприклад, у прибережних східноафриканських селах, де традиційно ставилися з великою терпимістю до людей, які ведуть винятково гомосексуальне життя, існує тенденція до витіснення традиційних одностатевих категорій і заміни їх більш західним розумінням гомосексуальності³²⁰. У великих містах, де соціальний контроль нижчий, навіть малозабезпечені чоловіки можуть жити разом, як пара; таке часто спостерігається у великих пакистанських містах, хоча в багатьох випадках ці чоловіки не вважають себе геями³²¹.

Мусульмани, які є винятково гомосексуалами, досі становлять меншість серед тих мусульман, які практикують гомосексуальність. У переважно мусульманських країнах загальна картина дещо інша: суспільство тут не схильне поділяти сучасне мислення й краще сприймає більш традиційну модель. Тобто доти, поки чоловік не відмовляється від громадської чоловічої норми буття і допоки тримає свою сексуальність у приватних межах, немає жодних проблем через його сексуальну активність. Унаслідок строгих правил спілкування чоловіків і жінок у мусульманському Пакистані неодруженим чоловікам, наприклад, легше запросити до себе коханців-чоловіків, ніж гостей жіночої статі³²². Навіть у таких країнах, як Іран, де статеві контакти між чоловіками караються смертю, чоловіки, попри це, однаково займаються сексом один з одним. 16 відсотків іранських чоловіків визнали, що за своє життя мали щонайменше один гомосексуальний акт³²³. Американський антрополог-гомосексуал Джеррі Заріт, який не приховує своєї розбещеності, розповів про чотири роки життя в Тегерані у 1990 році: «Іран був для мене й таких як я сексуальним раєм. І кількісно, і якісно це був найбільш захоплюючий досвід у моєму житті»³²⁴. В Південному Афганістані неодружені чоловіки, які мають статеві контакти з іншими чоловіками, пояснюють це тим, що жінки в їхній країні не тільки недоступні, а й повністю завинені: «Ми не бачимо, чи жінки гарні. Але ми можемо бачити чоловіків і бачимо, які з них прекрасні»³²⁵. Більшість

чоловіків, які мають статеві контакти з іншими чоловіками, або вже одружені, або планують побратися, як ми бачили у випадку пакистанських водіїв вантажівок³²⁶. У деяких мусульманських країнах навіть традиційно поширені сексуальні послуги чоловіків, які продають себе іншим чоловікам³²⁷. Утім, незважаючи на те що це не засуджується Кораном або хадисами, лесбійський секс, як і раніше, більш стриманий і непомітний³²⁸.

Мусульманська опозиція гомосексуальності зазвичай спрямована проти сучасного західного трибу життя людей, які є винятково гомосексуалами, а не проти самої сексуальної практики, поки остання не втручається в традиційний побут сімейних відносин. Але зміни відбуваються й тут. Багато мусульманських сімей приймають своїх гомосексуальних дітей. У Норвегії мусульманський політик від Консервативної партії Афшан Рафік критикує своїх одновірців за те, що вони не засуджують дискримінацію, знущання та покарання геїв і лесбіянок: «Якщо у вас гомосексуальна орієнтація, це питання між вами й Богом... тільки Бог... може судити нас»³²⁹. У Туреччині був утворений політичний альянс між геями-трансвеститами та благочестивими жінками-мусульманками, які борються за право носити хіджаб у громадських місцях³³⁰.

Приватне засудження іноді може бути ще сильнішим у країнах, де гомосексуальність загальноприйнята, наприклад, коли молоді мусульмани заявляють своїм родинам, що вони не хочуть бути частиною традиційної гетеросексуальної сім'ї. Молоді мусульманські гомосексуали в Норвегії можуть наразитися на смерть або насильство з боку членів своїх родин; відомі випадки, коли сім'я, приміром, ламає руки своїм дітям-геям³³¹. Ставлення до гомосексуальності різняться серед мусульман окремих західних країн. Опитування 2008 року показало, що серед мусульман Берліна, Парижа та Лондона відповідно 26, 18 і 4 відсотки визнали гомосексуальність «морально прийнятною»³³².

Релігійний режим шіїтського мусульманського Ірану створив для гомосексуалів безпрецедентні умови. Незважаючи на те що покаранням за статеві контакти між чоловіками є смертна кара, аятола Хомейні в 1979 році видав фетву, яка визнає право хірургічної зміни статі для людей із діагнозом «транссексуальність». Коли людина змінює свою стать, вона водночас і юридично, і релігійно отримує нову, законодавчо оформлену фізичну стать, а також здобуває право офіційно брати шлюб із людиною, яка раніше належала до тієї ж біологічної статі³³³. Як показано в документальному фільмі 2008 року «Будь як» (Be like), багато

геїв наважилися на операцію зі зміни статі для того, щоб мати легальні відносини з чоловіками, які їх приваблюють³³⁴.

Питання гомосексуальності викликало серйозні розколи в християнському світі. Англійська церква становить переконливий приклад серйозності цього розколу в християнстві. З одного боку, нігерійські й угандійські єпископи закликають до страти та заборони геям і лесбіянкам відвідувати ресторани; з другого – є такий собі Джин Робінсон, висвячений єпископ із Нью-Гемпшира, який живе в партнерстві з іншим чоловіком. Цей розкол вочевидь спостерігається серед більшості членів церкви в тих країнах, де поширене англіканство.

Найпотужніша християнська опозиція виходить переважно із африканських країн, які донедавна перебували під місіонерським опікуванням. Утім, у більшості країн рідко можна зустріти найрадикальніші форми спротиву гомосексуальності. Навіть релігійні групи, які послідовно борються проти рівності гетеро- і гомосексуалів, закликають не здійснювати жорстокі напади на останніх. Коли Роберт Мугабе, президент Зімбабве, заявив у 1995 році, що гомосексуали нижчі за тварин, католицька комісія за справедливість і мир у Зімбабве здійняла протест і стверджувала, що право на повагу до приватного життя індивіда також поширюється на геїв і лесбіянок³³⁵.

Іноді християнські аргументи не відрізняються від аргументів, які раніше використовували християнські прихильники расової сегрегації в США: наприклад, боротьба чорношкірих за рівні права була недоречною, оскільки вони вже мали рівні права в межах сегрегації. Фундаменталістська лобістська група «Фокус на родині», а також інші американці – консервативні християни стверджували й досі стверджують, що вони не проти того, щоб гомосексуали мали ті самі права, що й гетеросексуали, проте заперечують, щоб гомосексуали мали «особливі права» (special rights). Під «особливими правами» маються на увазі рівні права на офіційне одруження, рівне оподаткування, рівний захист, закріплений в антидискримінаційному законодавстві, в тому числі у збройних силах, а для окремих штатів – скасування закону про заборону сексу між чоловіками³³⁶.

Хоча християнство протягом більшої частини своєї історії виступало за активне та насильницьке переслідування гомосексуалів, на сьогодні воно рідко коли підтримує продовження дискримінації. Звичайно, більшість християн-гомофобів закривають очі на цю криваву історію. Оскільки більшість християнських країн уже не застосовують такі міри

покарання, як спалення, удушення й утоплення, стало важливішим розділяти більш ранні та поточні переслідування, незважаючи на те що ті ж самі кілька уривків із Біблії лежать в основі обох.

Кілька біблійних рядків, присвячених гомосексуальності, одночасно є причиною серйозних розбіжностей у сприйнятті цієї проблеми між християнами. Надзвичайні суперечки викликає засудження Павлом одностатевого сексу як чогось протилежного «природному»³³⁷. Багато хто не вірить, що Павло засуджує моногамні гомосексуальні відносини, і вважають, що це слід розуміти у світлі більш загального послання Павла про любов. Сьогодні люди рідко згадують заборону на секс між чоловіками, яка міститься в П'ятикнижжі, по-перше, тому, що вона є частиною старозавітного закону, від якого християнство відмовилося, і по-друге, тому, що вона є однією з цілої низки заборон, які вже втратили свою актуальність.

У католицькій церкві часто спостерігається певна невідповідність позиції керівництва та більшості католиків. Це чимось схоже на розбіжності у католицьких поглядах на контрацепцію. Католицьке населення більшості країн Європи й Америки вважається одним із найбільш гомоліберальних. Навіть у католицькій ієрархії немає узгодження між життям і вченням, оскільки значну кількість представників духовенства становлять гомосексуали. Різні дослідження вказують на від 25 до 50 відсотків гомосексуалів серед священнослужителів³³⁸.

У багатьох християнських країнах зміни в сприйнятті гомосексуальності досягли тієї точки, де прийняття та терпимість для більшості людей здаються цілком нормальними. Деякі провідні християнські консерватори, як-от Еспен Оттосен із Норвезької Лютеранської місії, висловлюють стурбованість, імовірно не безпідставну, що ті, хто засуджують гомосексуальність, ризикують також бути засудженими³³⁹. Знову можна побачити паралель у тому, що релігійні секс-расисти більше не можуть обстоювати власні переконання, не наразившись на вкрай негативну реакцію.

Дії консервативних християн часто закінчуються масовою анти-мобілізацією від державних церковних діячів. Наприклад, коли Внутрішня місія Нордмере і Ромсдала у 2008 році закликала до бойкоту одного вікарія комуни Френа, який підтримував гомосексуальність, це закінчилося тим, що обидві церкви, в яких вікарій проповідував, шоразу були переповнені³⁴⁰.

Ще в 1980-ті роки геї та лесбійки фактично не існували в державній і приватній царині християнських країн. Відтоді, однак, спостерігається зміцнення їхніх позицій, оскільки визнання в колі друзів і знайомих постійно зростає, і це приводить до того, що з'являється ще більше геїв і лесбійок. Ми не повинні залишати поза увагою те, як це вплинуло на християнське ставлення: коли об'єктом засудження стають не абстрактні особи, а ваші сусіди, друзі, брати й сестри, прийняти таке традиційне християнське засудження не так-то й легко.

Існує низка релігійно-сексуальних правил, які регулюють одностатевий секс. Осуд гомосексуальності не стосується саме сексу між людьми однієї статі, засуджується вона через те, що не може привести до продовження роду, або через те, що часто визначається як поза-шлюбний секс. Позитивніше до гомосексуальності ставляться ті релігії, які заперечують дітонародження як таке. В інших випадках знов-таки отримують догану тільки певні види гомосексуальної поведінки, тому що вони підпадають під загальну заборону сексуального використання різних отворів тіла. Часто важко визначити, які саме релігійно-сексуальні правила застосовуються конкретно до гомосексуальності, а не стосуються тільки чоловічої та жіночої сексуальності в загальному сенсі. Використання оповідей про створення та інших релігійних міфів може одночасно і виправдати, і засудити деякі види сексуальності, що матиме як позитивні, так і негативні наслідки з огляду ставлення певної релігії до гомосексуальності.

Часто ми доходимо висновку, що релігійний контроль гомосексуальності достатньою мірою залежить від несексуальних аспектів. Як ми вже бачили, релігійно-сексуальні правила використовувалися для встановлення та підтримання ідентичності й урегулювання різних соціальних умов. Більшість релігійної опозиції щодо гомосексуальності ґрунтується на захисті традиційних гендерних ролей. Коли чоловіча та жіноча ролі так чітко виражені через гетеросексуальність, секс між людьми однієї статі видається порушенням гендерної ідентичності. Боротьба проти гомосексуальності, отже, перетворюється на боротьбу за традиційну чоловічу та жіночу ролі. Крім того, більшість релігійної опозиції гомосексуальності ґрунтується на захисті традиційних сімейних структур: одностатевий секс отож насправді допустимий доти, поки не перешкоджає людині відігравати традиційну гетеросексуальну сімейну роль.

Найпотужнішою тенденцією у відносинах між релігією й одностатевим сексом досі залишається ймовірність того, що релігії намагаються придушувати тих, хто кохає людей тієї ж статі.

Релігійне розмаїття ставлень до гомосексуальності сьогодні більше, ніж будь-коли. Тоді як багато хто вірить, що їхня релігія повністю приймає цей вид сексу, інші інтерпретують свої джерела інакше та створюють таке негативне бачення гомосексуальності, якому немає аналогів в історії релігії. Гомосексуальність сьогодні посіла видатне місце у різних релігійних світоглядах, ставши новим явищем, незважаючи на численні релігійні обмеження. Для багатьох людей це важливий символ віри в те, що їхні релігії завжди розглядали гомосексуальність як один із видів сексуальної поведінки, яка кидала виклик усім іншим. У релігії немає конкретного феномена, який був би ворожим щодо гомосексуальності або, навпаки, цілковито позитивним у своєму ставленні, ба навіть бачив її такою, що переважає гетеросексуальність. Зрештою, єдиний висновок, якого можна дійти, – це те, що будь-яке розуміння одностатевої сексуальності можна виправдати під релігійним кутом зору.

7

Священний сексуальний расизм та інші форми релігійної дискримінації

Гаррі С. Трумену, людині, яка, крім усього іншого, скасувала расову сегрегацію в американській армії, в 1963 році журналіст поставив питання, чи вважає він, що шлюб між людьми різного кольору шкіри буде поширений у Сполучених Штатах? «Я сподіваюся, що ні. Я не вірю в це. Чи ви б хотіли, щоб ваша донька вийшла заміж за негра?» Переконавання Трумена мали досить глибоку основу: він уважав, що міжрасові шлюби суперечать Біблії. Він був переконаний, що статеві сегрегація є фундаментальною християнською істиною. Як він пояснив: «Бог створив це таким чином. Прочитайте Біблію, і ви дізнаєтеся»¹.

Усі знають, що расизм – вельми поширене явище. Значно менше відомо про центральну роль релігії, особливо християнства та індуїзму, в історії расизму. Так само як поділ людей за статевою ознакою, поділ людей за кольором шкіри й етнічним походженням притаманний багатьом релігійним світоглядам. Такого роду релігійна класифікація грає важливу роль у переконанні того, що є «природним» для однієї раси, щоб бути вищою за інші, так само як існує релігійне переконання щодо «неприродності» гомосексуальності.

Сексуальний расизм, переконання, що люди різного кольору шкіри або етнічного походження не повинні займатися сексом одне з одним, часто виявляється чи не найстійкішим аспектом релігійного расизму. Оскільки секс є найінтимнішою формою спілкування, не важко зрозуміти, чому це так. Якби не було правил, які регулюють те, чи повинні етнічні або релігійні групи утримуватися від статевих зносин з іншими групами, це неминуче призвело б до змішування ідентичностей, що мало б катастрофічні наслідки в очах прихильників расистського світогляду. Зважаючи на те, що регулювання сексуальної поведінки вважається од-

ним із найефективніших методів контролю людського суспільства, не дивно, що центральним елементом релігійного расизму є секс.

Іноді межі між релігійно-сексуальним расизмом і обмеженням на секс між людьми різних релігій украй розмиті. Трапляються моменти, коли, як це було спочатку в ісламі, обмеження стосувалися винятково релігійної належності: якщо ви змінюєте релігію, ви автоматично переходите від однієї категорії до іншої.

Релігійна опозиція гомосексуальності зменшилась у результаті збільшення терпимості в суспільстві; аналогічним чином, і ще в більшому ступені, релігійно-сексуальний расизм ослаб, тому що в сучасному світі він менш прийнятний. Усвідомлення сексуального расизму теж зменшується, тому що більша частина сучасної релігійно-сексуальної дискусії зосереджена на гомосексуальності. Проте не можна залишати поза увагою релігійно-сексуальний расизм і ту важливу роль, яку він відіграє у життях мільйонів людей.

Тих, кого розділив Бог, не слід сполучати

Хоча сьогодні більшість християн не погодилися б із релігійним переконанням Трумена, згідно з яким раси не слід змішувати, у 1963 році, коли він виступив із цією заявою, його думку поділяла переважна більшість американців (у 1958 році 94 відсотка американців дотримувалися цієї думки)². Протягом багатьох тисячоліть і сьогодні теж релігійний расизм грає центральну роль у регулюванні сексуального життя. Твердження Трумена про те, що Біблія забороняє змішування рас, не тільки відбиває тогочасне християнське вірування, а й підкреслює чільне місце Священного Писання. Згідно з Біблією, Бог забороняє ізраїльтянам брати шлюб із представниками інших народів³. Дітям, народженим у змішаному шлюбі, забороняється вхід до громади Господньої «навіть до десятого коліна»⁴. Це, очевидно, пов'язано зі страхом, що євреї будуть приймати богів своїх партнерів, але в тому, що нащадкам змішаних шлюбів навіть не дозволено поклонятися Господові, присутній також безпосередньо расистський елемент. Ця заборона включає й вимогу тримати «святе сім'я» чистим від іншої крові⁵.

На відміну від багатьох інших заборон П'ятикнижжя, правила, які регулюють секс і расу, наведені у багатьох інших частинах Біблії. Коли пророк Неемія побачив, що «деякі євреї взяли дружин з Ашдода, Аммона

та Моава», він сперечався з ними, проклинав. «Я побив деяких із них і рвав на них волосся»⁶. Крім того, Неємія вигнав священика з дружиною нееврейського походження, тому що той «спаплюжив священство й заповіт священства та Левітів»⁷. Коли пророк Ездра дізнався, що єврей із Вавилону одружився з жінкою нееврейського походження, «так що священне сім'я змішалось із сім'ям народів тих земель», він не просто був у розпачі. «Коли я почув про це, я розірвав одержу мою, мантію мою та рвав волосся на голові моїй та бороду мою»⁸. Ездра мав вагомі причини для відчаю, оскільки «такий перелюб» проти Бога, чим і були, на його думку, ці шлюби, міг призвести до того, що Бог «розлютиться та знищить нас»⁹. Для розв'язання цієї проблеми чоловікам треба було «укласти угоду з Богом про те, що вони виженуть усіх дружин та їхніх дітей»¹⁰. Ездра наказав усім чоловікам, які взяли змішані шлюби, «висповідатися перед Господом Богом» і негайно позбутися їхніх іноземних дружин¹¹. Тож за певних часів розлучення не тільки було можливим, а й стало обов'язком релігійної потреби.

Цікавим аспектом заборони змішаного шлюбу є те, що вона діє тільки для шлюбів, укладених за мирних часів. Інші правила діють, «коли ви йдете на війну проти своїх ворогів»: якщо ви, чоловік, «побачите файну дівчину серед бранців, яку ви будете кохати та хочете мати за дружину, ви можете привести її до вашого дому. Вона повинна відрізати волосся, обстригти нігті та зняти одяг, у якому була, коли її захопили в полон. Вона буде жити у вашому домі й оплакувати батька й матір протягом місяця». Утім, чоловікові дозволено займатися з нею сексом під час жалоби. «Оскільки ви можете вийти в неї та стати її чоловіком, отже, вона є вашою дружиною». Якщо ж чоловік урешті втомився від своєї здобичі, він повинен відпустити її на волю, але не продавати, позаяк він «ділив з нею власну свободу»¹².

Час од часу різні автори Біблії ігнорують ці сексуальні заборони та ведуть оповідь так, ніби їх не існує. У Книзі Рут, приміром, згадується, що єврейські чоловіки не тільки одружуються на моавітянках, що не становить аж надто великої проблеми¹³, а й моавітянка Рут стає прародителькою легендарного царя Давида¹⁴. Деякі інші змішані шлюби згадуються тільки мимохоть¹⁵. Більшість впливових осіб робили те, що заманеться. Мойсей побрався з кушитською жінкою Ціппорою із землі Мідіанської¹⁶. Коли Аарон і Міріам, брат і сестра Мойсея, осудили його за змішаний шлюб, сам Бог прийшов підтримати його, осудивши брата та наславши на Міріам проказу¹⁷. Давид також мав дружину не-

еврейського походження¹⁸, а його син Соломон брав дружин із Єгипту, Моава, Аммона, Едома, Сідона й із землі хетів¹⁹.

Протягом усієї історії євреї зазвичай одружувалися тільки одне з одним, і не дивно, що християнські та мусульманські суспільства, в яких вони жили, часто не залишали їм іншого вибору. В Індії євреї теж не могли одружуватися ні з ким, крім своїх, але на це також впливали їхні власні расові обмеження. В XVI столітті індійські євреї зі світлішим кольором шкіри відмовилися визнавати темношкірих євреїв за справжніх євреїв і заборонили брати шлюб із ними²⁰.

Сьогодні євреї, які проживають за межами Ізраїлю, є релігійною групою, яка достатньо охоче бере шлюб із людьми інших віросповідань, у США цей показник становить приблизно 50 відсотків. Водночас багато євреїв дуже негативно ставляться до загального визнання змішаних шлюбів, не в останню чергу через те, що людину можна визначити євреєм за народженням тільки по материнській лінії. Багато ортодоксальних євреїв і сіоністів вважають змішані шлюби геноцидом і «мовчазним голокостом»²¹.

Мало що в Новому Завіті можна витлумачити як божественну підтримку сексуального расизму Старого Завіту. Ісус і його учні наполягали на спілкуванні з людьми різних національностей. Але це не завадило багатьом християнам продовжувати вірити, що Бог наполягає на сексуальних стосунках тільки між людьми одного кольору шкіри, етнічного походження та щонайменше релігії. Крім того, в Новому Завіті немає нічого, що б заперечувало сексуально-расистські заборони Старого Завіту. Заклик спілкуватися з людьми інших національностей не виходить за рамки загальної ввічливості, чуйності та гостинності. Навіть переконлива заява святого Павла про те, що «немає ні іудея, ні грека... бо всі єдині в Ісусі Христі», не може розглядатися як скасування сексуального расизму Старого Завіту. А якщо б розглядалося, тоді його паралельна заява «немає ні чоловічої статі, ні жіночої» є прямим заклик до гомосексуальності; здебільшого християни не тлумачать Павла у такий спосіб²².

За часів Середньовіччя сексуальні стосунки між християнами та нехристиянами суворо каралися. Кілька християнських жінок та мусульманських і єврейських чоловіків, які мали статеві контакти одне з одним, були засуджені на смерть. Утім, рідко коли християнські чоловіки каралися за секс із нехристиянськими жінками²³. Згідно з англійським

законом кінця XIII століття, той, хто мав сексуальні «стосунки з євреєм або єврейкою... мають бути поховані живцем»²⁴. Саме заборона викликала більше страху, ніж змішання релігій. У 1268 році папа Климент IV дорікнув португальському королю Афонсу III, що християнські чоловіки одружувалися з жінками-християнками сарацинського (арабського) або єврейського походження²⁵. В Арагоні в XIV столітті застосовувалася смертна кара за секс між християнами та євреями, навіть якщо останні прийняли християнство²⁶. Середньовічні читачі могли дізнатися про дивовижну расову метаморфозу в контексті змішаних шлюбів. Герой англійського лицарського роману «Король Тарса» (The King of Tars), мусульманський султан, після одруження з християнською принцесою переходить у її віру. За сюжетом роману, коли султан прийняв хрещення, Бог змінив його шкіру з чорної на білу; автор вигадав такий цікавий хід, щоб читачі не мали богословських ускладнень щодо шлюбу між людьми різного кольору шкіри²⁷.

За часів Реформації виникли нові правила. Загальним правилом було таке: якщо принцеса стає дружиною наслідного принца іншого віросповідання, вона мусить змінити віру. У 1631 році лютеранська міська рада Страсбурга постановила, що будь-яка людина, яка візьме шлюб із кальвіністом, має заплатити штраф. Жінка-лютеранка втратить громадянство, якщо вийде заміж за чоловіка-кальвініста²⁸.

Фундаментальнішу заборону шлюбів між християнами та нехристиянами було введено в Іспанській Америці, так само як і в Іспанії. Християни не могли брати шлюб з євреями або мусульманами²⁹. Але знову ж таки це не тільки релігійна проблема. Європейська експансія спричинила сексуальні стосунки між білими чоловіками та небілими жінками. Це засуджувалося багатьма християнськими місіонерами, які робили все від них залежне, щоб переконати колоніальні влади заборонити такі відносини³⁰.

Християнська влада й без переконань із боку місіонерів охоче запроваджувала всілякі заборони. У 1685 році в Південній Африці протестантська голландська влада заборонила шлюб між людьми різного кольору шкіри³¹. У 1726 році в Бразилії католицька влада запропонувала аналогічну заборону³². В датсько-норвезькій колонії Транкебар в Індії лютеранська церква намагалася запобігти статевим контактам між білими чоловіками й індійськими жінками, відмовившись хрестити їхніх дітей. У результаті матері хрестили дітей у католицькій церкві, яка не була настільки расистською³³.

Німецькі місіонери в Південно-Західній Африці близько 1900 року розійшлись у поглядах щодо секс-расизму: одні стверджували, що шлюб між чорними та білими – це «гріх проти расової свідомості», тоді як другі були більш прагматичними та вважали, що краще вже шлюбні, ніж вельми поширені позашлюбні стосунки³⁴. Християнські місіонери в Австралії засуджували будь-які статеві контакти між білими й аборигенами³⁵.

США є одним із прикладів повного та тривалого сексуального расизму. Перші американські закони проти сексу між людьми різного кольору шкіри були введені у Вірджинії в 1662 році³⁶. Заборона на шлюби через колір шкіри була підтримана більшістю церков Америки. Однак на практиці рабовласник міг використовувати своїх чорних рабів у сексуальних цілях, і ні цивільна, ні релігійна влада не виступали проти цього³⁷. Згвалтування чорних невольниць їхніми білими власниками не регулювалося жодним законом, а тому не вважалося злочином³⁸. Велика кількість рабів із кров'ю білих є доказом цієї практики³⁹. Раби з більш світлим кольором шкіри мали вищу цінність на ринках⁴⁰. Наприклад, закони Вірджинії підтримували економічно вигідну практику білих рабовласників народжувати власних дітей-рабів. Діти чорної жінки та білого чоловіка були «рабами або вільними залежно від статусу матері»⁴¹.

До скасування рабства широку протидію сексові між людьми різного кольору шкіри треба розглядати в контексті християнського захисту інституту рабства, підтримуваного Старим і Новим Завітами. Крім того, багато білих християн стверджували, що чорні люди були нащадками Каїна, проклятого Богом⁴², або Хама, сина якого Ной прокляв і прирік навіки бути слугою «братів своїх»⁴³.

Після скасування рабства ситуація дещо змінилась. Якщо до цього рабам зазвичай заборонялося брати шлюб, проте після скасування рабства виникла велика правова потреба запобігання шлюбам між білими та чорними⁴⁴. Після Громадянської війни кількість штатів, які забороняли змішані шлюби, зменшувалася, проте їхня чисельність знову почала зростати між 1897-м і 1913 роком, тоді змішані шлюби були заборонені в 30 штатах. Аргументи влади, використані для виправдання такої заборони, як і раніше, були теологічного характеру. Верховний Суд штату Джорджія в 1869 році дійшов висновку, що змішаний шлюб неможливий в очах Бога і «жоден людський закон» не може змінити це⁴⁵. Верховний Суд штату Теннессі в 1871 році посилається на старозавітну

заборону змішаних шлюбів⁴⁶. Верховний Суд Техасу в 1877 році постановив, що, оскільки шлюб – це «державний інститут, створений Богом», одруження людей з різним кольором шкіри не може бути дозволеним⁴⁷. Верховний Суд штату Алабама в 1877 році дійшов висновку, що змішані шлюби повинні бути заборонені, оскільки Бог «створив дві окремі раси: чорну та білу»⁴⁸. «Природний закон, який забороняє змішаний шлюб, що призводить до розбещеності рас, такий саме божественний, як і те, що наділило раси різною природою», – одногосно постановив Верховний Суд північного штату Індіана в 1871 році⁴⁹.

Сегрегація, особливо в школах, має важливе значення під релігійно-сексуальним кутом зору, оскільки відволікає дітей від думок, нібито расова дискримінація є дивною та неправильною⁵⁰. На практиці це була передусім заборона на статеві контакти між чорними чоловіками й білими жінками та *юридичне* невизнання будь-яких відносин між людьми різного кольору шкіри. Так само, як і раніше, білі рабовласники мали вільний доступ до своїх чорних рабинець, білі чоловіки продовжували використовувати в сексуальних цілях своїх чорних слуг⁵¹. Отже, християнський расистсько-релігійний світогляд також мав свої менш раціональні обмеження.

Незважаючи на те що було поширеним переконання, згідно з яким сексуальні відносини між людьми різного кольору шкіри не пасували будь-якій із рас, зрозуміло, що християнські расистські сексуальні регулювання спрямовані на забезпечення чистоти саме білої раси. Вже того факту, що людина мала невеликий домішок чорної крові, було достатнім, щоб визначити її чорною з християнського та юридичного погляду. Зрештою, саме чорна шкіра була знаком Божого прокляття Каїна й Хама.

Переконання, що Бог бажав зберегти раси окремо, довгий час не втрачало свою силу. У 1958 році 94 відсотки населення США були проти змішаних шлюбів⁵². Коли Барак Обама народився на Гаваях у 1961 році, шлюб його батьків був кримінальним злочином у 22 інших штатах.

Мілдред і Ричард Лавінг, чорно-біла пара, які побрались у 1959 році, були засуджені до року ув'язнення або 25 років вигнання зі штату Вірджинія. Суддя навів таке теологічне пояснення цьому покаранню: «Всемогутній Бог створив різні раси: білу, чорну, жовту, червону й малайську, та розташував їх по різних континентах. Той факт, що він розділив раси, показує, що він не хотів, щоб вони перемішалися». Саме це християнське пояснення у 1967 році Верховний Суд Сполучених

Штатів визнав недійсним, а заборону на змішані шлюби, яка існувала в 16 штатах, — неконституційною⁵³. Це було аж ніяк не популярне рішення. У 1968 році, за рік після цього доленосного рішення, 73 відсотки американців усе ще виступали проти легалізації змішаних шлюбів. Тільки за 16 років після ухвали Верховного Суду їх стало менше ніж 50 відсотків⁵⁴. Такий саме відсоток противників одружень між людьми з різним кольором шкіри залишався аж до 2004 року. Саме тоді змішані шлюби вперше набули чинності в США⁵⁵. Навіть після офіційного прийняття досі існує потужна опозиція змішаним шлюбом: в 1994 році 37 відсотків американців були проти шлюбів між чорними й білими⁵⁶, у 2009 році ця цифра становила 20 відсотків населення США⁵⁷.

Багато християн убачили й досі вбачають сексуальний расизм як фундаментальне питання їхньої релігії. Південна баптистська конвенція, найбільша деномінація США, була заснована в 1845 році після суперечки з північними баптистами з питання центральної ролі расизму в християнській вірі. Аж до 2000 року керівники південних баптистів продовжували використовувати загалом теологічні аргументи в їхній боротьбі за збереження расової сегрегації в різних сферах суспільного життя⁵⁸. Навіть баптисти, які, на відміну від багатьох інших християн, були достатньо ліберальними в інших питаннях, як і раніше, вважали, що Бог не схвалював сексу між чорними й білими⁵⁹. В листі до всіх пресвітеріанських церков США впливовий пресвітеріанський теолог Джон Едвардс Ричардс у 1965 році написав: «Нехай ті, хто бажає стерти расове розмаїття Божого творіння, остерігаються наслідків їхнього зла, які спіткають їхніх дітей»⁶⁰. Коли в 1958 році побачила світ дитяча книжка «Весілля кроликів», яка розповідає про весілля чорного та білого кроликів, це викликало християнські протести проти такого спотворення творіння Господа⁶¹.

Частково через те, що заборона на змішані шлюби була конче важливою для багатьох вірян, низка штатів вирішила зберегти заборону навіть після рішення Верховного Суду 1967 року, хоча вже не існувало жодних важелів для забезпечення дотримання законів. Останні два закони були скасовані після референдумів 1998-го та 2000 року, утім, не без потужної опозиції. У 1998 році 38 відсотків населення Південної Кароліни проголосували за збереження закону про заборону, а у 2000 році такі саме погляди поділяв 41 відсоток населення штату Алабама. Якщо врахувати, що обидва ці штати мають велику частку афроамериканського населення (відповідно 30 і 26 відсотків) і що афроамериканці

переважно виступають проти секс-расизму, потужну опозицію здебільшого становили білі виборці цих двох південних штатів⁶².

Релігійні переконання досі лежать в основі американського секс-расизму, й деякі вірні визнають це чіткіше від інших. Ленні Літлджон, представник законодавчої влади штату Південна Кароліна, був одним із тих, хто в 1998 році голосував за збереження заборони, й ось як він пояснив свою позицію: «Це не те, що планував Бог, коли розділив людей за вавилонських часів»⁶³. Отже, він обґрунтував расову сегрегацію в шлюбі історією про те, як Бог розділив народи під час будівництва Вавилонської вежі, наведеною в Книзі Буття⁶⁴. Літлджон також розповів, звідки походить його засудження: «Я був вихований баптистом... Моя сім'я вчила мене цього протягом багатьох років». Кеннет Уейн Хейгін, центральна постать в американському п'ятидесятилітньому, син засновника так званих Біблійських центрів «Рема», які працюють у 15 країнах, висловився про секс між людьми різного кольору шкіри так: «Ми друзі. Ми граємо. Ми йдемо разом як група, але ми не зустрічаємось один з одним... Я не думаю, що нам слід змішувати будь-які раси»⁶⁵. Християнський фундаменталістський Університет Боба Джонса, найбільший приватний навчальний заклад Південної Кароліни, дав таку офіційну відповідь білому кандидатові, одруженому з чорною жінкою: «В Університеті Боба Джонса, однак, є правило, яке забороняє міжрасові відносини між студентами. Бог розділив людей зі своєю метою... Хоча немає рядка в Біблії, який догматично вказує, що раси не повинні брати шлюби між собою, весь план Бога, те, як він розподілив раси протягом століть, вказує на те, що міжрасові шлюби не найкращий вибір для чоловіка». Під «протягом століть» Університет мав на увазі біблійну історію й також посилався на історію будівництва Вавилонської вежі як яскравий приклад Божого задуму тримати раси окремо одна від одної⁶⁶.

Церква мормонів, яка виникла в середині XIX століття, втілює християнський расизм того часу та сексуальний расизм як ключові елементи її вчення. У 1863 році мормонський пророк Бригам Янг пояснив «Закон Божий щодо африканської раси»: «Якщо біла людина, яка належить обраному сім'ю, змішає свою кров із сім'ям Каїновим, покаранням, згідно із законом Божим, є смерть на місці»⁶⁷. Коли під час свого переселення на захід від штату Іллінойс у 1847 році Янг дізнався, що афроамериканець одружився на білій жінці в Массачусетсі, він заявив, що

не вагаючись убив би цю пару, якби був достатньо близько⁶⁸. Оскільки мормони вважають себе новим обраним народом, вони простежують свою заборону на расове змішування до Божого веління ізраїльтянам практикувати сексуальний расизм. У 1954 році один із провідних членів церкви заявив, що для білих людей мати статеві контакти з чорними дорівнює «духовній смерті». Для білих людей дуже важливо постійно бути насторожі, бо «негр прагне бути поглиненим білою расою. Він не заспокоїться, поки не досягне цього шляхом змішаного шлюбу»⁶⁹. І тільки після того, як президент мормонської церкви Спенсер В. Кімбал отримав в 1978 році божественне одкровення, фундаментальний расизм церкви був нарешті скасований⁷⁰.

Хоч антисемітизм Адольфа Гітлера був сформований на основі багатовікового християнського засудження євреїв, його ідеї щодо расової чистоти, серед іншого, були натхненні законодавством США, що так само стало результатом християнського американського расизму⁷¹. Здебільшого нацисти вірили, що заборона на секс між людьми різних національностей відповідає принципам християнства, а крім того, запобігала народження людей з обмеженими можливостями, навіть якщо заборона призводила до масових убивств. Християнські нацисти стверджували, що закон Божий наказував їм боротися з усіма формами змішання рас і бастардизації⁷². Запобігання загрози розмноження тих, кого вони вважали нижчими істотами, розглядалось як вираження «вищої поваги до Богом даних законів природи»⁷³.

Нідерландська реформаторська церква в Південній Африці також використовувала біблійні аргументи, щоб захистити й сексуальну сегрегацію, і апартеїд загалом. Божественний поділ рас прирівнювався до того, як Бог відділив світло від темряви або воду від землі. Змішання рас рівнозначно повстанню проти самого створення. Крім того, Бог розділив народи після того, як люди намагалися побудувати Вавилонську вежу⁷⁴. Християнські расисти Південної Африки дістали підтримку не тільки від США. Кілька вільних церковних організацій Швеції захищали апартеїд протягом 1960-х років саме через те, що сексуальні відносини між чорними й білими вважались огидними⁷⁵.

Широке засудження расизму сучасним суспільством – це єдина причина того, що сьогодні сексуальний расизм становить досить своєрідне релігійно-сексуальне явище. Насправді, це швидше варто розглядати як типовий приклад того, як релігійні правила життя формуються залежно від того, як релігія класифікує людей. Релігійне правило, яке визначає,

хто і з ким може мати статеві контакти, є одним із найпотужніших засобів зміцнення конкретних ідентичностей.

Християнський сексуальний расизм достатньо унікальне явище в іншому сенсі: попервах він був центральним і самоочевидним, а потім швидко став неважливим і майже забутим. Зміна була настільки швидкою та повною протягом усього лише декількох десятиліть, що багато людей не розуміють, наскільки важливими були ці расистські уявлення ще кілька століть, а у багатьох куточках християнського світу менш ніж покоління тому.

І християни-расисти і християни-нерасисти рівною мірою будують свої релігійні переконання на основі одних і тих самих писань і традицій. Ситуація така сама, як і з християнським ставленням до гомосексуальності: більшість біблійних уривків, у яких згадується міжрасовий секс, засуджують його, проте деякі історії вказують у зовсім іншому напрямі. Якщо ми звернемося до історії церкви, то знайдемо те саме розмаїття більшого чи меншого розпалювання гомофобії, більшого чи меншого ступеня секс-расизму з досить негативним ставленням за часів Середньовіччя. Спостерігаючи за тим, як і секс-расизм, і гомофобія поступово втратили свої позиції в християнстві, однак не можна не помітити, що християнська гомофобія ослабла швидше, ніж расизм. Обидва ці погляди мали й досі мають потужну підтримку, і швидкість з якою гомофобія перестала розглядатись як щось цілком природне та само собою зрозуміле, схилила суспільну думку в бік захисту саме секс-расизму. Й цей захист був потужним і особливо міцним, також ґрунтуючись на біблійних принципах.

Тримайся власної касты

На початку 2008 року Премала Ядхав, дівчина з вищої касты, втекла зі своїм коханим Чандракантом Гаїкводом, який перебував поза кастою, із села Сатгаон на сході індійського штату Махараштра. Вони перетнули кордон штату та знайшли притулок у друзів у Кхамаредді в штаті Андхра-Прадеш. 5 січня їх відшукали родичі Премали та відвезли додому. Премалу повернули до сім'ї, а Чандраканта та його друга з кляпом у роті били всю ніч. «Коли ми втрачали свідомість через жорстоке побиття, вони виливали воду на лице, щоб повернути до тями, і знову били», – розповідали юнаки після цього. Чоловіки з вищої касты також прокололи Чандраканту обидва ока, а його друзів засліпили одне⁷⁶.

Розповідь про дівчину з вищої касті Премалу та хлопця поза кастою Чандраканта тільки одна з багатьох подібних історій про те, що відбувається з молодими індуїстами, які наважилися кинути виклик традиційній забороні на секс і шлюб за межами каст. У разі якщо йдеться про відносини хлопця з нижчої касті й дівчини з вищої, як, наприклад, Премала та Чандракант, зазвичай у покарання хлопця вбивають, дівчину іноді теж. Тільки в травні 2008 року було повідомлено про п'ять таких подвійних убивств у штатах Хар'яна, Пенджаб і Уттар-Прадеш⁷⁷. Запобігання шлюбів молодих людей з різних каст дуже важливе у багатьох частинах Південної Азії. Коли Верховний Суд Індії у 2007 році ухвалив закон, за яким батьки не мають права бити, погрожувати або закривати дочок старше вісімнадцяти років, це призвело до протестів і звинувачень у тому, що у такий спосіб робиться спроба завдати серйозного удару по індійській культурі. Проблема полягала в тому, що більшість дочок, які беруть шлюб проти волі своїх батьків, обирають чоловіків з інших каст, а не зі своїх⁷⁸.

У початковій індійській кастовій системі простежувалися чіткі паралелі з іншими видами релігійного расизму, адже населення країни також було розділене на різні групи, які не можуть змішуватися. Неможливо уникнути каст, в якій народились. Існує також уявлення, що люди різних каст фізично відрізняються одне від одного, у тому числі кольором шкіри. В індуїзмі традиційно заборона шлюбу між кастами є абсолютною. Чоловікам не дозволяється мати статеві контакти з жінками з вищої касті, проте чоловікам з вищої касті дозволено займатися сексом із жінками з нижчої, проте не одружуватися з ними⁷⁹. Літературний збірник казок, новел і легенд на санскриті XI століття «Океан сказань» містить трагічну історію про чоловіка з нижчої касті, який закохується в принцесу. Чоловік впадає у відчай, адже його кохання таке недосяжне та неприродне. Це наче ворона бажає створити союз із лебедем. У своєму розпачі чоловік вирішує спалити себе живцем, але перш ніж йти до вогню, він молиться богам, щоб він і принцеса переродилися в одній касті й після цього стали чоловіком і дружиною в наступному житті⁸⁰.

Стародавні Закони Ману не тільки наказують одружуватися лише з представником власної касті, а й демонструють наслідки непокори. Чоловік з однієї з трьох вищих каст, який бере шлюб із жінкою-шудрою (найнижча з чотирьох основних каст), опускає свою сім'ю та дітей до того ж найнижчого рівня⁸¹. Брахман, який одружується з жінкою-шуд-

рою, потрапляє в пекло⁸². Для того щоб не наражатися на небезпеку, Закони Ману рекомендують чоловікам не брати шлюб із жінками з нижчих каст. Крім того, жінок, чий батько невідомий, теж слід уникати⁸³. Загалом і чоловіки, і жінки втрачали свою касту, якщо вступили в шлюб із людиною з нижчої касті. У деяких районах Індії жінка з вищої касті, яка народила дитину від чоловіка з нижчої, могла відновити свій статус лише у разі, якщо віддасть дитину⁸⁴. На півдні Індії допускався шлюб між людьми різних субкаст одного рівня⁸⁵.

Навіть якщо сама кастова система передусім є вираженням індуїстського переконання, що люди народжуються з певною життєвою позицією, яку вони заслужили в попередніх життях, існує багато прикладів того, що кастова система зберігається, навіть якщо людина перейшла в іншу релігію. Буддійський текст «Калачакра Тантри», ймовірно, створений за часів Христа, прирівнює кохання між чоловіком із вищої касті і жінкою з нижчої до вбивства, брехні та перелюбу⁸⁶. Багато мусульман Південної Азії, а також їхні нащадки в Європі, Північній Америці й інших куточках світу підтримують кастову систему та беззастережно прийняли заборону на сексуальні відносини між представниками різних каст. А ось серед південно-азійських мусульман та інших релігійних груп існує тенденція під час вибору шлюбного партнера приділяти менше уваги його касті, а більше багатству, освіті та соціальному статусові⁸⁷.

Новонавернені католики в португальській Індії зберегли кастову систему, у тому числі заборону на одруження людей із різних каст, тоді як більш традиційні члени сирійської церкви півдня Індії не брали шлюб із новонаверненими з нижчих каст. Сьогодні кількість міжкастових шлюбів серед християн зростає, це зазвичай відбувається між людьми, які перебувають близько одне до одного в християнській кастовій системі⁸⁸. Позакастові індуїсти, які були навернені у християнство, скаржаться, що вони зазнають такої ж самої дискримінації від індійських християн, як і від індуїстів⁸⁹. Багато католиків Шрі-Ланки теж зберегли кастову систему, але вони приймають секс між представниками різних каст, а діти, що з'явилися на світ завдяки таким зв'язкам, будуть належати до тієї ж касті, що й батько⁹⁰.

Загальна заборона на міжкастові шлюби залишається актуальною й у сучасному індуїзмі. З огляду на підвищені рівні географічної мобільності очевидно, що індуїсти вважають за краще не брати шлюб за межами своєї етнічної групи⁹¹. У свою чергу вони пов'язані саме з кастою, оскільки більшість каст є етнічно обмеженою. Уникнути

змішування каст також можна через подання приватних шлюбних оголошень у газетах і в інтернеті, у такий спосіб самотні люди та їхні батьки можуть легко знайти партнерів у межах своїх каст⁹². Низка здебільшого південноазійців, особливо представників середнього класу й еміграційних громад, тепер більш поблажливо ставиться до цих традиційних заборон. Утім це не означає, що вони становлять якусь конкретну опозицію сексуальним перепонам, а радше демонструє більш прагматичний погляд на кастову систему загалом⁹³. Багато хто має ліберальніші погляди, проте ці люди однаково будуть жити відповідно до суворих вимог сім'ї. Опитування, проведене в Лондоні серед молоді південноазійського походження, показало, що кількість тих, хто виступав за змішаний шлюб, була значно більшою, ніж тих, хто не буде вступати в такі відносини без благословення своєї сім'ї⁹⁴. Крім того, став більш поширеним шлюб між представниками різних каст, проте одного статку; доходи, багатство й освіта вважаються важливими чинниками, які впливають на вибір⁹⁵. У деяких бідніших і новіших емігрантських громадах, де надто малий вибір партнерів з південноазійців, кастова належність взагалі ігнорується – найголовніше в цьому разі не взяти шлюб з особою іншого етнічного походження⁹⁶. Трапляються випадки, коли гроші говорять голосніше за правила каст: оскільки сьогодні кастова належність не надто впливає на економічне процвітання, часто спокусливіше видати заміж своїх дітей за багатих членів іншої каст, ніж за бідних – власної.

З практичної точки зору тут простежується паралель із білим християнським расизмом, яка полягає у тому, що менш прийнятно для жінок вищої касты мати статеві контакти з чоловіками нижчої касты, а не навпаки. Тоді як непомітні стосунки між одруженою жінкою з вищої касты та чоловіком із нижчої мовчки приймаються⁹⁷, чоловіки з вищої касты достатньо відкрито можуть відвідувати жінок-повій з нижчих каст. Не рідкістю є й зґвалтування чоловіком із вищої касты жінки з нижчої для приниження нижчих каст загалом⁹⁸.

Заборона була переосмислена так, що застосовувалася переважно до відкритого та санкціонованого релігією сексу. Насамперед це не порушувати в шлюбі старих правил каст. Коли йдеться про стримані позашлюбні статеві стосунки, правила не надто й строги. Коли мова йде про проституцію та систематичні зґвалтування, то це означає, що чоловік із вищої касты може купити секс або зґвалтувати жінку з нижчих каст, тим самим сексуально принизивши нижчу касту. Сексуальне

приниження соціально- й релігійно-неповноцінних індивідів допомагає підкреслити кастові відмінності, тим самим роблячи таку практику прийнятнішою для тих, хто належить до вищої касты.

Те, як кастова система та її сексуальні правила були передані певним частинам буддизму, християнству та ісламові, дає певне уявлення про те, наскільки важливими й привабливими є такі відносини для людей. Вони являють собою глибинні структури, від яких важко відмовитися. Ми не повинні недооцінювати безпеку й упевненість у собі, що часто є результатом спроможності визначити людину як нижчу тільки через те, хто вона є або з ким має статеві контакти.

Секс із правовірними й неправовірними

Як ми вже говорили, Біблія постійно засуджувала статеві контакти з іншими расами. Єврейських чоловіків і жінок-християнок, які мали статеві контакти, за часів Середньовіччя спалювали. Але в той же час під кутом зору іудаїзму або християнства часто буває важко розрізнити сексуальні заборони, які ґрунтуються на релігії, етнічній належності або кольорі шкіри, іслам містить правила, які регулюють сексуальну поведінку винятково на основі релігійної належності.

У цьому відношенні Коран пропонує чіткі орієнтири. Ні чоловіки, ні жінки не повинні брати шлюб з ідолопоклонниками, але якщо останні перейшли в іслам, вони автоматично класифікуються як мусульмани та можуть бути визнані як шлюбні партнери⁹⁹. Мусульманські чоловіки можуть одружуватись із цнотливими жінками, «тими, кому дано Письмо перед вами», тобто іудейками та християнками¹⁰⁰. Жінки не мають подібного права, це відображає той факт, що чоловіки визначаються як попечителі або супроводжуючі жінок, *qawwamun*¹⁰¹. Якщо б мусульманка отримала право брати шлюб із немусульманином, це б створювало проблему, оскільки в цьому разі мусульманин підпорядковується немусульманину. Однак багато мусульман уважають, що мусульманки також мають право на шлюб з християнами або євреями.

Суперечки щодо того, як мусульмани повинні ставитися до невірних у сексуальній площині, іноді набували вельми своєрідної форми. Ранній мусульманський поет Абу Нувас і деякі правознавці релігійно-правової малікітської школи висловили думку, згідно з якою проникнення мусульманських чоловіків у християнських або єврейських чоловіків було способом демонстрації переваги ісламу і, отже, розглядається як

обов'язок, а не гріх¹⁰². Насправді, однак, еротичні стосунки мусульманських чоловіків пішли навіть далі у цьому напрямі: мусульмани часто склали любовні вірші на честь єврейських і християнських юнаків, але і єврейські чоловіки теж писали ніжні слова на адресу мусульманських юнаків¹⁰³.

Із сучасними швидкими темпами інтеграції збільшилася кількість шлюбів між мусульманами й немусульманами. Змішані шлюби зовсім не були рідкістю в колишній Югославії, а кількість мусульман, які побралися з немусульманами, у США зростає з кожним новим поколінням. Чисельність американських мусульман, які перебували в шлюбі з немусульманами, за даними 2001 року становила 21 відсоток, що дорівнює відсоткові американських католиків, які перебувають у шлюбі з некатоликами¹⁰⁴.

Люди будь-якої релігійної належності зазвичай одружуються з близькими за віросповіданням людьми не тільки через традиційні обмеження. Члени соціальних мереж, особливо ті, хто має стійкі релігійні переконання, часто поділяються за певною релігійною належністю, а отже, не дивно, що вони знаходять там шлюбних партнерів своєї ж віри. І, звичайно, для деяких людей релігія настільки важлива, що вони навіть не уявляють подружнє життя з кимсь, хто не поділяє їхню віру.

Релігійні заборони сексу з людьми іншої віри повертають нас до вихідної точки обговорення традиційних сексуальних правил. Якщо ваше сексуальне життя підлягає регулюванню та людина, з якою ви пов'язані, а також доля ваших дітей і внуків теж підлягають регулюванню; якщо ви маєте статеві контакти з особами, що сповідують інші релігійні погляди, особливо якщо одружитесь з людиною іншої віри – ви будете вимушені повсякденно спілкуватися з людьми іншого релігійного світогляду, а також, імовірно, стикнетесь у ваших сексуальних стосунках із правилами, абсолютно відмінними від тих, що встановлені вашою власною релігією. Також незрозуміло, що буде після смерті, оскільки дуже багато релігій наполягають на тому, що шлюб і сімейні відносини тривають у загробному світі. Що станеться, якщо ваш чоловік чи дружина та діти не тієї ж істинної віри, що й ви?

І хоча релігійні правила щодо віри сексуального партнера мають те ж історичне походження, що й релігійно-сексуальний расизм, не в останню чергу тому, що багато релігій мають етнічну основу, одночасно вони є чимось зовсім іншим. Оскільки релігійно-сексуальне регулювання відповідно до релігійної належності ґрунтується на чітких відмінностях між

трибом життя людей, релігійно-сексуальний расизм спирається тільки на конкретне релігійне розуміння людської ідентичності.

Релігійні правила, які визначаються згідно з тим, хто з ким може мати статеві контакти, чи за ознакою статі, кольору шкіри, етнічного походження, касті або релігії, — усі вони мають одну загальну рису: зміцнюють фундаментальне правило, важливе для багатьох релігій, що існують відмінності між людьми і різне значення надається різним людям залежно від того, хто вони (або як себе ідентифікують). Стать, колір шкіри, етнічне походження, належність до певної касті й релігія є чинниками, які визначають цінність людей у рамках релігійного світогляду. Сексуальні правила допомагають зберегти ці визначення. Ті, хто кидає виклик правилам, отже, порушують не тільки ці священні відмінності між людьми, а й межі відведеної їм ідентичності.

8

Секс в іншому світі

За часів грецької Античності троянський принц Ганімед славився своєю красою, він був «народжений найгарнішим зі смертних чоловіків». Але одного дня він зник. Усі шукали його – усе марно. Його батько був невтішний, поки не з'явився бог Гермес і не доповів, що немає підстав для відчаю – Ганімед став безсмертним і йому була дарована вічна молодість. Проте це лише частина історії. Зевс, цар богів, викрав Ганімеда «через його красу»¹. Сюжет переказів варіюється залежно від того, чи Зевс прийняв форму орла, щоб викрасти Ганімеда, чи постав у своїй звичайній подобі чоловіка середнього віку. У всякому разі, закоханий Зевс приніс Ганімеда на Олімп не тільки щоб той виконував роль чашника під час божественних святкувань, – Софокл указує досить чітко, що молодий троянець «могутність Зевса розпалював стегнами»².

У будь-якій релігійній дискусії не слід випускати з уваги богів, ангелів і демонів, які живуть на різній відстані від людства. Більшість таких надприродних істот сексуально активні по-різному – або одна з одною, або з простим смертним, як, наприклад, Зевс із Ганімедом. У тих надприродних сферах, до яких належать боги і куди ми, можливо, урешті-решт потрапимо, не існує такого місця, де не було б сексу. Той факт, що секс існує в цих надлюдських сферах, змушує уважніше подивитися на них під кутом зору сексу та релігії. Від того, якою саме є сексуальна поведінка богів і які порядки діють у цих сферах, часто залежить кінцеве й основне формулювання релігійно-сексуальних правил, які регулюють певні аспекти життя на землі. Крім того, існують особливі правила щодо того, як людина повинна поводитись, якщо вперше сексуально стикнулася з цими надлюдськими істотами: боги, ангели та демони зовсім не схожі на більшість людей.

Секс між богами

У багатьох немонотеїстичних релігіях створення світу стало результатом сексуальної активності. Згідно з єгипетськими, месопотамськими, грецькими й іншими міфами, світ був створений божественними парами в сексі, у результаті якого народилися діти, які стали різними елементами нового створіння. Навіть якщо від самого початку є лише один бог, секс однаково розглядається як частина процесу створення. Єгипетський геліопольський міф розповідає про Атума, який породив своїх нащадків, мастурбуючи: «Я встромив свій кінець в свій кулак, я втішався з моєю рукою. Впало сім'я до власного рота. Потім бога я виплюнув Шу, а за ним вивергнулась богиня Тефнут»³. Багато богів не обмежували себе сексом задля розмноження, а були дуже сексуально активними.

Хоча життя грецьких богів найкраще знайоме західному світові, сексуальність індуїстських богів, поза сумнівом, найважливіший приклад сексуально активних божеств релігій, які збереглися і сьогодні. Більшість богів живуть у гетеросексуальних відносинах одне з одним, проте важко точно сказати, хто з ким, тому що це може варіюватися від джерела до джерела, а крім того, деякі боги мають достатньо змінні ідентичності. Як відомо, боги перевершують людей у всіх видах діяльності, тож і сексуальна сфера не становить винятку. Секс між богами може бути неперевершеним. Гарний приклад становить перший статевий акт між Шивою й Парваті, який триває вічність і є настільки пристрасним, що весь космос трясеться, а інші боги перелякані⁴. Божественну гетеросексуальну пару, що кохається, часто зображають у вигляді єдиної істоти⁵.

Той факт, що боги певної релігії мають статеві контакти, означає, що ця релігія поділяє цілком позитивні погляди на секс. Проте розмаїття сексуальних учинків богів не може бути зразковою моделлю для смертних. Коли богині Афродіта та Парваті зрадили своїм чоловікам, це не розглядається як зразкова поведінка, це був приклад божественного гріха⁶. Невірність богів чоловічої статі також не може вважатися гідним учинком, однак і не є аж надто великою проблемою. Вона прирівнюється до чоловічої сексуальності в людському світі, де їй дозволяється більше свободи, ніж сексуальності жіночій. Кровозмісні стосунки брата та сестри Осіріса й Ісіді були зразком для шлюбів фараонів, а також для багатих єгипетських сімей за доби еллінізму⁷. Однак у більшості інших

релігій кровозмісні союзи, укладені численними богами, зазвичай не розглядалися як приклад для наслідування. Кровозмісний шлюб брата та сестри, центральних грецьких богів Зевса та Гери, не був чимось, що люди мали наслідувати, і насправді, це іноді навіть критикувалося саме тому, що цей союз був далеким від ідеалу.

Незважаючи на те що існує безліч незайманих богів і богинь, іудейсько-християнсько-мусульманський Бог достатньо унікальний у своїй асексуальності. Оскільки, згідно з монотейстичними релігіями, він є єдиним Богом у всьому Всесвіті, його сексуальна стриманість означає, що у цьому Всесвіті не існує сексуально активних богів. Є, однак, випадки, які можна визначити як сексуальні, але за пильнішого розгляду всі вони лише підкреслюють абсолютну абстиненцію Бога. Згідно з Кораном, Бог використовує сім'я, щоб створити людей, проте це не можна назвати сексуальним актом. Сперма – це *необхідна* речовина для створення людських істот, але ж це навіть не Божа сперма, він її отримує з глини⁸. У християнстві Бог вступає в сексуальні зносини не з іншим божеством, а зі смертною жінкою, Марією. Як сказано в Євангелії від Луки: «Дух Святий найде на Тебе, і сила Всевишнього осінить Тебе»⁹. Однак річ у тім, що й це не статевий акт. Богу вдається зробити Марію вагітною, не займаючись із нею сексом.

Асексуальність монотейстичного Бога є прикладом того, як одні й ті самі фундаментальні ідеї можуть привести до абсолютно різних наслідків. В іудейському й ісламському контекстах вічна невинність Бога є тим, що *відрізняє* Бога від людини, оскільки людина за своєю природою повинна бути сексуально активною. У християнстві, однак, асексуальність Бога розглядається як *приклад*, який необхідно наслідувати. Асексуальність християнського Бога підсилюється ще й тим, що він у втіленні свого сина Ісуса також залишається сексуально стриманим. У цьому світлі можна провести паралель між стриманістю божественних постатей християнства та сексуальною активністю богів індуїзму, древніх греків та інших більш традиційних релігій. У всякому разі, сексуальна поведінка богів є гарним зразком наслідування для людей.

Секс між людьми та надприродними істотами

Тоді як християнський Бог утримувався від сексу, навіть коли він зробив Марію вагітною, незліченна кількість інших богів мала сексуальні стосунки з людьми. Багато хто з них активно намагався спокусити різних жінок і чоловіків. Хоча такі стосунки не були чимось буденним для будь-якої релігії, проте це дійсно показує зовсім інший вимір сексуальності: секс із богами може бути частиною людської релігійної реальності.

Історія відносин між Зевсом і вродливим юнаком Ганімедом зовсім не унікальна. Грецька релігія пропонує безліч історій про богів і людей, які мають статеві контакти одне з одним. Деякі богині та майже всі боги відомі своїми спробами спокусити смертних чоловіків і жінок. Найкращим доказом цього була велика кількість героїв і героїнь, які з'явилися на світ у результаті стосунків богів і смертних. Той факт, що чимала кількість людей за цих міфологічних часів мали як одного з батьків бога чи богиню, також пов'язано з ідеєю про те, що сексуальна активність богів була настільки висока, що якщо хтось із них вступав у статевий акт зі смертним, це неодмінно приводило до зачаття. Зевс іноді набував форми тварини, коли хотів зайнятися сексом із людиною, що є гарним прикладом божественного гріха, оскільки людям забороняється мати сексуальні стосунки з тваринами. Коли Зевс зажадав спокусити царівну Європу, він перетворився на бика¹⁰. Щоб зайнятися сексом із царівною Ледою, він прийняв подобу лебедя. Деякі стародавні художні твори зображують збуджену птицю, яка практично гвалтує Леду¹¹.

Важливо зрозуміти, що греки вважали міфічні героїчні постаті реальними історичними особистостями. Хоч існують значні розбіжності через те, що саме Геракл, Одисей та Єлена Троянська насправді зробили, мало хто сумнівається в їхньому історичному існуванні¹². Те, що деякі з тих постатей, які ми сьогодні вважаємо міфічними, мали статеві контакти з різними богами, було одним із загальноприйнятих уявлень. Юлій Цезар, наприклад, заявляв, що його корені йшли від троянського воїна Анхиза та богині Афродіти (Венери у римлян). Оскільки боги були сексуально активними зі смертними за історичних часів, немає підстав сумніватись у тому, що вони були активні й у давню давнину. Мати Александра Великого, наприклад, стверджувала, що вона завагітніла від Зевса, що був у подібі змії¹³. Можливо, тому, що імператор Август не хотів здаватися менш величним, ніж його македонський взірць для

наслідування, ходили чутки про те, що його мати завагітніла від Аполлона також у зміїній подобі¹⁴. Багато людей вірило, що боги в зміїній подобі були батьками мессенійського тирана Аристомена¹⁵, сікіонського генерала Арата¹⁶, а Євтим із Локрів, олімпійський чемпіон із кулачного бою 427 року до н.е., називав себе сином бога річок Каїкіноса¹⁷. І хоча багато хто в цьому сумнівався, але більшість людей усе-таки вірила понтійській жінці, яка в IV столітті стверджувала, що завагітніла після ночі кохання з Аполлоном¹⁸.

Індуїзм також має багато прикладів сексуальних стосунків між богами й людьми, найвідомішим із яким є, мабуть, відносини між Крішною та прекрасними пастушками. Ці відносини зазвичай зображуються в індуїстському мистецтві: граючий на флейті синій бог в оточенні зачарованих від музики дівчат. Дійство йде за межі цього, і Крішна кохається з кожною з них: «Він задовольняє дівчат обіймами, гладить рукою, ніжно дивиться та посміхається». Він примножує себе на стільки форм, скільки є пастушок, щоб кожна з них була задоволена¹⁹. Сцена, звичайно, не для сором'язливих. Джерела розходяться у твердженні, зі скількома пастушками мав статеві зносини Крішна того дня, але з кожним переказом історії ця цифра зростає. Зрештою, ходили чутки, нібито Крішна зайнявся сексом із 900 тисячами пастушок.

Усім цим пастушкам не вдалося втамувати бажання синього бога, тому іншого разу він одружився на 16 тисячах дів, яких врятував од полону демона Бхаума²⁰. Іншим разом Крішна перетворює себе на жінку, щоб побратися з Аравані, сином Арджуни, який обіцяв принести себе в жертву богині Калі наступного дня²¹. Тамільські хіджра вважають цей епізод божественним зразком їхнього власного життя²².

Ці оповідання про довершене кохання між богами та людьми дають зрозуміти, що індуїзм не завжди проводить чітку відмінність між людським і божественним. За міфічних часів підтримувався постійний тісний контакт між богами та простими смертними, і навіть сьогодні деякі пересічні особи вважаються втіленнями богів. Значні відмінності між різними індивідуумами часто сприймаються тотожно відмінностям між богами та людьми. У «Камасутрі», наприклад, жінок закликають ставитися до своїх чоловіків як до богів²³.

Хоча Бог Авраама утримується від сексу, це не означає, що іудеї, християни й мусульмани не можуть мати секс із надприродними істотами. У Книзі Буття говориться, що «сини Божі побачили дочок людських, їхню красу; і взяли їх собі за дружини, тих кого обрали... та

мали з ними дітей»²⁴. Ці «сини Божі» часто визначаються ангелами із занижким рівнем моралі. Статеве змішання людських і божественних істот не було чимось позитивним. І іудейські, і християнські джерела вказують, що цей неприродний секс став причиною Всесвітнього Потопу²⁵. Інші подібні стосунки теж були пов'язані з якимись катастрофами. У деяких іудейських і християнських текстах содомітське бажання займатися сексом з ангелами-гостями як з *ангелами* вважається основним гріхом. Не варто кохатися з нелюдськими істотами²⁶.

Деякі мусульмани притримуються думки, що джини зацікавлені в сексі з людьми. Джини – це надприродні істоти, не люди й не боги, найвідоміший із них, імовірно, джин із лампи в історії про Аладіна. У Корані, наприклад, згадуються діви, яких ані люди, ані джини не торкалися²⁷. Точилися з-поміж мусульман суперечки щодо того, чи дозволено жінкам брати шлюб із джинами, згодом дійшли висновку, що це допустимо, оскільки ніколи й ніде не згадувалося про конкретну заборону таких шлюбів²⁸. Джини більше не грають центральну роль у сучасному ісламі, проте досі існують хибні уявлення щодо сексуально активних джинів, наприклад, серед жінок Єгипту²⁹. Ісламські демони також можуть мати статеві контакти з людьми, тоді як ангели зберігають стриманість³⁰.

Згідно з християнськими переказами, ангели залишили людей у спокої, коли минули часи Старого Завіту. Але були й інші достатньо небезпечні нелюдські спокуси. Відразу після того, як святий Антоній почав у III столітті вести аскетичне життя, перш ніж він усамітнися у пустелі, диявол намагався спокусити стійкого чоловіка. Однієї ночі диявол прийняв подобу вродливої дівчини та задіяв усі любовні хитрощі, аби спокусити Антонія³¹. Диявол подумав, що, можливо, жінки не приваблюють Антонія, тому він прийняв подобу гарного чорнявого хлопчика³². Це також не спокусило аскета. Коли Антоній усамітнися у пустелі, демони стали ще активнішими, у пізніх переказах ця демонічна діяльність часто розумілась як сексуальна спокуса. Антоній, однак, не піддався на будь-яку з цих демонічних спроб відвести його від аскетичного життя.

Оскільки контроль сексу відіграє центральну роль у християнстві, не дивно, що багато християн вірили, що надприродні вороги Бога використовували секс, щоб привести людство до погибелі. Історія показує, що не всі християни мали силу й стійкість Антонія, щоб протистояти демонічним спокусам. І безпеку не можна було недооцінювати.

У своїй головній роботі «Про Град Божий» Августин пов'язує біблійні історії про ангелів, які займалися сексом зі смертними жінками, з традиційними грецькими і римськими віруваннями про людей, які кохались із фавнами, сатирами й ельфами, цими напівтваринами-напівлюдьми, які традиційно заселяли стародавні пустелі. Він називає ці нехристиянські істоти інкубами, даючи ім'я сексуально активним демонам, які досі продовжують мати статеві контакти з християнами³³. До активних демонів-інкубів невдовзі приєдналися демони-суккуби, які були сексуально пасивними, але не менш небезпечними. У XIII столітті цистерціанський монах Цезарій Гейстербахський розповідав про демонів-суккубів жіночої статі, які піддали ченців такому сексуальному насильству, що деякі з них після цього померли³⁴. Приблизно водночас Фома Аквінський пояснив, як демони сексуально використовували людей для того, щоб народити дітей-демонів. Передусім демон приймає вигляд жінки та краде чоловікове сім'я, переспавши з ним. Потім перетворюється на чоловіка, щоб зачати дитину з жінкою³⁵. У XV столітті кастильський богослов Алонсо Тостадо вважав, що демони використовували й простіші методи. Вони збирали сім'я чоловіків, які мастурбують, і так само займалися сексом із жінками, які вагітніли від них³⁶. У 1520-х роках Джованні Франческо Піко делла Мірандола допитав жінку, яка із захопленням розповіла, що демони приносили їй більше сексуального задоволення, ніж її чоловік³⁷.

У «Молоті відьом», найвпливовішій християнській роботі з чаклунства 1487 року, інквізитор і домініканський монах Генріх Крамер дав характеристику жінкам, які мали статеві контакти з демонами³⁸. Крамер знав Біблію й асоціював демонічний секс зі статевими відносинами синів Божих із доньками людей до Потопу³⁹. На думку Крамера, Бог знищив Содом, щоб покласти край статевим зв'язкам мешканців міста з демонами⁴⁰. Святий Павло наполягав на тому, що жінки повинні «покривати голову... через ангелів»⁴¹, Крамер пояснював, що це слід робити для того, щоб злі ангели не мали спокуси, як це траплялося за часів Старого Завіту⁴². Крамер підтримав теорію Фоми Аквінського про запліднення демонами жінок, але він указав, що діти, які після цього народилися, були дітьми тих людей, чиє сім'я використовувалося. Проте процедура демонічного запліднення означала, що демони мали змогу інфікувати дитячі тіла та душі⁴³. Згідно з «Молотом відьом», тільки жінки-відьми мали статеві контакти з демонами⁴⁴. Традиційно демони-інкуби у своїй похоті проникали в чоловіків анально⁴⁵, але Крамер не лише стверджу-

вав, що демони обмежувалися тільки жінками, він також наполягав на тому, що вони утримувалися від усього, крім вагінального сексу⁴⁶.

Використовуючи силу повітря, демони перетворювалися на найкращих коханців. Але якщо ви хочете мати демонічний секс, то маєте дотримуватися певних правил. Крамер розповідає про молоду діву, яка бажала мати секс із гуртом демонів. Вони прийняли образ молодих щирих хлопців, але їхні тіла зникли, щойно вона перехрестилася⁴⁷. Крамер обґрунтовував свої думки щодо сексу між жінками та демонами не тільки низкою тверджень ранніх авторів. Він також спирався на те, що вважав «звітами та заявами надійних свідків» із численних судових справ, які вів інквізитор у Комо в 1485 році (їхнім наслідком стало спалення 41 відьми)⁴⁸. Погляди Крамера були підтримані вищими ешелонами католицької церкви, і вже в 1484 році папа Інокентій VIII видав буллу, в якій зазначалося, що «йому нещодавно стало відомо, нібито... в деяких районах Північної Німеччини, у провінціях, містах, територіях, районах та єпархіях Майнца, Кельна, Тріра, Зальцбурга та Бремена багато людей обох статей, не думаючи про власне спасіння, відхиляючись від католицької віри, віддалися бісам, інкубам і суккубам»⁴⁹.

Інші, як повідомляється, мали статеві контакти із самим дияволом. Зв'язок між дияволом і Вальпургою Хаусманнін, повитухою з Діллінгена за Аугсбургом, почався, коли вона домовилася про побачення з чоловіком, з яким працювала, щоб утішитися з ним. Вони зустрілися тієї ж ночі, у задалегідь домовленому місці. Вальпурга зрозуміла, що кохалася з дияволом, щойно побачила, що одна з його ніг закінчується копитом, а одна з рук, здавалося, зроблена з дерева. Коли жінка вимовила ім'я Ісуса, диявол відразу зник. Вальпурга, однак, була зачарована дияволом і продовжувала й надалі займатися з ним сексом, а також віддалася йому духовно. За такі діяння Вальпурга була засуджена, катована та спалена 20 вересня 1587 року⁵⁰.

Тоді як Вальпурга дозволила себе спокусити, були й ті, хто опинився у більш скрутних ситуаціях. У 1628 році Йоганнес Юніус зізнався, що займався сексом із демоном, який попервах мав форму звичайної жінки. Після моменту блаженства гарна жінка раптом перетворилася на козла, який погрожував зламати Йоганнесові спину, якщо той не зречеться Бога. Незважаючи на те що Йоганнес не піддався обману й погрозам, він був страчений у Бамберзі (Баварія)⁵¹.

Деякі сучасні сатаністи намагалися відродити вірування в можливість сексу з демонами. У їхньому баченні секс із демонами є по-

зитивним явищем: по-перше, ви отримуєте неймовірну насолоду від гарного сексу, а по-друге, демони «уважно вислухають усі ваші скарги на турботи, неприємності й проблеми та можуть навіть допомогти: покарати ваших ворогів чи полагодити зіпсовані речі»⁵². Демон може бути просто ідеальним коханцем. Проте ми маємо спитати, чи текст, подібний цьому, відбиває справжнє переконання, а не видає бажане за дійсне.

Можливо, найближчою сучасною паралеллю поширеного уявлення щодо демонічного і божественного сексу є свідчення людей, переконаних у тому, що вони мали статеві контакти з інопланетянами, як правило, на борту НЛО. Французький пророк НЛО Раель розповідав, як він відвідав далеку планету Елохім, його розважали оголені танцюристи, які були також сексуально доступні⁵³. Більш неприємними є численні спогади людей, яких інопланетяни викрали та піддали зґвалтуванню або сексуальним експериментам⁵⁴.

Головний інтерес більшості релігій викликає зв'язок із божественними істотами. Віряни активно прагнуть налагодити цей зв'язок за допомогою молитов, жертвопринесень і заклинань. Боги реагують по-різному. Вони або звертаються до нас напямучу та з'являються нам особисто, або приносять нам удачу чи негаразди, маніпулюючи нашими долями чи силами природи. У гіршому разі, якщо їх спровокували, вони можуть і вбити. З огляду на усе це секс із надприродними істотами не найгірший вибір.

Той факт, що поняття людського сексу з богами й демонами не настільки поширене сьогодні, як раніше, має мало спільного зі зміною уявлень щодо сексуальності. Це передусім пов'язано з релігією, яка стала більш духовною, і меншою кількістю людей, які вірять, що боги, демони й інші подібні істоти безпосередньо втручаються до нашого повсякденного життя. Їхнє втручання зазвичай опосередкованіше, чутливіше. Думка, згідно з якою люди можуть мати статеві контакти з цими істотами, вже не така переконлива.

Підтвердження цього зв'язку між надприродним сексом і загальним розумінням релігії забезпечується єдиною формою релігії, де багато послідовників досі вірять у секс із надприродними істотами: в НЛО-релігії божества є частиною наукової картини світу, і, отже, немає жодних перешкод для того, щоб вони теж могли займатися сексом із нами.

Секс на віки вічні

Свідчення людей, які свідомо чи несвідомо мали статеві контакти з демонами, богами й іншими надприродними істотами, часто дуже драматичні. Однак вони є й завжди будуть винятковими. Секс такого роду ніколи не буде чимось таким, що впливає безпосередньо на людей, проте саме уявлення часом грало помітну роль у суспільній дискусії. Зовсім інакше на нас впливає уявлення про те, що відбувається з нами після смерті. Усі вірні мають різні поняття про посмертний секс, незалежно від того, передбачає це вічне утримання чи, навпаки, необмежене вічне задоволення.

Під ісламським кутом зору секс ніколи не зникне, навіть після смерті. Коран обіцяє мусульманським чоловікам компанію чуттєвих дів із великими очами в раю⁵⁵. Гурії, жінки створені Богом тільки для раю, вони ніколи не жили на землі і, що особливо підкреслюється, не були займані чоловіками або джинами⁵⁶. Згідно з ісламською традицією, гурії з нетерпінням чекають на чоловіків, яких їм обіцяли, а Ридван, головний ангел, іноді підносить їх на вершину раю, щоб вони звідти могли спостерігати за їхніми чоловіками на землі⁵⁷.

У хадисах Мухаммед докладніше пояснює, що в раю жоден чоловік не залишиться без дружини. Насправді, кожен чоловік буде мати щонайменше дві дружини⁵⁸. Це будуть незаймані жінки з великими очима. Крім того, і чоловіки, і жінки будуть 27 метрів на зріст⁵⁹. Благочестиві подружжя возз'єднаються в раю⁶⁰. Деякі з жінок, які в житті були добрими мусульманками, на вході в рай знову отримують молодість⁶¹.

Сирійський учений-правознавець, тлумач Корану Ісмаїл ібн Касір стверджував, що в раю жінки після кожного статевого акту знову стають дівами⁶². Крім того, ібн Касір уважав, що кожен чоловік щодня матиме статеві контакти зі ста дівами. Це буде, звісна річ, можливо, оскільки кожен чоловік буде мати силу ста чоловіків⁶³. В одному з хадисів стверджувалося, що Мухаммед обіцяв кожному чоловікові 72 дружини в раю⁶⁴, проте ісламські вчені сприймають це скептично.

Сказання Корану щодо «вічно юних чоловіків», «прекрасних як перли», які будуть подавати найдивовижніші напої в красивих келихах, в ісламській традиції іноді розглядається як ознака того, що секс між чоловіками також існує в раю. А те, що вони часто перебувають пліч-о-пліч із багатьма вельми сексуально активними дівами, означає те, що багато уваги приділяється їхній красі та готовності служити⁶⁵.

Від початку XX століття й донині в Єгипті серед деяких найвидатніших учених країни та імамів точиться дискусія щодо того, чи існує в раю гомосексуальність і вічна ерекція⁶⁶.

Християнське бачення благословення в раю значно помірніше, ніж ісламське. Як пояснює Ісус: «Ті, хто будуть гідними отримати цей світ і воскресіння з мертвих, не будуть ані женитись, ані виходити заміж... бо рівні вони ангелам»⁶⁷. З огляду на те, що християнським ідеалом є сексуальна помірність, не дивно, що загальне правило твердить: не буде ніякого сексу на небесах. Не всі християни згодні з цим. Мормони, які ставлять акцент на порятунку через так званий небесний шлюб, стверджують, що шлюбний секс буде тривати вічно⁶⁸.

Ураховуючи загальний християнський принцип, що секс – це щось негативне, не дивно, що він часто фігурує в описах пекла. Проте це не означає, що в пеклі грішники будуть насолоджуватися сексом так само, як і за життя. Зовсім навпаки. У пеклі секс використовується тільки як покарання. Багато творів мистецтва часів Середньовіччя та Відродження, які детально зображують пекло та Судний день, показують, як чорти мучать своїх жертв статевим шляхом. Особливо популярними є анальні проникнення предметами та демонічними частинами тіла. Той факт, що катування – це єдина форма сексуальної активності, яка чекає на людину в християнській вічності, посилює загальне негативне ставлення до сексу. В ідеалі людство повинно повністю утримуватися від сексу, а будь-хто, хто вважає інакше, цілу вічність з'ясовуватиме те, наскільки страшним може бути секс.

Єдина форма сексу, яка дозволяється серед людей за життя – сімейний вагінальний секс, – у більшості течій християнства повністю відсутня й на небі, й у пеклі. Будь-який інший секс з обопільної згоди теж відсутній, але інші форми сексу, які так часто засуджувалися християнством, існують у вигляді демонічного згвалтування грішників.

Питанню сексу за межами цього життя приділяється менше уваги у сучасному релігійному дискурсі. Це, ймовірно, пов'язано з тим, що релігійні вірування стали менш реальними. Це також пояснюється певним ослабленням переконання в тому, що люди мають статеві контакти з богами та демонами. Секс насамперед є фізичною активністю, і якщо вічність – це духовний стан, то дедалі важче повірити в те, що секс може існувати в такій сфері.

Але досі годі й пояснити відсутність сексу в загробному житті, просто вказуючи на те, що релігійні переконання щодо сексу стали більш

духовними. Врешті-решт, це не обмежує те, що ми можемо зробити з нашими фізичними тілами. Не має значення той факт, що багато вірян рідко асоціювали секс із нашим існування після смерті. Проте релігійному переконанню, що секс є дечим, що існує у вічному ідеальному стані для тих, кому пощастило бути обраними, було покладено край. Той факт, що, наприклад, християнська вічність послідовно представлена у вигляді безстатевого стану, вказує на недвозначну думку, за якою сексові немає місця в будь-якому ідеальному стані людини. Секс був й залишається чимось, що не посідає гідного місця в цьому релігійному образі. Секс є частиною нашого недосконалого стану як смертних і скороминущих істот. Коли ми станемо досконалими, не буде ні практики, ні думки про секс. У цьому світлі релігійні уявлення про взаємозв'язок між сексом, богами й загробним життям говорять нам більше, ніж уявлення про взаємозв'язок між сексом і релігією.

Але ця картина досі не є домінуючою. У багатьох релігіях і сьогодні багато вірян переконані, що секс у них буде й після того, як вони помруть. Що знову ж таки передбачає зовсім інше релігійне розуміння сексу.

Тому що ви на це заслуговуєте

Згідно з думкою американської баптистської церкви, Бог гнівається на Швецію та шведів і виявляє свій гнів у різних формах. Основною причиною Божого гніву є те, що Швеція «обіймає» гомосексуальність настільки, що вважається «однією з найбільш гей-дружніх країн у Європі й, можливо, навіть у світі». Легалізація гомосексуальності в 1944 році, нормативні акти з боротьби з дискримінацією 1987 року, закон про цивільний шлюб 1995 року, право геїв і лесбіянок ставати названими батьками, що набуло чинності з 2002 року, та, нарешті, щорічний Стокгольмський гей-парад – ось ці чинники, які розлютили Бога. Те, що Швеція має один із найвищих у світі рівень розлучень, також є приводом для Божого гніву на шведів. Крім того, Бог, безумовно, не був радий, коли вони у 2009 році вирішили узаконити одностатеві шлюби. Адепти баптистської церкви вважають, що наслідки «зла», заподіяного шведським урядом, і прийняття шведським народом усієї цієї «гріховної» сексуальності є очевидними. Цунамі в грудні 2004 року, яке забрало життя понад 500 осіб, буря в серпні 2008 року, через яку була відключена електрика у 11 тисячах шведських будинків, шторм на західному узбережжі в січні 2007 року, коли загинуло 6 людей, шторм у січні 2005 року, який забрав 7 життів, пожежа на дискотеці у Гетеборгу в жовтні 1998 року, де загинули 63 людини, – усе це, поза сумнівом, покарання Богом грішних шведів¹.

Хоч інші країни Північної Європи: Норвегія, Данія та Ісландія, мають приблизно таке ж ставлення до одностатевої сексуальності, як і Швеція, американська баптистська церква цього відверто не помічає. Використовуючи ту саму логіку, різні повені, зсуви, пожежі та інші лиха, які спіткали ці країни, повинні також розумітись як Божа кара за ліберальне ставлення до гомосексуальності. Баптистська церква Вестборо вважає, що навіть Сполучені Штати з їхнім значно нижчим

рівнем офіційного визнання прав геїв і лесбіянок, накликали на себе гнів Божий із цієї ж причини. Результатом було те, що «Бог послав літаки», які врізались у Всесвітній торговий центр 11 вересня 2001 року. Ураган «Катріна» та катастрофічна війна в Іраку також були покараннями Божими². Для того щоб американці знали, наскільки погано йдуть справи, члени церкви подорожують країною та демонструють плакати з похоронами солдатів, убитих в Іраку, з написами «Бог ненавидить голубих», «Бог ненавидить Америку» та «Дякую, Боже, за 9/11».

Баптистська церква Вестборо – це невелика церковна громада, однак із дуже успішною медіа-стратегією. Те, що її прихожани бачать логічні зв'язки між релігійно неприйнятним сексом і різними аваріями, стихійними лихами й іншими серйозними інцидентами, аж ніяк не унікально. Не дивно, що секс має наслідки з огляду на ступінь зосередженості релігій. У всіх релігіях, які мають власні правила сексуальності, саме секс визначає, чи є ви тією людиною, яка дотримується основних принципів своєї релігії. Оскільки практично не існує релігії, яка б не мала положень щодо сексуальної поведінки, своє ставлення до сексу проголошує кожна релігія. Те, що баптистська церква абсолютно впевнена, буцімто повені, урагани та війни є результатом неправильної сексуальної поведінки людства, не становить радикально якісної відмінності від поглядів інших релігій, різниця тільки в ступені категоричності. Тоді як деякі люди вірять, що сексуальні вчинки визначають вас як справжнього єврея, християнина чи індуїста, благочестива маленька баптистська церква йде на крок далі й уважає, що ваша сексуальна розбещеність призводить до фатальних наслідків у фізичному світі, іноді у формі стихійних лих або світових катаклізмів. Основною відмінністю між цією баптистською церквою та багатьма іншими конфесіями є переконання не в тому, що секс має певні наслідки, а в тому, що природні явища та історія людства управляються безпосередньо божественними силами.

Наслідки сексу після смерті

Релігійне розуміння наслідків сексуальної поведінки рідко обертається навколо погодних явищ і вечірніх новин. Більш поширеним уявленням є те, що секс має наслідки за межами цього життя. Наша сексуальна поведінка тісно пов'язана з тим, досягнемо ми порятунку чи спокути або, для тих, хто вірить у реінкарнацію, кращого наступ-

ного життя. Життя після смерті є цариною, яку жодна релігія досі не спростувала (або, якщо хочете, не довела), отже, не дивно, що воно відбиває деякі з тих самих релігійно-сексуальних ідей, на яких наполягають різні конфесії. Якщо б секс не мав наслідків у сфері, над якою всі божественні сили мають контроль, чи був би сенс у всіх релігійних таїнствах, покликаних регулювати наше сексуальне життя?

Переконання, що секс матиме вічні наслідки, має особливо важливе значення в християнстві. Сам Ісус указував, що розведені й усі ті, хто має позашлюбні статеві контакти, опиняться в пеклі: «Якщо праве око тебе спокушає, вирви його і відкинь від себе! Краще для тебе втратити одну частину свого тіла, ніж усьому тілу відправитися в пекло»³. За словами Ісуса, тільки незначна частина населення світу, не в останню чергу в західному світі, має шанс потрапити на небо. Тож не дивно, що, згідно зі словами Павла, «розпусники» не успадкують Царство Боже⁴. Одкровення Іоанна Богослова більш чітко та пояснює, як «розпусники» переживуть «другу смерть» після Воскресіння, разом із боягузами, вбивцями, чаклунами, ідолопоклонниками й брехунами. Усі вони «посядуть місце в озері, що горить вогнем і сіркою»⁵. Всі вони будуть страждати цілу вічність.

Це означає, що люди, які живуть у моногамних гетеросексуальних шлюбах, можуть мати відносно великі шанси на вічність (звісна річ, якщо вони не боягузи, брехуни, вбивці або нехристияни). Як це часто трапляється в християнських контекстах, Одкровення Іоанна вказує, що найкраще взагалі не займатися сексом. 144 тисячам чоловіків, «які не споганили себе жінками», першим буде забезпечено вічне спасіння⁶.

З плином часу виникли цілком конкретні покарання за різні сексуальні проступки. Так званий Апокаліпсис Петра II століття (автор, звичайно, не святий Петро) перелічує види пекельних покарань. Поряд із тими, кого карають за вбивство, скупість і лихварство, перебувають жінки та чоловіки, які скоїли перелюб. Вони підвішені за волосся або ноги над озером киплячого багна⁷. Чоловіків, які мали пасивний гомосексуальний досвід, і жінок, які мали активний лесбійський секс, переслідували до обриву та кидали з нього⁸. Про чоловіків, які грали активну роль у гомосексуальному акті, та жінок, які мали пасивну роль у лесбійському сексі, взагалі не згадувалося, тож, можливо, вони не потрапляють у пекло.

Протягом усієї історії християнства і церковне мистецтво, і популярні історії створили уявлення про те, що існують спеціальні по-

карання за кожен сексуальний гріх. Один із найвпливовіших творів такого роду — це «Божественна комедія» Данте, в якій сексуальна поведінка є вирішальним чинником того, попаде людина в рай, у пекло чи в чистилище. Люди, які дозволили подолати себе гетеросексуальній похоті до або поза шлюбом, будуть знайдені на другому колі пекла. Тут їхні душі здуває потужними вітрами, так що коханці не зможуть більше доторкнутись одне до одного⁹. На сьомому колі, нижче еретиків, убивць і самогубців, перебувають мужеложці, покарані вічним дощем із вогню¹⁰. Спокусники, люди, які використовували секс або любов, щоб обдурити інших, зазнають страждань нижче — на восьмому колі пекла¹¹. Ті, хто скоїв легкі сексуальні гріхи, перебувають трохи нижче небес, на сьомому і восьмому рівні чистилища¹².

В основі усього цього лежить думка, що люди будуть винагороджені вічним життям після смерті, якщо не вдаватимуться до забороненого сексу. Звичайно, засвідчення покарання іншого може бути частиною винагороди. Коли благочестивий святий Бернардин Сієнський побачив захоплення в очах глядачів під час спалення содоміта у Венеції на початку XV століття, він прирівняв їх із «благословенними душами раю, які насолоджуються свідченням Божої справедливості», коли вони бачать, що грішники будуть покарані в пеклі¹³. Інакше кажучи, ці побожні люди — любителі снафф-відео і публічних тортур.

У християнстві досі існує вірування, що люди потрапляють у пекло через неприйнятну сексуальність. У 1998 році 21-річний Метью Шепард помер після того, як двоє чоловіків піддали його жорстоким тортурами тільки тому, що він був геєм, а потім залишили помирати прив'язаним до паркану в безлюдній частині Вайомінгу. Члени баптистської церкви Вестборо здійснювали пікети, вимагаючи пом'якшити покарання вбивцям. У бажанні врятувати інші душі від гріха вони пікетували й на похоронах Шепарда з плакатами «Мет Шепард гние в пеклі!». Сьогодні про таке не прийнято говорити в громадських місцях, але баптистська церква не самотня у своєму баченні. Англіканський єпископ Еммануель Чуквума з міста Енугу в Нігерії публічно заявляє священникам-гомосексуалам, що «вони будуть у пеклі»¹⁴. Представник у Стортингу від Християнсько-демократичної партії Йорген Сьонстебьо в 1982 році заявив: «Слово Боже називає гомосексуальність паскудством і ганьбою, вона карається сірою, вогнем і смертю»¹⁵. Інший норвежець, Петар Кеселевік, зробив публічну заяву, що всі ті, хто практикує гетеро-

сексуальний акт до або поза шлюбом, а також гомосексуали горітимуть у пеклі¹⁶.

Ще одна спроба сприяти правильній християнській сексуальності здійснена Пекельними будинками (Hell Houses), започаткованими євангельськими церквами по всій території Сполучених Штатів і в низці інших країн. Пекельні будинки працюють за тим же принципом, що й будинки з привидами на розважальних ярмарках: запрошуються діти та підлітки і їм демонструють картини, які зображають різні «гріховні» ситуації, та опис аду, подібний до того, що в Апокаліпсисі Петра або «Божественній комедії» Данте¹⁷. В рамках звичайної вистави можна побачити, наприклад, гомосексуала Стіва, який скорчився у вічній агонії в пеклі після смерті від СНІДу¹⁸. Найбільш дивною картиною є, мабуть, та, на якій зображені дівчина – жертва інцесту та підліток, який був зґвалтований у стані алкогольного сп'яніння. Обидва скоїли самогубство й перебувають у пеклі. Ступінь насильства та страждань у цих пекельних сценах настільки високий, що деякі психологи описали їх як тривожні¹⁹. Але, як зазначив священник із Техасу, який разом зі своєю паствою створили Пекельний будинок, такий ступінь жаху та страждань необхідний, щоб донести ту думку, що деякі дії можуть мати певні наслідки в «реальному місці під назвою пекло»²⁰.

Утім, християни можуть бути прощені Богом, якщо вони покаються. Рідко коли буває запізно врятувати себе від пекельних страждань. Навіть якщо ви впізнаєте себе в одній із «гріховних» ситуацій, зображених у Пекельному будинку, однаково є надія, якщо ви покаєтесь. Оле Крістіан Халлесбі, професор теології, розпочав велику дискусію в Норвегії про пекло в 1953 році, коли задав питання, як ті, «хто ще не розкався», можуть «спокоїно спати вночі», якщо «вони не знають, де вони прокинуться вранці: в ліжку чи в пеклі». Професор наполягав, що навіть той, хто «сидить із кривавим гріхом», може бути врятований від пекла, якщо покається²¹.

Дискусія щодо пекла більше не грає ту ж центральну роль у загальній християнській дискусії. Геї та лесбіянки, які ростуть у консервативному середовищі, часто стикаються з ризиками потрапити до пекла. Коли Арнфінн Нордбю, який посідає чільне місце у норвезькій спільноті молільних домів як виконавець псалмів Псалтиря, виявився геєм, багато благочестивих християн чітко дали йому зрозуміти, куди саме він потрапить після смерті. «Ніхто в християнсько-консервативних колах, у яких я виріс, не підтримав мене, і тільки декілька людей *утри-*

мались від згадки про пекло, – розповів Нордбю. – Загальний сенс був такий: ми всі любимо тебе, як і раніше, але, оскільки ти живеш у гріху, мусиш покаятися. В іншому разі потрапиш у пекло»²².

Зростаюча увага до принципів рівності та права людини призвели до того, що багато гетеросексуалів поставили свій порятунок під загрозу, просто підтримуючи права гомосексуалів. У Норвегії, наприклад, дебати щодо гей-шлюбів показали, що, проголошуючи рівність прав між геями та гетеросексуалами, можна наразитися на неприємності. Члени парламенту, які підтримали такий закон, отримали листи та телефонні дзвінки із залякуваннями, в яких живописалося, яке майбутнє чекає на них. Найпоширенішими повідомленнями були погрози смерті та заяви про пекло²³. Навіть підписувати документ про лібералізацію ставлення до гомосексуальності може бути ризикованим для душі. Особи, відповідалні за виставку, присвячену одностатевій сексуальності серед тварин, у Музеї природної історії Осло у 2006 році, були попереджені благочестивими християнами, що полум'я пекла чекає на них²⁴.

Переконання, що пекла не уникнуть ті, хто має статеві контакти з людьми тієї ж статі, могло призвести до неспокою та глибокої самозневаги, іноді до такого ступеня, що гомосексуальні християни вважали за краще вкоротити собі віку, ніж жити, усвідомлюючи, що можеш наразитися на вічне прокляття. Дослідження показують, що спроба вирішити таку проблему шляхом підписання контракту із суворими релігійними колами тільки збільшує ризик самогубства²⁵. Існує багато прикладів такої особистої трагедії. Фільм Тронда Вінкерклера та Яна Далшова 2000 року «Брудний, гріховний я» (BE – skitne, syndige meg) дає розуміння, як це може статись. У фільмі ми зустрічаємо батьків, братів, сестер і друзів Бйорна Еріка, молодого християнина, який безслідно зник у 1992 році. У його листі прощання із сім'єю все вказує на те, що він скоїв самогубство. З його власних слів розповідається духовно болісна історія Бйорна Еріка про його гомосексуальність, відчай і безнадію. «Брудний, гріховний я» – це те, що Бйорн думав про себе, самообраз, який яскраво відбиває значну частину сучасного консервативного християнського вчення²⁶.

Іслам мав дещо позитивніше ставлення до сексу, ніж християнство, проте все ж існують паралелі між ісламським і християнським баченням вічності. Ідею, що рай і пекло побудовані у вигляді рівнів, можна знайти в ісламських описах, давніших за Дантів, які, можливо, і вплинули на італійського поета²⁷. Згідно з Кораном, ісламське пекло – це місце для

невірних, місце для тих, хто ставить перешкоди на шляху ісламові. Але сексуальні грішники не повинні бути покарані тільки в цьому житті. Коран укаже на те, що люди, які здійснили перелюб, «отримають подвійне покарання в День Воскресіння», хоча разом з тим підкреслюється, що Бог простить тих, хто покається²⁸. Ніколи не буває занадто пізно. Навіть у годину смерті є достатньо часу, щоб вшанувати Бога та прослизнути прямо в рай²⁹. Повторюваним твердженням в ісламі є те, що милість Бога більша за гнів його. Саме тому, згідно з ісламом, небеса мають вісім брам, а пекло – тільки сім³⁰.

Ідеї з ісламських релігійних текстів щодо вічних наслідків конкретних сексуальних дій для людини, як і раніше, залишаються дуже актуальними. Вони мають потужний вплив серед більшості мусульман так само, як і поняття раю й пекла, яке й досі турбує багатьох вірян у християнських колах. Молоді британські пакистанці-мусульмани, наприклад, розповідають про те, що вони були виховані з вірою (і вони дійсно вірять) у те, що якщо вони будуть порушувати різні ісламські правила, у тому числі сексуальні, то кінець кінцем попадуть до пекла³¹.

Стародавні індуські Закони Ману вказують, що на небеса потраплять сексуально абстинентні брахмани-чоловіки, а також вдови, які утримувалися від сексу після смерті свого чоловіка, навіть якщо вони не мали синів. Вдови, які зраджують своєму чоловікові, хоч і після його смерті, втрачають своє місце на небесах³². Чоловіки також мають бути обережними, оскільки якщо чоловік із вищої касти одружиться з жінкою з нижчої, він потрапить до пекла³³. Індуїзм також стверджує, що наші нинішні життєві негаразди часто можна пояснити нашою сексуальною поведінкою в попередніх життях. Закони Ману вказують, що невірні жінки переродяться у хворих шакалів, однак невірним чоловікам таке не загрожує³⁴. Чоловіки з вищої касты, які сплять із жінками з нижчих каст, відродяться закатованими духами³⁵; чоловіки, які сплять із дружинами своїх гуру, сто разів переродяться в різних рослин і хижих звірів, перш ніж знову з'являться на світ людиною³⁶. В епосі «Махабхарата» бог Шива розповідає про кармічні наслідки різних сексуальних практик. Безладні чоловіки, які мають сексуальні стосунки з жінками з вищої касты або сплять із дружинами своїх учителів, у наступному житті будуть сексуально безсилим. Сліпі люди заслужили таку долю, тому що в попередніх життях вони дивилися з жадобою на чужих дружин. Уже те, що чоловік дивиться на оголених жінок, призводить до того, що все наступне життя він буде страждати від тривалої хвороби³⁷. Згадуючи

той факт, що сучасна індуїстська гомофобія насамперед є результатом християнської колоніальної політики, варто зазначити, що жодне з класичних індуїстських писань не вказує на одностатеву сексуальність як те, що погано впливає на карму³⁸.

Буддизм і джайнізм теж перебрали погляди індуїзму щодо того, як наша сексуальна поведінка в цьому житті вплине як на перевтілення, так і на нашу свідомість після смерті. Сексуальне утримання в джайнізмі є шляхом до кращої карми. Воно може сприяти довшому життю, просвітленню, життю на небесах і кращій реінкарнації³⁹. Сам Будда наголошував, що будь-яка гетеросексуальність може врешті-решт стати шляхом до пекла⁴⁰. Різні форми гетеросексуальності зазвичай відносять до найгірших актів, які, за буддійськими переконаннями, матимуть жакливі наслідки після цього життя. Чоловіки, які лягають із чужими дружинами або використовують недозволені частини тіла під час сексу, караються переродженням у жінку⁴¹. Коли донька тибетського короля VIII століття Трісонга Децена померла всього у вісім років, легендарний чернець Падмасамбхава пояснив, що в минулому житті вона була ченцем, який настільки збудився, побачивши, як дві собаки паруються, що переспав з одруженою жінкою. А те, що він на додаток убив одну із собак і після цього наклав на себе руки, означає, що він перевтілюватиметься у жінку 500 разів і страждатиме від багатьох різних нещасть⁴². Інакше кажучи, коли восьмирічна дівчинка померла, вона просто отримала те, на що заслужила.

Перевтілення в жінку, однак, не означає, що людина позбавлена будь-якої надії, адже якщо вона не порушуватиме традиційні моральні підвалини та пригнічуватиме своє сексуальне бажання, їй може поталанити й у наступному житті вона народиться чоловіком⁴³. Сам факт того, що переродження в жінку розглядається як покарання, вочевидь свідчить про місце жінки в системі буддизму. Інші небажані долі можуть також пояснюватися забороненим сексом у минулих життях. Якщо, наприклад, людина займається грубим і неприродним сексом із родичкою, в наступному житті вона переродиться в жінкуватого чоловіка⁴⁴.

Чоловіки-буддисти, які сплять із чужими дружинами, ризикують опинитись у пеклі, де цілу вічність будуть змушені підніматися ввєрх деревом, покритим шипами, на вершині якого сидить жінка⁴⁵. Шипи впиватимуться так глибоко в їхню плоть, що через брак сил вони ніколи не досягнуть цієї жінки. Про це свідчить легендарний тайський монах Фра Малай, який відвідав пекло й небо та повернувся, щоб розповісти

про них⁴⁶. Згідно з традиціями китайського буддизму, чоловік, який здійснив інцест зі своєю матір'ю, буде покараний у семи різних пеклах. Наслідки не були б аж надто серйозними, якби він здійснив інцест із сестрою⁴⁷. Для того щоб перевіритися, багатьом буддистам довелося витратити певну кількість часу на небесах або в пеклі, залежно від того, як завзято вони виконували буддійські закони, в яких правила сексуальності грають ключову роль.

Коли сексуальна поведінка може мати певні посмертні наслідки, це означає, що ми повністю обмежені рамками релігійного світогляду. Але той факт, що правильний чи неправильний секс може привести відповідно до порятунку чи прокляття, зовсім не означає, що причиною всього є сексуальна поведінка, оскільки низка інших учинків може мати аналогічні наслідки. Те, що сучасний християнський дискурс щодо пекла особливо зупиняється на певних видах сексу, зовсім не означає, що є особливий зв'язок між сексом і вічністю. Передусім це пов'язано з підвищеним рівнем уваги вірних до сексуальності. Це також демонструє мотиви деяких найекстремальніших релігійних заяв щодо певних видів сексу. Спираючись на власні переконання, віряни просто намагаються врятувати інших людей від пекла навіть тоді, коли вони змушені когось убивати.

Переконання, буцімто певні види сексу неминуче призведуть до вічного прокляття, становить крайню форму загального релігійного засудження таких актів. Зміни в сприйнятті вічних наслідків сексу відбуваються зміни в загальному релігійно-сексуальному ландшафті. Якщо віряни не надто наполегливо засуджують неправильні види гетеро-сексуальної поведінки на цьому світі, вони наражаються на небезпеку вічного покарання.

З огляду на вищий рівень прийняття узгодженого сексу загалом сама ідея, згідно з якою секс є вирішальним чинником у майбутньому житті, втратила свою підтримку серед вірних.

Наслідки сексу в цьому житті

Не обов'язково чекати смерті, щоб дізнатись, як божественні сили реагують на різні види сексу. Те, що секс може призвести до венеричних хвороб – факт беззаперечний, але це не виключає того, що більшість побожних людей вважає поширення венеричних захворювань наслідком Божого покарання. СНІД є найпопулярнішим сучасним прикладом. Але

в 1980 році, ще до епідемії СНІДу, Генеральна Асамблея Вільної церкви Шотландії попереджала, що «збільшення кількості випадків певних захворювань, які передаються статевим шляхом, свідчить про істинність Божого Суду»⁴⁸. Отже, гонорея та хламідіоз можуть також розглядатись як покарання, послане Богом. Джеррі Фалвелл, впливовий американський євангеліст і лідер консервативної християнської релігійно-політичної організації «Моральна більшість», прямо заявив, що герпес є Божим покаранням людей, які «забули про Нього»⁴⁹.

Проте сучасні уявлення про болючі, але не смертельні захворювання, які передаються статевим шляхом, цілком помірні, якщо порівняти їх із заявами про божественну відплату за сексуальний гріх, які гучно лунали, шойно епідемія СНІДу почала ширитися світом⁵⁰. Згідно з офіційною заявою керівництва Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів 1988 року, гомосексуалів, хворих на СНІД, не можна порівнювати з тими, кого він назвав «*безневинними* жертвами», це несподівано зражені у шлюбі, діти з уродженою інфекцією та ті, хто через недбалість отримав інфіковану кров⁵¹. Проте ті, хто займався сексом із чоловіками, були, так би мовити, «*винними* жертвами». Джеррі Фалвелл зі свого боку в 1987 році підкреслив, що СНІД – це «суд Божий над Америкою, яка потурає аморальності»⁵². Це наслідок сексуальної революції та «належне покарання» за гомосексуальність⁵³.

Дослідження, проведене в 1991 році, показало, що 70 відсотків американських протестантів і 54 відсотки американських католиків уважали, що всі ВІЛ-інфіковані повинні носити добре видимі маркери, що вельми нагадували ті жовті зірки, які носили євреї за часів нацизму⁵⁴. Серед ортодоксальних євреїв СНІД часто розглядається прямим наслідком морально неприйнятної способу життя⁵⁵. Джон О'Коннор, католицький кардинал у Нью-Йорку, заявив, що люди отримали цю хворобу, бо «порушили вчення церкви»⁵⁶. Більшість так званих борців за моральні принципи виступала проти використання державних коштів задля пошуку ліків од СНІДу, оскільки ця хвороба передусім вражала гомосексуалів⁵⁷. Подібне ставлення сприяло тому, що у США майже нічого не було зроблено з боку влади для боротьби з епідемією серед чоловіків-геїв аж до 1986 року. Це, однак, не дає цілісної картини. Багато християнських і єврейських громад зрештою почали виступати проти заяв такого ґатибу, вказуючи на те, що СНІД не слід розглядати як кару Божу. Численні релігійні організації відкрили притулки для жертв СНІДу⁵⁸.

Неправильний вид сексу не тільки призводить до того, що люди, страждають від сексуальних хвороб божественного походження. У Середньовіччі, наприклад, проказа часто вважалася наслідком індивідуального сексуального гріха⁵⁹. Те саме можна знайти й в інших релігіях. Згідно з традиціями релігії йоруба південного заходу Нігерії, люди, які скоїли перелюб, повинні бути покарані. Якщо перелюб не карається суспільством, боги та духи нашлють хвороби, безпліддя та смерть злочинцям, оскільки перелюб є образою богів і предків, які взяли шлюбну обітницю⁶⁰.

За деяких обставин близькі грішника також вразливі. Згідно з традиціями суданської релігії азанде, зрада жінки може призвести до смерті її чоловіка під час війни або полювання⁶¹. У китайському буддизмі зрадливий чоловік ризикує втратити свою дружину, дітей і онуків. Незважаючи на те що таке покарання, поза сумнівом, нещастя для дружини та дітей, однак це було божественною карою і для чоловіка. Відсутність дружини та нащадків означає, що, коли він помре, не буде жодного, хто б виконав необхідні жертвоприношення від його імені⁶².

Якщо неправильна сексуальна поведінка може призвести до смерті та страждання людини в цьому житті, правильна – навпаки, може мати позитивні наслідки. У середньовічному Китаї даоське бачення сексуальності перебувало під впливом концепції розвитку інь і ян, майже як алхімічних принципів. Розвиваючи fangzhong shu, «мистецтво спальні», можна дізнатись, як найефективніше управляти своєю сексуальністю, щоб досягти найвищої фізичної й духовної користі від оргазму⁶³. Вступаючи в статевий зв'язок з однією жінкою, чоловік збільшує свою силу ян. Ця сила збільшиться в кілька разів, якщо вступить у контакт із багатьма (три, дев'ять і одинадцять особливо сприятливі числа). Після цього шкіра чоловіка буде світитися, тіло – відчувати світло, очі будуть яскравими, а його життєва сила буде сильною та процвітаючою. Правильний секс може перетворити людей похилого віку на двадцятилітніх⁶⁴. Якщо чоловік може вдосконалити те, як він контролює та живить його інь і ян у процесі статевого акту, він може стати безсмертним, як легендарний Жовтий Імператор, який переспав із 1200 жінками.

Проте це передусім питання якості, а не кількості необхідних знань. Якщо ви точно не знаєте, який має бути правильний секс, навіть секс з однією жінкою, наслідки можуть бути смертельними для вас⁶⁵. Даоський посібник з сексу дає практичні поради щодо правильних статевих стосунків. Чоловікові рекомендується зібрати якомога більше

жіночої сили інь, не віддаючи власної сили ян. Він може, наприклад, залишати член у жінці, поки вона відчуває оргазм, але вийняти його, перш ніж почнеться еякуляція. Не тільки він матиме пряму вигоду від таких маневрів. Якщо чоловік має зносини з п'ятьма або шістьма наложницями перед тим, як почати статевий акт із дружиною, щоб зробити її вагітною, дитина, яка народиться, буде значно кращою⁶⁶. Так само жінка може стати сильнішою, дозволяючи молодим хлопцям еякулювати в неї, перш ніж вона сама отримає оргазм⁶⁷.

Ці даоські уявлення про позитивні наслідки сексу піддали різкій критиці будисти та конфуціанці⁶⁸. Тримаючи адміністративну владу в Китаї, конфуціанці свого часу змогли заклеїти даоський посібник із сексу як зло та наслідок виродження. Більшість посібників були знищені⁶⁹. Більш ортодоксальні даоси також засудили це надзвичайно позитивне бачення сексу⁷⁰. Із занепадом даоського інь- і ян-сексу уявлення про секс як шлях до безсмертя втратило чинність.

Те, що статеве життя людини сприяє її порятункові або спричиняє загибель, залишається поширеною релігійною ідеєю. Віра в те, що ви будете покарані вже на цьому світі, однак, стає більш маргінальною мірою того, як дедалі менше людей переконані, що боги можуть фізично втручатись у наше життя. Загальне релігійне переконання, що боги карають або винагороджують людей на свій розсуд, звичайно ж, не обмежується сферою сексуальної поведінки. Але з огляду на чільне положення сексу в багатьох релігіях, якщо ми спершу повіримо в спроможність богів втручатися безпосередньо в наше існування, цілком логічно випливає, що наша сексуальність може привести до успіху або нещастя ще за цього життя.

Коли караються суспільства

Баптистська церква Вестборо наполягає на тому, що наслідки неправильного сексу можуть уразити ціле суспільство. Вони не самотні у цих переконаннях. Багато людей, як християн, так і євреїв, уважало, що Всесвітній Потоп (коли Бог утопив усіх, крім Ноя і його сім'ї) був безпосереднім наслідком сексуальних зносин між ангелами та людьми⁷¹. Рабиністичні тексти пояснюють Потоп як результат більш загального блуду⁷². Так, католики-яansenісти наприкінці XVII століття категорично заявили, що це було спричинене пристрастю в подружньому ліжку, адже справжні християни не повинні дозволяти бажанню управляти навіть

їхнім сімейним сексуальним життям і вони мусять робити тільки те, що абсолютно необхідне для продовження роду⁷³.

Спершу здавалося, що Бог послав «дощ із сірки й вогню на Содом і Гоморру», який убив «усіх жителів міст», через порушення ними законів гостинності⁷⁴. Утім, поступово з'явилося інше уявлення, нібито Бог карав мешканців за їхні сексуальні уподобання. Сексуальний злочин спочатку було ідентифіковано як бажання содомітів зайнятися сексом з ангелами, проте пізніше дійшли висновку, що це було бажання громадян-чоловіків зайнятися сексом із гостями-чоловіками.

Біблія говорить, що правильна сексуальність була неодмінною вимогою, яку Бог висунув ізраїльтянам в обмін на його постійний захист. У цей період Бог був особливо зацікавлений у запобіганні сексові через етнічні кордони. Коли Мойсей вів народ пустелею, Бог убив 24 тисячі за допомогою чуми, бо ізраїльтяни мали статеві контакти з моавітянками. І лише коли син священика вбив ізраїльтянина, який привіз із собою мідіанітянку, це нарешті приборкало Божий гнів. Син священика «взяв списа в свою руку. І ввійшов він за Ізраїлевим мужем до середини мешкання та й пробив їх обох, ізраїльтянина та ту жінку». Як Бог пояснив тоді Мойсею: «Пінхас, син Елеазара, син священика Аарона, відвернув мою лють від ізраїлевих синів, коли він запалився горливістю мою серед них»⁷⁵. Отже, недостатньо того, що ви самі утримуєтеся від забороненого сексу. Якщо ви мовчки приймаєте, що *інші* роблять це, то Божа кара буде направлена й на вас теж. Як показує подвійне вбивство, скоєне сином священика, щоб умилостивити Бога, іноді необхідно здійснити конкретну дію щодо тих, хто порушує сексуальні правила.

Пророк Ездра стверджує, що етнічно змішані шлюби настільки обурюють Бога, що не буде кінця гнівові його, поки не «випалить нас, так що нікого не зостанеться й ніхто не врятується»⁷⁶. Тільки миттєве розлучення може відвернути Божий гнів⁷⁷.

Не лише відмова від сексуального расизму може мати серйозні наслідки. Із П'ятикнижжя ми дізнаємося, що скотолозтво й інцест, а також статеві контакти з жінками під час менструацій і невісткою, усе це робить Святу Землю нечистою. Саме тому «всі, хто здійснює такі жадливі акти... повинні бути відрізані від свого народу». І якщо ізраїльтяни самі не карають смертю будь-кого, хто здійснює «одну з цих огидних дій», тоді «земля» так чи так «виригне вас через ваше заневищення її, як вона виригнула народ, який перед вами»⁷⁸. Свята

Земля здійснює свою кару так: люди, які мали неправильний секс, або ті, хто не потурбувався вбити таких людей, будуть автоматично вигнані зі Святої Землі.

Переконання, буцімто неправильний секс може легко призвести до жахливих наслідків, є головною причиною, чому віряни доклали стільки зусиль для регулювання сексуального життя інших людей. Якщо суспільство не гарантує, що сексуальна поведінка його членів не така, як повинна бути, усе суспільство буде покаране. Уся соціальна структура може бути зруйнована божественним гнівом.

Християнство взяло за основу біблійне вірування, за яким Бог може покарати ціле суспільство, яке потурає неправильному сексові. У 538 році імператор Юстиніан пов'язав долю Содому й Гоморри з «голодом, землетрусами та чумою», що сталися за його часів. Саме безбожна та негідна сексуальна поведінка римлян-християн, «що суперечить природі», була основною причиною всіх лих, які обрушилися на імперію Юстиніана⁷⁹. Альфонсо Мудрий із Кастилії наказав провести публічну кастрацію та страту чоловіків, які мали секс з іншими чоловіками, тому що «Наш Господь Бог посилає на землю, на якій вони роблять такі речі, голод, мор, шторм та різні недуги, які неможливо підрахувати»⁸⁰. Бенедикт Левіта у IX столітті підробив закон Карла Великого, додавши до нього положення, згідно з яким гомосексуальність каралася смертю. Звичайно, у нього були вагомі причини для цього: «Нам краще цуратися таких речей, адже в іншому разі наша нація буде завойована язичниками та знищена»⁸¹.

«Чорну смерть» – спалахи чуми – більшість людей сприймала як Божу кару за перелюб, мужолозтво, сексуально активних священиків та іншу сексуальну мерзенність⁸². Якщо вірити благочестивим прихильникам християнства цього періоду, непристойна мода: одяг, який облягає жіночу фігуру, жіночний одяг для чоловіків, одяг, який, на загальну думку, ледве прикривав статеві органи, не тільки призвела до спалаху чуми в Англії в XIV столітті, а й викликала потужні бурі та знищила посіви⁸³. Багато де зробили висновки з цих катастроф. У XV столітті влада Флоренції встановила деякі нові правила, спрямовані на уникнення чуми. Серед них були різні заходи з боротьби із сексуальною аморальністю, такими як проституція й секс між чоловіками⁸⁴.

Незважаючи на те що спалах чуми вщухнув, лиха різного роду продовжували стрясати християнський світ. У 1643 році в місті Плімуті, штат Массачусетс, такий собі Томас Грейнджер був засуджений на

смерть за статеві контакти з «кобилою, коровою, двома козами, п'ятьма вівцями, двома телятами й індичкою». Було цілком зрозуміло, що це був злочин, який загрожує суспільству своєю нечистотою та бунтом проти законів Божих⁸⁵. Грішник, звичайно, був приречений на смерть. Але якщо суспільство не було б свідком того, що він покараний належним чином у цьому світі, воно теж було б винним у терпимості до безбожних учинків, а отже, могло бути покаране Богом. Навіть сексуально зневажені тварини становлять загрозу і також повинні бути ліквідовані, щоб гарантовано уникнути гніву Божого. На жаль, місцева влада стикнулася з певними труднощами: годі було й намагатися розпізнати п'ять винних овець, отже, п'ять тварин були обрані зі стада у випадковому порядку. Томаса Грейнджера змусили бути свідком того, як усіх тварин, з якими він мав статеві контакти, у тому числі п'ять нещасних овець, спалили в ямі, після чого його повісили⁸⁶.

Масове переслідування чоловіків, які мали статеві контакти з чоловіками, у Нідерландах у 1730-му та 1731 році також було виправдане небезпекою наклепачки на громаду гнів Божий. Судді в селі Фаан послали на П'ятикнижжя та його попередження, згідно з яким будь-яке прийняття неправильної сексуальності призведе до того, що Бог «покарає беззаконня нашої землі зі своїм жажливим судженням і вивергне землю та її мешканців»⁸⁷. Влада провінції Нідерландів була переконана, що гомосексуальність – це «порушення найсвятіших законів Божих, і гнівом його наша люба Батьківщина буде запалена знову й знову». Далі йшло пояснення: «Виявилось, що багато наших слуг нехтувало страхом перед Богом, так зухвало вони скоювали злочини, про які не повинні були ніколи чути, враховуючи те, як Бог Всемогутній за колишніх часів зруйнував і спустошив Содом і Гоморру»⁸⁸.

Цей страх перед гнівом Божим з'явився не випадково. Він ґрунтувався на тому, що голландці вважали надійним і доречним доказом, вбачаючи у цьому паралель із Потопом і недозволим сексом, який спричинив його. Низка великих повеней у 1728 році, падіння Амстердамської фондової біржі, а також несподівана поява особливого виду деревних личинок, які спричинили руйнування багатьох дамб узимку 1731 року, – усе це, здавалося, підтверджувало зв'язок між гомосексуальністю і Божою карою. Священикам довелося докласти неабияких зусиль, щоб у своїх палких проповідях підкреслити зв'язок між сексуальною мораллю та дамбою, яку зруйнували личинки, наслані Богом⁸⁹.

Не всі незаконні види сексу були однаково небезпечні. Коли в 1606 році замужній голландській жінці Майкен Йоостен були інкриміновані статеві зносини з іншою жінкою, сторона звинувачення стверджувала, що лесбійський секс так само небезпечний, як і секс між чоловіками. Такий гріх міг наклепати «гнів Божий на міста та країни», отже, Йоостен повинні були запроторити у мішок і кинути у воду. Суд не був, однак, переконаний, що лесбійки можуть спровокувати такі ж катастрофічні наслідки, як і чоловіча гомосексуальність, тому Йоостен покарали пороттям і висланням⁹⁰.

Хоча нібито логічний зв'язок між недозволенним сексом і великими обсягами й розмаїттям стихійних лих уже не становить центральну частину суспільної дискусії, що точиться до сьогодні, давня релігійна модель використовується задля пояснення певних подій. Євангеліст Девід Вілкерсон став відомим у 1973 році завдяки своєму пророцтву. За його словами, сексуальна розбещеність, напівоголені жінки на телебаченні, високий рівень розлучень і толерантність до гомосексуальності призведуть до бід, як-от фінансова криза, землетруси, повені, урагани, голод, ядерна війна та деградація прийдешніх поколінь⁹¹. Багато консервативних християн уважали, що фінансова криза 2008 року стала останнім доказом того, що Вілкерсон мав рацію. Досі світ перебуває в очікуванні ядерної війни, хоча ніхто не може передбачити, коли вона станеться. Для багатьох консервативних християн слова телепроповідника-євангеліста Пета Робертсона, поза сумнівом, є точним пророцтвом. У червні 1998 року він заявив, що прийняття гомосексуальності призведе до руйнування США внаслідок терористичних актів, землетрусів, торнадо й метеоритів. І хоча досі метеорити не завдали значних пошкоджень США, не минуло країну чимало інших потужних стихійних лих⁹².

Тоді як баптистська церква Вестборо вірить, що це «Бог послав літаки» знищити хмарочоси в Нью-Йорку 11 вересня 2001 року⁹³, лідер організації «Моральна більшість» Джеррі Фалвелл іще раніше заявив, що терпимість до гомосексуальності, фемінізму й абортів була причиною того, що «Бог трохи підняв завісу захисту, яка не дозволяла атакувати Америку від 1812 року»⁹⁴. Пастор Джон Хажі, християнський фундаменталіст і палкий прихильник республіканського кандидата в президенти Джона Маккейна, пояснив, як запланований гей-парад у Новому Орлеані призвів до того, що Бог покарав місто ураганом «Катріна» у 2005 році. «Усі урагани є діями Бога, тому що Бог контролює

небеса»⁹⁵. Грем Доу, англiканський єпископ міста Карлайл в Англії, у 2007 році повідомив, що багато повеней, від яких страждала тоді Велика Британія, були надіслані Богом через підтримку країною прав гомосексуалів⁹⁶.

Івар Крістіанслунд, лідер фундаменталістської Партії християнської єдності, заявив, що Норвегія теж стикається з подібними небезпеками. Він вважає, що «новий закон про шлюб, який захищає права і дво-статевих, і одностатеві пар, — це бунт проти Бога», а отже, становить «загрозу безпеці як індивідуума, так і всього норвезького народу». Ця сексуальна «парламентська злочинність... накличе на себе гнів Божий» і наразить «Норвегію на небезпеку»⁹⁷. Оскільки новий цивільний шлюб був затверджений двома третинами Стортингу в 2008 році, можна припустити, що будь-які лиха, яких зазнала Норвегія, є покаранням, посланим Богом.

Іслам та іудаїзм теж зберегли біблійну концепцію, згідно з якою несхвальний вид сексу може мати наслідки, які виходять далеко за межі долі індивіда. Знаний ісламський богослов і вчений-правознавець із Саудівської Аравії, Фаузан Аль-Фаузан, заявив, що цунамі на Різдво 2004 року було «Божою карою» за те, що «аморальні та продажні люди з усього світу зібралися разом, щоб практикувати розпусність і сексуальні збочення»⁹⁸. А рабин Давид Басрі, кабалістичний лідер приватного навчального закладу Magen David Yeshivah, поклав провину за спалахи пташиного грипу в Ізраїлі у 2006 році на уряд, який дозволив укладати одностатеві шлюби⁹⁹. Потужний землетрус у східній частині Середземного моря в лютому 2008 року, за словами ізраїльського парламентаря Шломо Бенізірі, був викликаний легітимізацією гомосексуальності в Ізраїлі. Землетрус нікого не здивував, оскільки Нісім Зеєв, інший депутат Кнесету (ізраїльського парламенту), за кілька тижнів до того заявив, що «гомолесбiянство» призведе до «самознищення» держави Ізраїль¹⁰⁰.

Віра в те, що секс неправильного гатунку може призвести до чуми, землетрусів і повені, дає нам наочне уявлення щодо того, наскільки багато статеві стосунки можуть значити в релігійному світогляді. Правильний секс виступає як один із головних шляхів того, як люди можуть ставитися до божественної реальності. Те, наскільки важливі були ці ідеї в межах історії релігії, також показує, який вони зробили внесок у релігійне завзяття для регулювання сексуального життя інших людей. Якщо людям було б дозволено робити все що заманеться, це призвело б до падіння всього суспільства.

Проте, навіть незважаючи на те що переконання, згідно з яким природні катаклізми можуть бути викликані нашою сексуальною поведінкою, досі достатньо поширене і чимало пересічних людей у це вірить, усе ж таки воно є радше чимось екзотичним у сучасному релігійному житті. І така тенденція пояснюється не тим, що акцент на сексі сьогодні зменшується, а, ймовірніше, через зростаюче визнання того, що існує фундаментальна відмінність між божественним і фізичним світом. Дедалі менше людей вірять у те, що боги або інші надприродні істоти безпосередньо втручаються та керують силами природи для власного задоволення. Незалежно від того, що кожен із нас може думати про розлучення, змішання рас, гомосексуальність, дошлюбний секс та інше сексуальне розмаїття з релігійної точки зору, нам доведеться почекати, коли наше життя добігне кінця, щоб з'ясувати, чи чекає на ці гріхи божественне покарання.

10

Секс священний і секс ритуальний

У середині 1930-х років серед деяких лестадіанських громад півночі Швеції був поширений цікавий ритуал. Під час сходин члени громади виставляли напоказ один одному свої статеві органи. Потім один із учасників зборів, зазвичай жінка, обходила та причісувала волосся на лобках вірян. Після цього учасники зборів мали позашлюбний статевий акт, який зазвичай здійснювався абсолютно відкрито. Така практика носила добровільний характер, і не всі брали участь у сексуальній частині, проте кожен міг за цим спостерігати.

Розчісування волосся на лобку та позашлюбний секс у церкві є ідеєю цієї громади лестадіанців, яка з'явилася через очікування, що Бог пришле новий ковчег, щоб забрати їх до Небесного Єрусалима. Це почалося, коли Сігурд Сікаваар, їхній пророк, переконався, що він є втіленням Ісуса Христа і, отже, має повноваження, щоб очистити вірних від їхніх гріхів. Під час зібрання вірні здійснювали те, що вони вважали за найгірший із гріхів; вони вірили, що це прискорить прихід Божого Ковчега. Незалежно від своїх учинків вони, на їхню думку, залишалися найсвятішими людьми на землі, тому що їхній пророк міг звільнити свою паству від усіх гріхів¹. Секс, який вони вважали гріховним, отже, був одним зі способів забезпечити порятунок благочестивих лестадіанців.

Більшість, а можливо, навіть всі релігії використовують секс у релігійних цілях просто тому, що вони складають правила сексу. Кожна релігійна заборона сексу або вказівка, яким він має бути, призначені для того, щоб слугувати релігійним цілям. Регулюючи секс, релігія забезпечує повагу, зневагу або знищення в цьому житті, а також порятунок чи засудження в наступному. Під цим кутом зору лестадіанська демонстрація статевих органів і статевий акт у церкві не є чимось аж

надто відмінним від ритуалів інших релігій. Різниця в ступені, а не в сутності. В основі всіх цих релігійних поглядів на світ лежить те ж саме фундаментальне переконання, що секс може означати значно більше, ніж просто задоволення, дітонародження та захворювання, які передаються статевим шляхом.

Але пряме використання сексу в релігійному контексті, ідея, що його можна розглядати як релігійний ритуал, здається більш ніж просто чужою для більшості вірян. Тоді як розчісування лобкового волосся є унікальним явищем в історії релігії, систематичне використання сексу – ні. Протягом усієї історії багатьох вірян були переконані, що такого роду прямий зв'язок сексу й релігійного ритуалу є гарним способом завоювати прихильність богів.

Священне використання сексу

Подібно до того як леґіади використовували секс, щоб продемонструвати, що вони можуть перемогти всі гріхи у світі своєю свободою від гріха, зазвичай вважається, що ритуальний секс має більш значущі, важливіші наслідки.

Тантра виникла в Індії в I столітті та ніколи не становила єдиного руху. У західній дискусії тантра часто подається як необмежена канонізація всіх видів сексу, щось на кшталт базового курсу про те, як поєднати сексуальний і релігійний екстаз. Ці погляди поширилися головню через те, як Джозеф Кемпбелл та інші неорелігійні дослідники подавали тантризм. Іноді тантру також плутають із «Камасутрою», яка пропонує більш загальний огляд сексуальних варіацій.

Часто забувають про один із найважливіших принципів тантри – гріх. Сексуальний гріх є лише одним із багатьох видів гріхів, які можуть бути прийняті в рамках строго контрольованих і таємних ритуалів. Від самого початку тантризм не був способом урізноманітнити буденність або підривом чинних норм. Натомість він поміщав гріховні акти в систему саме для того, щоб затвердити та зміцнити гендерні ролі та інші соціальні межі². Прийняті структури божественно посилюють, розбиваючи їх систематично строго контрольованими ритуалами. Той, хто не засвоїв правила повною мірою, не зрозуміє серйозність деяких важливих обмежень, наприклад, того, що можна вживати в їжу. Той факт, що індустський тантризм фокусується зазвичай на брахмані, вищому рівні кастової системи, ще раз підкреслює порушення важливих

меж. Що на нижчому щаблі кастової системи стоїть чоловік, то менше існує правил, щоб обмежити його поведінку щодо того, що завдає шкоди його кармі. Брахмани, які не тільки перебувають на верхівці системи, а й грають чільну роль в індуїстському світогляді, повинні дотримуватися значно суворіших правил. Якщо порушуються брахманські правила, вивільняються найпотужніші сили.

У рамках релігії тантричний секс може розумітися по-різному. Одне з основних індуїстських трактувань тантри полягає в тому, що гетеросексуальні контакти символізують вічний союз Шиви та Шакті, споконвічної маскулінності та фемінності, пасивні й активні принципи, які лежать в основі всієї реальності. Для буддійських тантристів гетеросексуальний акт — це об'єднання пасивної мудрості (праджня) та активної якості активних засобів (упайя), що призводить до чудового звільнення³. Тантричний секс можна порівняти з ритуалом жертвопринесення⁴. Існують, однак, розбіжності щодо деяких аспектів. Наприклад, чи має чоловік еякулювати своє сім'я в жінку, чи має він дозволити йому сублімуватись і поглинатися його тілом. Інші питання стосуються таких речей: задоволення від оргазму є випадковим чи природним наслідком ритуалу, чи повинна людина споживати тілесні рідини⁵. Ці питання також пов'язані зі сприйняттям тілесних рідин як джерел енергії⁶. У бенгальському тексті XVI століття «Бріхат Тантрасара» Крішнананди Агамавагіши, найвпливовішому посібнику з ритуалів Північно-Східної Індії, підкреслюється, що під час тантричного ритуалу потрібно споживати тілесні рідини. Якщо хтось робитиме це *poza* ритуалом, відразу потрапить до пекла⁷.

У різних неорелігійних версіях тантри основний акцент на гріху як засобі зміцнення соціальних структур замінюється ідеєю, що тантра пропонує всебічне звільнення від соціальних структур. Гуру Бхагван Шрі Раджніш (Ошо) і його рух роблять акцент на вільному сексі. Як він пояснив у 1968 році: «Що більше ви приймете секс усім серцем, то вільнішим станете від нього... Загальне прийняття життя, усього того, що є природним у житті, я називаю релігійністю. І саме ця релігійність звільняє людину»⁸. Після того як багато хто з його послідовників померли від СНІДу, гуру стверджував, що не поширював ідею вільного сексу, а лише підкреслював святість сексу⁹. Рух Ошо, як і раніше, не закликає до моногамії, ось чому той, хто хоче вступити в ашрам у Пуне, повинен пройти тест на СНІД.

Гуру Свами Муктананда, який заснував Сіддха-Йога Дхам в Америці, був прихильником певної форми тантризму. Він вірив, що може перетворити свої сексуальні фрустрації та бажання на духовну силу¹⁰. Він демонстрував священний самоконтроль, поклавши свій неерегований член у піхву незайманій послідовниці та залишався у такому стані протягом декількох годин, розповідаючи про своє дитинство¹¹.

Тибетський гуру Чогьям Трунгпа також мав великий успіх на Заході завдяки своїм тантричним ритуалам: один із них, наприклад, полягав у тому, що його пронесли на руках абсолютно голим навколо таких самих оголених підданих. Трунгпа попри все був прихильником «мерседесів», дорогого одягу та різних стимуляторів. Він помер через зловживання алкоголем у 1987 році¹². Його наступником став Озел Тендзін (Томас Річ Молодший), який заразив багатьох послідовників вірусом ВІЛ, перш ніж померти самому від СНІДу в 1990 році¹³.

Сьогодні більшість тантричних довідників можна легко знайти в книжкових магазинах. Проте вони містять не більше ніж просто тантричні вправи, спрямовані на отримання підвищеного сексуального задоволення, і мають мало спільного з оригінальним тантризмом. Це, однак, не означає, що ці книжки не мають справжнього релігійного значення для багатьох людей. Нові течії, розроблені в рамках тантризму на Заході, включаючи тантру садомазохізму та одностатевого сексу, на диво швидко розвиваються¹⁴.

Низка інших релігій також використовує те, що можна розглядати як надзвичайний секс у надзвичайних обставинах. У деяких традиційних релігіях сексуальні ритуали особливо поширені як елементи обряду переходу, як ми вже бачили в разі північноамериканських індіанців саук і фокс, коли молоді чоловіки повинні зайнятися сексом із чоловіком, який має дві душі, перш ніж їх визнають чоловіками¹⁵. Існує думка, вельми поширена у деяких релігіях Нової Гвінеї та сусідніх островів, що юнаки повинні отримувати сім'я зрілих чоловіків, орально або анально, щоб самим стати чоловіками¹⁶. У віці десяти або одинадцяти років хлопчик народу калулі сам або за допомогою свого батька знаходить зрілого чоловіка, якого використовує як інсемінатора. Вони будуть займатися сексом протягом декількох місяців або років, і ця практика має власну церемонію. Передача сім'я вважається особливо важливою, тому що чоловіки, які «мають надто багато спільного з жінками», найімовірніше, відлякують дику здобич¹⁷. Інші аборигени Нової Гвінеї, люди самбо, вірять, що дівчата стають жінками з власної волі,

тоді як хлопці не стануть чоловіками без ритуального гомосексуального акту почасти тому, що без цього вони будуть триматися жіночої сфери, в якій вирости. Ініціювання в чоловіки полягає в смоктанні юнаком статевого органу старшого за віком, яке закінчиться проковтуванням сім'я. Це має відбуватися щодня протягом декількох років¹⁸.

Перехід від життя до смерті також містить релігійне використання сексу, як ми бачимо, наприклад, у скандинавській релігії. Ібн Фадлан із Багдада в 922 році описав обряд поховання скандинавського вождя на березі річки Волги, з якого видно, що секс був елементом у похоронних обрядах впливових скандинавських осіб¹⁹. Після смерті вождя одна з його рабинь ішла табором, від намету до намету, та найсильніший чоловік із кожного намету повинен був зайнятися сексом із нею, щоб показати відданість своєму мертвому вождеві. Після того як вона тричі глянула через ритуальну дверну раму на землю мертвих, вона супроводжувала корабель, у якому лежав мертвий вождь. Там вона отримувала п'янкий трунок, який п'янив її, і шість чоловіків мали статевий акт із нею. Потім її поміщали біля трупа, задушували й устромлювали ніж між ребра. Нарешті корабель підпалювали й у цьому вогнищі згорали і вождь, і рабиня²⁰.

Секс як частина похоронної церемонії не просто історичний феномен. У Тайвані, де більшість людей або буддисти, або даоси, або й те й те, жінки, які виконують стриптиз, стали частиною поховальної церемонії для чоловіків протягом останніх декількох десятиліть. Звичай поширився на материкову частину Південного Китаю, незважаючи на те що влада активно намагалася викоринити його. Зв'язок між цим сексуальним актом і ритуалом, проте, не такий тісний, як на церемонії поховання скандинавського вождя. Що більша кількість людей відвідує похорони, то більше шанували небіжчика за життя. Тому жіночий стриптиз навколо труни тривалістю у декілька хвилин є ефективним способом до збільшення кількості проводжаючих²¹.

Кілька більш пізніх релігійних рухів ґрунтувалися на практиці використання сексу давнішими релігіями. Найчастіше ці різні новорелігійні методи ритуального сексу базувалися на уявленнях про ранні релігії, які мають достатньо мало підтверджених історичних фактів. Це має різні причини, у тому числі поширене переконання, що ці релігії, пригнічені християнством, і антисекс-відношення повинні мати секс-позитивне ставлення. Оскільки наявні джерела багатьох найдавніших релігій не

завжди надійні, це відкрило шлях як для фахівців зі смаком до хорошої історії, так і для прихильників неорелігій з ухилом до релігійного сексу приписати цим релігіям ритуальне використання сексу.

Впливовий британський окультист Алістер Кроулі створив те, що він називав Гностичною Месою, для свого руху Ордену Східних Тамплієрів. Крім усього іншого, це дійство включало проникання священника його «священним списом», тобто ерегованим членом, у піхву жриці. Меса Кроулі передусім відображала корумпованість християнської меси, а також надихалася різними уявленнями про інші перекручування католицьких ритуалів²². Ритуальне вживання Кроулі гетеросексуальності, однак, не окреслювало межі використання сексуальності. Кроулі зазначав, що і гомосексуальність, і мастурбація становлять чудовий спосіб вивільнити потужні магичні сили²³. Він любив посилатися на тантризм і грецькі та єгипетські вірування, щоб аргументувати свої ідеї священного сексу, хоча ці посилення зазвичай демонстрували, що його розуміння цих традицій було вкрай обмеженим²⁴.

Якщо Кроулі був натхнений поняттям зворотної, або чорної, католицької меси, Антон Ла-Вей та його Церква Сатани перейняли її повністю. Ми повинні визнати, однак, що, хоча існувало багато вірувань щодо сексуальної активності між відьмами та демонами, сексуальність чорної меси передусім ґрунтується на традиції християнського бачення жаків од XV століття й донині²⁵. Виділяється один епізод від 1673 року. У розпачі від бажання зберегти прихильність Людовика XIV його коханка мадам де Монтеспан узяла участь у чорній месі, до якої, крім усього іншого, залучили оголену жінку та використовували кров принесеної в жертву дитини²⁶. Завдяки Ла-Вею ми можемо довести, що чорні меси з ритуальним сексом *дійсно* перетнули межу від фантазії до реальності. Наголос Ла-Вея на священному сексі був натхнений тим, що він уважав лицемірним християнське ставлення до сексу. Він згадував, наприклад, як християнські чоловіки жадали напівголих жінок у цирках, у яких він працював протягом тривалого періоду, а потім ті ж самі чоловіки на недільних службах молилися Богу, щоб він пробачив їх і звільнив од похоті плоті²⁷.

Джеральд Гарднер, який брав участь у створенні неорелігійного чаклунського руху Вікка, працював із так званим *Великим обрядом*, частина якого становила ритуальний гетеросексуальний статевий контакт чоловічого «списа» з жіночим «граалем». Як він написав у своїй

«Книзі Тіней»: «І ви будете вільні від рабства, і як знак того, що ви дійсно вільні, ви будете голими у ваших обрядах, і ви будете танцювати, співати, святкувати, грати музику та кохати». Гарднер стверджував, що він був ініційований відьмою на ім'я Стара Дорогі, яка була членом відьомського культу, що існував багато століть тому²⁸. Насправді, однак, цей релігійно-сексуальний ритуал заснований радше на давніх уявленнях про сексуальні оргії на відьомських шабашах, ніж на будь-якій справжній дохристиянській практиці в Західній Європі²⁹. Літературні описи ритуальної гетеросексуальності Меріон Зіммер Бредлі в її романі «Тумани Авалона» 1983 року мали значний вплив на нові релігійні уявлення про важливість сексу в релігійних контекстах. Міф про так званий священний шлюб між богинею та рогатим богом відіграє центральну роль у русі Вікка, де гетеросексуальність часто розглядається як відтворення божественного акту³⁰. Цей наголос на сексуальній полярності між чоловіками та жінками, проте, викликав певну феміністську та квір-критику як щось гетеросексистське й надлишкове³¹.

Існує кілька обмежень на те, що може бути залучене до релігійних ритуалів: їжа, питво, вбивство, жертвоприношення тварин, пісні, танці, спортивні вправи, читання й тиша, і це тільки деякі з наявних. Ритуальне використання сексу не робить його унікальним у цьому релігійному контексті. З погляду релігії, однак, сексуальні ритуали не грали особливо важливої ролі. Це пояснюється насамперед домінуванням трьох великих монотеїстичних релігій, а надто поширеною християнською тенденцією виключити сексуальність із будь-якого визначення релігійності. Це означає, що ідея сексу як частини релігійного ритуалу здається чужою для багатьох людей.

Водночас ми бачимо, що достатньо багато сексуальних ритуалів дійсно існує, але вони практикують не секс, прийнятий у рамках відповідного релігійного світогляду, а той, що забороняється. Саме те, що він забороняється або визначається далеким від справжньої людської природи, робить цей вид сексу особливо потужним. Сексуальні обряди, отже, спираються на переконання, що секс пов'язаний із силами, далекими від оргазму та розмноження. Таке явище, як сексуальні ритуали, яскраво демонструє, як секс може стати потужним релігійним феноменом.

Фахівці з релігійного сексу

Коли секс безпосередньо використовується в релігійному контексті, природно, що зазвичай контроль над ним перебирають релігійні лідери. Фахівець із релігійного сексу, однак, не є аж таким поширеним явищем. Поняття фахівця з релігійного сексу, чия основна функція полягає у вирішенні сексуальних проблем, можливо, найчастіше фігурує в еротичних фантазіях про стародавні релігії в далеких країнах.

Єврейська Біблія містить низку посилянь на священних повій у храмах. Такі посилення переважно засуджують поведінку, притаманну сусіднім народам³². Проте ці посилення не можна вважати доказом того, що повії насправді існували в цих, інших, релігіях. Первинні джерела, які стосуються різних релігій Близького Сходу, не підтримують ані грецькі, ані біблійні твердження щодо того, що священна проституція була надто поширеною³³. Існували, однак, релігійні секс-експерти, проте не повії: жриці стародавнього Вавилону, наприклад, грали сексуальну роль богині Інанни у священному шлюбі з царем³⁴.

Те, що немає підстав уважати, що священна проституція існувала в релігіях народів – сусідів Ізраїлю, не є кінцем історії. Особлива заборона ізраїльтянам, чоловікам і жінкам, ставати храмовими повіями³⁵ свідчить про те, що це явище було досить відомим в ізраїльській релігії. Біблія говорить, що, наприклад, храмові повії були в храмі Єрусалима ще за часів правління царя Ровоама, сина Соломона³⁶. Оскільки неодноразово повторюється, що «ті, хто практикував блуд у храмі», будуть вигнані з країни, це означає, що така практика може бути пов'язана з ізраїльською релігією³⁷. Цікаво, що відома низка випадків, коли вигнання стосувалося тільки чоловіків-повій³⁸, що свідчить про те, що жінкам-повіям дозволялося залишатися при храмі. Джерела, проте, не дозволяють дійти будь-яких однозначних висновків щодо того, як ізраїльтяни ставилися до ритуального сексу.

Треба визнати, що історії про храмових повій Близького Сходу неоднозначні, утім, є більш очевидні приклади релігійних секс-експертів в інших місцях. Жінки-девадасі, прикріплені до деяких індуїстських храмів, часто грали спеціальну сексуальну роль в індуїстському поклонінні. Девадасі досі існують в індійських штатах Андхра-Прадеш, Карнатака й Махараштра. Їхній головний обов'язок – виконання храмових танців, і хоча одні девадасі в найсвятіших частинах храму мусять бути цнотливими, секс становить частину релігійної функції

інших девадасі³⁹. Серед їхніх традиційних обов'язків, наприклад, секс із місцевими принцями та священиками-брахманами, утім, вони також доступні для місцевих чоловіків із трьох вищих каст. Девадасі, однак, не можуть називатися храмовими пов'язями, оскільки не отримують плату за секс⁴⁰. Вони грають у храмах роль небесних куртизанок, swargabesya або апсар, які належать двору Індри, царя богів, і забезпечують сексуальне задоволення для богів⁴¹. Статевий акт, який практикують девадасі, є позитивною силою, яка схвально впливає на суспільство⁴². Вони також безпосередньо пов'язані з богами, тому що зазвичай призначені комусь із них, часто Шиві або Крішні⁴³. Деякі девадасі призначені богиням, наприклад богині Єламма в штаті Карнатака. У таких випадках девадасі покликаються на богиню як на свого чоловіка⁴⁴.

Подібно до того як молоді релігії знайшли нові способи використання сексу в релігійних контекстах, вони також вигадали абсолютно новий тип фахівця з сексу. Коли Ісус закликав Петра і його брата Андрія стати його учнями, він використав слова «Ідіть за мною, зроблю вас ловцями людей»⁴⁵. Традиційно це розглядається як заклик до місіонерської діяльності. У 1970-ті роки Девід Берг, засновник і лідер неорелігійного руху The Family (також відомого, як The Children of God або The Family International), виступив із вельми своєрідною інтерпретацією заклику Ісуса стати «ловцями людей». Молоді жінки, члени організації, були закликані залучати чоловіків за допомогою сексу. «Риби (одинокі чоловіки) не можуть зрозуміти розп'яття, не можуть зрозуміти Ісуса. Але вони можуть зрозуміти творіння Боже, жінку, — пояснив Берг. — Отже, кожна з вас, дівчат, розкрийте свої руки й ноги для тих чоловіків, які зовсім як Ісус, такі ж самі, як Ісус»⁴⁶. Ця місіонерська робота називалася «кокетливою риболовлею». «Повії для Ісуса» повинні були пройти тривалий процес навчання, перш ніж їм було дозволено почати свою сексуальну місіонерську діяльність⁴⁷. Їх також використовували як засіб для завоювання прихильності впливових людей у політиці та бізнесі. Згідно із записами, веденими рухом, рівно 223 311 чоловіків отримали плотське пізнання священного повідомлення⁴⁸. Незважаючи на ці благочестиві наміри, практика була припинена в 1987 році через загрозу СНІДу⁴⁹.

Одна з найважливіших причин, чому більше немає релігійних секс-фахівців, мабуть, пов'язана з релігійним санкціонуванням і регулюванням сексу незалежно від шлюбу. А оскільки цей вид сексу часто існує на межі того, що є релігійно прийнятним, наявність релігійного

секс-фахівця як явища унеможлиблюється у багатьох релігіях. Саме тому, ймовірно, релігійні секс-спеціалісти часто фігурують в екзотичних уявленнях про те, що відбувається в інших релігіях. Але, навіть якщо вони зустрічаються рідко, релігійні секс-фахівці однаково належать до сексуального ландшафту релігії. Там, де вони існують, їх шанують, і це свідчить про те, що в релігії немає феномена, який повністю виключає можливість ритуального сексу.

Священна сексуальна символіка

Не буде перебільшенням сказати, що еротизм стає абсолютно відчутним під час канамара мацурі, щорічного синтоїстського фестивалю в місті Кавасаки, Японія. Кількаметрові фалоси, чорні та рожеві, несуть у процесі ходи містом. Величезні дерев'яні фалоси розташовані біля храму Канаєма, тож маленькі дівчата можуть сісти на них верхи й переконатися, що вони стануть плідними нареченими в майбутньому. Навіть дорослі жінки охоче сідають на них або принаймні торкаються їх⁵⁰. Чоловіки-імпотенти також вірять, що дотик до гігантських пенісів зможе їм допомогти⁵¹. Щасливі жінки, вбрані у святкові костюми, несуть фалоімітатори розміром з немовля. Благочестиві вірні можуть купити льодяники у формі фалоімітатора для своєї дитини. Люди, які надають перевагу більш поживній їжі, куштують китайську капусту й інші овочі, вирізані у формі пенісів⁵². На аналогічному фестивалі в Огата-дзіндзя в Інуяма, відбувається хода човнів з величезними чоловічими та жіночими статевими органами. У сусідньому Тагата-дзіндзя колом носять величезні червоні фалоси⁵³.

Що для одного еротизм, для іншого – порнографія. Тому не так уже й легко вирішити, як класифікувати такі надзвичайно відверті демонстрації образу релігійного сексу, як ці. Цей релігійний еротизм є наочним свідомством того, наскільки великі відмінності існують між ставленням різних релігій до сексу. Загальна ворожість до сексу в християнстві означає, що еротичні уявлення такого штибу зазвичай відсутні, хіба що демон і пекло є частиною сцени. Навіть старі християнські живописання напівголих святих і Діва Марія, яка чудесним чином годує груддю святих чоловіків, таких як Бернар Клервоський, не мали еротичного навантаження, навіть якщо сьогодні може так здаватися. Так само як крайня плоть Ісуса, яка нібито зберігалася до 1421 року в монастирській церкві в абатстві Кулона, біля Шартра (і в

інших церквах теж), не може вважатися еротичною реліквією, хоча вона повинна була мати чудодійну силу збільшення народжуваності⁵⁴. А коли християни-гернгутери в XVI столітті співали гімни про пеніс Ісуса та груди й матку Марії, вони заперечували, що в цьому є еротичне значення. Вони пояснювали, що соромитися статевих органів Ісуса й Марії означає заперечувати людську природу Ісуса Христа⁵⁵.

Релігійно-еротичні уявлення часто пов'язані не тільки з центральною роллю сексу в релігії, а й із більш конкретними аспектами. Святування на честь синтоїстського культу фалоса в храмах Японії асоціюється насамперед з ідеєю, згідно з якою боги можуть підвищити родючість серед вірян, якщо останні будуть використовувати еротичні символи у своїх релігійних обрядах. І використання богів задля допомоги при імпотенції й безплідді є лише одним з елементів цих фестивалів статевих органів. Крім того, ці ритуали покращують становище у сільському господарстві та бізнесі⁵⁶. Сила божественної родючості також є позитивною силою загалом: фалоси часто розташовані в храмах або уздовж замських доріг, у такий спосіб не тільки підсилюючи всі види родючості, а й захищаючи від злих сил.

Синтоїстський еротизм також передбачає використання під час сексу релігійної символіки. Від XVII століття фалоімітатори часто вирізали у вигляді Отафуку, богині радості, або Бентен, популярної богині кохання⁵⁷. Образ останньої досі вельми популярний і присутній у сучасних японських стрип-барах⁵⁸.

Божественні фалоси та вульви як об'єкти поклоніння вірян відомі не лише в синтоїзмі. Є багато релігій, зосереджених аналогічним чином на статевих органах. В індуїзмі фалос, лінгам, є релігійним, сексуально навантаженим символом бога Шиви. У святинях Шиви зазвичай у самому центрі височіє величезний фалос, хоча часто-густо лінгам має настільки стилізовану форму, що непосвячений може легко припустити, що бачить не що інше, як неохватний, довжелезний, добре відполірований камінь.

За священними фалосами Шиви доглядають як за культовим об'єктом, миють святою водою, протирають молоком із маслом і медом і прикрашають квітами. Деякі з них більш славетні за решту: священики в храмі Тілабхандешвар у Варанасі розповідають відвідувачам про те, що фалос храму постійно збільшується як божественний пеніс із вічно зростаючою ерекцією, тому рано чи пізно їм доведеться збільшити висоту стелі.

Крім священних фалосів, об'єктом поклоніння в індуїстських храмах є також символічні образи жіночих статевих органів – йоні. Вони бувають різні за розміром і, як правило, пов'язані з різними богинями. Лінгам Шиви часто розташовується в середині йоні, але не як проникнення під час статевого акту, а так, ніби виростає з піхви.

Центральну роль у релігійній символіці індуїзму відіграють не тільки стилізовані статеві органи. Храми в Кхаджурахо у штаті Мадх'я-Прадеш і храм у Конараку в Оріссі майже повністю прикрашені зображеннями різних сексуальних дійств. Подібні оздоблення, проте не такі багаті, орнаментують стіни багатьох храмів того ж періоду по всій Індії. Подібне еротичне храмове мистецтво, але більш пізнього періоду можна знайти також у більшості храмів Непалу. Такі зображення відбивають дуже широкий спектр гетеросексуальних і лесбійських актів. Сцени сексу між чоловіками зустрічаються рідше, проте все ж існують поряд із маргінальнішими сексуальними явищами. Кхаджурахо, наприклад, містить зображення того, як один чоловік бере ззаду, здавалося б, щасливого коня, а інший вкладає свій ерегований пеніс коню у рот. У храмі Конараку також присутні зображення сексу з тваринами, так само як і в деяких храмах Бхуванешвара⁵⁹. Незрозуміло, як ці еротичні образи мають бути інтерпретовані, але цілком не виключено, що ці зображення священного сексу, які вважаються такими далекими від ідеалів шлюбу, є чимсь схожим на систематичний гріх, який лежить в основі індуїстського тантризму⁶⁰.

Як і індуїзм, грецька релігія схожим чином захоплювалася божественними статевими органами. Ереговані пеніси були присутні практично всюди. Гермис, стовпи з головою Гермеса та ерегованим членом, стирчали на порозі майже кожної будівлі, біля всі вхідних дверей, а також на кордонах міст-держав⁶¹. Величезні фалоси проносили Афінами під час щорічного свята Діоніса, а ключовим елементом таїнства на його честь було урочисте відкриття фалоса.

Сакральні пеніси становили головний об'єкт поклоніння й у римській релігії. Прикраси у вигляді фалосів носили на шиї як амулети. Навіть маленьким дітям одягали їх для захисту⁶². У грецькій і римській релігійній традиції сакральне значення фалоса пов'язане не лише із плодючістю. Він утілює могутню божественну силу, яка захищає людей, що перебувають у скрутному становищі або у хиткому фізичному стані.

Деякі з відомих нам сьогодні найвідвертіших релігійно-сексуальних зображень, на жаль, настільки відірвані від їхнього початкового кон-

тексту, що ми маємо зовсім інше уявлення про них, ніж те, що передбачалося первісно. Археологічні знахідки періоду культури Моче, яка процвітала на Північному узбережжі Перу від I до VIII століття, містять повторювані зображення гетеросексуального акту, який видається ритуальним обрядом. Причому вагінальний секс представлено меншою мірою, а на більшості малюнків зображені різні варіації анального сексу⁶³. До того ж навіть гетеросексуальний акт не можна назвати цілковито людським: жінки мали статеві акти з тваринами та різними надприродними істотами, часто людиноподібними монстрами з величезними пазурами⁶⁴. На одному із зображень чоловіка, найімовірніше військовополоненого, приносили в жертву богам⁶⁵. Подеколи можна побачити гетеросексуальний анальний акт, що відбувається під час похоронних ритуалів⁶⁶. Інші малюнки відтворюють людей, які вирішують серйозні питання і водночас займаються сексом⁶⁷. Зв'язок між сексом і поховальними ритуалами посилюється образами жінок, які мають статеві контакти з істотами, подібними до живих мерців, а також поміщенням відвертих сексуальних предметів у могилу разом із небіжчиком⁶⁸.

Зображення Моче віддзеркалюють, найвірогідніше, стародавні сексуалізовані ритуали. Але важко сказати, яку саме роль грали ці еротичні малюнки в тогочасному релігійному житті, хіба що можна припустити, що вони були важливими ритуальними похоронними дарами. Культура Моче, однак, не унікальна щодо дуже відвертих зображень сексуального характеру. Щось подібне можна зустріти й у культурах деяких андських народів, хоча, на жаль, це не вельми допоможе нам дійти якихось конкретних висновків⁶⁹. Проте дуже велика частка культурної спадщини Моче складається з фігур, що мають релігійно-сексуальний підтекст, який на сьогодні не має жодних аналогів серед релігій, що досі існують.

Божественні статеві органи також відіграють важливу роль у скандинавській релігії. 56 каменів у формі фалоса скандинавського періоду були знайдені в Норвегії. Важко зрозуміти їхнє значення, оскільки вони походять від IV–VI століття і практично не фігурують у жодному з відомих документальних джерел. 21 з цих каменів було знайдено на могилах і три – біля курганів, через що можна припустити, що вони якимось чином пов'язані з культом мертвих. Інші, дрібніші, кам'яні фалоси були знайдені прямо в могилі біля праху⁷⁰. Існує гіпотеза, що чашоподібні знаки – малі та круглі заглиблення – символізують матку, проте

жодного більш-менш достовірного доказу цього немає. На п'ятнадцяти каменях-фалосах вирізьблені саме такі чашоподібні знаки⁷¹.

За словами Адама Бременського, північногерманського хроніста XI століття, у гробниці бога родючості Фрейра в Упсалі його зображували чоловіком з великим фалосом⁷². Хирлява фігура сидячої людини зі здоровезним ерегованим пенісом зі Швеції часів вікінгів зазвичай визначається як Фрейр⁷³. Той факт, що бог може перебувати у стані сексуального збудження, не сприймався негативно тогочасними людьми. Потужна сексуальність богів була радше ще одним аспектом їхньої нелюдської природи.

«Пасмо про Вьолса» (др. сканд. *Völsa þáttr*), історія, збережена в «Книзі з Плоского острова» (др. сканд. *Flateyjarbók*) – ісландському рукописі XIV століття, оповідає про те, як Олаф Гаральдссон, норвезький король і святий, став свідком язичницького ритуалу жертвоприношення. Шовечора на фермі на крайній півночі Норвегії жінка бере вьолса (*völsa*), член убитого коня, який зберігався, замотаний у шматок льону й лушпиння цибулі. Потім усі учасники ритуального дійства передають цей вьолса з рук у руки довкруг столу, декламуючи при цьому спеціальні ритуальні строфи. Поміж іншого, люди молять про те, щоб морнір, божественні гігантські жінки-йотун, прийняли цей дар. Ляна ганчірка та цибулеве лушпиння, в які загорнений пеніс коня, також мають символічне значення і походять, імовірно, з дуже давніх традицій. На кістяному шкребку V століття, знайденому на фермі на півночі Хордаланду, є напис *linalaukar* – «льон і цибуля»⁷⁴. На жаль, ми маємо невелике уявлення про значення цих стародавніх релігійно-сексуальних ритуалів. Благочестивий і не дуже толерантний християнський святий Олаф Гаральдссон не був зацікавлений у пошуку витоків традиції вьолса та просто згодував священний фалос собакам.

У 1993 році розпочалася християнська боротьба проти скандинавського культу фалоса в районі Дьонна на узбережжі Хельгеланду на півночі Норвегії. Через те, що старий камінь-фалос був повернений до музею Бергена, кожній новонародженій дитині дарувався срібний фалос. Консервативні християни здійснювали потужний спротив цим діям, стверджуючи, що це язичницький, окультний і демонічний акт. Особливо потужне збурення викликало дарування немовлям фалічних амулетів замість хрестів, як зазвичай⁷⁵.

Священна сексуальна символіка аж ніяк не просте історичне явище. У цьому пересвідчився мусульманський уряд Індонезії, коли ввів закон

про боротьбу з порнографією. Закон, що забороняє всі публічні покази, звуки та жести, які можуть здатися непристойними, сексуальними або такими, що «порушують моральні настанови суспільства», не був позитивно сприйнятий релігійними спільнотами країни. Утім, окремі члени парламенту – мусульмани зраділи та вигукували: «Бог великий», коли ухвалювали цей закон. А ось балійські індуїсти та послідовники деяких традиційних релігій Папуа були досить розгнівані. Як вони зазначили, цей закон ставить серйозні обмеження на їхні традиційні релігійні практики, оскільки вони містять певні еротичні мотиви⁷⁶.

Релігійні зображення сексуальних символів і статевих актів не тільки становлять протилежну крайність тим релігійним рухам, які вороже ставляться до сексу, а й виносять усю релігійно-сексуальну сферу на зовсім новий рівень. Священні образи означають, що віряни повинні ставитися до їхнього конкретного релігійного бачення сексу як до основного священного явища, подобається їм це чи ні. Під цим кутом зору існують паралелі між таким ставленням та різними релігійними формами вимушеного сексу.

Священний сексуальний символізм або його відсутність часто передбачає крайнє формулювання конкретних релігійних поглядів. Коли різні релігії вступають у контакт одна з одною, у центрі уваги зазвичай постає різна сексуальна символіка. Коли послідовники більш сексуально репресивних релігій стикаються з цим явним акцентом на священну сексуальність інших релігій, це, як правило, призводить до засудження положень конкретної релігії.

Релігійно-сексуальні пріоритети

Релігійно-сексуальний ландшафт, як ми вже бачили, характеризується розмаїттям і змінністю. Але якщо уважніше подивитися на священні заборони та релігійні вказівки, виявиться, що зміни часто полягають у модернізації чи занепаді одних заборон або вказівок щодо інших. І пересічні віряни, і релігійні лідери часто вирішують ігнорувати певні абсолютно чіткі релігійні правила, коли відчувають, що інші вказівки та заборони вочевидь важливіші. Релігійно-сексуальні керівні принципи можуть бути проігноровані, для того щоб просувати інші правила, або можуть стати більш пріоритетними щодо інших релігійно-сексуальних правил.

Виникає ще одна модель, за якої не всі релігійно-сексуальні принципи виділяються однаково. Тоді деякі заборони та вказівки знову й знову набувають основного значення для певної віри, інші перебувають поза увагою, так що часто неможливо простежити чітку логіку пріоритетів.

Занепад релігійних правил сексуальності

Від 1970-х років заголовки багатьох газет у західних країнах рясніли скандальними повідомленнями про сексуальне насильство щодо дітей і молоді з боку католицьких священників. Утім, мало хто вважає, що цей скандал ставить під сумнів католицьку доктрину як таку. У католицизмі немає нічого, що б вказувало на те, що священники мають право сексуально зловживати своїми прихожанами, зовсім навпаки. Позашлюбний секс заборонений, а багато священників щиросердно прагнуть не одружуватися й дотримуватися celibату. Священники, які дозволяють собі сексуальну наругу над хлопчиками та парубками, також порушують повну заборону католицької церкви на гомосексуальні сто-

сунки. До того ж така сексуальна наруга є ще серйознішою провинною, оскільки дії подібного роду не мають нічого спільного з добровільним сексуальним вибором; тож ідеться про пряме зловживання службовим становищем із боку осіб, наділених певною владою.

Зрозуміло, що така наруга суперечить усім католицьким принципам, утім, те, як католицька церква вирішила врегулювати це питання, демонструє, як релігійна установа може за певних обставин нехтувати своїми найнезаперечнішими сексуальними правилами з огляду на релігійно-сексуальні пріоритети. Реакція Ватикану та решти католицького керівництва на зловживання положенням не тягнула за собою будь-яких змін у богословських принципах, але показала вкрай поблажливе ставлення церкви до священників, які так грубо знехтували католицьким ученням про секс. Ці священники, звичайно, становлять проблему для церкви не тільки через те, що порушили правила сексуальної поведінки та наругалися над безпорадними, а й через те, що під час скоєння цих ганебних дій перебували офіційними представниками церкви. Отже, зловживання священників ставить під загрозу репутацію церкви загалом.

Кожна релігія має зважувати одне рішення проти іншого. У зв'язку з цим католицька церква стикнулася з потрібною проблемою: вона повинна була віднайти способи, щоб захистити свою репутацію; вона повинна була забезпечити виконання священницького celibату; вона повинна була захистити безневинних дітей. Іще в 1962 році Ватикан прийняв рішення щодо своїх пріоритетів із цих питань. Напрями його подальшої діяльності зафіксовано в офіційному, проте, дуже конфіденційному документі, який був розісланий усім єпископам. У документі йдеться про сексуальні спокуси з боку священника¹, статеві акти з твариною та «людиною тієї ж статі»² і пряму наругу над «молодими людьми обох статей»³. Церква заявила, що найголовніше у таких випадках «дотримання найсуворішої таємниці». Коли така справа розглядається церквою, вона підлягає «абсолютній конфіденційності»⁴. Навіть жертви, які звинуватили священників у нарузі, повинні заприсягнути у збереженні таємниці⁵. Всі, хто бере участь у вирішенні цих справ, повинні підписати спеціальну обіцянку «будь-що не порушувати цієї таємниці... навіть з благою ціллю». А бути звільненою від обов'язку зберігати секретність людина може лишень у разі, якщо «розпорядження було спеціально надано Верховним Понтифіком»⁶. Якщо хтось порушить цей заклик до абсолютного мовчання, він ризикує бути відлученим від церкви, що

означатиме і загрозу майбутньому спасінню⁷. Це стосується і жертви, і обвинуваченого.

Священики, які визнають свою провину, повинні бути прощені. Спеціальна форма для прощення гріхів священиків додавалася до документа, виданого в 1962 році⁸. Священики, які були визнані церквою винними, можуть бути переміщені або звільнені⁹. Саме сексуальне насильство не призводить до відлучення від церкви, тільки ті, хто говорить про свої гріхи за межами церковної ієрархії, перебувають під загрозою відлучення. Отже, церква ставить жертви на той же щабель, що й злочинців, оскільки над жертвами рівною мірою тяжіє загроза відлучення від церкви, якщо вони обговорюватимуть наругу над ними з будь-ким, крім церковнослужителів¹⁰.

У цьому офіційному документі від 1962 року Ватикан заявив, що його абсолютним пріоритетом у розв'язанні цієї проблеми є захист репутації церкви. Зрозуміло, що тут мається на увазі значно більше, ніж просто уникнення поганого іміджу. Якщо репутація того, що Ватикан уважає Божим інститутом на землі, заплямована, то це може призвести до зменшення кількості нових прихожан, багато людей залишить церкву й більше людей відвернеться від її керівництва. Урешті-решт, порятунок мільйонів опиниться під загрозою. Під цим кутом зору не дивно, що сексуальній моральності служителів церкви було надано значно меншого пріоритету.

Оскільки важливість збереження незаплямованого образу церкви була абсолютною, повідомити в поліцію або звернутися до звичайних судів з питань зловживання положенням було неможливо. До 2000 року церква систематично тиснула на співробітників поліції та судових органів, примушуючи їх не порушувати кримінальні справи проти священиків, які скоїли сексуальні злочини. Так сталося, наприклад, у разі, коли велика кількість дітей піддалася сексуальному насильству з боку католицьких священиків Ньюфаундленда наприкінці 1970-х років. Натомість винні священики були переведені в інші парафії¹¹.

Головна вада цих рішень церковних керманців полягає в тому, що жодне з покарань, накладених Ватиканом на священиків, як-от прощення, переміщення або звільнення, не завадило їм скоїти нові насильницькі дії сексуального характеру. Це наочно продемонструвало, що наріжним каменем у ситуації з негідною поведінкою священиків стала публічна образа католицької церкви. А отже, безпеці дітей, які

перебувають під опікою священнослужителів, було надано якнайнижчого пріоритету. Протягом багатьох десятиліть було загальновідомим, що священники, ігноровані, прощені або переміщені до нових парафій церквою, продовжували скоювати злочини за мовчазного потурання церкви. Огляд судових документів, опублікованих доповідей, інтерв'ю та церковних паперів показує, що близько третини католицьких єпископів США дозволили священникам продовжувати працювати навіть після того, як їм бути пред'явлені звинувачення¹². У тих випадках, коли церква звільняла священників за сексуальну наругу без залучення поліції та судових органів, вона знімала з себе відповідальність за злочини, які ці священники продовжували скоювати, вже перебуваючи за межами церкви. Ця система віротерпимості до поширеного сексуального насильства призвела до того, що католицька церква повинна була б виплатити мільярди крон жертвам, якби вони звернулися з позовами на церкву до суду.

Готовність католицької церкви покривати серйозні порушення найосновніших аспектів її сексуальної моралі, вчинені власним духовенством, заради того, щоб зберегти свою репутацію, є типовим прикладом того, як релігія може заплющити очі на власну релігійно-сексуальну доктрину, якщо на кону поставлено інші важливі релігійні аспекти. Незважаючи на те що Ватикан систематично засуджує позашлюбну гетеросексуальність і, звичайно, будь-яку гомосексуальність, він протягом багатьох десятиліть мовчки приймає скоєння цих двох гріхів своїми пастирями, у тому числі поширену сексуальну експлуатацію дітей і молоді, тільки для того, щоб репутації святої церкви не було завдано щонайменшої шкоди.

Подібний радикальний зсув у пріоритетах можна побачити й серед ортодоксальних євреїв США. Незважаючи на те що світські ЗМІ виявили низку випадків, коли діти та молодь стали жертвами сексуального насильства з боку рабинів та інших авторитетних євреїв-ортодоксів, єврейські ЗМІ довгий час систематично ігнорували ці події. Єврейська ортодоксальна громада, здається, як і Ватикан, вірить, що краще тихо обійти такі питання мовчанкою, бо плямування репутації видатних релігійних діячів може підірвати підвалини релігії загалом¹³. І хоча сексуальне насильство щодо дітей вочевидь суперечить усім канонам єврейської релігії, воно відсунуте на другий план. Гарна репутація видатних єврейських релігійних діячів, а відтак і самої релігії важливіша і за основну сексуальну заборону, і за безпеку дитяків.

Подекуди самі заборонені дії становлять меншу проблему, ніж люди, які говорять про них. Ставлення Ватикану до сексуального насильства з боку священників і спроба ортодоксальних євреїв ігнорувати подібні зловживання є очевидними прикладами цього. Такий самий принцип був використаний в Єгипті у 2005 році, коли молода неодружена мусульманка, дизайнер одягу, Хінд ель-Хіннаві подала позов про встановлення батьківства проти відомого актора. Скандал полягав не в тому, що вона завагітніла поза шлюбом і, отже, порушила основні мусульманські сексуальні правила, а в тому, що повелася незвичайним чином для молодих єгипетських жінок із вищого класу, які зазвичай у разі вагітності поза шлюбом роблять аборт і відновлюють дівочу плівку¹⁴. Цей випадок, звичайно, не розкриває сутність ісламу, але є гарним прикладом того, як явне порушення сексуальних правил може бути терпимим доти, поки це замовчується. В індуїзмі також стримані сексуальні стосунки між одруженою жінкою з вищої каста та чоловіком-службовцем із нижчої – досить поширене явище і не вважається серйозною проблемою в індуїстській громаді. Релігійно-соціальні покарання будуть застосовані через необачність, вагітність або втечу пари – такі вчинки відразу можуть стати надбанням громадськості¹⁵.

Існує, звичайно, інший зразок, як католицьким священникам і відомим ортодоксальним євреям зійшло з рук порушення секс-правил їхньої релігії. Поважні й впливові релігійні діячі дедалі частіше ігнорують релігійно-сексуальні обмеження. Як ми вже бачили, християнські та мусульманські правителі, які завжди грали центральну роль у релігії, могли робити практично все, що їм заманеться.

Деякі з найпомітніших постатей релігійного світу, здається, не цуралися жити в конфлікті з власними законами. Авраам і безліч його дружин були приводом деяких богословських дискусій, хоча багатоженство й не суперечить біблійним законам. Деякі джерела стверджували, що він був одружений зі своєю зведеною сестрою Сарою. Як Авраам сам зазначає: «Насправді вона сестра моя, вона дочка батька мого, але не дочка моєї матері»¹⁶. Хоча Мойсеїв закон був проголошений після його смерті, заборона на інцест є однією з найважливіших в іудаїзмі. Сам Бог попереджував: «І якщо хтось візьме сестру свою, доньку батька свого або доньку матері своєї, і побачить наготу її, і вона побачить наготу його – це ганьба, нехай будуть вони знищені перед очима синів народу свого»¹⁷. Проте до Мойсея, який порушив расистські правила П'ятикнижжя, побравшись із неіудейкою, і зазнав критики від сестри,

прийшов на захист сам Бог, наславши на сестру проказу¹⁸. Отже, Авраам і Мойсей, міфічні основоположники трьох релігій, вищі за будь-яку критику, навіть якщо вони роблять те, за що інші були б страчені.

Іноді релігійні секс-правила навмисно відкидаються або відкрито порушуються на користь більш важливих релігійних міркувань. Історія Содома становить цікавий приклад того, як одне правило – сексуальне – було скасоване задля підтримки іншого релігійного правила, яке не має нічого спільного із сексом. Коли чоловіки, жителі Содому, вимагали, щоб Лот, племінник Авраама, віддав їм своїх гостей-ангелів, Лот був більш стурбований тим, що розгнівані содоміти увірвуться до будинку і заберуть його гостей силою. І це буде абсолютним порушенням священного обов'язку гостинності. Щоб урятувати ситуацію, Лот вийшов до натовпу з оригінальною пропозицією: «Ось у мене дві доньки, що мужа не пізнали. Нехай я їх до вас виведу, а ви їм робіть, що вам до вподоби»¹⁹. Навіть якщо не зважати на те, що думали про це самі доньки – за тих часів це в будь-якому разі не мало значення, оскільки вони повинні були коритися своєму батькові, – є інші проблемні аспекти Лотової пропозиції. Враховуючи те, що дочки Лота були заручені, якщо вони були б згвалтовані натовпом содомітів, честь зятів Лота була б осквернена²⁰. Згвалтування заручених жінок у межах міських стін також означало б, що після цього дочки повинні бути забиті камінням на смерть.

Содоміти відхилили Лотову пропозицію згвалтувати його дочок, і, отже, ми ніколи не дізнаємося, чи настигло б покарання дівчат. Незалежно від цього цілком зрозуміло, що порушення Лотом однієї з найголовніших заборон виправдано, бо він намагався попередити порушення значно важливішого закону – закону гостинності. І зрештою, Лот закликає негостинних содомітів: «Тільки мужам оцим не робіть нічого, бо на те вони прийшли під тінь даху мого»²¹. Ця історія про Лота стала легендарним взірцем гостинності, оскільки намагання Лота зробити все можливе, щоб захистити своїх гостей, було визнано зразковою поведінкою і в єврейській, і в християнській традиції.

Серед багатьох вірян ми можемо побачити нехтування численними релігійно-сексуальними указівками й заборонами зовсім іншого роду. Сьогодні традиційним релігійно-сексуальним нормам більше не надається особливого значення. Дошлюбний секс, гомосексуальність і розлучення більше не розглядаються як важливі релігійні критерії. Таку точку зору поділяє переважна більшість сучасних християн і євреїв.

Більш-менш загальне визнання дошлюбного сексу, розлучення і, хоча і дещо меншою мірою, гомосексуальності показує, що поведінка, яка колись цілковито засуджувалась євреями та християнами, сьогодні повністю сумісна із сучасними єврейськими та християнськими традиціями. Подібне ставлення притаманне й мусульманам, індуїстам і буддистам.

Сексуальні вказівки та заборони, отже, розглядаються як менш важливі аспекти релігії, а такі речі, як релігійна активність, чесність, достаток, солідарність і багато інших, уважаються більш-менш важливими під кутом зору релігії. Навіть у разі перелюбу, який досі не зовсім прийнятний, сексуальний аспект був знижений за рівнем важливості. Статевий акт, який виявився перелюбом, більше не є предметом нашого осуду; найбільш морально небажаним елементом тепер є фундаментальна нечесність, яка лежить в основі фізичної зради. Сам секс розглядається другорядним симптомом цієї нечесності.

Величезні світоглядні зміни з-поміж більшості вірних щодо таких питань, як дошлюбний секс, одностатеві стосунки й розлучення, спричинили те, що релігійні лідери та інститути потрапили в скрутну ситуацію. Як вони мають реагувати на те, що так багато людей більше не підкоряється традиційним релігійним указівкам і – що ще гірше – уже не вірять у те, що кажуть їм релігійні авторитети?

Існують чотири основні стратегії, як досягти відповідності між керівними релігійно-сексуальними принципами та тим, що вірні роблять на практиці. Можна повністю змінити релігійні правила та проголосити, що, наприклад, дошлюбна гетеросексуальність (або будь-який інший вид сексу, який представляє відповідну неузгодженість) є повністю прийнятною. Подібні пропозиції сильно відрізняються залежно від того, який секс обговорюється. Деякі правила вже настільки змінилися, що навіть релігійні лідери зараз розглядають нові переконання, які були природними від самого початку. Таке можна побачити на прикладі сучасного християнського ставлення до біблійного сексуального расизму, що досі характерний для більшої частини християнського світу. З іншого боку, якщо ми розглянемо питання одностатевих стосунків, багато людей захищає їх під релігійним кутом зору, хоча мало хто буде стверджувати, що християнство, іудаїзм чи будь-яка інша релігія від самого початку підтримувала такі стосунки.

Згідно з другою стратегією, релігійні лідери й усі, хто дотримується традиційних правил, намагаються змусити паству робити те, що

вказує їхня релігія. Багато лідерів намагалося нав'язати це рішення і, дійсно, спробувало змусити все суспільство, незалежно від релігійної віри, слідувати їхнім особливим правилам сексуальної поведінки. Це, безумовно, найпоширеніша стратегія минулого, і досі є кілька країн, які жорстоко дотримуються цього принципу. У деяких місцях, як ми вже бачили, здійснюються спроби контролювати сексуальну мораль більш непрямим чином, наприклад, переоцінюючи статеве виховання або зменшуючи доступ до засобів контрацепції. Проблема цієї стратегії полягає в порушенні нею прав людини, оскільки Європейський Суд із прав людини та Комітет ООН із прав людини підтвердили, що дорослі люди мають право на зовнішнє невтручання в узгоджений і приватний статевий акт. Навіть груповий секс як приватна справа захищений правами людини²². Релігійні лідери можуть скільки заманеться погрозувати своїм послідовникам і взагалі всім прокляттями, пеклом, відлученням та іншими релігійними санкціями. Основні права людини порушуються, тільки коли це стосується дискримінації у сфері зайнятості та соціальної допомоги, а також затримання або тілесного покарання.

Третя стратегія полягає в тому, що релігійні установи виключають тих, хто порушує секс-правила. Проте на практиці це б означало, що більшість релігійних громад мали б вигнати більшість своїх послідовників.

Четверта, і зовсім відмінна від попередніх трьох, стратегія – просто ігнорувати розбіжності між ученням і вчинками. Релігійне керівництво продовжує проголошувати затвержені принципи та слідкувати за тим, щоб священнослужителі робили те, що повинні, а переважна більшість послідовників наразі продовжує робити так, як їм заманеться. Таке рішення багато великих релігійних громад мовчки прийняло щодо таких питань, як контрацепція й дошлюбний секс. Недолік цієї стратегії полягає в тому, що вона може зруйнувати сутність релігії та авторитет релігійних лідерів. Коли віряни зрозуміють, що вони не мусять вірити або підкорятися деяким основним релігійним принципам, найближчим часом багато хто почне ставити під сумнів інші переконання. Якщо релігійна влада ладна дозволити людям поводитися так, як їм подобається, в одній царині, чом би тоді не зробити так само в іншій?

Будь-яке мовчазне визнання розриву зв'язку між релігійною елітою та пересічними вірянами також означає, що кожна релігійна громада буде мати принаймні дві різні істини з кожного питання. Оскільки люди зазвичай звертаються до своїх релігійних інституцій і лідерів із

проханням забезпечити їх релігійними істинами, хто в праві сказати особисто мусульманину, католикові, єврею чи індуїсту, що він або вона не є істинним мусульманином, католиком, євреєм чи індуїстом, тому що він або вона вірить у щось зовсім інше? Якщо релігійне керівництво не готове відмовитися від них через їхню віру та триб життя, тоді хто може так зробити? Яка є реальна позиція релігійних лідерів, які говорять одне, а мовчки визнають, що багато хто з послідовників робить щось зовсім інше?

Релігійне зниження пріоритету сексуального питання становить проблему для багатьох сторін, особливо для релігійних лідерів. Коли ми маємо справу з небезпекою для репутації релігійної громади, спричиненою сексуальними вчинками духовних осіб, а також стикаємося з тим, що багато вірних вже не звертає уваги на більшість релігійно-сексуальних указівок, релігійні лідери повинні вирішити, чи слід дотримуватися власних релігійно-сексуальних принципів, чи краще ігнорувати, ба навіть знизити значущість цих принципів, щоб підтримати інші, на їхню думку, нагальніші.

Оновлення релігійних правил сексуальності

На Різдво 2008 року папа Бенедикт XVI заявив, що гетеросексуальність заслуговує на наш захист так само, як тропічні ліси. Цей захист, на думку папи, передбачає такі дії, як прийняття правової заборони на гомосексуальність, дискримінацію геїв і лесбіянок, а також їхнє пряме переслідування²³. Фактично політика Ватикану вказує на те, що збереження тропічних лісів є менш важливим, ніж боротьба з гомосексуальністю. Звичайно, захист довкілля посідає чільне місце в порядку денному сучасного християнства, але він має поступитися значно важливішій проблемі – боротьбі з гомосексуальністю.

Тоді як багато вірян охоче знизило б пріоритетність релігійно-сексуальних правил на користь інших, важливіших, питань, трапляється все зовсім навпаки. Знову і знову ми бачимо, як релігійні авторитети й інституції понижують або взагалі відкладають на невизначений час інші питання віри, іноді навіть центральні, тому що вони стоять на шляху важливіших релігійно-сексуальних істин.

Якщо ви бажаєте, щоб вас проголосили святим у християнському світі, згідно з традиційним християнським уявленням, вам за краще взагалі не займатися сексом. Іноді тяжка боротьба із собою з метою

зберегти незайманість є достатньою підставою для канонізації. Одного разу в липні 1902 року Марія Горетті, одинадцяти- або дванадцятирічна італійська дівчина, перебуваючи одна вдома, піддалася нападу з боку молодого Алессандро Серенеллі, який погрожував убити її, якщо вона не займеться із ним сексом. Марія відмовилась і Серенеллі декілька разів проштрикнув її ножом. Наступного дня дівчина померла, проте встигла розповісти всім, що сталося. Серенеллі був визнаний винним у вбивстві та засуджений до тридцяти років позбавлення волі. Коли він перебував у в'язниці, Марія Горетті з'явилася йому у видінні та пробачила йому. Після звільнення Серенеллі пішов до монастиря, а коли Марію в 1950 році канонізували, він був присутній на церемонії разом із її матір'ю та іншими членами родини²⁴.

Марія, здається, була хорошою, доброю дівчинкою, але не всі хороші, добрі католицькі дівчата, які вмирають молодими, стають святими. Одне можна сказати точно: якщо дівчина була б зґвалтована, а не вбита, опираючись зґвалтуванню, її ніколи б не канонізували. Мораль цієї історії, якщо дійти до крайності, полягає в тому, що дійсно хороший католик повинен віддати перевагу смерті, а не дошлюбному сексові.

Юна Марія Горетті одна з багатьох жінок-святих, які померли, але не втратили свою цноту. Ранній отець церкви Тертуліан лаконічно підсумував, що краще згодувати християнську жінку диким тваринам, аніж засудити її за проституцію²⁵.

Майже завжди всі, хто був канонізований після смерті за збереження невинності, були жінками. Це ще раз показує, що жіноча цнота вважається ціннішою від чоловічої. Звичайно, є й чоловіки-святі, які померли, тому що не бажали займатися сексом, але не дивно, що в цьому разі не йдеться про гетеросексуальний акт. Юнак-християнин Пелагій, який був страчений після відмови від сексуальних зазіхань іспанського халіфа Абд ар-Рахмана в X столітті, відразу ж став популярним християнським святим²⁶. Для християнських чоловіків не надто важливо зберегти свою невинність, але й їм все ж краще померти, ніж зайнятися сексом з іншим чоловіком.

Вибір смерті, а не статевих контактів відіграє важливу роль, підкреслюючи християнське послання про цінність невинності, але це бачення ніколи не мало численних наслідувачів. Більш актуальним прикладом того, як багато християн вважає заборону на певні види сексу важливішою за порятунок людських життів, полягає в неодноразових неправдивих заявах, буцімто презервативи не запобігають поширенню

СНІДу. Кардинал Альфонсо Лопес Трухільйо, голова Папської ради в справах сім'ї, у 2003 році заявив, що вірус ВІЛ легко проходить крізь презервативи²⁷. Архієпископ Мапуту Францишку Шимойо з Мозамбіку в 2007 році взагалі заявив, що всі презервативи заражені ВІЛ²⁸. Твердження церковних лідерів такого штибу продемонстрували, що боротися з контрацепцією для них важливіше, ніж говорити правду, яка перешкодить людям набути смертельного захворювання.

Вимоги щодо покарання в трьох авраамічних релігіях становлять особливе значення для релігійно-сексуальної моралі. Усі ці релігії в тій чи тій формі засуджують убивство, але покарання за недозволений секс часто буває ще суворіше, ніж за скоєне вбивство. П'ятикнижжя зазвичай закликає до смертної кари і за вбивство, і за деякі види узгодженого, утім, забороненого сексу, як-от секс під час менструації, чоловічий анальний секс і жіночий перелюб. Заручена жінка, зґвалтована в місті, й одружена жінка, зґвалтована будь-де, повинні бути забиті камінням на смерть²⁹. Це ще раз показує, що секс-правила в релігії ізраїльтян посідали чільне місце.

Іслам не має такого саме чіткого погляду на те, що він вважає недопустимим сексом. Коран вимагає смертної кари за вбивство³⁰, але не за заборонений секс. У хадисах, однак, Мухаммед вимагає страти за гетеросексуальний перелюб і статеві контакти між чоловіками.

У християнстві обидва гріхи, і заборонений секс, і вбивство, однаково каралися смертю. Кастрація засудженого чоловіка перед стратою або знищення його тіла після смерті зазвичай здійснювалися, тільки якщо чоловік був засуджений за секс з іншими чоловіками. Градація покарань була встановлена ще до того, як християни набули юридичного права на страту. Християнський Ельвірський собор, який відбувся в Іспанії на початку IV століття, залишив нам цікавий огляд того, як класифікують різні проступки з християнської точки зору. Жінці, яка залишила чоловіка заради іншого чоловіка, відмовлялось у причасті до кінця її життя, а це означало, що виключалася будь-яка надія на її порятунок після смерті. Чоловіку, який знає про перелюб своєї дружини, але не залишає її, також відмовляється в причасті. Однак якщо жінка навмисно вбила слугу, у причасті буде відмовлено тільки на сім років³¹.

Високий пріоритет, наданий релігійно-сексуальним правилам порівняно з іншими релігійними канонами, може мати фатальні наслідки навіть без смертельної кари та прямого переслідування. Коли у 2002-му

сталася пожежа в школі для дівчат Мекки, релігійна поліція Саудівської Аравії завадила деяким бідолашним покинути палаючу будівлю, тому що, згідно із суворим релігійним дрес-кодом, вони були непристойно одягнені. Як наслідок, п'ятнадцять дівчат померли, зачинені в будівлі, що згоріла³². Коли Рік Перрі, губернатор Техасу від Республіканської партії, представив програму з вакцинації школярок від вірусу папіломи, який передається статевим шляхом і є причиною близько 70 відсотків випадків раку шийки матки, програма зустріла потужний спротив із боку консервативних християн. «Рішення губернатора, здається, означає, що моральні закони Бога про секс поза шлюбом можуть бути порушені без будь-яких наслідків», – зазначив член консервативної християнської групи «Бачення Америки» Рік Скарборо. Інакше кажучи, краще нехай жінки помруть від раку шийки матки, ніж ми дозволимо їм займатися сексом із декількома партнерами, не хвилюючись про цю хворобу³³.

Опозиція гомосексуальності іноді об'єднує людей, ладних відкласти в сторону на певний час свої, часто фундаментальні, релігійні розбіжності. Єврейська, мусульманська та християнська влади, які є причиною серйозного релігійного розколу в Єрусалимі, утім, стояли пліч-о-пліч у їхньому засудженні організованих у місті гей-парадів. Вони наполегливо примушували цивільну владу заборонити паради. Провідні мусульмани навіть пригрозили, що життя тих, хто піде на марш, «перебуватиме в небезпеці»³⁴, а єврейські активісти, як ми вже згадували, пообіцяли нагороду кожному, хто вб'є бодай одного учасника параду³⁵. У 2006 році гей-парад у Москві був засуджений патріархом Алексієм II, главою Російської Православної церкви. Російські мусульманські лідери закликали до «жорстоких масових демонстрацій» проти проведення параду. У контрдемонстраціях узяли участь неонацисти і православні віряни з іконами в руках³⁶.

Іноді вимога зосередитися на сексі особливо чітка. У відповідь на підвищену увагу християн до питань охорони довкілля провідний американський християнський фундаменталіст Джеррі Фалвелл у 2007 році стверджував, що глобальне потепління – це «спроба сатани перемістити основну увагу церкви»³⁷. Згідно з думкою Фалвелла, християни передусім повинні зосередитися на боротьбі проти одностатевих шлюбів і одностатевого сексу. Сам Фалвелл приділяв багато часу та зусиль, засуджуючи британську дитячу програму «Телепузики», тому що один із персонажів був фіолетового кольору з трикутником на голові, що може бути витлумачено як гей.

Хоча католицька церква протягом багатьох десятиліть терпимо ставиться до сексуального насильства з боку деяких своїх священників, вона, як і раніше, стверджує, що боротьба проти гомосексуальності значно важливіша за решту питань. Боротьба за збереження тропічних лісів не єдине, що є менш важливим, ніж війна церкви проти гомосексуальності. Ватикан стверджує, що необхідно позбавити геїв і лесбіянок захисту, передбаченого законодавством у галузі прав людини в таких сферах, як право на повагу до приватного життя людини, право не піддаватися дискримінації і право на свободу слова³⁸. Але вилучення в гомосексуалів певних прав людини має наслідки, які виходять далеко за межі захисту сексуальних меншин. Але якщо у такий спосіб релятивізувати права людини, це також дозволить виключити й інші групи, які комусь не подобаються: євреїв, жінок, людей з обмеженими можливостями і, якщо вже так, католиків. Отже, католицька церква вважає, що більш важливо просувати кампанію дискримінації гомосексуалів, ніж забезпечити існування прав людини як системи.

Релігійна опозиція одностатевій сексуальності, поза сумнівом, спричинена більшістю побожних людей, щоб понизити статус інших релігійних указівок і заборон. Значний спротив гомосексуальності – більш-менш унікальне явище з погляду історії. Переважна більшість вірян повністю переглянули своє бачення багатьох інших правил, яким раніше надавалося першочергового значення в християнстві. Незважаючи на те що багато вірних почали прихильніше ставитися до геїв і лесбіянок, акцент на гомосексуальності став значно потужнішим і негативнішим. Тоді як англіканській церкві вдалося пережити внутрішні суперечки щодо рабства, абортів, розлучень і жінок-священників, міжнародна англіканська церква переживає процес розколу через питання про гомосексуальних єпископів. Десмонд Туту, південноафриканський архієпископ і лауреат Нобелівської премії миру, звинувачує власну церкву в одержимості гомосексуальністю. «Бог плаче, – каже Туту, – бо бачить, як церква витрачає всю свою енергію на гомосексуальність та ігнорує такі важливі питання, як, скажімо, бідність»³⁹. Інші церкви продемонстрували схожі пріоритети. Коли єпископ Волтер К. Райтер у 1995 році був офіційно звинувачений Англіканською єпископальною церквою США в ересі, після того як він висвятив священника – відвертого гея та підтримав петицію про гей-духовенство, він став лише другим єпископом єпископальної церкви, якого звинуватили в ересі⁴⁰.

Коли внутрішній єпископський суд виправдав його, багато відомих американських лютеран уважало, що через цю подію слід припинити будь-яке церковне співробітництво між лютеранською та англіканською церквами⁴¹.

Коли так багато вірних наполягають на тому, що певне секс-правило є одною з найважливіших складових релігії, це зазвичай підкреслює радикальну реінтерпретацію конкретної релігійної традиції. Зміна релігійних пріоритетів такого штибу водночас становить проблему для суспільства загалом, оскільки багато вірян можуть почати вимагати, щоб їхні пріоритетні секс-правила були введені в усіх сферах суспільства просто тому, що вони мають «настільки важливе значення» в релігії.

Одне релігійне правило сексуальності понад інше

Те, як заборона на гомосексуальність почала відігравати унікальну центральну роль у такій великій релігійній системі цінностей, наштовхує нас на третій тип релігійно-сексуальних пріоритетів: внутрішню класифікацію різних релігійно-сексуальних указівок і заборон. Дуже часто існує чітке визначення, які з правил найважливіші. Багато релігійних кампаній «за» або «проти» тієї чи тієї форми сексуальності схильні ігнорувати інші вказівки чи заборони, які мали б бути так само або значно більш важливі, якщо йти за логікою найревніших релігійних діячів.

У деяких ісламських країнах, наприклад в Ірані, заборона на секс між чоловіками не була більш суворою, ніж заборона на гетеросексуальний перелюб. З іншого боку, у деяких західних країнах багато мусульман чітко перерозподілило традиційні релігійні вказівки. Коран уважає гетеросексуальний перелюб гіршим за статеві контакти між чоловіками. У хадисах Мухаммед приділяє більше уваги гетеросексуальному перелюбу, ніж сексові між чоловіками, хоча, на його думку, обидва гріхи заслуговують на смертну кару. Однак коли Норвезька ісламська рада звернулася до Європейської ради фетви з проханням розглянути питання, чи слід ісламу підтримувати традиційну страту за заборонений секс, гетеросексуальний перелюб свідомо не згадувався, обмежилися тільки питанням, чи слід застосовувати смертну кару за гомосексуальну поведінку⁴². Акцент норвезьких ісламістів на гомосексуальності домінує настільки, що вони навіть не проводять відмінності між чоловічим гомосексуальним актом, який, згідно з хадисами, повинен каратися смертю так само, як і гетеросексуальний перелюб, і жіночим гомосексуальним

актом, який не заборонений ані Кораном, ані хадисами. Ця дивна зміна пріоритетів у деяких частинах західного ісламського мислення, здається, має коріння зовсім не мусульманського походження. Варто задуматися, чи дійсно цей новий винятково мусульманський акцент на гомосексуальності має більше спільного із суворим засудженням консервативних християн, ніж із будь-чим у рамках самого ісламу.

Християнське ставлення до гомосексуальності є одним із найкращих прикладів того, як релігія змінює власні сексуальні пріоритети. Одно-статева сексуальність — одна з багатьох царин, на яку ніколи і ніяк не посилався Ісус. Святий Павло просто включив гомосексуальність до переліку речей, які можуть запобігти потраплянню індивіда в Царство Боже. Згідно з Новим Завітом, існують інші, значно суворіші, сексуальні заборони. Ісус указав, що за перелюб людина автоматично потрапляє до пекла, а розлучення цілковито заборонене як для чоловіків, так і для жінок. Коли ми порівнюємо сучасну християнську консервативну одержимість гомосексуальністю із недостатньою увагою до проблеми розлучення, насправді загального *прийняття* розлучення, ми бачимо, що відбулася релігійно-сексуальна зміна пріоритетів, що важко пояснити на основі християнських джерел, які зазвичай використовувалися для засудження гомосексуальності.

Під суто релігійно-сексуальним кутом зору не так легко зрозуміти, чому такий потужний спротив гомосексуальності серед консервативних християн зміг усунути на другий план так багато інших речей, які спершу вважалися значно гіршими. Тому, щоб пояснити це, доведеться використовувати нерелігійну модель.

Тенденція деяких груп створювати та зміцнювати свою ідентичність за допомогою переслідування й очорнення інших груп — знайомий історико-соціологічний феномен. Саме в цій царині ми можемо знайти фундаментальне обґрунтування расизму та переслідування релігійних, етнічних і соціальних меншин, які якимось чином відрізняються від більшості. Нам, можливо, необхідно використовувати модель такого роду, щоб пояснити, чому консервативні християни надають переважного значення забороні гомосексуальності, а не іншим сексуальним заборонам, які перше були важливішими.

На відміну від розлучених людей або тих, хто має статеві контакти до або поза шлюбом, сучасні геї та лесбіянки виступають як окрема та чітко ідентифікована соціальна група. Не дивно, що такий поширений

погляд на геїв і лесбіянок з боку багатьох консервативних християн розглядається як серйозна провокація, і, зосередивши свій релігійно-сексуальний спротив на гомосексуальності, консервативні християни, отже, ідентифікують досить чітко визначений сегмент населення як своїх противників. Боротьба з гомосексуалами стає об'єднуючим чинником для багатьох християн, так само як і опозиція щодо людей інших релігійних груп або людей іншого кольору шкіри. Незважаючи на те що сучасні західні суспільства загалом менше сприймають систематичне засудження й переслідування окремих верств населення, християнські консерватори використовують релігійні заборони одностатевої сексуальності, щоб виправдати свої постійні вимоги до дискримінації.

Немає нічого нового в тому, що Бог нібито дає своє благословення на осуд певної групи людей. Насправді це спричинило численні гоніння етнічних, релігійних та інших соціальних груп. Отже, коли значна частина консервативних християн люто засуджує геїв і лесбіянок, вона використовує соціальні механізми, притаманні їй расизмові. Усі техніки, які групи використовують у засудженні інших груп і у такий спосіб подають себе в кращому світлі, функціонують у повній відповідності зі стандартною моделлю.

Релігійні заборони, які регулюють поведінку гетеросексуальних жінок, сьогодні обговорюються рідше, ніж заборона гомосексуальності, хоча мають значно довшу історію. Вони набагато суворіші, ніж ті, що стосуються поведінки чоловіків, і вони також частіше виконуються. Це було притаманно всім релігіям від самого початку. У стародавніх джерелах іудаїзму, ісламу, індуїзму, буддизму і певною мірою християнства основний релігійний акцент робиться на чоловіків, а це означає, крім усього іншого, що сексуальність жінки визначається з огляду на її стосунки з чоловіками. Тоді як чоловіки зазвичай можуть мати декількох жінок, як у шлюбі, так і поза ним, головним релігійним правилом щодо жінок є те, що жінка сексуально обмежена тільки одним чоловіком, не завжди на все життя, але, звичайно, не більше одного за раз. Про це свідчать і більш суворі покарання, які призначаються за жіночий дошлюбний секс, і, до речі, те, що перелюб визначається з огляду на те, одружена жінка чи ні, а ось перебуває чоловік у шлюбі чи ні, не має жодного значення.

Гомосексуальність — це єдина царина, в якій акцент, як позитивний, так і негативний, ставиться на регулюванні радше чоловічої, а не

жіночої сексуальності. Те, що до лесбійських стосунків не залучаються чоловіки, безумовно, сприяло тому, що лесбійський секс часто ігнорується або вважається несуттєвим.

Ми повинні бути обережними, щоб не дійти надто самовпевнених висновків щодо причини поширення релігійного переконання, за яким значно важливіше регулювати жіночу гетеросексуальність, ніж чоловічу. Однак основна тенденція зрозуміла і зазвичай, як і раніше, простежується в більшості релігій. Саме дочок, а не синів беруть на християнські євангелістські бали цноти. Саме дочки, а не сини продовжують бути жертвами так званих убивств честі через їхню гетеросексуальну поведінку. Саме жінки, а не чоловіки повинні турбуватися, щоб одяг цілковито прикривав їхнє тіло в консервативних мусульманських країнах. Саме жінки, а не чоловіки можуть бути побиті ультраортодоксальними євреями, якщо сидять у неправильній частині автобуса.

Послідовно відмінне ставлення до чоловічої та жіночої сексуальності різними релігіями лежить в основі релігійного регулювання сексуальності. Оскільки до гетеросексуальних стосунків залучені як чоловік, так і жінка, різниця в тому, що покарання за конкретну провину відрізняється залежно від того, хто саме її здійснив. Абсолютна відсутність логіки в системі пріоритетів релігійно-сексуальних заборон на жіночу сексуальність значною мірою ставить під сумнів законність самого релігійно-сексуального регулювання.

12

Висновок

Відносини між релігією та сексом залишаються однією з найпо-
тужніших і найважливіших форм релігійного вираження. Від того,
якою мірою ви підпорядковуєтеся релігійно-сексуальній доктрині вашої
релігії, буде вирішуватися ваше життя, ваша доля після смерті, а іноді
навіть ставлення богів до країни та народу загалом.

Релігійно-сексуальні норми регулюють ваше особисте життя, сі-
мейні та інші соціальні зв'язки; вони поширюються на все суспільство
та впливають на відносини між державами.

Релігійно-сексуальні пріоритети означають, чи інші релігійні іс-
тини ігноруються, чи релігійне суспільство розколюється, а релігійні
вороги об'єднуються.

Релігійно-сексуальні істини стосуються не тільки вірян, вони вико-
ристовуються, щоб змусити інших людей у суспільстві жити за певними
правилами. Вони залишаються, здавалося б, природними істинами, які
формально від'єдналися від переконань, за якими їх було створено.

У нас ще є можливість побачити, що людська сексуальність на-
стільки тісно перепліталася з різними релігійними переконаннями, що
важко визначити повністю незалежні від релігії сексуальні правила.

Ми живемо в суспільстві, де релігійно-сексуальні уявлення або
їхнє відлуння постійно контролюють більшу частину того, чого від нас
очікують, – наше повсякденне життя, наші соціальні мережі та наші
закони. Ми живемо в суспільстві, де різні сили постійно намагаються
використовувати свої релігійно-сексуальні переконання, щоб впливати
на наше життя за допомогою вказівок і заборон.

Водночас релігійно-сексуальні уявлення постійно змінюються, пе-
ребувають у безперервному русі. Цей нескінченний стан руху релігійної
сексуальності, незліченне розмаїття релігійно-сексуальних ідей і незлі-
ченна кількість різних релігійно-сексуальних істин – усе це говорить
нам, що ми маємо справу не з остаточними релігійними, людськими
або природними істинами.

Неможливо знайти будь-які дійсно загальні норми для величезного розмаїття релігійно-сексуальної поведінки та переконань. За те, чому одна релігія поклоняється як священному сексові, інша – вимагає смертної кари. Деякі види сексу, які є загальноприйнятними під кутом зору всього релігійного світу, для деякого є втіленням демонічних сил. Тому жодна релігія не може нав'язувати свої релігійно-сексуальні істини, не порушуючи водночас релігійно-сексуальних істин інших релігій.

Тому сьогодні будь-яке суспільство не повинно регулювати людську сексуальність відповідно до релігійно-сексуальних указівок, якщо воно не збирається зневажати індивідуальну свободу та свободу віросповідання тих, хто має відмінні релігійно-сексуальні переконання.

Урешті-решт, можливо, ми повинні подивитися за межі суто релігійної сфери, якщо хочемо розробити логічні керівні принципи людської сексуальності. Ми повинні, цілком імовірно, натомість звернути увагу на правила, які регулюють межі між релігіями і межі між релігією та суспільством загалом. Ми повинні зважати на демократичні цінності, права людини та повагу до власного вибору кожного індивіда.

Отже, ми маємо дотримуватися трьох основних принципів, які можуть контролювати не тільки релігійно-сексуальні уявлення, а й усю людську сексуальність: свобода волі, згода та повага. Кожна людина повинна мати право вирішувати, якою мірою він чи вона бажає дотримуватись або не дотримуватись релігійно-сексуальних правил поведінки. Індивідуальна сексуальність кожної людини має бути питанням її особистого вибору. Кожен повинен поважати добровільний вибір інших, коли йдеться про їхнє статеве життя.

Для багатьох вірян поняття свободи волі, згоди й поваги важко прийнятні, позаяк їхні власні релігійно-сексуальні вірування настільки міцні, що вони відчувають непереборну потребу контролювати сексуальне життя інших людей. Гомофобія, сексуальний расизм, переконання, що сексуальність жінки повинна регулюватися спеціальними правилами, несхвалення дошлюбного сексу та презирство до інших різновидів узгодженого сексу – всі ці явища породжує віра в необхідність релігійно-сексуального регулювання. Але, можливо, нам слід запитати тих, хто прагне регулювати життя інших згідно з їхніми власними релігійно-сексуальними переконаннями, як би вони почувались, якщо були б змушені жити за чужими релігійно-сексуальними правилами? Тоді вони, можливо, зрозуміли б, що свобода волі, згода й повага не надто й страшні поняття.

Примітки

Вступ

- 1 Історія Іпполіта, відома з трагедії Еврипіда 428 року до н.е., трагедія «Іпполіт». Цитати з рядків 13 та 14.
- 2 *BBC* 2005a.

2 Що ж таке, власне, секс?

- 1 Letkovits 2007.
- 2 *BBC* 2008a.
- 3 *VG* 2008.
- 4 *Матвій* 5.28.
- 5 Фома Аквінський *Сума Теології* 2–2.154.4.
- 6 Wiesner-Hanks 2000:156.
- 7 Imam Bukhari *Sahih Bukhari* 8.74.260, 8.77.609; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 33.6421–22.
- 8 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 33.6422.
- 9 Faure 1998:17.
- 10 *Книга Буття* 3.7.
- 11 *Книга Буття* 9.21–27.
- 12 Athanasios *Vita Antonii* 47.2–3.
- 13 Bullough 1976:442.
- 14 *365gay* 2008b.
- 15 Bouhdiba [1975]:36.
- 16 *Коран* 24.31.
- 17 Imam Malik *Muwatta* 48.4.7.
- 18 Bouhdiba [1975]:36.
- 19 *BBC* 2008b.
- 20 Brooks 1995:107–8.
- 21 Akst 2003.
- 22 Røthing 1998:13, пор. 166–67, 176, 182–87.
- 23 Røthing 1998:183.
- 24 Røthing 1998:184.

- 25 Røthing 1998:13.
- 26 Rev. Bill McGinnis «A study of Christian sexuality» на сайті *LoveAllPeople.org*, <http://www.loveallpeople.org/pearl-christiansexuality.html>.
- 27 Røthing 1998:15, виділено автором.
- 28 Eron 1993:119–20.
- 29 Benkov 2001:105–6.
- 30 Crompton 2003:299.
- 31 Blanc & Way 1998.

3 Секс? Ні, дякую

- 1 *Parajika* 4, 1.
- 2 Wilson 2003:140.
- 3 Faure 1998:29.
- 4 Faure 1998:33.
- 5 *Samyutta Nikaya* 4.3.5, пор. *Sutta Nipata* 4.9.
- 6 Parrinder 1996:48–49.
- 7 Faure 1998:189.
- 8 Wilson 2003:168.
- 9 Faure 1998:136.
- 10 Божество Гуаньїнь спочатку було чоловічим індійським бодхісаттвою Авалокітешварою, але в Китаї часів династії Сун (960–1127) зображується як жінка (Reed 1992:164).
- 11 Reed 1992:164–65.
- 12 Reed 1992:166.
- 13 *Перше послання до коринфян* 7.7.
- 14 *Перше послання до коринфян* 7.8–9.
- 15 *Перше послання до коринфян* 7.1.
- 16 *Марко* 3.31–35; *Матвій* 12.46–50; *Лука* 8.19–21.
- 17 *Лука* 14.26.
- 18 *Послання до римлян* 1.3–4.

- 19 *Матвій* 1.1–17.
 20 *Матвій* 1.18, 1.1–17.
 21 *Лука* 1.35.
 22 Harris Poll 2007.
 23 «Тому то, як через одного чоловіка ввійшов до світу гріх, а гріхом смерть, так прийшла й смерть у всіх людей через те, що всі згрішили» (*Послання до римлян* 5.12).
 24 Августин *Про шлюб і хтивість* 1.1.
 25 Августин *Про шлюб і хтивість* 1.27.
 26 Августин *Про шлюб і хтивість* 1.35.
 27 *Марко* 2.19; *Матвій* 9.15; *Лука* 5.34–35.
 28 Tertullian *On the Veiling of Virgins* 26.
 29 Evans 2003:59.
 30 Ambrose *Concerning Virginity* 2.2.16.
 31 Endsjo 2008a:82–83.
 32 *Псевдо-Матвій* 7.3.
 33 *Діяння апостола Фоми* 12, 51.
 34 Teague 1989:130; Lamberts 1998:21.
 35 Bullough 1976:5, 392.
 36 Wiesner-Hanks 200:161.
 37 Parrinder 1996:220.
 38 Bullough 1976:320.
 39 Bullough 1976:327.
 40 Evans 2003:91.
 41 *Карфагенський собор* (419), канон 4.
 42 Bullough 1976:320.
 43 Wiesner-Hanks 2000:118.
 44 Bullough&Bullough 1987:129.
 45 Bullough 1976:430–31.
 46 Fox 1995:182.
 47 Savendish 2003:223.
 48 Noreng 2008.
 49 Foster 1984:25, 46.
 50 Foster 1984:25, пор. 39.
 51 Йосип Флавій *Юдейська війна* 2.8.2.
 52 Filon *De Vita Contemplativa*.
 53 Evans 2003:3.
 54 Plutark *Numa Pompilus* 10.1–7.
 55 *Коран* 19.19–24.
 56 Hidayatullah 2003:273.
 57 *Закони Ману* 5.159.
 58 Khandelwal 2001:157–58.
 59 Khandelwal 2001:158.
- 4 Секс із самим собою**
- 1 Gardella 1985:44; Bullough & Bullough 1977:70; J.H. Kellogg *Plain facts for old and young. Embracing the natural history of hygiene of organic life*. Burlington: I.F. Segner & Co. 1892: 295–96.
 2 *Книга Буття* 38.9–10.
 3 Unterman 1996:134; *Книга Левит* 15.15–18.
 4 *Книга Буття* 38.9; *Ісайя* 57.5; Noonan 1986:50.
 5 Gold 1992:195, пор. *Ісайя* 1.15.
 6 Brundage 1987:108–9.
 7 Фома Аквінський *Сума Теології* 2.2.154.1, 2.2.154.11.
 8 *Конгрегація доктрини віри* «Persona humana. Declaration on certain questions concerning sexual ethics». 24 грудня 1975, § 9.
 9 James Dobson *Preparing for adolescence. Straight talk to teens and parents*. Ventura: Regal 1979:83.
 10 Bennett & Rosario 1995:2.
 11 *Коран* 23.5–7.
 12 *Коран* 70.29–31.
 13 Imam Bukhari *Sahih Bukhari* 7.62.4.
 14 Sheikh Mustafa Az-Zarqa, 'Fatwa on masturbation'. http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?pagename=IslamOnline-English-Ask_Scholar/FatwaE/FatwaE&cid=1119503545922.
 15 Faure 1998:84.
 16 Faure 1998:88; Powers 2008:206.
 17 Jaffrelot 1996:35–36.
 18 Olivelle 2008:163.
 19 Demaitre 1937:39.
 20 Alexander & Fisher 2003.
 21 *UKGayNews* 2009.
 22 Laumann, Gagnon, Michael & Michaels 1994:tab. 3.1.
 23 Laumann & Mahay 2002:fig. 5.
 24 Kinsey, Pomeroy & Martin 1948:499; Kinsey, Pomeroy, Martin & Gebhard 1953:142.
 25 Laumann, Gagnon, Michael & Michaels 1994: табл. 3.1. Статистика шотигневої

мастурбації серед чоловіків: 37,6% – невіруючі, 28,2% – помірні протестанти, 24,9% – католики і 19,5% – фундаментальні протестанти. Статистика серед жінок: 13,8% – невіруючі, 7,4% – помірні протестанти, 6,6% – католички і 5,5% – фундаментальні протестантки.

5 Благословення та прокляття гетеросексуальності

- 1 Greenhouse 1988; *Le Monde* 1988; Chebel d'Appollonia 1998:390.
- 2 Фільм звинуватили у богохульстві, але згодом він був виправданий (Bald 1998:148). Нікос Казандзакіс, автор книжки, за мотивами якої був знятий фільм у 1953 році, за рік був відлучений від грецької православної церкви, а католицька церква включила його твір до списку заборонених (Bald 1998:147).
- 3 Vanerjee 2008.
- 4 Brückner & Bearman 2005:271.
- 5 Brückner & Bearman 2005:275.
- 6 *Перше послання до коринфян* 6.8–10.
- 7 *Второзаконня* 22.22–34.
- 8 *Второзаконня* 22.24.
- 9 *Второзаконня* 22.13–28, *Книга Левіт* 20.10, 20.11–12.
- 10 *Второзаконня* 22.23–27.
- 11 *Второзаконня* 22.13–21.
- 12 Broyde 2005:96–99, 88.
- 13 Broyde 2005:97
- 14 Dorff 2005:217.
- 15 Dharmaguptaka Vinaya 55, пор. Wiesner-Hanks 2000:46.
- 16 Bullough&Bullough 1987:143; Wiesner-Hanks 2000:86.
- 17 Wiesner-Hanks 2000:87.
- 18 Eder, Hall & Hekma 1999:12.
- 19 Wiesner-Hanks 2000:234.
- 20 Phayer 1977:25.
- 21 Phayer 1977:24.
- 22 Phayer 1977:25. Серед вищих класів Німеччини спостерігалася загальна тенденція низької позашлюбної народжуваності. Середній клас заповнив правовий вакуум новими правилами, які зберегли традиційну сексуальну мораль (Phayer 1977:25, 34–42).
- 23 Fahey 1999:62.
- 24 *Кримінальний кодекс 1902 § 379*.
- 25 *NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet* 8.1.
- 26 *NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet* 8.2.1.
- 27 Lindeklev 2009; Jordheim 2009.
- 28 Holbek 2009.
- 29 Klein 2006:6.
- 30 Klein 2006:17; Rosenbaum 2009.
- 31 Klein 2006:17.
- 32 Røthing 1998:113.
- 33 Røthing 1998:186, пор. 175.
- 34 Røthing 1998:208–9.
- 35 Центральне статистичне бюро Норвегії 2006.
- 36 Центральне статистичне бюро Норвегії 2007: Станом на 31 грудня 2006 року 82,7 відсотка були членами норвезької церкви, 4,5 – інших конфесій.
- 37 *Eurostat* 2005:67.
- 38 Куї 2005:5. Статистичні дані Грузії 2003 року.
- 39 Ventura & Bachrach 2000:2–3.
- 40 Thomson 2008.
- 41 *Gallup* 1997.
- 42 *Finer* 2007:73.
- 43 *Gallup* 1997.
- 44 *Коран* 24.2.
- 45 *Коран* 4.15.
- 46 *Коран* 4.16.
- 47 *Коран* 24.3.
- 48 Imam Malik *Muwatta* 41.1.6, 41.2.12–13, 41.3.14; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4191–93, 17.4209, пор. Imam Malik *Muwatta* 41.2.13, 41.3.15, 41.3.16.
- 49 Imam Malik *Muwatta* 41.3.14; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4219, 17.4221, 17.4223, пор. Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4222.
- 50 Bouhdiba [1975]:105.

- 51 *Коран* 24.22.
52 Abu Dawud *Sunan Abi Dawud* 12.2257.
53 Bouhdiba [1975]:189–92.
54 Bouhdiba [1975]:194.
55 Bouhdiba [1975]:192–93.
56 Seliktar 2000:135–36.
57 Thorenfeldt 2006.
58 Meland 2006.
59 Esposito 2002:147.
60 Halstead & Reiss 2003:101.
61 Foster 2002:102.
62 Rheault & Mogahed 2008.
63 Foster 2002:99.
64 Pelham 2000.
65 Vivekananthan 2005.
66 Khalaf 2006:187.
67 Khalaf 2006:190.
68 Pelham 2000.
69 Brooks 1995:49.
70 Parrinder 1996:23.
71 Olivelle 2008:159.
72 Jaffrelot 1996:35–36.
73 Mishra 2000:182.
74 Mishra 2000:184.
75 Mishra 2000:182.
76 Reynolds & Tanner 1995:153.
77 Virdi 1972:33–34.
78 Hawley 1994:6–10.
79 Olivelle 2008:159.
80 Olivelle 2008:161.
81 *Закони Ману* 5.159–61.
82 Khandelwal 2001:158, пор. Virdi 1972:220.
83 Suwanbubha 2003:147.
84 Тiyavanich 2007:16.
85 *Oslo Kristne Senter* «Høring. Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 5 вересня 2008.
86 *Book of Common Prayer*, «The Form of Solemnization of Matrimony».
87 *Конгрегація доктрини віри* «Considerations regarding proposals to give legal recognition to unions between homosexual persons», 3 червня 2003, §§ 4, 8.
88 Pagels 1988:xix.
89 *Європейська конвенція про захист прав людини* § 12; *Конвенція ООН про громадянські і політичні права* § 2.3
90 *Книга Вихід* 20.17.
91 *Перше послання до коринфян* 11.3.
92 Августин *Про шлюб та хтивість* 1.1.
93 *Коран* 4.34.
94 *NOU* 1999: 25 *Samboerne og samfunnet* 1.13.3.
95 Bullough 1976:385.
96 Johnson & Jordan 2006:84.
97 Weeks 1981:24.
98 *Конгрегація доктрини віри* «Considerations regarding proposals to give legal recognition to unions between homosexual persons», 3 червня 2003, §§ 4, 8.
99 *Карфагенський собор* (419), канон 4.
100 *DNA* 2007.
101 *MSNBC* 2007.
102 Nelson 2009.
103 *Economist* 2007b.
104 Keown 2005:57.
105 Див., напр., http://www.rockyresort.com/weddings/samui_buddhist_weddings.php.
106 *Коран* 4.24.
107 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 8.3248–50.
108 Shanine 1999.
109 Miyahiro Sadao *Kokueki honron* 1831, переклад в: LaFleur 1992:111.
110 Wawrytko 1993:220.
111 Miyahiro Sadao *Kokueki honron* 1831, переклад в: LaFleur 1992:111.
112 Vornoff [1991]:241.
113 *Книга Суддів Ізраїлевих* 11.30–37.
114 *Книга Буття* 1.28.
115 *Книга Буття* 9.1.
116 *Псалтир* 127.3–4.
117 *Книга Буття* 12.2.
118 *Второзаконня* 7.14.
119 *Єремія* 16.1–7.
120 *Книга Буття* 38.6–26.
121 *Mishnah Yevamot* 6.6; Berger 2006:6.
122 Коментар Раші до *Книги Буття* 9.6–7 (for Evans 2003:21).

- 123 *Mishneh Torah* 14.8; пор. Berger 2005с: 150.
- 124 *Zogar* 1.12–13, стосовно *Ісая* 66.24 виділено автором.
- 125 Joseph ben Ephraim Caro & Moses Isserles *Shulhan Aruch Even ha-ezer* 1.1. Переклад в: Broyde 2005:103. Іссерлес наводить цитати з *Притч* 18.22.
- 126 *Перше послання до коринфян* 7.5.
- 127 *Перше послання до коринфян* 7.3–4.
- 128 Bullough 1976:385.
- 129 Weir 2000:8–9.
- 130 *Канонічне право* Католицької церкви, канон 1084, § 1.
- 131 Fontes 2001.
- 132 *New York Times* 1982a; *New York Times* 1982b.
- 133 Sommer 2000:101–4.
- 134 Hutton [1909]:301.
- 135 Dr. Frank Kaufmann, executive director *Inter-Religious Federation for World Peace* [рух пов'язаний з Церквою Об'єднання преподобного Муна] 'A portrait' in Beversluis 2000:109–10.
- 136 *Коран* 24.32.
- 137 Imam Malik *Muwatta* 29.27.74–75.
- 138 Imam Malik *Muwatta* 29.5.17–19.
- 139 Virdi 1972:6.
- 140 Lindke 2003:194.
- 141 *Закони Ману* 3.45, пор. Parrinder 1996:20.
- 142 *Закони Ману* 9.4.
- 143 *Закони Ману* 5.159.
- 144 *Конгрегація доктрини віри* «Considerations regarding proposals to give legal recognition to unions between homosexual persons», 3 червня 2003, § 7.
- 145 *Книга Буття* 38.6–9.
- 146 Noonan 1986:10–11.
- 147 Noonan 1986:50–51.
- 148 Alpert 2003:194.
- 149 Utnerman 1996:194.
- 150 Августин *Про шлюб та хтивість* 1.1.
- 151 Августин *Про подружнє благо* 5.
- 152 Августин *Проти Фауста* 15.7.
- 153 Августин *Про звичай маніхейв* 18.65.
- 154 McLaren 1990:53–4.
- 155 Папа Григорій IX *Decret.* 12.5. (*for Gudorf* 2003:61).
- 156 Gudorf 2003:62.
- 157 Папа Пій XI «*Casti Connubii*» 31 грудня 1930, § 56, пор. § 54.
- 158 Папа Пій XII «*Address to midwives*» 29 жовтня 1951.
- 159 Fox 1995:59.
- 160 Fox 1995:52.
- 161 Oosterhuis 1999:80.
- 162 Parrinder 1996:240.
- 163 Fox 1995:77–81.
- 164 Parrinder 1996:238.
- 165 Greeley 1989:52.
- 166 D'Antonio, Davidson, Hoge & Meyer 2001:76.
- 167 Папа Іоанн Павло II «*Veritatis Splendor*», 6 серпня 1993, § 80.
- 168 Ertelt 2008.
- 169 *Конгрегація доктрини віри* «Considerations regarding proposals to give legal recognition to unions between homosexual persons», 3 червня 2003, § 7.
- 170 Savendish 2003:218.
- 171 Jain 2003a:241.
- 172 Noonan 1986:409.
- 173 Noonan 1986:490.
- 174 Rothing 1998:203.
- 175 Rothing 1998:205.
- 176 Imam Malik *Muwatta* 29.32.95.
- 177 Shaikh 2003:115.
- 178 Shaikh 2003:116.
- 179 Jain 2003a:241.
- 180 Hegna 2008.
- 181 Shaikh 2003:105.
- 182 Jain 2003b:136.
- 183 Jain 2003b:138.
- 184 Jain 2003a:241.
- 185 Reynolds & Tanner 1995:67.
- 186 Kumar 2003.
- 187 Jeffrey & Jeffrey 1997:216.
- 188 Puttick 1997:108.
- 189 Suwanbubbha 2003:148.
- 190 Reynolds & Tanner 1995:67.
- 191 Reynolds & Tanner 1995:67.

- 192 *Catholic Online* 2003; Johannessen 2007.
- 193 Лист Мартіна Лютера до саксонського канцлера Георга Брюка, 13 січня 1524 р. в: de Wette 1826:459.
- 194 Лист Мартіна Лютера до Філіпа Гессенського, 10 грудня 1539 р. в: de Wette 1856:238–44.
- 195 Parrinder 1996:202.
- 196 Августин *Про подружнє благо* 33.
- 197 *Книга Вихід* 21.20.
- 198 *Второзаконня* 21.15–17.
- 199 *Второзаконня* 17.17.
- 200 Berger 2005b:119.
- 201 Sabry 2008.
- 202 *Коран* 4.2–3.
- 203 *Коран* 4.3, 4.129.
- 204 *Коран* 24.33.
- 205 Bouhdiba [1975]:105.
- 206 Bouhdiba [1975]:107.
- 207 Bouhdiba [1975]:107–8.
- 208 Toledano 1998:29.
- 209 Toledano 1998:31.
- 210 Sykes 2008.
- 211 *Камасутра* 4.2.
- 212 Parrinder 1996:63.
- 213 Parrinder 1996:72.
- 214 *Hindu Marriage Act* (1955) § 5.1; *Parsee Marriage and Divorce Act* (1936) § 4.1; *Indian Christian Marriage Act* (1872) § 60.2.
- 215 *The Muslim Personal Law (Shariat) Application Act* (1937) § 2.
- 216 Parrinder 1996:48.
- 217 Yao 2003:86.
- 218 Childs 2004:42.
- 219 Zeitzen 2008:180.
- 220 Parrinder 1996:180.
- 221 Westoff, Blanc & Nyblade 1994.
- 222 *Європейська конвенція про захист прав людини* § 14; *Конвенція ООН про громадянські і політичні права* § 2, 24 та 26.
- 223 Wiesner-Hanks 2000:157.
- 224 Wiesner-Hanks 2000:158.
- 225 Steinsland 2005:374–75.
- 226 Wiesner-Hanks 2000:66.
- 227 Foster 1984:107–8.
- 228 Daynes 2001:28.
- 229 Daynes 2001:76.
- 230 Daynes 2001:76–78.
- 231 Abanes 2003:419.
- 232 Daynes 2001:79.
- 233 *Morill Anti-Bigamy Act* прийнятий 1 липня 1862.
- 234 *Edmunds-Tucker Act* прийнятий 1887; пор. Gordon 2002:180–81.
- 235 Daynes 2001:175.
- 236 Gordon 2002:181.
- 237 Wilford Woodruff «Official declaration – 1. (The manifesto)» 24 вересня 1890, <http://scriptures.lds.org/en/od/1>; пор. Gordon 2002:220.
- 238 Hardy 1992:206–11.
- 239 Joseph F. Smith «Official declaration (The second manifesto)» 6 квітня 1904, http://www.mormon-polygamy.org/second_manifesto.
- 240 Quinn 2001:371–72.
- 241 *CNN* 2007.
- 242 Zeitzen 2008:171.
- 243 *BBC* 2007b. Мокаррамах Ебрахімі, жінку, з якою мав статеві контакти Кіяні, також засудили до страти, але вона була помилувана та випущена з-під варти в березні 2008 року.
- 244 *Второзаконня* 22.13; *Книга Левіт* 20.10.
- 245 *Закони Хаммурані* 129.
- 246 Заручені діви не повинні бути побиті камінням, якщо вони були зґвалтовані за межами міста. Проте не було таких обмежень на застосування смертної кари для заміжніх жінок, які мали статеві контакти не зі своїм чоловіком. Зґвалтована не власним чоловіком заміжня жінка повинна бути побита камінням разом зі своїм гвалтівником (*Второзаконня* 22.22–7). Якщо жінка зґвалтована своїм чоловіком, у законі не передбачено жодної кари щодо цього.
- 247 Alpert 2003:181.
- 248 *Книга Вихід* 20.14.

- 249 *Второзаконня* 22.13–28; *Книга Левіт*. 20.10.
- 250 Imam Malik *Muwatta* 41.1.8; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4194.
- 251 *Коран* 17.32.
- 252 *Коран* 24.2.
- 253 Imam Malik *Muwatta* 41.1.1, 41.1.2, 41.1.4, 41.1.5, 41.1.6; Imam Bukhari *Sahih Bukhari* 8.23.413; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4191–201, 17.4205–14, 17.4216; Abu Dawud *Sunan Abi Dawud* 24.3619, 38.4364.
- 254 Imam Malik *Muwatta* 41.1.1–2, 41.1.4–6; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4211, 17.4214; Abu Dawud *Sunan Abi Dawud* 24.3619, пор. Imam Malik *Muwatta* 41.1.8, 41.1.9, 41.1.10, 41.1.11.
- 255 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4211; Imam Malik *Muwatta* 41.1.1, пор. Imam Bukhari *Sahih Bukhari* 2.23.413; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4212–13, 17.4216.
- 256 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4191–93; пор. *Коран* 24.2.
- 257 Imam Malik *Muwatta* 41.1.5; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 17.4206; пор. Imam Malik *Muwatta* 41.1.11.
- 258 Imam Bukhari *Sahih Bukhari* 2.23.329; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 1.171, 1.172.
- 259 *Коран* 4.15, 24.4; Imam Malik *Muwatta* 41.1.7.
- 260 Imam Malik *Muwatta* 41.1.7; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 9.3569–72.
- 261 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 15.4090.
- 262 *Коран* 24.4.
- 263 *Nuzhat al-albab fi ma la yujad fi kitab*.
- 264 Bouhdiba [1975]:143.
- 265 Bouhdiba [1975]:105.
- 266 *UNODC* 2007:21.
- 267 *BBC* 2006b.
- 268 Kon 1995:167.
- 269 Waris Shah *Heer Ranjha*, див. англійською: <http://www.apnaorg.com/poetry/heercomp/heer-english.html> та Vanita 2005:103.
- 270 *Іоанн* 8.3–11.
- 271 *Матвій* 5.27–30.
- 272 *Перше послання до коринфян* 6.9–10
- 273 *Послання до ефесян* 5.6.
- 274 *Послання до євреїв* 13.4.
- 275 Bullough & Bullough 1987:118.
- 276 Августин *De ordine* 2.4; Фома Аквінський *Сума Теології* 2–2.0.11.
- 277 Bullough & Bullough 1987:141.
- 278 Kon 1995:16.
- 279 Katz 1995:37.
- 280 Wiesner-Hanks 2000:78.
- 281 Parrinder 1996:26.
- 282 *Камасутра* 1.5.
- 283 Parrinder 1996:57.
- 284 Parrinder 1996:21.
- 285 *Закони Ману* 9.30, 5.164.
- 286 *Камасутра* 4.1.
- 287 *Закони Ману* 12.58.
- 288 *Ananga Ranga* 9, Parrinder 1996:30.
- 289 *Sutta Nipata* 2.14.
- 290 Harvey 2000:71.
- 291 *BBC* 2007a.
- 292 *ENI* 2007.
- 293 Dickerson 2007.
- 294 Drummond 2008.
- 295 *Європейська конвенція про захист прав людини* 8; *Конвенція ООН про громадянські і політичні права* § 17; *Toonen v. Australia*, рішення Комітету ООН з прав людини, 4 квітня 1994 року, § 8.2; *A.D.T. v. United Kingdom*, постановою Європейського суду з прав людини 31 липня 2000, § 26.
- 296 Basar 2004; *Turkish Daily News* 2004.
- 297 Zuria 2004.
- 298 *Второзаконня* 24.1.
- 299 *Второзаконня* 24.2–3.
- 300 *Второзаконня* 22.28–29.
- 301 *Книга Суддів Ізраїлевих* 19.1–2.
- 302 *Mishnah Yevamot* 14.1.
- 303 *Mishnah Gitin* 9.1. (*for Unterman* 1996:148–49).
- 304 Berger 2005a:5; Broyde 2005:93.
- 305 Berger 2005a:9; Broyde 2005:93–94.

- 306 Unterman 1996:148.
307 Berger 2005a:12.
308 *Коран* 65.1.
309 Imam Malik *Muwatta* 29.5.17–18.
310 *Коран* 65.2.
311 *Коран* 65.6–7.
312 Esposito 2002:108.
313 Barakat 1993:115.
314 Harter 2004.
315 Esposito 2002:108.
316 Eickelman & Piscatori 2004:93.
317 Mir-Hosseini 2000:65.
318 Harter 2004.
319 *Матвій* 5.27–32; пор. Parrinder 1996:208.
320 *Марко* 10.2–12; *Матвій* 19.3–9; *Лука* 16.18, пор. *Второзаконня* 24.1.
321 *Послання до коринфян* 6.15.
322 Bjørke 2009; Eikeland 2009; Henriksen 2009.
323 Phillips 1992:9–10.
324 Tertullian *De exhortatione castitatis* 9.
325 *Ельвірський собор*, канон 65.
326 Wiesner-Hanks 2000:50.
327 Wiesner-Hanks 2000:34.
328 Wiesner-Hanks 2000:79.
329 Wiesner-Hanks 2000:78.
330 Центральне статистичне бюро Норвегії 2007: 4 737 200 жителів і 10 300 розлучень.
331 Cleminson & Amezúa 1999:187, 192.
332 Wanooij 1999:125.
333 Jacobsen 2008.
334 *Eurostat* 2007:fig. 1.20.
335 Dewaraja 1981.
336 Harvey 2000:103.
337 Harvey 2000:497.
338 Faure 2003:46–47.
339 Faure 2003:45–47.
340 Viridi 1972:33.
341 Derrett 1963:167.
342 Derrett 1963:166.
343 Derrett 1963:167.
344 Derrett 1963:165; Viridi 1972:246, пор. 229.
345 Viridi 1972:33.
346 *Hindu Marriage Act* (1955) §§ 12–13.
347 Viridi 1972:39–49.
348 *Hindu Marriage Act* § 13b.
349 *Книга Левіт* 20.18.
350 *Книга Левіт* 15.19–24.
351 *Книга Левіт* 15.1.
352 *Книга Левіт* 11.1–47, 20.25.
353 *Книга Левіт* 12.1–14.57.
354 *Книга Левіт* 15.15–18.
355 *Книга Левіт* 18.1–30.
356 *Книга Левіт* 20.26.
357 *Книга Левіт* 18.27–28.
358 Alpert 2003:182.
359 *Коран* 2.222.
360 Brundage 1987:156, 242.
361 Bullough 1976:360.
362 Brundage 1987:242.
363 *Закони Ману* 3.46.
364 *Закони Ману* 11.174.
365 *Закони Ману* 11.213.
366 *Закони Ману* 11.175.
367 Ovid *Metamorphoses* 10.681–707, пор. Pseudo-Apollodoros *Bibl.* 3.9.2; Pseudo-Hyginus *Fabulae* 185.
368 *Второзаконня* 23.17.
369 *Перша Книга Самуїла* 2.22, 2.34, 4.11.
370 Ruggiero 1985:119.
371 Blanc & Way 1998.
372 Alpert 2003:181.
373 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 8.3365.
374 Schmitt 1992:15.
375 Brundage 1987:108.
376 Akst 2003; Røthing 1998:13,182–87.
377 Августин *Про подружнє благо* 12
378 Gratian *Decretum* C32q7c12-14. (Brundage 1987:241).
379 Brundage 1987:322.
380 *Конгрегація доктрини віри*. «Considerations regarding proposals to give legal recognition to unions between homosexual persons», 3 червня 2003, § 7.
381 Lawrence et al. v. Texas, 26 червня 2003.

6 Одностатевий секс: очікуваний, обов'язковий, засуджений

- 1 Mitsuo Sadatomos *Kobo Daishi's Book*, переклад та підсумки у: Schalow 1992:216.
- 2 Jansen 2003.
- 3 Agha 2000:tab. 1; пор. Khan & Hyder 1998.
- 4 *UKGayNews* 2009.
- 5 Kinsey, Pomeroy & Martin 1948:656; Kinsey, Pomeroy, Martin & Gebhard 1953:488.
- 6 Kon 1995:45.
- 7 Melikian 1967:173.
- 8 Schalow 1992:227.
- 9 Schalow 1992:215.
- 10 Wilson 2003:166.
- 11 Schalow 1992:222.
- 12 Kitamura Kigin *Rock azaleas*, переклад у: Schalow 1992:222.
- 13 Ihara Saikaku *The mirror of manly love*, переклад у: Wawrytko 1993:223.
- 14 Ihara Saikaku *The mirror of manly love*, переклад у: Wawrytko 1993:218.
- 15 Ihara Saikaku *The mirror of manly love*, переклад у: Wawrytko 1993:222.
- 16 Crompton 2003:443.
- 17 Bullough 1976:303; Crompton 2003:218.
- 18 Bullough 1976:303; Crompton 2003:218.
- 19 Crompton 2003:220.
- 20 Wawrytko 1993:200; Crompton 2003:220.
- 21 Wawrytko 1993:202.
- 22 Crompton 2003:244.
- 23 Baird 2001:65.
- 24 Kitamura Kigin *Rock azaleas*, переклад у: Schalow 1992:222.
- 25 Zwilling 1992:204–8; Wilson 2003:162–63.
- 26 Zwilling 1992:207.
- 27 Goldstein 1964:134; Murray 2002:62–63.
- 28 Goldstein 1964:134; Murray 2002:62–65; Wilson 2003:167–68.
- 29 Conner & Donaldson 1990:169.
- 30 Parrinder 1996:48.
- 31 Zwilling 1992:209.
- 32 Faure 1998:98.
- 33 Faure 1998:82.
- 34 Dover [1978]:91–100.
- 35 Піндар згідно з Аніфеєм 13.564е.
- 36 Bullough 1976:101.
- 37 Bullough 1976:101.
- 38 Endsjo 2008b.
- 39 Ксенофонт *Лакедемонська політія* або *Державний устрій лакедемонян* 2.12.
- 40 Plutark *Pelopidas* 18.
- 41 Ailian 3.12; Plutark *Lykurgos* 18.4.
- 42 Strabon *Geografi* 10.19–21.
- 43 Dio Cassius 11.3; *Hist. Aug. Hadr.* 14.5–6; Sext. Aur. *Caesarib.* 14.8; пор. Endsjo 2009:96.
- 44 Lambert 1988:166, 180, 184–85, 191–95, пор. Pausanias *Descr.* 8.9.7–8, 8.10.1.
- 45 Origenes *Contra Celsum* 3.36, 5.63.
- 46 Athanasios *Contr. Gent.* 9; Athenagoras *Leg. pro Christ.* 30; Hegesippos згідно з Eusebios *Hist. Ecl.* 4.8.2; Origenes *Contra Celsum* 3.36–38.
- 47 Brooten 2002:78–79.
- 48 Sapfo fragment 1, згідно з Dion. H. *Comp.* 23.
- 49 Ovid *Metamorphoses* 9.715–97.
- 50 Baum 1993:10.
- 51 Baum 1993:10.
- 52 Baum 1993:15.
- 53 Baum 1993:13, 16–17.
- 54 Baum 1993:12.
- 55 Baum 1993:12.
- 56 Baum 1993:12.
- 57 Baum 1993:13.
- 58 Murray & Roscoe 1998:99.
- 59 Murray & Roscoe 1998:101.
- 60 Murray & Roscoe 1998:93.
- 61 Murray & Roscoe 1998:98.
- 62 Baum 1993:39; Murray & Roscoe 1998:147–48.
- 63 Murray & Roscoe 1998:280.
- 64 Murray & Roscoe 1998:37.
- 65 McAlister 2000:132.
- 66 McAlister 2000:135.

- 67 Murray & Roscoe 1998:xv.
68 Bandlien 2001:57–59.
69 Bandlien 2001:54.
70 Snorre *Harald Hårfagres saga* 35.
71 Crompton 2003:467–68.
72 Van der Meer 2004:80.
73 *Книга Левіт* 20.13.
74 *Книга Левіт* 20.10, 18; *Второзаконня* 22.23–24.
75 *Книга Левіт* 20.23.
76 *Второзаконня* 22.5.
77 *Книга Левіт* 19.19; *Второзаконня* 22.9–11.
78 *Книга Левіт* 20.13.
79 *Книга Левіт* 209.
80 *Книга Чисел* 35.16–18, 26–27; *Второзаконня* 19.10, 21.8.
81 *Книга Левіт* 20.10–12, 15–16.
82 *Книга Левіт* 20.27.
83 *Перша Книга Самуїла* 18.1.
84 *Перша Книга Самуїла* 20.16.
85 *Перша Книга Самуїла* 20.41.
86 *Друга Книга Самуїла* 1.26.
87 *Послання до римлян* 1.25–27.
88 *Послання до римлян* 1.27.
89 *Послання до римлян* 1.29.
90 *Іоанн* 8.11.
91 *Матвій* 8.5–13.
92 *Лука* 7.10.
93 Пор. Stuart 1995:160.
94 *Книга Буття* 19.5.
95 *Єзекїль* 16.48–50; *Софонія* 2.8–9.
96 *Книга Ювілеїв* 20.5; *Завіт Нафталі* 3.4–5; *Друге послання Петра* 2.4, 6–8.
97 *Второзаконня* 29.22–28; *Єремія* 50.38–40; *Амос* 4.11.
98 *Ісаїя* 3.8–9; *Єремія* 23.14, 49.16–18; *Плач Єремії* 3.61–4.6.
99 *Книга Суддів Ізраїлевих* 19.22–25.
100 *Матвій* 10.14–15; *Лука* 10.10–12.
101 *Матвій* 11.20–24.
102 Filon *De Abr.* 135; пор. Filon *Quaest. et Solut. in Gen.* 4.31, 4.37.
103 Йосип Флавій *Іудейські древності* 1.11.3; Климент Александрійський *Paed.* 3; Августин *De civitate Dei* 16.30.
104 Crompton 2003:170.
105 Unterman 1996:134.
106 Josef Karo & Moses Isserles *Shulhan 'Arukh, Even ha-ezer* 24.
107 Unterman 1996:134–35.
108 Crompton 2003:169.
109 Eron 1993:113.
110 Sarah [1993]:95–97.
111 Maimonides *Hilkhot Issurei Bi'ah* 21.8; посилання на: *Книга Левіт* 18.3.
112 Eron 1993:119–20.
113 Alpert 2003:188.
114 *Ельвірський собор*, канон 71.
115 Закон Феодосія Великого проти гомосексуального сексу можна знайти в збірці законів його онука Феодосія II, *Codex Theodosianus* 9.7.6.
116 Justinian *Novella* 77.
117 Crompton 2003:155.
118 Crompton 2003:155.
119 Crompton 2003:152.
120 *Lex Visigothorum* 3.5.5–6.
121 Crompton 2003:158.
122 Boswell [1980]:177n30; Crompton 2003:159–60.
123 Пор. Rian 2001:32.
124 Crompton 2003:200.
125 *Fleta* 37.3.
126 Crompton 2003:202.
127 Crompton 2003:250.
128 Crompton 2003:190, 245.
129 Crompton 2003:190.
130 Wiesner-Hanks 2000:126.
131 Crompton 2003:202.
132 Crompton 2003:246–47.
133 Crompton 2003:299.
134 Crompton 2003:472.
135 Rian 2001:33; пор. Stephens 2002:332.
136 *Послання до римлян* 1.25–27.
137 Justinian *Novella* 77.
138 Basilios *Sermo asceticus* 2.321.
139 Katz 1995:38–40.
140 Crompton 2003:366.
141 Katz 1995:38; Crompton 2003:391.
142 Bullough 1976:522.
143 Rian 2001:34.

- 144 *Christian 5s Norske lov* § 6.13.15.
145 Rian 2001:36.
146 *Кримінальне право 1842* § 18.21.
147 Long, Brown & Cooper 2003:262.
148 Rian 2001:40.
149 *Кримінальний кодекс 1902* § 213.
150 Plant 1986:61.
151 Adolf Hitler 'Speech to the Reichstag' 23 March 1933, <http://hitler.org/speeches/03-23-33.html>.
152 Roos 2005:83.
153 Herzog 2005:13.
154 *Deutsche Allgemeine Zeitung* 6 квітня 1933 в: Grau [1993]:30.
155 Опозиція до гомосексуальності також була гарним приводом для Гітлера, щоб усунути небезпечних конкурентів. Гомосексуальність була однією з причин для ліквідації Рьома й інших лідерів СА під час так званої Ночі довгих ножів 30 червня 1934 року.
156 Plant 1986:110.
157 Timm 2005:233.
158 Plant 1986:117.
159 Plant 1986:118.
160 Crompton 2003:467; van der Meer 2004:79.
161 Crompton 2003:467.
162 Kon 1995:15.
163 Kon 1995:17.
164 Kon 1995:46.
165 Weeks 1981:109.
166 Murray & Roscoe 1998:22.
167 Crompton 2003:300.
168 Crompton 2003:286.
169 Bates 2004:73.
170 Bullough 1976:475.
171 Crompton 2003:344.
172 Kennedy 1997:67.
173 Crompton 2003:250, 345.
174 Bullough 1976:484.
175 Crompton 2003:177.
176 Crompton 2003:322–23.
177 Aldrich 2003:336.
178 Boone 2001:44; Aldrich 2003:337.
179 Copley 2006:131.
180 Aldrich 2003:398.
181 *Коран* 7.81, пор. *Коран* 27.56, 29.28.
182 *Коран* 26.165–66.
183 *Коран* 50.13.
184 *Коран* 21.74, 29.33.
185 *Коран* 26.172–73, пор. *Коран* 7.84, 11.84, 27.59, 53.54.
186 *Коран* 24.2.
187 *Коран* 4.16.
188 *Коран* 4.16.
189 *Коран* 52.24, 56.17–18, 76.19; пор. Miller 1996:26–27; Wafer 1997:90
190 Abu Dawud Sunan *Abi Dawud* 28.4447
191 Imam Malik *Muwatta* 41.1.11.
192 Abu Dawud Sunan *Abi Dawud* 28.4448.
193 Crompton 1997:143.
194 Wafer 1997:89.
195 Kennedy 1997:16–17.
196 Murray 1997a:23–24; Crompton 1997:150.
197 Murray 1997a:24.
198 Bouhdiba [1975]:143.
199 Parrinder 1996:169. Розділ про секс між чоловіками, на жаль, виключений із більшості європейських перекладів.
200 Hidayatullah 2003:274.
201 Duran 1993:196.
202 De Martino 1992; Eppink 1992; Khan 1992; MacDonald 1992; Murray 1997b; Murray 1997c; Murray 1997d.
203 Duran 1993:185; Bouhdiba [1975]:200.
204 Schmitt 1992:5.
205 Crompton 2003:172.
206 Crompton 2003:167.
207 Vanita 2005:9.
208 Murray 1997a.
209 Khan 1997:276; Bromark & Herbjørnsrud 2002:220–22, 226.
210 Duran 1993:188.
211 Murray 1997a:28.
212 Murray 1997d:257–58.
213 Murray & Roscoe 1998:25.
214 Murray & Roscoe 1998:30–34; Amory 1998.
215 Amory 1998:74, 84; Wikan 1977.
216 Naqvi & Mujtaba 1997:264–6.

- 217 Murray & Roscoe 1998:97–98; Gaudio 1998:116–28.
- 218 Murray 1997a:37–40.
- 219 Khan 1997:283–84.
- 220 *UKGayNews* 2009.
- 221 Murray & Roscoe 1998:34–35, 39; Amory 1998:75–76.
- 222 Vanita 2005:187.
- 223 Рамаџа 7.87.
- 224 Pattanaik 2001:83.
- 225 Vanita 2005:7.
- 226 *Brahmanda Purana* 4.10.
- 227 Vanita 2005:9.
- 228 Vanita 2005:145–49.
- 229 *Камасутра* 2.9.
- 230 *Камасутра* 5.6.
- 231 Vanita 2005:75.
- 232 *Камасутра* 2.9.
- 233 Vanita 2005:84.
- 234 Vanita 2005:78.
- 235 *Radna Purana* 5.75.
- 236 *Закони Ману* 8.369–70.
- 237 *Закони Ману* 1.175.
- 238 *Закони Ману* 1.174.
- 239 *Penal Code* (1860) § 377.
- 240 Baird 2001:61–62.
- 241 Fuglehaug 2008; Udjus 2008.
- 242 86 проти 41 в нижній палаті Стортингу, та 26 проти 14 в верхній палаті Стортингу.
- 243 *Innst. O. nr. 41 (1996–1997)*.
- 244 *Innst. O. nr. 63 (2007–2008)*:16.
- 245 Gillesvik 2008a.
- 246 *Aftenbladet 2007; Sør-Hålogaland bispedømmeråd, Den norske kirke* «Høring. Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 6 вересня 2007.
- 247 *Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo* «Høringssvar fra Det teologiske fakultet vedr. felles ekteskapslov», 17 вересня 2007.
- 248 *Kirkens Bymisjon* «Høringsuttalelse fra Kirkens Bymisjon. Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 1 вересня 2007.
- 249 *Unitarforbundet Bét Dávid (Den norske unitarkirke)* «Uttalelse vdr. forslag til endringer i ekteskapsloven. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 31 серпня 2007.
- 250 *Norges Kristelige Studentforbund* «Høringsuttalelse fra Norges Kristelige Studentforbund (nKS) til regjeringens forslag til felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», udatert, mottatt av Barne- og likestillingsdepartementet 3. september 2007.
- 251 *Vennenes Samfunn Kvekerne* «Høring. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 15 вересня 2007.
- 252 *Pinsebevegelsens Lederråd* «Pinsebevegelsens høringsuttalelse til Barne- og likestillingsdepartementets forslag om endringer i i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 19 вересня 2007:3.
- 253 *Oslo bispedømmeråd, Den norske kirke* «Høring. Forslag til endringer i ekteskapsloven. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 20 вересня 2007; *Agder og Telemark bispedømmeråd, Den norske kirke* «Høringsvar til forslag om felles ekteskapslov», 23 серпня 2007:2; *Bjergvin bispedømmeråd, Den norske kirke* «Høring. Forslag om endringer i ekteskapslover mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 31 серпня 2007:4; *Borg bispedømmeråd, Den norske kirke* «Forslag om endringer i ekteskapslover mv.», 22 серпня 2007:3; *Hamar bispedømmeråd, Den norske kirke* «Høring. Forslag til endringer i ekteskapslover mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 6 вересня 2007:6; *Stavanger bispedømmeråd, Den norske kirke* «Høringssvar. Forslag til endringer i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 12 вересня 2007.

- 254 *Tunsberg bispedømmeråd, Den norske kirke* «Hørings svar. Endring i ekteskapsloven», 28 серпня 2007.
- 255 *Det Norske Misjonsforbund* «Høringsuttalelse fra Det norske Misjonsforbund angående forslag om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 20 вересня 2007.
- 256 *Det teologiske menighetsfakultet* «Høring. Forslag om endringer i ekteskapslov mv.», 3 вересня 2007:5.
- 257 *Kirkens Familevern* «Høring til forslag om endringer i ekteskapsloven», 20 вересня 2007; *Metodistkirken i Norge* «Høringsuttalelse fra Metodistkirken i Norge vedrørende forslag til endringer i ekteskapsloven. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 15 вересня 2007; *Nordisk nettverk for ekteskapet* «Sak. Kommentarer til Barne- og likestillingsdepartementets høringsnotat om felles ekteskapslov», 20 вересня 2007:5; *Norges Kristne Råd* «Høringsuttalelse. Forslag om endringer i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 17 вересня 2007; *Norsk Søndagsskoleforbund* «Ang. høringsuttalelse vedrørende forslag om endringer i ekteskapsloven mv. Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par», 20 вересня 2007; *Sjømannskirken* «Høringsuttalelse, ekteskapsloven», 25 вересня 2007.
- 258 *Evangelisk Lutherske Frikirke* «Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par. Høringsuttalelse fra Den evangelisk lutherske Frikirke til forslag fra Barne- og likestillingsdepartementet om endringer i ekteskapsloven mv.», 5 вересня 2007:3.
- 259 Fuglehaug 2008; Udjus 2008.
- 260 *BBC* 2005a.
- 261 *365gay* 2008c.
- 262 Rabbi Tzvi Hersh Weinreb «Orthodox response to same-sex marriage», 5 червня 2006, http://www.ou.org/public_affairs/article/ou_resp:same_sex_marrage/.
- 263 Holben 1999:182.
- 264 *General Assembly Union of American Hebrew Congregation* «Civil marriage for gay and lesbian Jewish couples», 2 листопада 1997, http://urj.org/Articles/index.cfm?id=7214&page_prg_id=29601&page_id=4590.
- 265 Cline 2003.
- 266 *Svenska Dagbladet* 2009.
- 267 *Afrol News* 2005.
- 268 Thompson 2003.
- 269 *Angus Reid* 2006.
- 270 *365gay* 2008d.
- 271 Vanita 2005:233.
- 272 Boswell 1994.
- 273 Murray & Roscoe 1998:97–98.
- 274 Vanita 2005:60; *BBC* 2005b.
- 275 Naqvi & Mujtaba 1997:264–66.
- 276 Vanita 2005:1, 5, 6, 23, 37, 64, 68, 100, 162, 234–37.
- 277 Crompton 2003:527.
- 278 Наприклад, у Європейському суді з прав людини у справах *Dudgeon v. United Kingdom*, 22 October 1981, *Norris v. Ireland*, 26 October 1988, *Modinos v. Cyprus*, 22 April 1993, *Smith & Grady v. United Kingdom*, 27 September 1999, and *S.L. v. Austria*, 9 January 2003. Також в Комітеті ООН з прав людини у справі *Toonen v. Australia*, 4 April 1994.
- 279 Moxnes 2001:61.
- 280 *Bispemøtet* 1954, цитується в: *Stortingsmelding* nr. 25 (2000–2001):10.3.
- 281 Тут центральну роль зіграв *Spreijer-Report* 1969 р. з Нідерландів. Згідно з висновками доповіді, малоймовірно, що зваблення в дитячому або підлітковому віці може призвести до гомосексуальності. Пор. Moxnes 2001:61; Kjær 2003:59.
- 282 Davis 2006:152–53.
- 283 *Dudgeon v. United Kingdom*, вирок в Європейському Суді з прав людини, 22 жовтня 1981, § 25.
- 284 Davis 2006:154.

- 285 *Norris v. Ireland*, вирок в Європейському Суді з прав людини, 26 жовтня 1988.
- 286 Ramet 2006b:167.
- 287 Ramet 2006b:168.
- 288 Stan & Turcescu 2007:177.
- 289 Ramet 2006b:171.
- 290 *Envio Team* 1992.
- 291 Ramet 2006a:127.
- 292 Newport 2003.
- 293 Bates 2004:137; Pritchard 2007.
- 294 Osodi 2006. Почасті в результаті сильного міжнародного тиску пропозиція була призупинена у 2007 році.
- 295 Karug 2005:84.
- 296 Seliktar 2000:135–36.
- 297 Millett 1982:109.
- 298 Baird 2001:68.
- 299 Wilcox 2003:337–38.
- 300 Alpert 2003:189.
- 301 Holben 1999:112.
- 302 Goldman 1999.
- 303 Див., наприклад, Manum 2007.
- 304 AbuKhalil 1993:32.
- 305 Malik 2004.
- 306 Vanita 2005:30.
- 307 Vanita 2005:29.
- 308 *BBC* 2007c.
- 309 *India Times* 2008.
- 310 Mishra 2000:184.
- 311 Goss 2005:15–16.
- 312 Cabezón 1993:94.
- 313 Wilson 2003:167; Conkin 1998.
- 314 Alpert 2003:189.
- 315 Dorff 2005:226.
- 316 Meranda 2007.
- 317 Peters 2005.
- 318 *365gay* 2006b.
- 319 Sharma 2007.
- 320 Amory 1998:86.
- 321 Mujtaba 1997:270.
- 322 Mujtaba 1997:273.
- 323 *UKGayNews* 2009.
- 324 Zarit 1992:55.
- 325 Reynolds 2002.
- 326 Agha 2000:tab. 1, пор. Khan & Hyder 1998.
- 327 Mujtaba 1997:267–68.
- 328 DeMartino 1992:25, 27; Schmitt 1992:7; Murray 1997a:16–17; Eder, Hall & Hekma 1999:7–8.
- 329 Afshan Rafiq & Bente Bakken *Uffordringer og muligheter*. Oslo: Cappelen Damm 2008:118.
- 330 *Economist* 2008.
- 331 Lecomte 2007.
- 332 Rheault & Mogahed 2008.
- 333 Harrison 2005; Eshaghian 2008.
- 334 Eshaghian 2008.
- 335 Murray & Roscoe 1998:249.
- 336 Holben 1999:78–79.
- 337 *Послання до римлян* 1.26-27. Пор. Ellison 1993:158–59.
- 338 Fox 1995:176.
- 339 Gillesvik 2008b.
- 340 Nedrelid & Søråsodd 2008.
- 7 Священний сексуальний расизм та інші форми релігійної дискримінації**
- 1 Zabel 2000:54; Leuchtenburg 2005:232.
- 2 Carroll 2007.
- 3 *Книга Вихід* 34.15–16; *Второзаконня* 7.2–4; *Книга Ісуса Навіна* 23.12–13; *Перша Книга Царів* 11.2; *Книга Ездри* 9.12; *Книга Суддів Ізраїлевих* 3.6–7.
- 4 *Второзаконня* 23.2.
- 5 *Книга Ездри* 9.2.
- 6 *Книга Несмії* 13.23–25.
- 7 *Книга Несмії* 13.28–29.
- 8 *Книга Ездри* 9.2–3.
- 9 *Книга Ездри* 9.12.
- 10 *Книга Ездри* 10.3.
- 11 *Книга Ездри* 10.11, пор. *Книга Ездри* 10.16–44.
- 12 *Второзаконня* 21.10–14.
- 13 *Книга Рут* 1.4, 4.10.
- 14 *Книга Рут* 4.13–22.
- 15 *Друга Книга Самуїла* 11.3; *Перша Книга Царів* 7.13–14; *Перша Книга Хроніки* 2.17.

- 16 *Книга Вихід* 2.15–21.
 17 *Книга Чисел* 12.1–15.
 18 *Друга Книга Самуїла* 3.2–3.
 19 *Перша Книга Царів* 3.1, 11.1.
 20 Israel 1984:34–35.
 21 Brook 2006:311; Shapiro 2006:125.
 22 *Послання до галатів* 3.28.
 23 Wiesner-Hanks 2000:41.
 24 *Флєта* 37.3.
 25 Kruger 1997:169.
 26 Kruger 1997:169.
 27 Kruger 1997:164.
 28 Wiesner-Hanks 2000:75.
 29 Wiesner-Hanks 2000:149.
 30 Scammel 1989:183–89.
 31 Samson 2005:22.
 32 Wiesner-Hanks 2000:150–51.
 33 Wiesner-Hanks 2000:208.
 34 Walther 2002:41.
 35 Johnston 2003:18; Kociumbas 2004:98.
 36 Johnson 2006:10.
 37 Bullough 1976:518.
 38 Higginbotham & Kopytoff 2000:82; Nagel 2003:102.
 39 Bullough 1976:518.
 40 Nagel 2003:107.
 41 Nagel 2003:107.
 42 *Книга Буття* 4.11–15.
 43 *Книга Буття* 9.24–27.
 44 Wiesner-Hanks 2000:234.
 45 *Scott v. State of Georgia*, 1869.
 46 *Lonas v. State of Tennessee*, 1871.
 47 *Frasher v. State of Texas*, 1877.
 48 *Green v. the State of Alabama*, 1877.
 49 *State v. Gibson, Indiana*, 1871.
 50 Ross 2002:268–69.
 51 Ross 2002:260.
 52 Carroll 2007.
 53 *Loving et ux. v. Virginia*, 12 червня 1967.
 54 Carroll 2007.
 55 *Harris Poll* 2004.
 56 Carroll 2007.
 57 *Princeton Survey Research Associates* 2009.
 58 Leonard 1999; Manis 1999.
 59 Willis 2004:160.
 60 Snoke 2004.
 61 Clapp 1972:319–21.
 62 Altman & Klinkner 2006.
 63 Martin 1999.
 64 *Книга Буття* 11.1–9.
 65 Lowery-Smith 2003:69.
 66 Jonathan Pait, kommunikasjonskoordinator, Bob Jones University, «Letter to James Landrith» 31 серпня 1998, у: Martin 1999.
 67 Brigham Young «The persecutions of the Saints. Their loyalty to the Constitution. The Mormon battalion. The laws of god relative to the African race. Remarks by President Brigham Young, made in the Tabernacle, Great Salt Lake City. Reported by G.D. Watt», 8 березня 1863, http://journalofdiscourses.org/Vol_10/refJDvol10-24.html.
 68 Quinn 1997:246–47.
 69 Elder Mark E. Peterson «Race problems. As they affect the Church», 27 серпня 1954.
 70 Embry 2005:60.
 71 Kühl 1994: *passim*.
 72 Montagu 1997:53.
 73 Kühl 1994:49.
 74 Montagu 1997:206, пор. *Книга Буття* 11.1–9.
 75 Sellström 1999:221–23.
 76 *The Tribune* 2008.
 77 Overdorf 2008.
 78 Johri 2007.
 79 *Камасутра* 1.5.
 80 *Kathasaritsagara* 112, пор. Vanita 2005:109.
 81 *Закони Ману* 3.15.
 82 *Закони Ману* 3.17.
 83 *Закони Ману* 3.6–11.
 84 Böck & Rao 2001:17.
 85 Den Uyl 2005:143.
 86 Broido 1993:71.
 87 Werbner 2001:421–23.
 88 Robinson 2003:78–79.
 89 *Times of India* 2007.
 90 Stirrat 1982:14–15.

- 91 Mani [1993]:932; Rye [1993]:732.
 92 Therborn 2004:108–9.
 93 Hollup 2001:221.
 94 Baumann 1996:151–52.
 95 Hollup 2001:231.
 96 Mani [1993]:932.
 97 Kannabiran & Kannabiran 2002:66.
 98 BBC 2004; Nelson & Hasnain 2006.
 99 Коран 2.221.
 100 Коран 5.5.
 101 Коран 4.34.
 102 Murray & Roscoe 1997:304.
 103 Crompton 2003:169.
 104 McCarthy 2007:134.
- 8 Секс в іншому світі**
- 1 Гімн Гомера Афродіті 5.206–14; *Ліада* 20.232–35.
 2 Софокл згідно з Аніфеєм, *Deipn.* 3.602e, пор. *Ліада* 20.232–35; Гімн Гомера Афродіті 5.202–6; Піндар *Ol.* 1.43–45; Ps-Lucian, *Charidemus* 7; різні розписні вази.
 3 The Bremner-Rhind-Papyrus, *British Museum* 10188.
 4 Kinsley 1988:43.
 5 Vanita 2005:74.
 6 Doniger O’Flaherty 1981:150; *Одісея* 8.266–366.
 7 Scheidel [2004]:93.
 8 Коран 22.5, 23.12–14.
 9 Лука 1.35, Матейі 1.18.
 10 Ps-Apollodoros *Bibl.* 3.1.1.
 11 Euripides *Helena* 16–19; Pausanias *Descr.* 3.16.1; Ps-Apollodoros *Bibl.* 3.10.7.
 12 Вейне [1983]:112.
 13 Arrian *Anabasis* 151, пор. Plutark *Alexander* 2.4.
 14 Suetonius 94.4.
 15 Pausanias *Descr.* 4.14.7.
 16 Pausanias *Descr.* 2.10.3.
 17 Pausanias *Descr.* 6.6.4.
 18 Plutark *Lysander* 26.1–4.
 19 *Bhagavatam Purana* 10.33.
 20 *Bhagavatam Purana* 10.59.
 21 У тамільській версії *Махабхарати*. Див. Vanita 2005:75.
 22 Vanita 2005:75–76.
 23 *Камасутра* 4.1
 24 *Книга Буття* 6.2, 6.4.
 25 *Книга Ювілеїв* 7.20–21; *Друге послання Петра* 2.4–5.
 26 *Книга Ювілеїв* 20.5; *Завіт Нафталі* 3.4–5; *Друге послання Петра* 2.4, 2.6–8; *Книга Буття* 19.5; Bailey 1955:12–13, 16.
 27 Коран 55.56, 55.74.
 28 Bouhdiba [1975]:69.
 29 Sengers 2003:243.
 30 Bouhdiba [1975]:58.
 31 Athanasios *Vita Antonii* 5.5.
 32 Athanasios *Vita Antonii* 6.1.
 33 Августин *Про Град Божий* 15.23.
 34 Elliott 1997:14–15.
 35 Фома Аквінський *Сума Теології* 1.51.3.
 36 Stephens 2002:69–70.
 37 Stephens 2002:106.
 38 Для підвищення авторитету власної книжки Крамер указав католицького головного інквізитора Німеччини Якоба Шпренгера як свого співавтора.
 39 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 1.3, пор. *Книга Буття* 6.2, 6.4.
 40 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 1.4.
 41 *Послання до корифянів* 11.10
 42 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 1.3.
 43 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 1.3.
 44 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 1.6.
 45 Stephens 2002:54.
 46 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 1.4.
 47 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 2.1.4.
 48 Heinrich Kramer & Jacob Sprenger *Mal-leus Maleficarum* 2.1.4.

- 49 Папа Інокентій VIII «Summis desiderantes», 5 грудня 1484.
- 50 Stephens 2002:2.
- 51 Stephens 2002:5.
- 52 *Joy of Satan Ministries*, <http://www.angelfire.com/empire/serpentis666/incubus.html>.
- 53 Chryssides 2003:54.
- 54 Denzler 2003:304–5; Partridge 2003:28; Rothstein 2003:269.
- 55 *Коран* 37.40–49, 44.54, 52.17–20, 55.56–58, 55.72–76, 56.22–40, 78.31–34.
- 56 *Коран* 55.56, 55.74.
- 57 Bouhdiba [1975]:85.
- 58 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 40.6793, 40.6707.
- 59 Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 40.6795–96.
- 60 *Коран* 13.23, 40.8.
- 61 Tirmidhi *Sunan* 1.35.6.
- 62 Ibn Kathir *Tafsir* у своєму коментарі до *Корану* 56.
- 63 Ibn Kathir *Tafsir* у своєму коментарі до *Корану* 56.
- 64 Tirmidhi *Sunan* 4.21.2687.
- 65 *Коран* 52.24, 56.17–18, 76.19, пор. Wafer 1997:90.
- 66 Miller 1996:26–27.
- 67 *Лука* 20.35; *Марко* 18.25; *Матвії* 22.39.
- 68 Forrest 1999:31.
- 9 Тому що ви на це заслуговуєте**
- 1 *Westboro Baptist Church* «God hates Sweden» на сайті <http://www.godhatesSweden.com/sweden/godswrath.html> та <http://www.godhatesSweden.com/sweden/government.html>.
- 2 Проповідь Фреда Фелпса, лідера баптистської церкви Вестборо, 15 березня 2008 року на сайті http://www.westborobaptistchurch.com/written/sermons/outlines/Sermon_20080316.pdf.
- 3 *Матвії* 5.27–32.
- 4 *Послання до галатів* 4.19–21.
- 5 *Одкровення Іоанна Богослова* 21.8.
- 6 *Одкровення Іоанна Богослова* 14.4.
- 7 *Апокаліпсис Петра* 23.
- 8 *Апокаліпсис Петра* 31.
- 9 Данте Аліг'єрі *Пекло* 5.
- 10 Данте Аліг'єрі *Пекло* 15.
- 11 Данте Аліг'єрі *Пекло* 18.
- 12 Данте Аліг'єрі *Чистилище* 25–27.
- 13 Crompton 2003:254.
- 14 Bates 2004:137.
- 15 Friele 2004.
- 16 Bore 2007.
- 17 Kennedy & Cianciotto 2006:2.
- 18 Kennedy & Cianciotto 2006:4.
- 19 Kennedy & Cianciotto 2006:5.
- 20 Yardley 1999.
- 21 Ole Kristian Hallesby на *NRK radio* 25 січня 1953.
- 22 Holbek 2008.
- 23 Fuglehaug 2008.
- 24 Søderlind 2006.
- 25 Kjær 2002:17.
- 26 Winterkjær & Dalchow 2000.
- 27 Palacios [1919]:92, *passim*.
- 28 *Коран* 25.68–70.
- 29 Imam Bukhari *Sahih Bukhari* 2.23.329; Muslim Ibn al-Hajjaj *Sahih Muslim* 1.171, 1.172.
- 30 Schimmel 1994:80.
- 31 Jacobson 1998:106.
- 32 *Закони Ману* 5.159–61.
- 33 *Закони Ману* 3.17.
- 34 *Закони Ману* 9.30, 5.164.
- 35 *Закони Ману* 12.59.
- 36 *Закони Ману* 12.58.
- 37 *Махабхарата* 13.145.
- 38 Pattanaik 2001:8.
- 39 Dundas 2008:194.
- 40 *Parajika* 4.
- 41 Young 2004:203.
- 42 Young 2004:206.
- 43 Young 2004:203.
- 44 Young 2004:205.
- 45 *Sattisimbalivana Jataka* 5.453.
- 46 Пор. Ginsburg 2003:147:fig. 3.
- 47 Bullough 1976:294.

- 48 «Reports to the General Assembly of the Free Church of Scotland» цитується в: Davidson 2001:225.
- 49 Harding 2000:160.
- 50 *National Research Council* 1993:130.
- 51 «First Presidency statement on AIDS», juli 1988, http://www.lds.org/ldsorg/v/index.jsp?vgnextoid=2354fccf2b7db010VgnVCM1000004d82620arCrD&locale=0&sourceid=7f12d7630a27b010VgnVCM1000004d82620a__&hidenav=1.
- 52 Harding 2000:160.
- 53 Shelp 1994:322.
- 54 Greeley 1991.
- 55 Gold 1992:158.
- 56 Allen 2002:143.
- 57 *National Research Council* 1993:131.
- 58 *National Research Council* 1993:129–31, 135, 138–49; Allen 2002:152–53.
- 59 Bullough 1976:393.
- 60 Conner 2003:17.
- 61 Baum 1993:24.
- 62 Bullough 1976:294.
- 63 Yao 2003:87.
- 64 Bullough 1976:288.
- 65 Yao 2003:85–86.
- 66 Bullough 1976:288.
- 67 Bullough 1976:290.
- 68 Yao 2003:86.
- 69 Yao 2003:87–88.
- 70 Yao 2003:90.
- 71 *Книга Ювілеїв* 7.20–21; *Друге послання Петра* 2.4–5.
- 72 Eron 1993:111.
- 73 Wiesner-Hanks 2000:109.
- 74 *Книга Буття* 19.24–25.
- 75 *Книга Чисел* 25.1–11.
- 76 *Книга Ездри* 9.12.
- 77 *Книга Ездри* 10.14.
- 78 *Книга Левіт* 18.1–29.
- 79 Justinian *Novella* 77.
- 80 Crompton 2003:200.
- 81 Crompton 2003:160.
- 82 Horrox 1994:116, 127, 141–42, 145–46, 193; Byrne 2004:41.
- 83 Horrox 1994:131–34.
- 84 Byrne 2004:117.
- 85 Castronovo 2001:145.
- 86 Bullough 1976:521.
- 87 Crompton 2003:463, посилання на *Книгу Левіт* 18.28.
- 88 Offisiell kunngjøring fra stenderforsamlingen i Holland og Vest-Frisland, 21 липня 1730 у: Crompton 2003:463.
- 89 Crompton 2003:464.
- 90 Crompton 2003:477.
- 91 Boyer 1994:234.
- 92 Burack 2008:113.
- 93 Проповідь Фреда Фелпса, лідера баптистської церкви Вестборо, 15 березня 2008, на сайті http://www.westborobaptistchurch.com/written/sermons/outlines/Sermon_20080316.pdf.
- 94 *CNN* 2001.
- 95 Roth 2008.
- 96 *365gay* 2007.
- 97 Ivar Kristianslund «Norges sikkerhet i fare!!» у: *Ivar Kristianslund's nettavis* 23 червня 2008, <http://www.ikrist.com/cgi-bin/npublish/search.cgi?keyword=kaldeernes>.
- 98 *365gay* 2005a.
- 99 *365gay* 2006a.
- 100 *365gay* 2008a.

10 Секс священний і секс ритуальний

- 1 Berglund 2001:4.
- 2 Urban 2006:105.
- 3 Urban 2003:40.
- 4 Urban 2006:89.
- 5 Urban 2003:41.
- 6 Urban 2006:89.
- 7 Urban 2006:90.
- 8 Puttick 1997:113.
- 9 Urban 2003:242.
- 10 Urban 2003:245–46.
- 11 Urban 2003:147.
- 12 Urban 2003:231–35.
- 13 Puttick 1997:60.
- 14 Urban 2003:261.

- 15 Baum 1993:13.
 16 Elliston 1999:136.
 17 Schieffelin 1982:162, 177, 149.
 18 Herdt 1984:171–73; Herdt 1981:2.
 19 Steinsland 2005:411–12.
 20 Ibn Fadlan *Risala* 89–91.
 21 Curry 1997:79; *BBC* 2006a.
 22 Urban 2006:25, 121.
 23 Urban 2006:11, 109–110.
 24 Urban 2006:125.
 25 Russell 1972:253.
 26 Russell 1972:253; Urban 2006:195.
 27 Urban 2006:202.
 28 Urban 2006:164.
 29 Urban 2006:25.
 30 Puttick 1997:121.
 31 Puttick 1997:120.
 32 *Второзаконня* 23.17; *Перша Книга Царів* 14.22–24, 15.12, 22.47; *Друга Книга Царів* 23.7.
 33 Budin 2006:83–84; Roth 2006:23–24.
 34 Roth 2006:23.
 35 *Второзаконня* 23.17.
 36 *Перша Книга Царів* 14.24.
 37 *Перша Книга Царів* 15.12, 22.47; *Друга Книга Царів* 23.7.
 38 *Перша Книга Царів* 15.12; *Друга Книга Царів* 23.7.
 39 Marglin 1985:95.
 40 Marglin 1985:90.
 41 Marglin 1985:91.
 42 Marglin 1985:98.
 43 Marglin 1985:96; Vanita 2005:77.
 44 Vanita 2005:77.
 45 *Марко* 1.16; *Матвії* 4.19; *Лука* 5.11.
 46 David Berg в листі-Мо, написаному в 1978, у: Puttick 1997:52.
 47 Puttick 1997:79.
 48 ‘FF stats’, 1 October 1988, <http://xfamily.org/images/a/a8/FF-Stats-1988-10-01.jpg>.
 49 Puttick 1997:52.
 50 Bornoff [1991]:384–85.
 51 Lee 1995:84.
 52 Grove 2008.
 53 Bornoff [1991]:148.
 54 Glick 2003:97.
 55 Wiesner-Hanks 2000:66.
 56 Lee 1995:84.
 57 Bornoff [1991]:242.
 58 Bornoff [1991]:156, 468.
 59 Bullough 1976:266.
 60 White 1998:269–70.
 61 Dover 2002:20.
 62 Plinius *Hist. Nat.* 28.7.39.
 63 Bourget 2006:66.
 64 Bourget 2006:65:fig. 1.46, 2.1–10, 2.13–14, 2.17–20, 2.32, 2.34–45, 2.50–60, 2.67, 2.71–74, 2.88, 2.101, 2.120, 2.124, 2.126–27, 2.129–31, 2.134–36, 2.140–41, 2.144–45, 3.1–2, 3.4, 4.43.
 65 Bourget 2006:fig. 2.140–41, 2.144–45, 4.43.
 66 Bourget 2006:180–82, fig. 3.1–2.
 67 Bourget 2006:fig. 3.4.
 68 Bourget 2006:178.
 69 Bourget 2006:65.
 70 Solli 2005:50; Steinsland 2005:150.
 71 Solli 2005:50.
 72 Adam av Bremen 4.26.
 73 Steinsland 2005:152.
 74 *Volsetåtten 2. (for Steinsland 2005:350–51)*.
 75 Gilhus 2004:177, 180–82.
 76 Khalik 2008; Suriyani & Nathalia 2008.

11 Релігійно-сексуальні пріоритети

- 1 *The Supreme and Holy Congregation of The Holy Office* «Instruction on the manner of proceeding in cases of solicitation», 1962, в: *The Guardian* 17 серпня 2003 (<http://image.guardian.co.uk/sys-files/observer/documents/2003/08/16/Criminales.pdf>); § 1.
- 2 *Ibid.* §§ 15–16.
- 3 *Ibid.* § 16.
- 4 *Ibid.* § 3.
- 5 *Ibid.* § 4.
- 6 *Ibid.* § 17.
- 7 *Ibid.* § 3.

- 8 *Ibid.* § 18.
 9 *Ibid.* § 2.
 10 *Ibid.* § 3.
 11 Barrie 2002:69.
 12 Egerton & Dunklin 2002.
 13 Neustein & Leshner 2002:80–81; *Associated Press* 2008.
 14 MacFarquhar 2005.
 15 Kannabiran & Kannabiran 2002:66.
 16 *Книга Буття* 20.12.
 17 *Книга Левіт* 20.17.
 18 *Книга Чисел* 12.1–15.
 19 *Книга Буття* 19.1–9, 19.14.
 20 *Второзаконня* 22.23–24.
 21 *Книга Буття* 19.8.
 22 *A.D.T. v. United Kingdom*, постанова Європейського Суду з прав людини, 31 липня 2000, §§ 26, 38–39.
 23 Папа Бенедикт XVI «Address of his Holiness Benedict XVI to the members of the Roman Curia for the traditional exchange of Christmas greetings», 22 грудня 2008.
 24 Young 1995:279–80.
 25 Тертуліан *Апология* 50.
 26 Crompton 1997:150.
 27 *Catholic Online* 2003.
 28 Johannessen 2007.
 29 *Второзаконня* 5.22–23.
 30 *Коран* 2.178.
 31 *Ельвірський собор*, канон 8, 65, 5.
 32 *BBC* 2002.
 33 *Economist* 2007a.
 34 *365gay* 2005b.
 35 *365gay* 2006b.
 36 Thornberry 2006.
 37 Hellemann 2007.
 38 *Конгрегація доктрини віри* «Some considerations concerning the response to legislative proposals on the non-discrimination of homosexual persons», 22 липня 1992, §§ 1, 10–13 (www.ewtn.com/library/curia/cdf/homol.htm); *Конгрегація доктрини віри* ‘Considerations regarding proposals to give legal recognition to unions between homosexual persons’, 3 червня 2003, §§ 4–5 (www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20030731_homosexual-unions_en.html); Папа Іоанн Павло II ‘Message of the Holy Father John Paul II for the 38th World Communications Day’, 23 січня 2004, §§ 3–4 (www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_20040124_world-communications-day_en.html). Поп. Endsjo 2005; Endsjo 2008c.
 39 Pigott 2008.
 40 Nebuhr 1995.
 41 Rogers 1999:30–31.
 42 Letvik 2007.

Література

- 365gay 2008a. «Demands for censure after gay earthquake remark» на сайті www.365gay.com 21 лютого 2008, <http://365gay.com/Newscon08/02/022108shake.htm>.
- 365gay 2008b. «Mormon excommunicated for sexy male calendar» на сайті www.365gay.com 14 липня 2008, <http://365gay.com/Newscon08/07/071408cal.htm>.
- 365gay 2008c. «Religious leaders call for fast in support of gay marriage ban» на сайті www.365gay.com 25 вересня 2008, <http://www.365gay.com/news/religious-leaders-call-for-fast-in-support-of-gay-marriage-ban/>.
- 365gay 2008d. «Nepal Supreme Court orders full LGBT rights» на сайті www.365gay.com 19 листопада 2008, <http://www.365gay.com/news/nepal-supreme-court-orders-full-lgbt-rights/>.
- 365gay 2007. «Bishop: Gays, permissible society responsible for disasters» на сайті www.365gay.com 1 липня 2007, <http://365gay.com/Newscon07/07/070107bishop.htm>.
- 365gay 2006a. «Rabbi: Gays responsible for bird flu» на сайті www.365gay.com 21 березня 2006, <http://365gay.com/Newscon06/03/032106israel.htm>.
- 365gay 2006b. ««Bounty» for killing gays at world pride» на сайті www.365gay.com 11 липня 2006, <http://365gay.com/Newscon06/07/071106jerusalem.htm>.
- 365gay 2005a. «Gays responsible for tsunami Muslim cleric charges» на сайті www.365gay.com 5 січня 2005, <http://www.365gay.com/newscon05/01/010505gayDisaster.htm>.
- 365gay 2005b. «Religious leaders demand cancellation of World Pride» на сайті www.365gay.com 30 січня 2005, <http://www.365gay.com/newscon05/01/013005jerusalem.htm>.
- Abanes, Richard 2003. *One nation under gods. A history of the Mormon Church*. New York: Four Walls Eight Windows.
- AbuKhalil, As'as 1993. «A note on the study of homosexuality in the Arab/Islamic civilization» // *Arab Studies Journal* 1:32–34.
- Afrol News 2005. «Church, ANC welcome same-sex marriage ruling» // *Afrol News* 2 грудня 2005, <http://afrol.com/articles/17515>.

- Aftenbladet* 2007. «Biskop-ja til homo-ekteskap» // *Aftenbladet* 15 травня 2007, <http://aftenbladet.no/livssyn/article452984.3ce>.
- Agha, Sohail 2000. «Potential for HiV transmission among truck drivers in Pakistan» // *AIDS* 4:2404–2406.
- Akst, Leslie 2003. «Abstinence pledges usually broken» на сайті *Medicine-Net.com* 21 жовтня 2003, <http://www.medicinenet.com/script/main/art.asp?articlekey=37696>.
- Aldrich, Robert 2003. *Colonialism and homosexuality*. London & New York: Routledge.
- Alexander, Michele G. & Terri D. Fisher 2003. «Truth and consequences. Using the bogus pipeline to examine sex differences in self-reported sexuality» // *Journal of Sex Research* 40:27–35.
- Allen, Peter Lewis 2002. *The wages of sin. Sex and disease, past and present*. Chicago: University of Chicago Press.
- Alpert, Rebecca 2003. «Sex in Jewish law and culture» // David W. Machacek & Melissa M. Wilcox (ред.) *Sexuality and the world's religions*. Santa Barbara, Denver & Oxford: ABC-CLIO: 177–202.
- Altman, Micah & Philip A. Klinkner 2006. «Measuring the difference between white voting and polling on interracial marriage» // *Du Bois Review. Social Science Research on Race* 3:299–315.
- Amory, Deborah P. 1998. «*Mashoga, mabasha, and magari*. <Homosexuality> on the East African coast» // Stephen O. Murray & Will Roscoe. *Boy-wives and female husbands. Studies of African homosexualities*. Basingstoke: Macmillan: 67–87.
- Angus Reid Global Monitor 2006. «Eight EU countries back same-sex marriage» // *Angus Reid Global Monitor* 24 грудня 2006, http://www.angus-reid.com/polls/view/eight_eu_countries_back_same_sex_marriage/.
- Associated Press* 2008. «US: Child sex abuse claims divide Orthodox community» // *Associated Press* 24 листопада 2008, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3627632,00.html>.
- Bailey, Derrick Sherwin 1955. *Homosexuality and the western Christian tradition*. London: Longmans.
- Baird, Vanessa 2001. *The no-nonsense guide to sexual diversity*. Oxford: New International Publications.
- Bald, Margaret 1998. *Banned books. Literature suppressed on religious grounds*. New York: Facts on File.
- Bandlien, Bjørn 2001. «Å være ragr. Liminalt kjønn i norrøn mytologi» // *Din. Tidsskrift for religion og kultur* nr. 2–3, 2001:53–60.

- Banerjee, Neela 2008. «Dancing the night away, with a higher purpose» // *New York Times* 19 травня 2008, http://www.nytimes.com/2008/05/19/us/19purity.html?_r=1&oref=slogin.
- Barakat, Halim 1993. *The Arab world. Society, culture, and state*. Berkeley: University of California Press.
- Barrie, Iain A.G. 2002. «A broken trust: Canadian priests, brothers, pedophilia, and the media» // Dane S. Claussen (ред.) *Sex, religion, media*. Lanham: Rowman & Littlefield: 65–77.
- Basar, Nejat 2004. «Why adultery?» // *Turkish Daily News* 15 вересня 2004, <http://www.turkishdailynews.com.tr/archives.php?id=37664>.
- Bates, Stephen 2004. *A church at war. Anglicans and homosexuality*. London & New York: I.B. Tauris.
- Baum, Robert M. 1993. «Homosexuality and the traditional religions of the Americas and Africa» // Arlene Swidler (ред.) *Homosexuality and world religions*. Valley Forge: Trinity Press International: 1–46.
- Baumann, Gerd 1996. *Contesting culture. Discourses of identity in multi-ethnic London*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BBC 2008a. «Saudi men arrested for <flirting>» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7260314.stm) 23 лютого 2008, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7260314.stm.
- BBC 2008b. «Saudi judge condemns <immoral TV>» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7613575.stm) 12 вересня 2008, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7613575.stm.
- BBC 2007a. «Ugandan adultery law <too sexist>» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/6528869.stm) 5 квітня 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/6528869.stm>.
- BBC 2007b. «Iran <adulterer> stoned to death» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6288156.stm) 10 липня 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6288156.stm.
- BBC 2007c. «Nepal court rules on gay rights» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7156577.stm) 21 грудня 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7156577.stm.
- BBC 2006a. «China acts on funeral strippers» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/5280312.stm) 23 серпня 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/5280312.stm>.
- BBC 2006b. «Islamists debate rape law moves» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6153994.stm) 16 листопада 2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6153994.stm.
- BBC 2005a. «Spain in same-sex marriage rally» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4106890.stm) 18 червня 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4106890.stm>.
- BBC 2005b. «First gay <marriage> in Pakistan» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4313210.stm) 5 жовтня 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4313210.stm.
- BBC 2004. «Men held over <caste gang-rape>» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/3882833.stm) 10 липня 2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/3882833.stm.
- BBC 2002. «Saudi police <stopped> fire rescue» на сайті [news.bbc.co.uk](http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east.1874471.stm) 15 березня 2002, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east.1874471.stm.

- Benkov, Edith 2001. «The erased lesbian. Sodomy and the legal tradition in medieval Europe» // Francesca Canadé Sautman & Pamela Sheingorn (ред.) *Same sex love and desire among women in the Middle Ages*. New York & Houndmills: Palgrave: 101–22.
- Bennett, Paula & Vernon A. Rosario II 1995. «Introduction: The politics of solitary pleasures» // Paula Bennett & Vernon A. Rosario II (ред.) *Solitary pleasures. The historical, literary, and artistic discourse of autoeroticism*. New York & London: Routledge: 1–17.
- Berger, Michael S. 2006. «Judaism» // Don S. Browning, M. Christian Green & John Witte, jr. (ред.) *Sex, marriage, and family in world religions*. New York: Columbia University Press: 1–76.
- Berger, Michael S. 2005a. «Marriage, sex, and family in the Jewish tradition. A historical overview» // Michael J. Broyde & Michael Ausubel (ред.) *Marriage, sex, and family in Judaism*. Lanham & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 1–14.
- Berger, Michael S. 2005b. «Two models of medieval Jewish marriage. A preliminary study» // Michael J. Broyde & Michael Ausubel (ред.) *Marriage, sex, and family in Judaism*. Lanham & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 116–48.
- Berger, Michael S. 2005c. «Maimonides on sex and marriage» // Michael J. Broyde & Michael Ausubel (ред.) *Marriage, sex, and family in Judaism*. Lanham & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 149–91.
- Berglund, Torjer 2001. «*Babylonin portto helvittiin*. om en læstadiansk vekkelse, kjønnsår og sex» // *Din. Tidsskrift for religion og kultur* nr. 2–3, 2001:2–8.
- Berversluis, Joel (ред.) 2000. *Sourcebook of the world's religions. An interfaith guide to religion and spirituality*. Novato: New World Library.
- Bjørke, Christian Nicolai 2009. «— Trekk deg Kjølaas» // *Vårt Land* 17 січня 2009, <http://www.vl.no/kristenliv/article4057260.ece>.
- Blanc, Ann K. & Ann A. Way 1998. «Sexual behaviour and contraceptive knowledge and use among adolescents in developing countries» // *Studies in Family Planning* 29:106–16.
- Boone, Joseph 2001. «Vacation cruises, or, the homoerotics of orientalism» // John Charles Hawley (ред.) *Postcolonial queer. Theoretical intersections*. Albany: State University of New York Press: 48–78.
- Bore, Bjørn K. 2007. «— Jeg gjør søppeljobben for Gud» // *Dagbladet* 23 вересня 2007, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/09/23/512915.html>.
- Bornoff, Nicholas [1991]. *Pink samurai. Love, marriage and sex in contemporary Japan*. London: HarperCollins 1994.

- Boswell, John 1994. *Same sex unions in pre-modern Europe*. New York: Villiard Books.
- Boswell, John [1980]. *Christianity, social tolerance, and homosexuality*. Chicago & London: The University of Chicago Press 1981.
- Bouhdiba, Abdelwahab [1975]. *Sexuality in Islam*. London: Routledge & Kegan Paul 1985.
- Bourget, Steve 2006. *Sex, death, and sacrifice in Moche religion and visual culture*. Austin: University of Texas Press.
- Boyer, Paul 1994. *When time shall be no more. Prophecy belief in modern American culture*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Broido, Michael M. 1993. «Killing, lying, stealing, and adultery. A problem of interpretation in the Tantras» // Donald S. Lopez jr. (ред.) *Buddhist hermeneutics*. Dehli: Motilal Banarsidass: 71–118.
- Bromark, Stian & Dag Herbjørnsrud 2002. *Blanke løgner, skitne sannheter. En kritikk av det nye verdensbildet*. Oslo: Tiden norsk Forlag.
- Brook, Vincent 2006. ««Y'all killed him, we didn't!» Jewish self-hatred and *The Larry Sanders Show*» // Vincent Brook (ред.) *You should see yourself. Jewish identity in postmodern American culture*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press: 298–318.
- Brooks, Geraldine 1995. *Nine parts of desire. The hidden world of Islamic women*. New York: Anchor Books Doubleday.
- Brooten, Bernadette J. 2002. «Naturen, loven og det alminnelige» // Halvor Moxnes, Jostein Børtnes & Dag Øistein Endsjø (ред.) *Naturlig sex? Seksualitet og kjønn i den kristne antikken*. Oslo: Gyldendal Akademisk: 73–98.
- Broyde, Michael J. 2005. «Jewish law and the abandonment of marriage. Diverse models of sexuality and reproduction in the Jewish view, and the return to monogamy in the modern era» // Michael J. Broyde & Michael Ausubel (ред.) *Marriage, sex, and family in Judaism*. Lanham & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 88–115.
- Brundage, James A. 1987. *Law, sex, and Christian society in medieval Europe*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Brückner, Hannah & Peter Bearman 2005. «After the promise: The STD consequences of adolescent virginity pledges» // *Journal of Adolescent Health* 36:271–78, <http://www.yale.edu/ciqle/PUBLICATIONS/AfterThePromise.pdf>.
- Budin, Stephanie L. 2006. «Sacred prostitution in the first person» // Christopher A. Faraone & Laura K. McClure (ред.) *Prostitutes and courtesans in the ancient world*. Madison: University of Wisconsin Press: 77–91.
- Bullough, Vern L. 1976. *Sexual variance in society and history*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Bullough, Vern L. & Bonnie 1987. *Women and prostitution. A social history*. Buffalo: Prometheus Books.
- Bullough, Vern L. & Bonnie 1977. *Sin, sickness, & sanity. A history of sexual attitudes*. New York & London: Garland Publishing.
- Burack, Cynthia 2008. *Sin, sex, and democracy. Antigay rhetoric and the Christian right*. Albany: SUNY Press.
- Byrne, Joseph P. 2004. *The Black Death*. Westport: Greenwood Publishing Group.
- Böck, Monika & Aparna Rao 2001. «Introduction. Indigeneous models and kinship theories. An introduction to a South Asian perspective» // Monika Böck & Aparna Rao (ред.) *Culture, creation, and procreation. Concept of kinship in South Asian practice*. New York & Oxford: Berghahn Books: 1–51.
- Cabezón, José Ignacio 1993. «Homosexuality and Buddhism» // Arlene Swidler (ред.) *Homosexuality and world religions*. Valley Forge: Trinity Press International: 81–101.
- Carroll, Joseph 2007. «Most Americans approve of interracial marriages» на *Gallup News Service* 16 серпня 2007, <http://www.gallup.com/poll/28417/Most-Americans-Approve-Interracial-Marriages.aspx>.
- Castronovo, Russ 2001. «Enslaving passions. White male sexuality and the evasion of race» // Tracy Fessenden, Nicholas F. Radel & Magdalena J. Zaborowska (ред.) *The Puritan origins of American sex. Religion, sexuality, and national identity in American literature*. New York & London: Routledge: 145–68.
- Catholic Online* 2003. «Cardinal Lopez Trujillo on ineffectiveness of condoms to curb AIDS» на *Catholic Online* 12 листопада 2003, <http://www.catholic.org/featured/headline.php?ID=488>.
- Cavendish, James C. 2003. «The Vatican and the laity. Diverging paths in Catholic understanding of sexuality» // David W. Machacek & Melissa M. Wilcox (ред.) *Sexuality and the world's religions*. Santa Barbara, Denver & Oxford: ABC-CLIO: 202–29.
- Chebel d'Appollonia, Ariane 1998. *L'extrême-droite en France. Du Maurras à Le Pen*. Brüssel: Editions Complexe.
- Childs, Geoff H. 2004. *Tibetan diary. From birth to death and beyond in a Himalayan valley of Nepal*. Berkeley: University of California Press.
- Chryssides, George D. 2003. «Scientific creationism. A study of the Raëlian Church» // Christopher Hugh Partridge (ред.) *UFO religions*. London & New York: Routledge: 45–61.
- Clapp, Jane 1972. *Art censorship. A chronology of proscribed and prescribed art*. Metuchen: The Scarecrow Press.
- Cleminson, Richard M. & Efigenio Amezúa 1999. «Spain. The political and social context of sex reform in the late nineteenth and early twentieth century» //

- Franz X. Eder, Lesley A. Hall & Gert Hekma (ред.) *Sexual cultures in Europe. National histories*. Manchester & New York: Manchester University Press: 173–96.
- Cline, Austin 2003. «Canada's largest church endorses same-sex marriage» на сайті *about.com* 22 серпня 2003, <http://atheism.about.com/b/2003/08/22/canadas-largest-church-en-dorses-same-sex-marriage.htm>.
- CNN 2007. «Utah polygamist released from prison on parole after serving 6 years» на сайті *cnn.com* 7.august 2007, <http://edition.cnn.com/2007/US/08/07/polygamist.ap/index.html>.
- CNN 2001. «Falwell apologizes to gays, feminists, lesbians» на сайті *cnn.com* 14 вересня 2001, <http://archives.cnn.com/2001/US/09/14/Falwell.apology/>.
- Conkin, Dennis 1998. «The Dalai Lama and gay love» // Winston Leyland (ред.) *Queer dharma. Voices of gay Buddhists. Vol. 1*. New York: Garland Press: 168–71.
- Conner, Randy P. 2003. «Sexuality and gender in African spiritual traditions» // David W. Machacek & Melissa M. Wilcox (ред.) *Sexuality and the world's religions*. Santa Barbara, Denver & Oxford: ABC-CLIO: 3–30.
- Conner, Randy & Stephen Donaldson 1990. «Buddhism» // Wayne Dynes (ред.) *Encyclopedia of homosexuality. Vol. 1*. New York: Garland Press: 168–71.
- Copley, Antony 2006. *A spiritual Bloomsbury. Hinduism and homosexuality in the lives and writings of Edward Carpenter, E.M. Forster, and Christopher Isherwood*. Lanham: Lexington Books.
- Crompton, Louis 2003. *Homosexuality and civilization*. Cambridge, Mass. & London: The Belnap Press.
- Crompton, Louis 1997. «Male love and Islamic law in Arab Spain» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 142–57.
- Curry, Jeffrey 1997. *Passport Taiwan*. San Rafael: World Trade Press.
- D'Antonio, Willam V., James D. Davidson, Dean R. Hoge & Katherine Meyer 2001. *American Catholics. Gender, generation, and commitment*. Walnut Creek: Altamira Press.
- Davidson, Roger 2001. «The price of the permissive society». The epidemiology and control of VD and STDs in late-twentieth-century Scotland» // Roger Davidson & Lesley A. Hall (ред.) *Sex, sin and suffering. Venereal disease and European society since 1870*. London & New York: Routledge: 220–36.
- Davis, Christie 2006. *The strange death of moral Britain*. New Brunswick, New Jersey & London: Transaction Publishers.
- Daynes, Kathryn M. 2001. *More wives than one. Transformation of the Mormon marriage system 1840–1910*. Urbana: University of Illinois Press.
- Demaitre, Edmond 1937. *The Yogis of India*. London: G. Bias.

- De Martino, Gianni 1992. «An Italian in Morocco» // Arno Schmitt & Jehoeda Sofer (ред.) *Sexuality and eroticism among males in Moslem societies*. New York: Harrington Park Press: 25–32.
- Denzler, Brenda 2003. «Attitudes towards religion and science in the UFO movement in the United States» // Christopher Hugh Partridge (ред.) *UFO religions*. London & New York: Routledge: 201–13.
- Derrett, John Duncan Martin 1963. «Divorce by caste custom» // *The Bombay Law Reporter* 65:161–70.
- Dewaraja, L.S. 1981. *The position of women in Buddhism*. Kandy: Buddhist Publication Society.
- Dickerson, Brian 2007. «Adultery could mean life, court finds» // *Detroit Free Press* 15 січня 2007, <http://web.archive.org/web/20070206173058/http://freep.com/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070115/COL04/701150333>.
- DNA 2007. «Man «marries» hill to end Maoist menace» // *Daily News & Analysis* 29 грудня 2007, <http://www.dnaindia.com/report.asp?newsid=1142123>.
- Doniger O'Flaherty, Wendy 1981. *Siva. The erotic ascetic*. Oxford: Oxford University Press.
- Dorff, Elliot N. 2005. «The Jewish family in America. Contemporary challenges and traditional resources» // Michael J. Broyde & Michael Ausubel (ред.) *Marriage, sex, and family in Judaism*. Lanham & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 214–43.
- Dover, K.J. 2002. «Classical Greek attitudes to sexual behaviour» // Laura McClure (ред.) *Sexuality and gender in the classical world. Readings and sources*. Oxford: Blackwell: 19–33.
- Dover, K.J. [1978]. *Greek homosexuality*. London: Duckworth 1979.
- Drummond, Andrew 2008. «British man facing jail over his «adultery» with a Filipino woman asks. «Why won't the Foreign Office help us?»» // *Daily Mail* 24 лютого 2008, <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-517821/British-man-facing-jail-adultery-Filipino-woman-asks-Why-wont-Foreign-Office-help-us.html>.
- Dundas, Paul 2008, «Sthulabhadra's lodgings. Sexual restraint in Jainism» // Carl Olson (ред.) *Celibacy and religious traditions*. New York: Oxford University Press: 181–199.
- Duran, Khalid 1993. «Homosexuality and Islam» // Arlene Swidler (ред.) *Homosexuality and world religions*. Valley Forge: Trinity Press International: 181–97.
- Economist* 2008. «Transvestites in Turkey. Gender-benders» // *The Economist* 8 листопада 2008.
- Economist* 2007а. «God, sex, drugs and politics» // *The Economist* 10 лютого 2007.

- Economist* 2007b. «China's corpse brides. Wet goods and dry goods» // *The Economist* 28 липня 2007.
- Eder, Franz X., Lesley A. Hall & Gert Hekma 1999. «Introduction» // Franz X. Eder, Lesley A. Hall & Gert Hekma (ред.) *Sexual cultures in Europe. National histories*. Manchester & New York: Manchester University Press: 1–26.
- Egerton, Brooks & Reese Dunklin 2002. «Special report. Catholic bishops and sex abuse» // *Dallas Morning News* 12 червня 2002, <http://www.dallasnews.com/cgi-bin/bi/dallas/2002/priests.cgi>.
- Eickelman, Dale F. & James Piscatori 2004. *Muslim politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Eikeland, Martin 2009. «Skjevesland: Fullt mulig å være skilt biskop» // *Vårt Land* 17 січня 2009, <http://www.vl.no/kristenliv/article4052800.ece>.
- Elliott, Dyan 1997. «Pollution, illusion, and masculine disarray. Nocturnal emission and the sexuality of the clergy» // Karma Lochrie, Peggy McCracken, & James A. Schulz (ред.) *Constructing medieval sexuality*. Minneapolis: University of Minnesota Press: 1–23.
- Ellison, Marvin M. 1993. «Homosexuality and Protestantism» // Arlene Swidler (ред.) *Homosexuality and world religions*. Valley Forge: Trinity Press International: 149–79.
- Elliston, Deborah A. 1999. «Erotic anthropology. «Ritualized homosexuality» in Melanesia and beyond» // Morton Klass & Maxine Weisgrau (ред.) *Across the boundaries of belief. Contemporary issues in the anthropology of religion*. Boulder & Oxford: Westview Press: 133–58.
- Embry, Jessie L. 2005. «Spanning the Priesthood Revelation (1978). Two multi-generational case studies» // Newell G. Bringhurst & Darron T. Smith (ред.) *Black and Mormon*. Urbana: University of Illinois Press: 60–81.
- Endsjø, Dag Øistein 2009. *Greek resurrection beliefs and the success of Christianity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Endsjø, Dag Øistein 2008a. *Primordial landscapes, incorruptible bodies. Desert asceticism and the Christian appropriation of Greek ideas on geography, bodies, and immortality*. New York: Peter Lang.
- Endsjø, Dag Øistein 2008b. «The queer periphery. Sexual deviancy and the cultural understanding of space» // *Journal of Homosexuality* 54:9–20.
- Endsjø, Dag Øistein 2008c. «Sex, nattverd og menneskerettigheter. Nye utfordringer for Den katolske kirke» // Tomas Hägg (ред.) *Kjetterne og kirken. Fra antikken til i dag*. Oslo: Scandinavian Academic Press 2008:209–22.
- Endsjø, Dag Øistein 2005. «Lesbian, gay, bisexual and transgender rights and the religious relativism of human rights» // *Human Rights Review*, 6:102–10.

- ENI 2007. «Ugandan church leaders concerned after old adultery law scrapped» // *Ecumenical News International* 31 квітня 2007, <http://www.eni.ch/highlights/news/shtml?2007/04>.
- Envio Team 1992. «New legislation. A crime to be gay» // *Envio Digital* nr. 133, www.envio.org.ni/articulo/2539.
- Eppink, Andreas 1992. «Moroccan boys and sex» // Arno Schmitt & Jehoeda Sofer (ред.) *Sexuality and eroticism among males in Moslem societies*. New York: Harrington Park Press: 33–42.
- Eron, John Lewis 1993. «Homosexuality and Judaism» // Arlene Swidler (ред.) *Homosexuality and world religions*. Valley Forge: Trinity Press International: 103–34.
- Ertelt, Steven 2008. «Pope Benedict renews Catholic opposition to birth control contraception» на сайті *LifeNews.com* 3 жовтня 2008, <http://www.lifenews.com/int947.html>.
- Eshaghian, Tanaz 2008. *Be like others*. Документальний фільм. USA, Canada & Iran.
- Esposito, John L. 2002. *What everyone needs to know about Islam*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Eurostat 2007. *Europe in figures. Eurostat yearbook 2006–07*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat 2005. *Europe in figures. Eurostat yearbook 2005*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Evans, Roger Steven 2003. *Sex and salvation. Virginity as a soteriological paradigm in ancient Christianity*. Lanham & Oxford: University Press of America.
- Fahey, Tony 1999. «Religion and sexual culture in Ireland» // Franz X. Eder, Lesley A. Hall & Gert Hekma (ред.) *Sexual cultures in Europe. National histories*. Manchester & New York: Manchester University Press: 53–70.
- Faure, Bernard 2003. *The power of denial. Buddhism, purity, and gender*. Princeton: Princeton University Press.
- Faure, Bernard 1998. *The red thread. Buddhist approaches to sexuality*. Princeton: Princeton University Press.
- Finer, Lawrence B. 2007. «Trends in premarital sex in the United States: 1954–2003» // *Public Health Reports* 122:73–78.
- Finley, M.i. 2002. «The silent women of Rome» // Laura McClure (ред.) *Sexuality and gender in the classical world. Readings and sources*. Oxford: Blackwell: 147–56.
- Fontes, Flavia 2001. *Forbidden wedding*. Документальний фільм. USA.
- Forrest, Jeannie 1999. «Sources and characters of religious values. Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints» // Robert T. Francoeur, Patricia Barthalow

- Koch & David L. Weis (ред.) *Sexuality in America. Understanding our values and sexual behavior*. New York: Continuum: 29–41.
- Foster, Angel 2002. «Women's sexuality in Tunisia. The health consequences of misinformation among university students» // Donna Lee Bowen & Evelyn A Early (ред.) *Everyday life in the Muslim Middle East. Second edition*. Bloomington: Indiana University Press: 98–110.
- Foster, Lawrence 1984. *Religion and sexuality. The Shakers, the Mormons, and the Oneida Community*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Fox, Thomas C. 1995. *Sexuality and Catholicism*. New York: George Braziller.
- Friele, Karen-Christine 2004. «Fortrengte synder» // *Dagbladet* 7 березня 2004, <http://www.dagbladet.no/kultur/2004/03/07/392797.html>.
- Fuglehaug, Wenche 2008. «Grava di er klargjort» // *Aftenposten* 6 березня 2008, <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article2296426.ece>.
- Gallup 1997. «Family values differ sharply around the world» на *Gallup News Service* 7 листопада 1997, <http://www.gallup.com/poll/4315/Family-Values-Differ-Sharply-Around-World.aspx>.
- Gardella, Peter 1985. *Innocent ecstasy. How Christianity gave America an ethic of sexual pleasure*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Gaudio, Rudolf P. 1998. «Male lesbians and other queer notions in Hausa» // Stephen O. Murray & Will Roscoe. *Boy-wives and female husbands. Studies of African homosexualities*. Basingstoke: Macmillan: 116–28.
- Gilhus; Ingvild Sælid 2004. «Kampen om Dønnafallosen» // Jostein Børtnes, Siv-Ellen Kraft & Lisbeth Mikaelsson (ред.) *Kampen om kroppen. Kulturelle analytiske blikk på kropp, helse, kjønn og seksualitet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget: 173–87.
- Gillesvik, Kjetil 2008a. «Flere støtter homoekteskap» // *Vårt Land* 25 квітня 2008, <http://www.vl.no/samfunn/article3498694.ece>.
- Gillesvik, Kjetil 2008b. «Tror homobråk skaper mobbing» // *Vårt Land* 20 вересня 2008, <http://www.vl.no/kristenliv/article3797291.ece>.
- Ginsburg, Henry 2003. «A monk travels to Heaven and Hell» // Nigel Allan (ред.) *Pearls of the Orient. Asian treasures from the Wellcome Library*. London: Serindia Publications: 45–60.
- Glick, Leonard B. 2003. *Marked in your flesh. Circumcision from ancient Judea to modern America*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Gold, Michael 1992. *Does God belong in the bedroom?* Philadelphia: Jewish Publication Society.
- Goldman, David 1999. «Gay Muslims» // *Southern Voice* 19 серпня 1999, <http://www.amboyz.org/articles/Fatiha.html>.
- Goldstein, Melvyn C. 1964. «A study of the Ldab Ldob» // *Central Asiatic Journal* 9:123–41.

- Gordon, Sarah Barringer 2002. *The Mormon question. Polygamy and constitutional conflict in nineteenth century America*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Goss, John 2005. *Utopia guide to Thailand*. London: Lulu.com.
- Grau, Günter [1993]. *Hidden Holocaust? Gay and lesbian persecution in Germany 1933–45*. London: Cassell 1995.
- Greeley, Andrew M. 1989. *Religious change in America*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Greeley, Andrew M. 1991. «Religion and attitudes towards AIDS policy» // *Social Science Research* 75:126–130.
- Greenhouse, Steven 1988. «Police suspect arson in fire at Paris theater» // *New York Times* 25 жовтня 1988, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=940DE6DD173BF936A15753C1A96E948260>.
- Grove, Steve 2008. «Kanamara Matsuri festival. Festival of the Steel Phallus» на сайті *2camels.com*, <http://www.2camels.com/kanamara-matsuri-festival.php>.
- Gudorf, Christine E. 2003. «Contraception and abortion in Roman Catholicism» // Daniel C. Maguire (ред.) *Sacred rights. The case for contraception and abortion in world religions*. New York & Oxford: Oxford University Press: 55–78.
- Halstead, J. Mark & Michael Jonathan Reiss 2003. *Values in sex education. From principles to practice*. London & New York: Routledge Falmer.
- Harding, Susan Friend 2000. *The book of Jerry Falwell. Fundamentalist language and politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Hardy, B. Carmon 1992. *Solemn covenant. The Mormon polygamous passage*. Urbana: University of Illinois Press.
- Harris Poll 2007. «The religious and other beliefs of Americans» // *The Harris Poll* 29 листопада 2007, http://www.harrisinteractive.com/harris_poll/index.asp?PID=838.
- Harris Poll 2004. «Strong opposition to same-sex marriage, but those who approve have increased substantially» // *The Harris Poll* 14 квітня 2004, http://www.harrisinteractive.com/harris_poll/index.asp?PID=454.
- Harrison, Frances 2005. «Iran's sex-change operations» на сайті *news.bbc.co.uk* 5 січня 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/newsnight/4115535.stm>.
- Harter, Pascale 2004. «Divorce divide Morocco and W Sahara» на сайті *news.bbc.co.uk* 4 серпня 2004, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3532612.stm>.
- Harvey, Peter 2000. *An introduction to Buddhist ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hawley, John Stratton 1994. «Introduction» // John Stratton Hawley (ред.) *Sati. The blessing and the curse. The burning of wives in India*. New York: Oxford University Press: 3–36.
- Hegna, Kjetil 2008. «Prevensjon på muslimsk vis» // *Utrop* 2 червня 2008, <http://www.utrop.no/art.html?artid=14529&catid=189>.
- Hellemann, John 2007. «God Dem» // *New York Magazine* 21 травня 2007, <http://nymag.com/news/politics/powergrid/32119/>.
- Henriksen, Thor Harald 2009. «Biskop skilles. Første gang i Norge» // *Vårt Land* 17 січня 2009, <http://www.vl.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=539817>.
- Herd, Gilbert H 1984. «Semen transaction in Sambia culture» // Gilbert H. Herd (ред.) *Ritualized homosexuality in Melanesia*. Berkeley: University of California Press: 1–82.
- Herd, Gilbert H. 1981. *Guardians of the flutes. Idioms of masculinity*. New York: McGraw-Hill.
- Herzog, Dagmar 2005. «Hubris and hypocrisy, incitement and disavowal. Sexuality and German fascism» // Dagmar Herzog (ред.) *Sexuality and German fascism*. New York & Oxford: Berghahn Books: 1–21.
- Hidayatullah, Aysha 2003. «Islamic conceptions of sexuality» // David W. Macehacek & Melissa M. Wilcox (ред.) *Sexuality and the world's religions*. Santa Barbara, Denver & Oxford: ABC-CLIO: 255–92.
- Higginbotham, A. Leon jr. & Barbara K. Kopytoff 2000. «Racial purity and interracial sex in the law of colonial and antebellum Virginia» // Werner Sollors (ред.) *Interracialism. Black-white intermarriage in American history, literature, and law*. New York & Oxford: Oxford University Press: 81–139.
- Holbek, Jan Arild 2009. «Samboerprest er ikke-sak i Danmark» // *Vårt Land* 30 січня 2009, <http://www.vl.no/kristenliv/article4090919.ece>.
- Holbek, Jan Arild 2008. «Bedehuskjendis sto fram» // *Vårt Land* 21 травня 2008, <http://www.vl.no/kristenliv/article3555202.ece>.
- Holben, L.R. 1999. *What Christians think about homosexuality. Six representative viewpoints*. North Richland Hills: Bibal Press.
- Hollup, Oddvar 2001. «Kinship and marriage in the construction of identity and group boundaries among Indians in Mauritius» // Monika Böck & Aparna Rao (ред.) *Culture, creation, and procreation. Concept of kinship in South Asian practice*. New York & Oxford: Berghahn Books: 219–41.
- Horrox, Rosemary 1994. *The Black Death*. Manchester: Manchester University Press. Hutton, J.E. [1909]. *History of the Moravian Church*. Whitefish: Kessinger Publishing 2004.
- India Times* 2008. «Reverse swing. It may be an open affair for gays, lesbians» // *India Times* 2 липня 2008, <http://economictimes.indiatimes.com/News/>

- News_By_Industry/Reverse_swing_It_may_be_an_open_affair_for_gays_lesbians/articleshow/3186187.cms.
- Israel, Benjamin J. 1984. *The Bene Israel of India. Some studies*. Dehli: Orient Longman.
- Jacobsen, Magnus W. 2008. «Skiller seg med ritual» // *Vårt Land* 30 червня 2008, <http://www.vl.no/kristenliv/article3641140.ece>.
- Jacobson, Jessica 1998. *Islam in transition. Religion and identity among British Pakistani youth*. London: Routledge.
- Jaffrelot, Christophe 1996. *The Hindu nationalist movement and Indian politics 1925 to the 1990s*. London: Hurst & Company.
- Jain, Anrudh 2003a. «Religion, state, and population growth» // Daniel C. Maguire (ред.) *Sacred rights. The case for contraception and abortion in world religions*. New York & Oxford: Oxford University Press: 237–54.
- Jain, Anrudh 2003b. «The right to family planning, contraception, and abortion. The Hindu view» // Daniel C. Maguire (ред.) *Sacred rights. The case for contraception and abortion in world religions*. New York: Oxford University Press: 129–143.
- Jansen, Martin 2003. «Unge sier ja til sex med samme kjønn» // *Dagsavisen* 4 лютого 2003.
- Jeffrey, Roger & Patricia Jeffrey 1997. *Population, gender and politics. Demographic change in rural north India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johannessen, Randi 2007. «— De vil gjøre ende på det afrikanske folk» // *Aftenposten* 27 вересня 2007, <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article2018233.ece>.
- Johnson, Luke Timothy & Mark D. Jordan 2006. «Christianity» // Don S. Browning, M. Christian Green & John Witte jr. (ред.) *Sex, marriage, and family in world religions*. New York: Columbia University Press: 77–149.
- Johnson, William Stacy 2006. *A time to embrace. Same-gender relationships in religion, law and politics*. Grand Rapids & Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Johnston, Anna 2003. *Missionary writing and empire, 1800–1860*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johri, Sanjay M. «Will SC's decision on elopement increase runaway marriages» // *Merinews* 8 грудня 2007, <http://www.merineews.com/catFull.jsp?articleID=128413>.
- Jordheim, Trygve W. 2009. «Biskopen: Forventer at hun gifter seg» // *Vårt Land* 30 січня 2009, <http://www.vl.no/kristenliv/article4088530.ece>.
- Kafi, Hélène 1992. «Tehran. Dangerous love» // Arno Schmitt & Jehoeda Sofer (ред.) *Sexuality and eroticism among males in Moslem societies*. New York: Harrington Park Press: 67–69.

- Kannabiran, Kalpana & Vasanth 2002. *De-eroticizing assault. Essays on modesty, honour and power*. Calcutta: Stree.
- Kapur, Ratna 2005. *Erotic justice. Law and the new politics of postcolonialism*. London: Glosshouse Press.
- Katz, Jonathan Ned 1995. *The invention of heterosexuality*. Penguin: New York.
- Kendall 1998. «When a woman loves a woman» in Lesotho. Love, sex, and the (western) construction of homophobia // Stephen O. Murray & Will Roscoe. *Boy-wives and female husbands. Studies of African homosexualities*. Basingstoke: Macmillan: 223–41.
- Kennedy, Philip F. 1997. *The wine song in classical Arabic poetry. Abu Nuwas and the literary tradition*. Oxford: Clarendon Press.
- Kennedy, Sarah & Jason Cianciotto 2006. *Homophobia at «Hell houses». Literally demonizing lesbian, gay, bisexual and transgender youth*. New York: National Gay and Lesbian Task Force Policy Institute.
- Keown, Damien 2005. *Buddhist ethics. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Khalaf, Rosean Saad 2006. «Breaking the silence. What AUB students really think about sex» // Samir Khalaf & John Gagnon (ред.) *Sexualities in the Arab world*. London, New York & Beirut: Saqi: 175–98.
- Khalik, Abdul 2008. «Porn bill passed despite protests» // *The Jakarta Post* 31 жовтня 2008, <http://www.thejakartapost.com/news/2008/10/31/porn-bill-passed-despite-protests.html?page=2&%24Version=0&%24Path=/&%24Domain=.thejakartapost.com>.
- Khan, O.A. & A.A. Hyder 1998. «HIV / AIDS among men who have sex with men in Pakistan» // *Sex Health Exchange* 2:12–15.
- Khan, Badruddin 1997. «Not-so-gay life in Pakistan in the 1980s and 1990s» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 275–96.
- Khan, Badruddin 1992. «Not-so-gay life in Karachi. A view of a Pakistani living in Toronto» // Arno Schmitt & Jehoeda Sofer (ред.) *Sexuality and eroticism among males in Moslem societies*. New York: Harrington Park Press: 93–104.
- Khandelwal, Meena 2001. «Sexual fluids, emotions morality. Notes on gendering of brahmacharya» // Elisa J. Sobo & Sandra Bell (ред.) *Celibacy, culture, and society. The anthropology of sexual abstinence*. Madison: University of Wisconsin Press: 157–79.
- Kinsey, Alfred C., Wardell B. Pomeroy, & Clyde E. Martin 1948. *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia: W.B. Saunders.
- Kinsey, Alfred C., Wardell B. Pomeroy, Clyde E. Martin & Paul H. Gebhard 1953. *Sexual behavior in the human female*. Philadelphia: W.B. Saunders.

- Kinsley, David R. 1988. *Hindu goddesses. Visions of the divine feminine in the Hindu religious tradition*. Berkeley: University of California Press.
- Kjær, Reidar 2002. «Anti-homoseksuelle holdninger og selvmord» // *Suicidologi* 7(1):15–17.
- Kjær, Reidar 2003. «Look to Norway? Gay issues and mental health across the Atlantic Ocean» // Vittorio Lingiardi & Jack Drescher (ред.) *The mental health professions and homosexuality. International perspectives*. New York: The Haworth Medical Press: 55–74.
- Klein, Marty 2006. *America's war on sex. The attack on law, lust and liberty*. Westport: Praeger.
- Kociumbas, Jan 2004. «Genocide and modernity in colonial Australia. 1788–1850» // A. Dirk Moses (ред.) *Genocide and settler society. Frontier violence and stolen indigenous children in Australian history*. New York & Oxford: Berghahn Books: 77–102.
- Kon, Igor S. 1995. *The sexual revolution in Russia. From the age of the Czars to today*. New York: Free Press.
- Kruger, Steven F. 1997. «Conversion and medieval sexual, religious, and racial categories» // Karma Lochrie, Peggy McCracken, & James A. Schulz (ред.) *Constructing medieval sexuality*. Minneapolis: University of Minnesota Press: 158–79.
- Kumar, Sampath 2003. «India rights campaign for infanticide mothers» на сайті *news.bbc.co.uk* 17 липня 2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/south-asia/3071747.stm>.
- Kühl, Stefan 1994. *The Nazi connection. Eugenics, American racism, and German national socialism*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Kyi, Gregor 2005. *Statistics in focus. Population and social conditions. Living conditions and welfare*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- LaFleur, William R. 1992. *Liquid life. Abortion and Buddhism in Japan*. Princeton: Princeton University Press.
- Lambert, Royston 1988. *Beloved and god. The story of Hadrian and Antinous*. Seacucus: Meadowland Book.
- Lamberts, Malcolm 1998. *The Cathars*. Oxford: Blackwell.
- Laumann, Edward O., John H. Gagnon, Robert T. Michael & Stuart Michaels 1994. *The social organization of sexuality. Sexual practices in the United States*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Laumann, Edward O. & Jenna Mahay 2002. «The social organization of women's sexuality» // Gina M. Wingood & Ralph J. DiClemente (ред.) *Handbook of women's sexual and reproductive health*. New York: Springer: 43–70.

- Lecomte, Bjørn 2007. «— Knekker armene til homofile muslimer» на *Nettavisen* 30 листопада 2007, <http://www.nettavisen.no/innenriks/ioslo/article1470315.ece>.
- Lee Khoon Choy 1995. *Japan. Between myth and reality*. Singapore: World Scientific.
- Lefkovits, Etgar 2007. «Haredi youths assail woman on bus» // *Jerusalem Post* 21 жовтня 2007, <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1192380613550&pagename=JPost%2FJFPArticle%2FShowFull>.
- Le Monde* 1988. «Quatorze blessés dans une salle parisienne projetant «la Dernière Tentation du Christ»» // *Le Monde* 25 жовтня 1988, http://www.lemonde.fr/cgi-bin/ACHATS/acheter.cgi?offre=ARCHIVES&type_item=ART_ARCH_30J&objet_id=624183.
- Leonard, Bill J. 1999. «A theology for racism. Southern Fundamentalists and the civil rights movement» // *Baptist History and Heritage Journal* 34:49–68.
- Letvik, Tore 2007. «Ber fatwaråd gi råd om homo-dødsstraff» // *Dagsavisen* 3 грудня 2007, <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article323752.ece>.
- Leuchtenburg, William E. 2005. *The White House looks South. Franklin D. Roosevelt, Harry S. Truman, Lyndon B. Johnson*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Lidke, Jeffrey 2003. «A union of fire and water. Sexuality and spirituality in Hinduism» // David W. Machacek & Melissa M. Wilcox (ред.) *Sexuality and the world's religions*. Santa Barbara, Denver & Oxford: ABC-CLIO: 101–32.
- Lindekleiv, Heidi Marie 2009. «Jørgensen måtte inn på teppet» // *Vårt Land* 29 січня 2009, <http://www.vl.no/kristenliv/article4085958.ece>.
- Long, Scott, A. Widney Brown & Gail Cooper 2003. *More than a name. State-sponsored homophobia and its consequences in Southern Africa*. New York: Human Rights Watch.
- Lowery-Smith, Darrin 2003. *Handling the truth II: Brothers and white women*. New York: Universe Inc.
- McAlister, Elizabeth 2000. «Love, sex and gender embodied. The spirits of Haitian Vodou» // Joseph Runzo & Nancy N. Martin (ред.) *Love, sex, and gender in the world religions*. Oxford: Oneworld: 129–45.
- McCarthy, Kate 2007. *Interfaith encounters in America*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- MacDonald, Gary B. 1992. «Among Syrian men» // Arno Schmitt & Jehoeda Sofer (ред.) *Sexuality and eroticism among males in Moslem societies*. New York: Harrington Park Press: 43–54.
- MacFarquhar, Neil 2005. «Paternity suit against TV star scandalizes Egyptians» // *New York Times* 26 січня 2005, <http://www.nytimes.com/2005/01/26/international/middleeast/26paternity.html?oref=login&8hpib>.

- McLaren, Angus 1990. *A history of contraception from antiquity to the present day*. Oxford & Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Malik, Rajiv 2004. «Discussions on dharma» // *Hinduism Today* oktober/november/ desember 2004, http://www.hinduismtoday.com/archives/2004/10-12/30-31_mela_council.shtml.
- Mani, A. [1993]. «Indians in Thailand» // K.S. Sandhu & A. Mani (ред.) *Indian communities in Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies 2006:910–9.
- Manis, Andrew M. 1999. «Dying from the neck up». Southern Baptist resistance to the civil rights movement» // *Baptist History and Heritage Journal* 34:33–48.
- Manum, Olav André 2007. «– Koranen aksepterer homofile» // *Utrop* 16 листопада 2007, <http://www.utrop.no/art.html?artid=13621&catid=1>.
- Marglin, Frédérique Apffel 1985. *Wifes of the god-king. The rituals of the devadasis of Puri*. New Dehli & Oxford: Oxford University Press.
- Martin, Phillip W.D. 1999. «Devoutly dividing us. Opponents of interracial marriage say God is on their side» // *Boston Globe* 7 листопада 1999. <http://jameslandrith.com/content/view/2909/80/>
- van der Meer, Theo 2004. «Premodern origins of modern homophobia and masculinity» // *Sexuality Research & Social Policy. Journal of National Sexuality Resource Center* 1:77–90.
- Meland, Astrid 2006. «Muslimer om kvinner, homofile og sex» // *Dagbladet* 24 листопада 2006, <http://www.dagbladet.no/magasinet/2006/11/24/483988.html>.
- Melikian, Levon H. 1967. «Social change and sexual behavior of Arab university students» // *Journal of Social Psychology* 73:169–75.
- Meranda, Amnon 2007. «Shas MK proposes <rehab centers> for gays» на сайті www.ynetnews.com 21 червня 2007, <http://www.ynetnews.com/articles/0,73401,L-3415870,00.html>.
- Miller, Judith 1996. *God has ninety-nine names. Reporting from a militant Middle East*. New York: Simon & Schuster.
- Millett, Kate 1982. *Going to Iran*. New York: Coward, McCann & Geoghegan.
- Mir-Hosseini, Ziba 2000. *Marriage on trial. Islamic family law in Iran and Morocco*. London & New York: I.B. Tauris.
- Mishra, Anjana Agnihotri 2000. «Asian Indian Americans in South Florida. Values and identity» Jim Norwine & Jonathan M. Smith (ред.) *Worldview flux. Perplexed values among postmodern peoples*. Lanham: Lexington Books: 177–98.
- Montagu, Ashley 1997. *Man's most dangerous myth. The fallacy of race. Sixth edition*. Walnut Creek: AltaMira Press.

- Moxnes, Halvor 2001. «Fra kulturelt hegemoni til ideologisk getto. Homofili-debatten i Den norske kirken fra 1950 til 2000» // Marianne C. Brantsæter, Turid Eikvam, Reidar Kjær & Knut Olav Åmås (ред.) *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget: 57–84.
- MSNBC 2007. «Man in India marries a dog as atonement» на сайті www.msnbc.com 13 листопада 2007, <http://www.msnbc.msn.com/id/21768663/>.
- Mujtaba, Hasan 1997. «The other side of midnight. Pakistani male prostitutes» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 267–74.
- Murray, Stephen O. 2002. *Homosexualities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Murray, Stephen O. 1997a. «The will not to know. Islamic accomodations of male homosexuality» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 14–54.
- Murray, Stephen O. 1997b. «Male homosexuality, inheritance rules, and status of women in medieval Egypt» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 161–73.
- Murray, Stephen O. 1997c. «Male homosexuality in Ottoman Albania» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 187–96.
- Murray, Stephen O. 1997d. «Male actresses in Islamic parts of Indonesian and the southern Philippines» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 256–61.
- Murray, Stephen O. & Will Roscoe 1998. *Boy-wives and female husbands. Studies of African homosexualities*. Basingstoke: Macmillan.
- Murray, Stephen O. & Will Roscoe 1997. «Conclusion» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 302–19.
- Nagel, Joane 2003. *Race, ethnicity, and sexuality. Intimate intersections, forbidden frontiers*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Naqvi, Nauman & Hasan Mujtaba 1997. «Two Baluchi buggas, a Sindhi zenana, and the status of hijras in contemporary Pakistan» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 262–66.
- National Research Council 1993. *The social impact of AIDS in the United States*. Washington, D.C.: National Academies Press.

- Nebuhr, Gustav 1995. «Heresy trial is moved after Connecticut Episcopalians protest» // *New York Times* 17 грудня 1995, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F01E1D71739F934A25751C1A963958260>.
- Nedrelid, Olav Arne & Odd Søråsodd 2008. «Homo-engasjement fylte kyrkjene» на сайті www.nrk.no 1 грудня 2008, http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/more_og_roms-dal/1.6331701.
- Nelson, Dean 2009. «Seven-year-old Indian girls <marry> frogs» // *The Daily Telegraph* 19 січня 2009, <http://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/howaboutthat/4290761/Seven-year-old-Indian-girls-marry-frogs.html>.
- Nelson, Dean & Ghulam Hasnain 2006. «Pakistani graduate raped to punish her lowcaste family» // *The Sunday Times* 24 вересня 2006, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/article648817.ece>.
- Neustein, Amy & Leshner, Michael 2002. «The silence of the Jewish media on sexual abuse in the Orthodox Jewish community» Dane S. Claussen (ред.) *Sex, religion, media*. Lanham: Rowman & Littlefield: 79-87.
- Newport, Frank 2003. «Six in 10 Americans agree that gay sex should be legal» на *Gallup News Service* 27 червня 2003, <http://gallup.com/poll/8722/Six-Americans-Agree-Gay-Sex-Should-Legal.aspx>.
- New York Times* 1982a. «Paralysis bars a wedding» // *New York Times* 27 січня 1982.
- New York Times* 1982b. «Quadriplegic denied wedding by church» // *New York Times* 5 липня 1982, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?sec=health&res=9906E1DA133BF936A35754C0A964948260&n=Top%2fReference%2fTimes%20Topics%2fSubjects%2fH%2fHandicapped>.
- Noonan, John T. jr. 1986. *Contraception. A history of its treatment by the Catholic theologians and canonists. Enlarged edition*. Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press.
- Noreng, Lars 2008. «Grønn kan bli avsatt hvis han blir samboer» // *Sarpsborg Arbeiderblad* 9 серпня 2008, http://www.sa.no/lokale_nyheter/article3709231.ece.
- Olivelle, Patrick 2008. «Celibacy in classical Hinduism» // Carl Olson (ред.) *Celibacy and religious traditions*. New York: Oxford University Press: 151–64.
- Oosterhuis, Harry 1999. «The Netherlands. Neither prudish nor hedonistic» // Franz X. Eder, Lesley A. Hall & Gert Hekma (ред.) *Sexual cultures in Europe. National histories*. Manchester & New York: Manchester University Press: 71–90.
- Osodi, George 2006. «At axis of Episcopal split, an anti-gay Nigerian» // *New York Times* 25 грудня 2006, <http://www.nytimes.com/2006/12/25/world/africa/25episcopal.html>.

- Overdorf, Jason 2008. «Rebel brides and ex-wives» // *Newsweek* 26 травня 2008, <http://www.newsweek.com/id/137472>.
- Pagels, Elaine 1988. *Adam, Eve, and the serpent*. New York: Vintage Books.
- Palacios, Miguel Asín [1919]. *Islam and the Divine Comedy*. Oxon: Frank Cass & Co. 2006.
- Parrinder, Geoffrey 1996. *Sexual morality in the world's religions*. Oxford: Oneworld.
- Partridge, Hugh Partridge 2003. «Understanding UFO religions and abduction spiritualities» // Christopher Hugh Partridge (ред.) *UFO religions*. London & New York: Routledge: 3–43.
- Pattanaik, Devdutt 2001. *The man who was a woman and other queer tales from Hindu lore*. New York: Haworth Press.
- Pelham, nick 2000. «Battle of sexualities» на сайті news.bbc.co.uk 26 червня 2000, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/806642.stm.
- Peters, Rich 2005. «Jerusalem Pride turns violent» на сайті www.365gay.com 30 червня 2005, <http://www.365gay.com/newscon05/06/063005Jerusalem.htm>.
- Phayer, J. Michael 1977. *Sexual liberation and religion in nineteenth century Europe*. London & Totowa: Croom Helm & Rowman & Littlefield.
- Phillips, Roderick 1992. *Untying the knot. A short history of divorce*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pigott, Robert 2008. «Church obsessed with gays – Tutu» на сайті news.bbc.co.uk 7 вересня 2008, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7602498.stm.
- Plant, Richard 1986. *The pink triangle. The Nazi war against homosexuals*. New York: Henry Holt and Company.
- Powers, John 2008. «Celibacy in Indian and Tibetan Buddhism» // Carl Olson (ред.) *Celibacy and religious traditions*. New York: Oxford University Press: 201–24.
- Princeton Survey Research Associates 2009. «Newsweek poll. The people speak: <Yes, he can>» // *Newsweek* 26 січня 2009.
- Pritchard, Gemma 2007. «Anglican bishop calls LGBT people inhuman» на сайті www.pinknews.co.uk 11 вересня 2007, <http://www.pinknews.co.uk/news/articles/2005-5427.html>.
- Puttick, Elizabeth 1997. *Women in new religions. In search of community, sexuality and spiritual power*. Houndmills & New York: MacMillan & St. Martin's Press.
- Quinn, Michael D. 2001. *Same-sex dynamics among nineteenth-century Americans. A Mormon example*. Urbana: University of Illinois Press.
- Quinn, Michael D. 1997. *The Mormon hierarchy. Extension of power*. Salt Lake City: Signature Books.

- Ramet, Sabrina P. 2006a. «The way we were – and should be again? European Orthodox churches and the <idyllic past>» // Timothy A. Byrnes & Peter J. Katzenstein (ред.) *Religion in expanding Europe*. Cambridge: Cambridge University Press: 148–75.
- Ramet, Sabrina P. 2006b. «Thy will be done. The Catholic Church and politics in Poland since 1989» // Timothy A. Byrnes & Peter J. Katzenstein (ред.) *Religion in expanding Europe*. Cambridge: Cambridge University Press: 117–47.
- Reed, Barbara E. 1992. «The gender symbolism of Kuan-yin Bodhisattva» // José Ignacio Cabezón (ред.) *Buddhism, sexuality, and gender*. Albany: State University of New York Press: 159–80.
- Reynolds, Maura 2002. «Kandahar’s lightly veiled homosexual habits» // *Los Angeles Times* 3 квітня 2002, <http://www.glapn.org/sodomylaws/world/afghanistan/afnews009.htm>.
- Reynolds, Vernon & Ralph E.S. Tanner 1995. *The social ecology of religion*. New York: Oxford University Press.
- Rheault, Magali & Dalia Mogahed 2008. «Moral issues divide westerners from Muslims in the West» на *Gallup News Service* 23 травня 2008, http://gallup.com/poll/107512/Moral-Issues-Divide-Westerners-From_Muslims-West.aspx.
- Rian, Øystein 2001. «Mellom straff og forfølgelse. Homoseksualitet i Norge fra vikingtiden til 1930-årene» // Marianne C. Brantsæter, Turid Eikvam, Reidar Kjær & Knut Olav Åmås (ред.) *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget: 25–56.
- Robinson, Rowena 2003. *Christians of India*. London & New Dehli: Sage.
- Rogers, Eugene F. jr. 1999. *Sexuality and the Christian body. Their way into the triune God*. Oxford & Malden: Blackwell.
- Roos, Julia 2005. «Backlash against prostitutes’ rights. Origins and dynamics of Nazi prostitution politics» // Dagmar Herzog (ред.) *Sexuality and German fascism*. New York & Oxford: Berghahn Books: 67–94.
- Rosenbaum, Janet Elise 2009. «Patient teenagers? A comparison of the sexual behavior of virginity pledgers and matched nonpledgers» // *Pediatrics* 123:110–20.
- Ross, Josephine 2002. «The sexualization of difference. A comparison of mixed-race and same-gender marriage» // *Harvard Civil Rights. Civil Liberties Law Review* 37:255–288.
- Roth, Martha T. 2006. «Marriage, divorce, and the prostitute in ancient Mesopotamia» // Christopher A. Faraone & Laura K. McClure (ред.) *Prostitutes and courtesans in the ancient world*. Madison: University of Wisconsin Press: 21–39.

- Roth, Zachary 2008. «The McCain-Hagee connection» // *Columbia Journalism Review* 7 березня 2008, http://www.cjr.org/campaign_desk/the_mccainhagee_connection_1.php.
- Rothstein, Mikael 2003. «UFO beliefs as syncretistic components» // Christopher Hugh Partridge (ред.) *UFO religions*. London & New York: Routledge: 256–73.
- Ruggiero, Guido 1985. *Boundaries of Eros. Sex crime and sexuality in renaissance Venice*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Russell, Jeffrey Burton 1972. *Witchcraft in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.
- Rye, Ajit Singh [1993]. «The Indian community in the Philippines» // K.S. Sandhu & A. Mani (ред.) *Indian communities in Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies 2006:707–73.
- Røthing, Åse 1998. *Sex, kjønn & kristentro*. Oslo: Verbum.
- Sabry, Mohammad 2008. «No Nigerian death verdict for 86 wives» на *Islam Online* 22 серпня 2008, http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=Article_C&cid=1219339673209&pagename=Zone-English-News/NWELayout.
- Samson, Jane 2005. *Race and empire*. Harlow: Pearson Education.
- Sarah, Elizabeth [1993]. «Judaism and lesbianism. A tale of life on the margins of the text» // Jonathan Margonet (ред.) *Jewish explorations of sexuality*. Providence & Oxford: Berghahn Books 1995:95–101.
- Scammell, G.V. 1989. *The first imperial age. European overseas expansion c. 1400–1715*. London & New York: Routledge.
- Schalow, Paul Gordon 1992. «Kukai and the tradition of male love in Japanese Buddhism» // José Ignacio Cabezón (ред.) *Buddhism, sexuality, and gender*. Albany: State University of New York Press: 215–30.
- Scheidel, Walter [2004]. «Ancient Egyptian sibling marriage and the Westermarck effect» // Arthur P. Wolf & William H. Durham (ред.) *Inbreeding, incest, and the incest taboo. The state of knowledge at the turn of the century*. Stanford: Stanford University Press 2005:93–108.
- Schieffelin, Edward L. 1982. «The *Baua* ceremonial hunting lodge. An alternative to initiation» // Gilbert H. Herdt (ред.) *Rituals of manhood*. Berkeley: University of California Press: 155–200.
- Schimmel, Annemarie 1994. *Deciphering the signs of God. A phenomenological approach to Islam*. Albany: State University of New York Press.
- Schmitt, Arno 1992. «Different approaches to male-male sexuality/eroticism from Morocco to Uzbekistan» // Arno Schmitt & Jehoeda Sofer (ред.) *Sexuality and eroticism among males in Moslem societies*. New York: Harrington Park Press: 1–24.

- Seliktar, Ofira 2000. *Failing the crystall ball test. The Carter administration and the fundamentalist revolution in Iran*. Westport & London: Praeger.
- Sellström, Tor 1999. *Sweden and national liberation in Southern Africa. Solidarity and assistance 1970–1994*. Uppsala: Nordic Africa Institute.
- Sengers, Gerda 2003. *Women and demons: Cult healing in Islamic Egypt*. Leiden: Brill.
- Shahine, Gihan 1999. «Illegitimate, illegal or just ill-advised» // *Al-Ahram* 18 лютого 1999, <http://weekly.ahram.org.eg/1999/417/li1.htm>.
- Shaikh, Sa'diyya 2003. «Family planning, contraception and abortion in Islam. Undertaking *Khilafah*» // Daniel C. Maguire (ред.) *Sacred rights. The case for contraception and abortion in world religions*. New York & Oxford: Oxford University Press: 105–128.
- Shapiro, Faydra 2006. *Building Jewish roots. The Israel experience*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Sharma, Parvez 2007. *A Jihad for love*. Документальний фільм. США, Великобританія, Франція, Німеччина та Австралія.
- Shelp, Earl E. 1994. «AIDS, high-risk behaviors, and moral judgments» // James B. Nelson, Sandra P. Longfellow (ред.) *Sexuality and the sacred. Sources for theological reflection*. Louisville: Westminster John Knox Press: 314–25.
- Snoke, David 2004. «The Southern Presbyterian Church and racism» на сайті www.cityreformed.org, <http://www.cityreformed.org/snoke/racism.pdf>.
- Solli, Britt 2005. «Norrøn sed og skikk» // Arne Bugge Amundsen (ред.) *Norges religions-historie*. Oslo: Universitetsforlaget: 16–62.
- Sommer, Elisabeth W. 2000. *Serving two masters. Moravian Brethren in Germany and North Carolina 1727–1801*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Stan, Lavinia & Lucian Turcescu 2007. *Religion and politics in post-communist Romania*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Statistisk sentralbyrå 2006. «Fødsler og barn. Slekters gang» на сайті *SSB.no* 8 березня 2006, http://www.ssb.no/vis/emner/00/02/10/ola_kari_ny/barn/main.html.
- Steinsland, Gro 2005. *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax.
- Stephens, Walter 2002. *Demon lovers. Witchcraft, sex and the crisis of belief*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Stirrat, R.L. 1982. «Caste conundrums. Views of caste in a Sinhalese Catholic fishing village» // Dennis B. McGilvray (red) *Caste ideology and interaction*. Cambridge: Cambridge University Press: 8-33.
- Stuart, Elizabeth 1995. *Just good friends. Towards a lesbian and gay theology of relationship*. London: Mowbray.
- Suriyani, Luh de & Telly Nathalia 2008. «Indonesians rally, dance to protest anti-porn bill» на сайті www.reuters.com 11 жовтня 2008, <http://www.reuters.com/article/news-Maps/idUSTRE49A1F520081011>.

- Suwanbubha, Parichart 2003. «The right to family planning, contraception, and abortion in Thai Buddhism» // Daniel C. Maguire (ред.) *Sacred rights. The case for contraception and abortion in world religions*. New York: Oxford University Press: 145–65.
- Svenska Dagbladet* 2009. «Många präster vill viga homopar» // *Svenska Dagbladet* 21 січня 2009, http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_2363793.svd.
- Sykes, Hugh 2008. «Iran rejects easing polygamy law» на сайті *news.bbc.co.uk* 2 вересня 2008, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7594997.stm.
- Søderlind, Didrik 2006. «Homofile dyr skaper strid» на сайті *www.forskning.no* 26 вересня 2006, <http://www.forskning.no/Artikler/2006/september/1159184941.14/>.
- Teague, K. 1989. «Heresy and its traces. The material results of culture» // Ian Hodder (ред.) *The meaning of things. Material culture and symbolic expressions*. Unwin Hyman: 130–36.
- Therborn, Göran 2004. *Between sex and power. Family in the world 1900–2000*. London & New York: Routledge.
- Thompson, Ben 2003. «Gay marriage ban violates right to practice religion minister says» на сайті *www.365gay.com* 20 лютого 2003, <http://365gay.com/NewsContent/022003mccMarriage.htm>.
- Thompson, Julia 2008. «Chile's kids born mostly out of wedlock» // *The Valparaiso Times* 24 січня 2008. <http://www.valparaisotimes.cl/content/view/292/388/>
- Thorenfeldt, Gunnar 2006. «— Muslimske kvinner har rett til orgasme» // *Dagbladet* 5 листопада 2006, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/11/05/481907.html>.
- Thornberry, Malcolm 2006. «Mass arrests at Moscow gay, anti-gay marches» на сайті *www.365gay.com* 22 липня 2006, <http://365gay.com/Newscon06/05/052706moscow.htm>.
- Times of India* 2007. «Do Christians also practice caste system, asks SC» // *The Times of India* 20 липня 2007, http://timesofindia/indiatimes.com/India/Do_Christians_also_practice_caste_system,_asks_SC/articleshow/2218560.cms.
- Timm, Annette F. 2005. «Sex with a purpose. Prostitution, venereal disease, and militarized masculinity in the Third Reich» // Dagmar Herzog (ред.) *Sexuality and German fascism*. New York & Oxford: Berghahn Books: 223–55.
- Tiyavanich, Kamala 2007. *Sons of the Buddha*. Boston: Wisdom Publications.
- Toledano, Ehud R. 1998. *Slavery and abolition in the Ottoman Middle East*. Seattle & London: University of Washington Press.

- The Tribune* 2008. «Dalit youth's eyes pierced for eloping with girl» // *The Tribune (India)* 9 січня 2008, <http://www.tributeindia.com/2008/20080110/Index.htm>.
- Turkish Daily News* 2004. «Adultery crisis seems over» // *Turkish Daily News* 15 вересня 2004, <http://www.turkishdailynews.com.tr/archives.php?id=37664>.
- Udjus, Vidar 2008. «Skremt av trusler» // *Fædrelandsvennen* 16 березня 2008, <http://www.fvn.no/nyheter/article566842.ece>.
- UKGayNews* 2009. «Iranian reports on gay, lesbian relationships» на сайті www.gaynews.org.uk 21. jaunar 2009, <http://www.ukgaynews.org.uk/Archive/09/Jan/2103print.htm>.
- UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime)* 2007. *Afghanistan. Female prisoners and their social reintegration*. Wien: United Office on Drugs and Crime.
- Unterman, Alan 1996. *The Jews. Their religious beliefs and practices*. Brighton & Portland: Sussex Academic Press.
- Urban, Hugh B. 2006. *Magia sexualis. Sex, magic, and liberation in modern western esotericism*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Urban, Hugh B. 2003. *Tantra. Sex, secrecy, politics, and power in the study of religion*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- den Uyl, Marion 2005. «Dowry in India. Respected and modern monstrosity» // Tine Davids & Francien van Driel (ред.) *The gender question in globalization*. Aldershot: Ashgate: 143–58.
- Vanita, Ruth 2005. *Love's rite. Same-sex marriage in India and the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ventura, Stephanie J. & Christine A. Bachrach 2000. «Nonmarital childbearing in the United States: 1940–99» // *National Vital Statistics Reports* 18 жовтня 2000, http://www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr48/nvsr48_16.pdf.
- Veyne, Paul [1983]. *Did the Greeks believe in their myths? An essay on the constitutive imagination*. Chicago: The University of Chicago Press 1988.
- VG* 2008. «Imamer protesterte mot festing i Oslo» // *VG* 5 жовтня 2008, http://vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid_537599.
- Virdi, P.K. 1972. *Grounds for divorce in Hindu and English law*. Dehli: Motilal Banarsidass.
- Vivekananthan, Majoran 2005. «Muslimsk ungdom har minst sex» // *Utrop* 28 лютого 2008, <http://www.utrop.no/art.html?artid=7767&catid=6>.
- Wafer, Jim 1997. «Muhammad and male homosexuality» // Stephen Murray & Will Roscoe (ред.) *Islamic homosexualities. Culture, history, and literature*. New York: New York University Press: 87–96.

- Walther, Daniel Joseph 2002. *Creating Germans abroad. Cultural policies and settler identities in Namibia*. Athens, Ohio: Ohio University Press.
- Wanrooij, Bruno P.F. 1999. «Italy. Sexuality, morality and public authority» // Franz X. Eder, Lesley A. Hall & Gert Hekma (ред.) *Sexual cultures in Europe. National histories*. Manchester & New York: Manchester University Press: 114–37.
- Wawrytko, Sandra A. 1993. «Homosexuality and Chinese and Japanese religions» // Arlene Swidler (ред.) *Homosexuality and world religions*. Valley Forge: Trinity Press International: 199–230.
- Weeks, Jeffrey 1981. *Sex, politics, and society. The regulation of sexuality since 1800*. London & New York: Longman.
- Weir, Alison 2000. *The six wives of Henry VIII*. New York: Grove Press.
- Werbner, Pnina 2001. «Global pathways, working class cosmopolitan and the creation of transnational ethnic worlds» // Harry Goulbourne (ред.) *Race and ethnicity. Critical concepts of sociology*. New York: Routledge: 408–29.
- Westoff, Charles F., Ann Klimas Blanc & Laura Nyblade 1994. *Marriage and entry into parenthood*. Calverton: Macro International.
- de Wette, Wilhelm Martin Leberecht (ред.) 1856. *Dr. Martin Luthers Sendschreiben und Bedenken. Sechster Theil*. Berlin: G. Reimer.
- de Wette, Wilhelm Martin Leberecht (ред.) 1826. *Dr. Martin Luthers Sendschreiben und Bedenken. Zweyter Theil*. Berlin: G. Reimer.
- White, David Gordon 1998. «Tantric sects and tantric sex. The flow of secret tantric gnosis» // Elliot R. Wolfson (ред.) *Rending the veil. Concealment and secrecy in the history of religions*. New York: Seven Bridges Press: 249–70.
- Wiesner-Hanks, Merry E. 2000. *Christianity and sexuality in the early modern world. Regulating desire, reforming practices*. London & New York: Routledge.
- Wikan, Unni 1977. «Man becomes woman. Transsexual in Oman as a key to gender roles» // *Man* 13:304–19.
- Willis, Alan Scott 2004. *All according to God's plan. Southern Baptist missions and race 1945–1970*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Wilson, Liz 2003. «Buddhist views on gender and desire» // David W. Machacek & Melissa M. Wilcox (ред.) *Sexuality and the world's religions*. Santa Barbara, Denver & Oxford: ABC-CLIO: 133–75.
- Winterkjær, Trond & Jan Dalchow 2000. *BE—skitne, syndige meg*. Документальний фільм. Норвегія.
- Yao, Xinzhong 2003. «Harmony of yin and yang. Cosmology and sexuality in Daoism» // David W. Machacek & Melissa M. Wilcox (ред.) *Sexuality and the world's religions*. Santa Barbara, Denver & Oxford: ABC-CLIO: 65–99.

- Yardley, Jim 1999. «Church's haunted house draws fire» // *New York Times* 29 жовтня 1999, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9E03E3DB1E38F93AA15753C1A96F958260>.
- Young, Kathleen Zuanich 1995. «The imperishable virginity of Saint Maria Goretti» // Carol J. Adams & Marie M. Fortune (ред.) *Violence against women and children. A Christian theological sourcebook*. New York: Continuum: 279–86.
- Young, Serinity 2004. *Courtesans and tantric consorts. Sexualities in buddhist narratives, iconography and ritual*. New York: Routledge.
- Zabel, William 2000. «Interracial marriage and the law» // Werner Sollors (ред.) *Interracialism. Black-white intermarriage in American history, literature, and law*. New York & Oxford: Oxford University Press: 54–61.
- Zarit, Jerry 1992. «Intimate look on the Iranian male» // Arno Schmitt & Jehoeda Sofer (ред.) *Sexuality and eroticism among males in Moslem societies*. New York: Harrington Park Press: 55–60.
- Zeitzen, Miriam Koktvedgaard 2008. *Polygamy. A cross-cultural analysis*. Oxford & New York: Berg Publishers.
- Zuria, Anat 2004. *Sentenced to marriage / Mekudeshet*. Документальний фільм. Ізраїль.
- Zwilling, Leonard 1992. «Homosexuality as seen in Indian Buddhist texts» // José Ignacio Cabezón (ред.) *Buddhism, sexuality, and gender*. Albany: State University of New York Press: 203–14.

Іменний покажчик

- Абд ар-Рахман III 140, 240
Абу Бакр 140
Абу Нувас 140, 181
Абу Хурайра 29
Август 188
Августин 36, 64, 75, 81, 87, 93, 108, 127, 191
Адам Бременський 228
Адріан 118
Ай-ді 115
Акінола Пітер 155
Александр VI Борджія 39
Александр Великий 188
Алексій II 242
Алонсо Тостадо 191
аль-Амін 140, 141
Аль-Мутаваккіль 82
аль-Нафзаві Сіді Мухаммед 141
аль-Тіфаші Ахмад Ібн Юсуф 90, 141
Аль-Фаузан Фаузан 213
Альфонсо Мудрий 130, 210
аль-Хакам II 140
Амвросій 37
Антиной 118
Антоній св. 28, 190
Арат 189
Аристомен 189
Афонсу III 171
- Басрі Давид 213
Беккерс Вілем 76
Бенедикт XVI 76, 239
Бенедикт Левіта 130, 210
Бенізрі Шломо 213
Берг Девід 223
Бернар Клервоський 224
- Бернардин Сієнський 200
Бондевік Хель Магне 31
Босуелл Джон 151
Бредлі Меріон Зіммер 221
Бріто Хедір Антоніо де 71
Будда 33, 34, 46, 62, 114, 116, 204
- Вайлд Оскар 138, 139
Варіс Шах 92
Василь Великий 132
Василь I 137
Вашингтон 86
Вень 115
Вілкерсон Девід 212
Вільгельм II 137
Вільгельм Оранський 137
Вільєрс Джордж 137
Вінкерклер Тронд 202
Вудрафф Вілфорд 86
- Гаральд Прекрасноволосий 84, 122
Гарднер Джеральд 220, 221
Генріх III 137
Генріх VIII 101
Гершом бен Іегуда 98
Гінкмар 31
Гіршфельд Магнус 134
Гітлер Адольф 133, 176, 261
Гослянд Андерс 40
Граціан 108
Григорій IX 75, 131
Григорій XIV 75
Грьон Оле Хенрік 40
Гьолаас Пер Оскар 100
- Горетті Марія 240

- Давид 36, 124, 169
 Далшов Ян 202
 Данте Аліґ'єрі 200-202
 Дельфіно Синтія 95
 Джеймс I 137
 Джіме Сінґе 84
 Діпа Мехта 158
 Добсон Джеймс 45
 Доу Грем 213
- Ебрахімі Мокаррамах 256
 Еврипід 251
 Едуард II 137
 Ейрік «Кривава Сокира» Гаральдссон 122
 Елдєрс Джойселін 45
- Євтим 189
 Єлизавета Шарлотта 137
- Жид Андре 138, 139
- Заріг Джєррі 160
 Зєєв Нісім 159, 213
- Ібн аль-Джаузі 141
 Ібн Касір Ісмаїл 194
 Ібн Фадлан 219
 Іван Грозний 136
 Інокентій VIII 39, 192
 Іоанн XXIII 76
 Іоанн Павло II 76
 Іонафан 124
 Іссєрлєс Мойсей 70
 Ісус 24, 28, 33, 35-37, 41, 49, 72, 78, 81, 92, 93, 99, 100, 104, 115, 118, 125-127, 137, 149, 170, 179, 187, 195, 199, 215, 223-225, 245
 Іхара Сайкаку 114
- Йоргєнсен Тор Б. 56, 147
 Йосип Флавій 41, 127
- Казандзакіс Нікос 253
 Канвар Руп 61
 Карл Великий 101, 130, 210
- Каро Йосєф бен Ефраїм 70, 128
 Каролінґи 130
 Кєллог Джон Харві 43, 47
 Кємпбєлл Джозєф 216
 Кєселєвік Пєтар 200
 Кімбал Спенсєр В. 176
 Кімбал Хєлєн Мар 85
 Кінсі Альфрєд 48, 112
 Кітамура Кігін 113-115
 Кіяні Джафар 88, 91, 256
 Климент IV 171
 Климент Александрійський 127
 Клінтон Біл 30, 45
 Кобо Дайсі (Кукай) 111, 113, 114
 Колумб 130
 Констанс 108
 Константин VIII 137
 Константин IX 137
 Констанцій 108
 Крамер Генріх 191, 192, 266
 Кристина 137
 Кристіан V 132
 Кристіанслунд Івар 213
 Кришнананда Аґамавагіша 217
 Кроулі Алістер 220
- Ла-Вєй Антон 220
 Лавінґ Мілдрєд 173
 Лавінґ Ричард 173
 Лев IX 137
 Левінські Моніка 30
 Лі Анна 40
 Лінкольн Авраам 86
 Літлджон Ленні 175
 Лопєс Трухільйо Альфонсо 241
 Лукрєція Борджіа 39
 Людовик XII 137
 Людовик XIV 137, 220
 Лютєр Мартін 80, 81, 87, 93
- Магнус Еріксон 137
 Маймонід 70, 128
 Мак-Дєрмот Брайан 121
 Мак-Джінніс Біл 30
 Маккейн Джон 100, 212
 Мао [Цзєдун], 115

- Махатма Ганді 146
 Михайло III 137
 Мікеланджело 29
 Міцуо Садамото 113
 Міцуо Садагомо 111
 Міяхіро Садао 68
 Монтеспан де 220
 Морлі Корделія 86
 Мубарак Наджмуддін Шах Абру 142
 Мугабе Роберт 162
 Мун Сан Мьон 72
 Мухаммед 28, 29, 45, 58, 67, 78, 82, 89, 90,
 99, 140, 194, 241, 244

 Нанді Мунда 65
 Нарада 145
 Нікіфор I 137
 Номані Аса 59
 Нордбю Арнфінн 201, 202
 Ньютон 75

 Обама Барак 173
 Обандо-і-Браво Мігель 155
 Овідій 107
 Озел Тендзін (Томас Річ Молодший), 218
 О'Коннор Джон 206
 Олаф Гаральдссон 228
 Оттосен Еспен 163

 Павло IV 29
 Павло VI 76
 Павло св. 33, 35, 36, 51, 64, 68, 71, 81, 92,
 100, 12-126, 131, 163, 170, 191, 199, 245
 Падмасамбхава 83, 204
 Пейслі Ян 154
 Пелагій 240
 Перрі Рік 242
 Петро I 137
 Петро св. 223
 Пій XI 75
 Пій XII 75
 Піко делла Мірандола Джованні Фран-
 ческо 191
 Піндар 117

 Рагнвальд Реттілбейне 122
 Раджніш (Ошо) Бхагван Шрі 217
 Раель 193
 Райтер Уолтер К. 243
 Рафік Афшан 161
 Раші 70
 Рейган Рональд 100
 Ричард II 137
 Ричард Левине Серце 137
 Ричардс Джон Едвардс 174
 Робертсон Пет 212
 Робінсон Джин 162
 Рудольф II 137
 Руссо Жан-Жак 137
 Рьом Ернст 133, 261

 Саул 124
 Сафо 118
 Свами Муктананда 218
 Сверресен Інгер Маріт 40
 Свідлер Каті 50
 Селвакумар П. 66
 Серафим Елзімар 71
 Серенеллі Алессандро 240
 Сикст V 75
 Сима Цянь 115
 Сіанук 150
 Сіддхарта див. Будда 33, 34
 Сікаваар Сігурд 215
 Сіністрарі Людовіко Марія 131
 Скарборо Рік 242
 Скорсезе Мартін 49
 Скотт Девід 95
 Сміт Джозеф 85, 86, 87
 Сноррі Стурлусон 122
 Соломон 170, 222
 Софокл 185
 Сьонстебю Йорген 200

 Тербевілл Джордж 136
 Тертуліан 37, 101, 240
 Трісонг Децен 204
 Трумен Гаррі С. 167, 168
 Туту Десмонд 243

 Умар 29, 67, 89, 99

Фалвелл Джеррі 206, 212, 242
Фелпс Фред 267, 268
Феодосій I Великий 129, 260
Феодосій II 260
Феоктист Арапасу 154
Філіп Гессенський 80
Філіп Орлеанський 137
Філон 41, 127
Фіске Солвеіг 147
Фома Аквінський 28, 45, 93, 191
Фостер Е.М. 138, 139
Франко 18, 102
Фрідріх II 137
Фрідріх III 137
Фурлан Джованні 107

Хажі Джон 212
Халлесбі Оле Крістіан 201
Хан Саера 59
Хань [династія], 115
Харді Чад 29
Хейгін Кеннет Уейн 175

Хінд ель-Хіннаві 235
Хомейні 161

Цезарій Гейстербахський 191

Чаушеску 154
Чезаре Борджіа 39
Чогьям Трунгпа 218
Чуквума Еммануель 200

Шевешлан Олав 100
Шепард Метью 200
Шимойо Франсишку 241
Шпренгер Якоб 266

Юлій II 29
Юлій III 138
Юлій Цезар 188
Юстиніан 129, 131, 210

Янг Бригам 85, 87, 175

Про автора

Даг Ейстейн Ендшю (нар. 1968, м. Енн-Арбор, штат Мічиган, США) – норвезький релігієзнавець, письменник, журналіст і правозахисник. Обіймає посаду професора релігієзнавства Університету Бергена.

У 1990-х виступав на естраді в складі гурту SubDiva, який у 1994 р. посів восьме місце у норвезькому національному відбірковому конкурсі до Євробачення, зокрема, Ендшю належить авторство тексту конкурсної пісні.

У 2003 р. в Університеті Осло захистив дисертацію на тему «Тіло на периферії. Прочитання “Життя Антонія Великого” Афанасія Александрійського у перспективі традиційного грецького світогляду». Подальші дослідження взаємозв'язку раннього християнського вчення з традиційними давньогрецькими релігійними і соціокультурними уявленнями привели до появи монографії «Давньогрецька віра у воскресіння та успіх християнства».

Ендшю – всесвітньовідомий фахівець у царинах прав людини, проблем статі та релігії, народної культури, стародавніх релігій, раннього християнства. Він є редактором кількох книжкових серій, а також співредактором і членом редколегії низки журналів.

Крім того, відомий своєю активною суспільною діяльністю у різних організаціях, що переважно займаються захистом від дискримінації жінок і членів ЛГБТ-спільноти. Від 2004 до 2013 р. очолював Правозахисний альянс Норвегії.

Перекладена десятима мовами книжка «Секс та релігія» є найбільш відомим і резонансним доробком автора.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Ендшю Даг Ейстейн

Секс та релігія

Від балу цноти до благословенної гомосексуальності

Переклад *О. Білої*

Редактор *О. Попова*

Коректор *М. Бродська*

Оригінал-макет, обкладинка *О. Гашенко*

Підписано до друку 14.04.2017. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 17,67. Зам. № 225.

Видавці:

ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»

www.anetta-publishers.com

Для листування: anetta@anetta-publishers.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК №4873 від 26.03.2015

ТОВ «Видавництво Ніка-Центр»

03142, Київ, вул. Кржижановського, 4.

т./ф. (044) 39-011-39; e-mail: psyhea9@gmail.com; www.nika-centre.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №1399 від 18.06.2003

Віддруковано у ТОВ «Друкарня «Рута».

м. Кам'янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів, 11
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №4060 від 29.04.2011